Ketabton.com

(c)ketabton.com: The Digital Library

پښتانه

د افغانستان په شمال کې

(د مقالو ټولگه)

PROPERTY OF
ARIC
Established
1989

د ډاکټر م. جاوېد په زیار

J۱۳۸۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

لړليک

	الف
۱- سريزه	۱
۲- د پښتنو لرغوني استوګنځي	۱۴
۳- خښمپدلي امريکا	۱۹
۴- د اکثريت او اقليت تيوري	۴۷
۵- کوچيان او د هغوی د تلو راتلو لرغوني لاري	۶۰
۶- نه مې هېرېږي چې...	۷۷
۷- شمال د پښتنو آر مېشتون او تاټوبی	۸۷
۸- پښتانه، د بشري تاريخ لويه برخه	۹۸
۹- راتلونکې، د تېر په څېر	۱۰۸
۱۰- پښتانه د افغانستان په شمال کې	۱۲۲
۱۱- د افغانستان قومي ژبني جوړښت	۱۳۷
۱۲- راتلونکې لويه جرګه او انتخابات، تشويشونه، اټکلونه	۱۴۷
۱۳- د افغانستان اوسنی ژبتوکميز رغښت	۱۴۸
۱۴- د افغانستان په شمال کې د پښتنو وژنې او ځوروني	۱۵۴
۱۵- د قعلۀ جنګی قصابه	۱۷۲
۱۶ - د شبرغان په دښتو کې د مرګ قافلې چېرته لاړې	۱۸۲
۱۷- د جنرال د قتلونو دښته	۱۸۹
۱۸- د افغانستان په شمالي سيمو کې د بشري حقوقو حالت	۱۹۳
۱۹- د مزار ټولوژنه، په امريکا کې يوه ناويل شوې کيسه	۱۹۷
۲۰- په شمال کې د شمالي ټلوالې جارحيت او د پښتنو مظلوميت	۲۰۱
۲۱- تصوير خبرې کوي (البم)	

(c) ketabton.com: The Digital Library

کتاب پیژندنه:

د کتاب نوم : پښتانه د افغانستان په شمال کې
(د مقالو ټولګه)

مهتمم : ډاکتر م. جاوید
خپرندویه ټولنه : د ساپی د پښتو څیړنو او پراختیا مرکز
چاپ ځای : د ساپي د پښتو څیړنو او پراختیا مرکز
د چاپ نېټه : ۱۳۸۲هـ. ش - ۲۰۰۳ م
تلیفون او فکس: ۵۷۰۴۵۰۶ - ۰۹۱

(c) ketabton.com: The Digital Library

مننه

د ساپي د پښتو څيړنو او پراختيا مرکز موسس، په پښتو او پښتونولۍ مين بناغلي امام الدين ساپی څخه د پره مننه چې دغه کتاب يې په خپلې شخصي پانګې د مرکز لخوا. وړيا چاپ کړو.

ډاکټر م. جاويد

مننه او کور ودانی

په ګران هېواد افغانستان کې نن ګڼې لوړې دولتي څوکۍ او پوستونه د داسې کسانو په واک کې دي، چې له اره پر ملي وحدت باور نه لري، خو له دې ټولو سره سره افغان ولس د خپلو بادرده شخصیتونو سربښندنې چې د هېڅ ډول کرسیو لېونې نه دي، نه شي هېرولی. په دې لړ کې د ګران ورور ښاغلي [redacted] لورېنې او خدمتونه د ملي ادب او ثقافت په ټینګولو کې خپل ځای لري. چې د ګڼو ملي آثارو په خپرولو سره یې د دې مظلوم ولس د محکومې ملې ژبې لاسنیوی کړی دی او زه هم په ځانګړي توګه تري مننه کوم چې د دې ټولګې مالي لګښت یې پر غاړه واخیست.

د دې کتاب ټولو لیکوالو ته هم کورودانی وایم چې زما بلنه یې منلې، خپلې مقالې او لیکنې یې ماته له خپلو بوختیاوو سره سره پر وخت رسولې دي.

له ښاغلي ډاکټر ف. نرنګي او ملګرو څخه یې هم ډېره مننه، چې د دې ټولګې د ځینو لیکنو په ټایپ کې یې له ما سره مرسته کړې.

له منلي ورور ښاغلي اشفاق څخه په ځانګړې توګه مننه کوم او کور ودانی ورته وایم چې د ډېر لیکنو په ټایپ، سمون، ډیزاین او د یو شمېر مقاله په تصحیح کې یې له ما سره ډېرې بې خوبۍ وګاللې او پرته د دوی له هڅو د دې کتاب خپرول ما ته ګران و.

همدا ډول له ښاغلي محمد آصف ننګ څخه مننه کوم چې د کتاب په اړه یې د ځینو عسکونو په چمتو کولو کې په ورین تندي ستړیا وګاللې.

د یادونې وړ بولم چې دا ټولګه بویه یوه نیمه میاشت پخوا خپره شوې وای، خو د پښتو ژبې یو ډېر نازولي شاعر او لیکوال او همداراز یو بل پیاوړي لیکوال چې دواړو ته یې د دې ټولګې ډېرې مهمې برخې سپارل شوې وې، "نه" و نه ویل، خو زما له پرله پسې ټلیفونو سره سره یې د "هو" ویلو ژمنه هم ترسره نه شوه او کتاب ځکه وځنډول شو، له دوی نه هم ډېره مننه.

په پای کې یو ځل بیا دې د ټولو کور ودان.

په مینه او درناوي

ډاکټر جاوید

ددې کتاب د خپرولو ضرورت

ګران لوستونکي په دې خبر دي چې " د ساپی د پښتو څېړنو او پراختیا مرکز" د تاسیس یوازنی موخه د مورنۍ ژبې پښتوتعمیم او پراختیا ده چې د فرهنګ دښمنو عناصرو له خوا د پښتو ژبې د هر غنیمت ـ پښتو علمي کتابونه وسوزول شول او په تیره د پوهنځیو پښتو ژبې محصلین په دغه برخه کې له زباتو ستونزوسره مخامخ شول؛ نو د ساپی د پښتو څېړنو او پراختیا مرکز د خپلې علمي شورى د پریکړې له مخې د هغو کتابونو چاپولو ته د لومړیتوب حق ورکړ، چې ژبې ته علمي شتمنۍ وربخښي او یوه ژبه په هغه وخت کې د زیاتې پاملرنې او مراجعې ژبه ګرزي چې علمي کتابونه ولري او لوستونکي تړې څه واخستلي شي. لکه څنګه چې د ژبې ژوند د قوم ژوند دی دغه راز هغه ژبه ژوندۍ پاتې کیدای شي چې داسې علمي کتابونه ولري چې لوستونکي تړې د ماخذ او مراجعې په توګه کار واخستلی شي. "د ساپی د پښتو څېړنو او پراختیا مرکز"د پورتنیو دلایلو سره سره هغه وروستۍ ناخوالې چې په وروستیو پینځو کې په شمال کې زمونږ پښتانه ورونه ورسره مخامخ شوي دي په داسې حال کې "پښتانه د افغانستان په شمال کې" کتاب په خپله مالي پانګه چاپوي چې د ستر پښتون، نر پښتون او لوی پښتون محترم محمد ګل مومند بابا یوه میاشت وروسته ۳۹ کاله له وفات نه تیر یږي؛ نو ځکه یې ددغه ستر پښتون د اروا د خوشالیدلو په خاطر دده روح ته ډالۍ کوو او زمونږ مرکز دا حق لري چې ددې کتاب ټول حقوق ځانته محفوظ وساتي.

په پښتني درنښت

په جهان د ننګیالي وي دا دوه کاره

یا به وخوړي ککرۍ یا به کامران شي

د ساپی پښتو څېړنو او پراختیا مرکز

موسس امام الدین ساپي

سريزه

د امريکا تر نامشروع او وحشيانه بمباريو وروسته، د تش په نامه لويې جرګې او د پخواني پاچا اعليحضرت محمد ظاهرشاه تر راستنېدو دمخه يو شمېر هېوادوالو تمه لرله، که چېرې په ټول هېواد کې سم له لاسه سوله ټينګه نه شي، نو هرو مرو به دربېمه سقاوي هم نه ورپېښېږي او بې وزله هېوادوال، په تېره بيا پښتانه به له شويو او روانو بشري بخولو بيا قرباني ځکه نه کېږي چې په دې ځل د نړۍ د بشري حقوقو تش په نامه ستر مدعيان چې د شمالي ټلوالې د جنايتکارانو قيضه او پرې په لاس کې لري، د تېر په څېر به د افغانستان په شمال کې د طالب په نامه پښتون وژنې، ډلوژنې او پر ضد يې د نورو بشري جنايتونو مخه نيول کېږي يا په بله وينا تاريخ به بيا نه تکراريږي.

خو لکه څنګه چې څرګنده شوه، د امريکا په مرسته راوستل شوې شمالي ټلوالې د هېواد، سيمې او نړۍ په کچه د پښتون ولس او ملي ژبې ورکولو ته په ډېره علني او بربنډه توګه متې بدې وهلې او د يوې لويې پلان شوې دسيسې پر اساس پل پر پل منظم پر مخ روان دي، چې په ترڅ کې يې هر ډول افغاني، اسلامي او بالاخره بشري معيارونه تر پښو لاندې کړي.

په لومړي پړاو کې چې د بون غونډه په لړ کې نيسي، د نظار شورا عبدالله او يونس قانوني په ډېره سپين سترګي د افغانستان غوڅ اکثريت "پښتانه" له ۶۳٪ د خپلو ستمي مشرانو په حواله ۳۸٪ ته رابنکته کړل. د ايران او روسيې په ملګرتيا يې په سورو نارو د نړۍ په ټولو رسنيو کې دغه غلط او جعلي سلنې (فيصدی) ومنلې او خورې يې کړې او په همدې بهرنۍ غونډه کې په کلتوري لحاظ پښتانه په نشت يا صفر کې راوستل شول.

دامریکا له بمباریو وروسته او دلنډ مهالي حکومت په بهیر کې د هېواد په کوټ کوټ کې دپښتنو وژنې، له کورنو، کلیو او باندو یې شړ، پر عزت او ناموس یې تېري کول، په جنوبي برخوکې امریکایانو ته د طالب او القاعده په نامه دغلطو راپورونو په ورکولو سره شمالی ټلوالې وکولی شوای پښتانه لانور وځپي او خپلې منکولې دهیواد دشمالي ټولوالې، خو په تیره بیا دنظار شورا (دیوې ولسوالۍ) شورا په انحصار کې ولویږي، تر څو دویمه مرحله، بشپړتیایي پراوته ورنژدې کاندې.

دلنډ مهالې اداري په اوږدوکې مخالفینو دومره وکولی شوای چې "ملي ژبه" له رسمیاتو لرې کړي، دلوړو زده کړو وزیر یې پر وړاندې کرکه وښیي، دټولو ملي ارګانونو لکه پوهنځیو، وزارتونو او ادارو پښتو نومونه پر ایراني ډوله پارسي واړوي. لکه داطلاعاتو او کلتور وزارت پر وزارت اطلاعات وفرهنګ، دښوونې او روزنې وزارت پر وزارت معارف ونومول شو، لنډه دا چې پښتو دهېواد په تاریخ کې تر دې بریده په شعوري او ښکاره توګه محکومیت ته را ټیټه شوې نه وه، چې پر غږېدلو یې د هیواد په شمالي ولایتونو کې په زرګونو پښتانه په شهادت ورسېدل او لسګونو زره بې کوره او در په دره شول.

پر همدې مهال په افغانستان کې دځینو شمالي ولایتونو چې لږ شمېر اوسېدونکي لري، ګڼ شمېر ولسوالۍ جوړې شي اویو شمېر یې پر دې هڅه کې دي چې ان یوه ولسوالۍ پر ولایت بدله کاندي.

دویم پراو دتش په نامه لویې جرګې په بهیر کې پر محمد ظاهر شاه د کودتا او دمنځمهالۍ اداري پر لاډېر انحصار پای ته رسېږي.

او پر بله خوا په داسې حال کې چې پښتانه تر دې بریده محکومېږي او رټل کېږي چې د افغانستان په شمال کې خپل هویت او اصلیت نه شي څرګندولی، د نظار شورا لا د سرشمېرنې چیغې هم وهي.

که چېرې پښتانه د دې ناوړه دسیسې درېیم پړاو مخه پر خپل یووالي او سیاسي شعور و نه نیسي چې د نوي اساسي قانوني تصویبېدل په لړ کې نیسي او د افغانستان په شمال کې د پښتنو پر ضد قومي تصفیه په شدد سره روانه ده، نو د پښتنو نژدې راتلونکې هم توره تیاره برېښي او دا منځمهال اپارتاید به پښتانه لکه په هندوستان او ایران کې له هرډول سیاسي او کلتوري ډګر څخه د تل لپاره له هر څه نه بې برخې شي او بې هویته کاندي.

ځکه ما د یو شمېر پوهانو او د نظر له خاوندانو په ملتیا وپټېله چې د افغانستان د شمالي سیمو پر پښتنو او ځینو نورو حیاتي مسایلو د ګرانو هېوادوالو د ذهنیت روښانولو او په ګران هېواد کې د سولې او ملي امنیت د پیاوړتیا لپاره د مقالو دغه ټولګه راوباسم.

ومن الله التوفیق

د. ج

PROPERTY OF ACKU 11557

استاد حبيب الله رفيع

د پښتنو لرغوني استوګنځي بلخ

د پښتنو د مېشتېدنې او لېږد يدنې لومړنی مرکز

و پاچا د بلخ
بلخې دري - دري
شينکي رودونه
و پاچا د بلخ

د پښتو دا سروکی د هغه وخت يادونه کوي، چې بلخ ودان و، سمسور و، د پښتنو پاچايي په کې وه او د پښتنو د مېشتېدنې او تولېدنې مرکز و.

له بلخ سره د پښتو او پښتون اړيکي د هغه له نامه څخه را ننبلي، ځکه د بلخ زوړ اوستايي نوم بخدي دی، چې له پکهت، پخت، يا پښت څخه جوړ شوی دی. په پښتونخوا کې اوس هم ډېر داسې نومونه شته، چې هم د سيمې لپاره وي او هم د قوم لپاره، لکه: اپريدی، مومند، ځاځی، منګل، ځدران، وردګ او نور چې هم د سيمې نومونه دي او هم په هغه سيمه کې د مېشت قوم، له همدې امله بلخ ياد هغه زوړ شکل پکت او پښت د داسې سيمې نوم و، چې اوسېدونکي يې (پښتانه) وو.

پښتنو همدلته لومړنی ځل د حکومت په نامه سیاسي موسسه جوړه کړه او همدلته يې د خپل تمدن بنسټ کښېښود، سپين تمان يانې سپين تومن(پاک نژاد) "زردشت" همدلته وزېږېد او همدلته يې داسې دين ټينګ کړ، چې د يوه خدای "اهوره مزدا" په ستاينه او د شيطان "اهريمن" په غندنه ولاړ و، انسانانو ته د ده د تګلارې او لارښوونې اساسي ټکي، نبه ګڼنه، نبه کړنه او نبه وېينه وه. ده خپلې لاهوتي او الهامي سندرې د ګاڅونو په نامه راپرېښودلې، چې دده اندونه، لارښوونې او تعليمات په کې نغښتي دي.

د زردشت د ګاڅونو ژبه اوستا ده ا و د ګاڅونو او زردشت د پيدايښت وخت څېړونکو له درې نيمو تر څلورو زرو کلونو وړاندې بللی دی. ژبپوهان عقيده لري چې پښتو له اوستا سره د خپلوی ژور اړيکي لري او زيات پوهان چې پر پښتو او اوستا يې ژوره څېړنه کړې، نظر ورکوي چې اوستا د پښتو مور او يا په بله ژبه د پښتو زوړ شکل دی. پر دې اساس هغه چا چې په اوستا خبرې کولې، پښتانه وو، چې په دې کې په خپله سپين تمان، زردشت او د ده اسلاف بلخي پېشدادیان چې يما يې مشر او د واکمنۍ موسس و، شمېرلای شو.

تاريخ په پخو سندونو د اوستا او پښتو ترون او د بلخ او پښتنو ترون يادوي، زردشت به خلکو ته بلنه ورکوله او لارښوونه به يې ورته کوله چې د رمه داری او مالداری له ژوند څخه د کښت او کرخوا ته مخه کړي، هماغه وو چې دوی دغې خوا ته مخه کړه او د يوه پاخه فرهنګ بنسټ يې کښېښود.

د اوستا ډېره لرغوني او پخوانۍ برخه ګاڅونه دي او ګاڅونه د زردشت هغو الهامي سندرو ته ويل کېږي، چې دده لارښوونې په کې خوندي دي. د پښتنو په لرغوني ادب او روان ولسي ادب کې د ګاڅونو معنوي او شکلي ريښې په څرګند ډول شته او په واز کومي ګواهي کوي چې پښتو او اوستا مور او لور او يا د يوې ژبې دوه تاريخي ډولونه دي.

پخوانيو آريايانو د کورنۍ ډېرښت او پنځېدنې ته زيات ارزښت ورکاوه، نو ځکه به يې خدای ته لاسونه په دعا پورته کول او د سړيو د ډېرېدو غوښتنه به يې تر کوله.

یو ویدي سرود په دې باب داسې مناجات لري:
لوی خدای د ژوندون واکمن دی،
د ټولو ځښتن دی
ښاغلې کورنۍ سړو ته ورکوي
خدایه موږ ستا مریي یو
بې اولاده، بې ښېګڼې مو مه وژنې!
په ګاڅونو کې له داسې یوه سرود سره مخامخ ږو.
"خدای دې له خپلې ځواکمنۍ څخه موږ ته کښت او کار راکړي،
څومره په خپلو څلوربولو او سړو کې زیاتوالی راولو!"
پښتانه هم د سړو ډېرښت ډېر مهم ګڼي او په دې برخه کې د ببټ نیکه مناجات د همدغو سرودونو پایښور بللای شو:
(دا وګړي ډېر ګړي خدایه!
لویه خدایه، لویه خدایه!...)

دوی د سړو له ډېرښت نه دوه هدفونه درلودل، یو دا چې د خپل هېواد د پراخو ځمکو د آبادولو لپاره کار تړي و اخلي او بل دا چې د پردیو د تېري په وخت کې د خپلې سیمې او هېواد دفاع وکړي، دا ځکه چې هغه وخت هم دوی د ایرانیانو، تورانیانو، یونانیانو او نورولـه بریدونو سره مخامخ وو او اوس هم پښتانه له مغلو، انګریزانو، روسانو او نورو سره مقابلې ته وخت پر وخت اړ شوي دي.

د اوستا او پښتو د سندرو د مطالبو له نژدېوالي پرته د اوستایي سندرو د جوړښت اصول د پښتو په ولسي ادب کې په ژور ډول پاتې دي او خصوصاً کاکړۍ غاړې خو یې داسې جوړښت لري، چې تقطیع یې د ګاڅونو له ځینو توتو سره کټ مټ یوه ده او همداسې درواخلئ د میندو او ماشومانو سندرې. د ګڼو تاریخي، ادبي او فرهنګي سندونو په رڼا کې ګورو چې بلخ د پښتنو د پنځېدنې او مېشتېدنې لومړنی مرکز دی. همدلته یې د کرنې او سیاسي تشکل بنسټ ایښی، همدلته یې له تېریو سره مقابله کړې او تېرونیو ته یې ما ته ورکړې. همدلته یې خپل ا دبي بنسټونه ایښي او پاخه کړي او همدلته یې خپلې فرهنګي شتمنۍ زېرولې دي. او یو خوا بل خوا

(c) ketabton.com: The Digital Library

خواره شوي دي. د بلخ په باب مشهوره ده چې بلخ دعلم مرکز و. خو شاو خوا ته يې دومره علم وښانده چې ده ته پاتې نه شو. نو همداسې بلخ د پښتنو مرکز هم و، چې دومره تري ولېږدېدل، چې ده ته هېڅ پاتې نه شول او اوس چې کوم پښتانه په کې شته، هغه له نوروځايونو څخه ورلېږدېدلي دي او داسې ښکاري چې لېږدېدنې د پښتنو ازلي برخه ګرځېدلې وي.

مور کې مه راته قهريږه
د ارمانجنو کډې تلې ، ورو وتمه

غـــور

د پښتنو د مېشتېدنې او لېږدېدنې يو بل مرکز

تر مېلاد دري نيم زره کاله وړاندې د آريايانو يوې برخې په پخوانۍ پکتۍ، پښتۍ، بخدۍ يا اوسنۍ بلخ کې د پاچايۍ په نامه سياسي دولتي موسسه جوړه کړه او دخپل سياسي تشکل، تجمع او تمرکز لپاره يې دا ځای و ټاکه.

د لرغونپوهنې، ژبپوهنې، ادبپوهنې، تاريخپوهنې او وګړوپوهنې په رڼا کې د دې خلکو زياته برخه پښتانه وو. خصوصاً اوستا چې د زردشت يا سپين تومان په وسيله مهمه ديني او ادبي ژبه شوه، د اوسنيو ژبځېړونکو د څېړنې له مخې د پښتو زوړ شکل و. چې د زمانې په تېرېدو سره يې نننۍ بڼه غوره کړې ده. په دې برخه کې ګاڅونه چې د زردشت د خپلې خولې سرودونه دي، په اوسنۍ پښتو ژبه او ادب کې هم ژورې لغوي ريښې لري او هم يې ادبي دولونه او اندونه زمونږ په موجوده لرغوني او اوسني ادب کې موجود دي.

د پښتو دا سياسي تشکل او تمرکز دا مانا نه لري. چې دوی پر همدې ځای را غوندې وو. بلکې د دوی زيات خپلونه او قبيلې د اوسني افغانستان په نيمه غربي برخه کې چې مرکزي شمال لوېديځې جنوب لوېديځې او

لوېديځې سيمې په کې شاملي دي. د اوسني بلوچستان تر پښينې، پورې او د سليمان غره تر لمنو پورې د مېشتېدنې او لېږدېدنې په ناپايه بهير کې روان وو. په بلخ کې ددوی لږ خپلونه بزګر او کښتګر شوي وو او نور زيات خپلونه يې پوونده او کوچيان وو چې د بنو ورشوګانو په لټه به له يوه ځايه بل ته بلل. د بلخ، غور، زابل، هلمند، کندهار، مرغو، پښينې او بوري لارې به يې سره نغښتلې او د پسرلې، اورې، مني او ژمي د مېشتېدنې سيمې به يې سره بېلې وې.

د مېشتېدنې او لېږدېدنې دا کاروانو نه د زمان په اوږده او پلنه غېږ کې لا تر ننه هم راروان دي او اوس يې هم شمېره دوه نيم مليونو تنو ته رسېږي، خو په افغانستان کې د کمونستانو خونړۍ واکمنۍ او د روسانو وحشيانه تېري د کوچيانو د مېشتېدنو او لېږدېدنو دا بهير ددوی د عامو وژنو له املې غړند کړ. که څه هم د کوچيتوب عنعنه يې غلې نه کړای شوه. خوددوی د مېشتېدنې او لېږدېدنې لارې او مسيرونه يې بدل کړل.

په بلخ کې د يما پاچا د واکمنۍ په وروستيو وختونو کې د هاک يا سهاک چې عربو ضحاک ثبت کړی، له ده سره د يوه رقيب قدرت په توګه رامنځته شو: د اوستا په مذهبي متونو کې دا سړی زيات کړل شوی او د اهريمن ا ستازی بلل شوی دی. دده له لا سه د بلخي پشيد اديانو پاچايي نړېدلې او يما د زابل پاچا ته پناه تړې وړې ده.

اوستايي متونو د دهاک اصلي ځای بوری بنودلی، چې په اوسني بلوچستان کې د سليمان يا کسې غره په لمنو کې يوه پرته سيمه ده، دده کورنۍ په غور کې واکمني جوړه کړه او په سلګونو کلونو يې خپلواک حکومتونه په کې درلودل.

په دې توګه موږ تر بلخ را وروسته غور د پښتنو د سياسي، مدني او بلدي ژوند دويم مرکز ګڼلای شو.

روايات وايي چې سور او سام د ياد شوي دهاک وروڼه وو. سور يې مشر و، او د غور امارت ورته رسېدلی و او سام يې کشر ورور و چې د لښکرو سپه سالاري ورسپارل شوې وه. ددوی وزارت تر اسلام د مخه د غور په مندیش کې په پېړيو، پېړيو امارت درلود.

د غور سيمه دغرونو په لړيو پوښلی سيمه ده او په غور نوم هم د پښتنو د غره په ارتباط پرې اپښودل شوی. چې پاچايانو ته يې غور شاهان وايي او عرب دا سيمه "جبال" او پاچا يې د ملک الجبال په نامه يادوي او همدا راز دغو خلکو ته سوري او يا سوريان د ملک سور له امله وايي چې نسبتي نوم دی او د سور مانا بيا لمر وه. ځکه چې ددې ځای خلکو د لمر لمانځنې دين درلود.

ددې سوريانو يو بل حکمران بستام د بهښاد زوی و. چې د شغنان، بامیان او تخارستان پر غرونو يې حکم چلاوه او د فردوسي په قول د کابل مهراب کولا چې د لمر کورنۍ په مانا دی هم د همدې ضحاک له نسله و.

د اسلامي دورې په اوايلو کې د سوري کورنۍ حکمران شنسپ د خدنګ زوی و. ددغه نامه ترکيب له شين او اسپ څخه دی، چې دهغه وخت پښتنو د اسونو د ځواکمنۍ له امله دا ډول نومونه اپښودل او د چا په نامه کې به چې داسې ترکيب و هغه به ځواکمن او پياوړی و. چينې سياح هيوان څنګ، شين اسپ د افغانستان د شمالي او ختيزو برخو د اسونو عالي جنس بولي.

د غوريانو ددورې نامتو مورخ قاضي منهاج سراج جوزجاني ليکي: ملک شنسپ د حضرت علی (کرم الله وجهه) د خلافت په دوره کې ايمان راوړ او له اسلامي خلافت سره ژمن شو. دې د غور لومړنۍ حکمران دی چې په اسلامي دوره کې پېژندل شوی دی. تر ده سل کاله راوروسته ددې کورنۍ مشر امير پولاد و. ده له خراساني ابومسلم سره د بني اميه و په ماتولو او د عباسيانو په واکمنولو کې لويه مرسته وکړه او د غور لښکرې يې د ابو مسلم ملاتړ ته ور ولېږلې. تر امير پولاد وروسته دده زوی امير کرور د جهان پهلوان په ۱۳۹ هـ ق کال د غور په مندښ کې امير شو. خپله پښتو ويارنه يې را پرېښوده.

زه يم زمری پر دې نړۍ له ما اتل نه شته
په هندو سند او په تخار او په کابل نه شته
بل په زابل نه شته
له ما اتل نه شته

غشی مې ځي لکه بريښنا پـــه ميرځمـنو بـاندې
په ژوبلـه يو نيم يرغالم پر تښتـــېدونو بانـــدې
په ماتېدونو باندې
لـه ما اتل نـه شته

***

زما د بريو پر خول تاوپړې هسک په نمنځ و په و يار
داس لـه ســوومې ځمـــکه ريـړدي غرونه کاندم لتار
کړم ايوادونه او جار
لـه ما اتل نه شته

***

زمـــا دت وړې تر شپول لاندې دي هرات او جروم
غـــرج و بـاميان و تخـــار بولي نوم زما په اودوم
زه پېژندويم په روم
لـه ما اتل نه شـــته

***

پـــر مـــرو زما غشی لوني ډارې دښمن راځخه
د هـــريرود پر څنډ و ځم تښتي پلـــن را ځخـه
ږپي زړې را ځخه
لـه ما اتل نه شته

***

د زرنج سوبه مې د توري په مخسور وکړه
په باداری مې لوړ واى د کول د سور وکړه
ستر مې تربور وکړه
لـه مـــا اتل نه شته

***

خپلو وګړو لره لـــور پـــــېرزوينه کوم
دوى په ډاډينه ښه بامم ښه يې روزنه کوم
تل يې ودنه کوم
لـه ما اتل نه شته

په لويو غرو مې وينه درومي نه په خندو په ټال
نـــړۍ زما ده نوم مې بولي پر درئ ستايوال
په و رځو شپو مياشتو کال
لـه مـــا اتـــل نـــه شته

***

دا مېړنی او ادیب پاچا په ۱۵۴ هـ ق کال د پوشنګ په جنګونو کې مړ شو او تر ده وروسته يې زوی امیر ناصر ایوادونه ضبط کړل او د غور، سور بست او زمینداور پر سیمو واکمن شو.

د غوریانو پر پښتونوالې ډېر سندونه شته. نومونه يې پښتو دي. د پښتو ادب لومړنی انګازې لـه همدغو غرونو څخه راپورته شوې او ټول کورنۍ او باندینۍ محققین او سوریانو ژبه پښتو او دوی پښتانه وو.

د څېړونکو لـه روایـاتو څخـه دا هـم زباتېـږي چـې د غـور د لـرغونو واکمنانو اصلي ژبه زند یا هماغه اوستا وه، چې د بلخ د واکمنو ژبه وه او بیا د زردشت په وخت کې ادبي او دیني ژبه شوه او اوس هغه د پښتو زوړ شکل ګڼل کېږي، خو غوریانو زردشتي دین نه و منلی او مخکې لـه د ې چې دا دین را منځته شي. دوی لـه بلخي پېښد ادیانو سره دښمن شوي وو، دا دښمني لکه څینې کسان چې غوریان بېخي بل نسل ګڼي، د پردیتوب لـه املـه نـه وه بلکې دا دښمني لـه هغو تربګنیو څخه راولاړه شوې وه چې په پښتنو کې اوس هم شته او خصوصاً د قدرت او واک په سر سره وران شوي وو. د پښتنو یوازې دوې پاچایي نه وې بلکې په زابل او نورو سیمو کې يې هم واکمنۍ جوړې کړې وې او د تجمع او سره ټولېدنې مرکزونه يې درلودل، چې زابل ته د یما پاچا ورتلل په خپله دا ټکي روښانه او د پښتنو د خورو، ورو واکمنیو نقشه انځوروی.

د غـور دنـګ غـرونه د سـوري پښتـنو د اوکـوب، پـرتم او بـرم لـرغونی شاهدان دي. دوی د غـور په هره برخه کې لـه یـوې خـوا دغـور د ساتنې لـه پـاره پاخـه سـنګرونه جـوړ کـړي وو اولـه بلـې خـوا يـې د خلکـو د ژونـد او هوسایي لـه خاطر دغـور په ګوټ، ګوټ کې ښارونه ودان کړي وو او په دې ښارونو کې يې د هنر په ګوتو ښکلې مانۍ او اسمانځکې ودانۍ جـوړې

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړې وې، مندپش ، آهنګران، فیروزکوه، استیه، زرنی، زمینداور، بامیان او بیا وروسته غزني د غوري سوریانو د تاریخ د بېلابېلو وختونو، بېلابېلو موسمونو او بېلابېلو واکمنو پلازمین او شهرک، تولک، خیسار، شلنګ، فخرآباد، خوابین، سیفرود، خلج، روزګان، ګزیو، تمران، غازان، والشتان، لجوران او نور د غور تاریخي ښارونه، کلاوې او حصارونه وو.

ددې کورنۍ روڼ تاریخ د امیر پولاد، امیر کرور او امیر ناصر تر واکمنۍ وروسته یوه لنډه موده پوتیاده کې دی. امیر بنجی، شنسپ د نماران زوی هغه واکمن دی چې د هارون الرشید د خلافت په وخت کې د غور واکمن و.

همدا وخت په غور کې یوې بلې کورنۍ هم د واکمنۍ دعوه درلوده. چې د یشنپانیانو په مقابل کې په شیشانیانو یادېده ددې کورنۍ مشر شیش د بهرام زوی و د غور خلکو دوی ته مشوره ورکړه چې بغداد ته د عباسي خلافت دربار ته ولاړ شي خلیفه که هر یوه ته د غور واکمنی حواله کړه هغه به ددوی واکمن وي. همداسې یې وکړل، خلیفه بنجي ته وا کمني او شیش ته د پوځونو مشري ور وسپارله، دوی ببرته راستانه او په خپلو، خپلو چارو بوخت شول.

سوری د محمد زوی د بنجی د کورنۍ یو بل واکمن و چې د صفاریانو معاصر و. ددې زوی محمد بن سوری داسې وخت واکمنۍ ته ورسېد چې د غور په ګاونډ غزني کې د سامانیانو د نامتو سالار الپتګین له خوا د غزنویانو د واکمنۍ بنسټ اېښودل شوی و او سلطان محمود د غزنوي ستروا کې یعنې امپراتورۍ په جوړولو بوخت و، ده غوښتل چې په ټول افغانستان او ټوله سیمه کې یوه لویه ستروا کي جوړه او وړې وړې واکمنۍ را نسکوري کړي. ده په دې لړۍ کې پر غور هم پوځونه ور وخېژول.

سلطان محمود غزنوي په ۴۰۱ هـ ق کال دخپلو دوو پیاوړو جنرالانو ادتونتادش حاجب او ارسلان جاذب په مشرۍ غورته درنې او په وسله پورې لښکرې ولېږلې. په یوه تنګه دره کې د لږ شمېر غوري سپاهیانو ددوی له مخه یې مورچې جوړې کړې وې او زیاتې شپې یې د سلطان لښکرې دلته ایساري کړې، دغور خلکو قومي لښکرې را ټولې کړې او نژدې وه چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

غزنوي لښکري ماته وخوري دا وخت سلطان محمود په خپله له نورو لښکرو سره مرستې ته راورسېد اوتر اوږدو جګړو وروسته يې غوري لښکري په شا وتمبولې، محمد سوری د آهنګران لويه نظامي کلا تخليه کړه او له خپلو لس زره ژوبلورو سره په ميدان يې دغور له لورې غرونو کې سنګرونيو، سلطان محمود ته د دوی ماتول سخت شول. له جنګي ضدعي نه يې له کار راخيستو سره په شا تګ وکړ، غوري لښکر له سنګرونو نه را پاڅېدل په دوی پسې را روان شول خو چې له خپلو سنګرونو نه لېرې شول محمودي لښکرو بېرته مخ پرې را وګرځاوه دوی يې مات کړل او محمد سوري بندي ونيول شو.

غوري واکمن ته اسارت تر مرګه دروند و. د غزني په محبس کې يې زهر چې دخپلې ګوتمۍ تر غمی لاندې يې ځای په ځای کړې وو وخوړل او له نړۍ څخه يې سترګې پټې کړې، غوري شاعر شيخ اسعد سوری په يوه بوللە کې دده سويې ويرنه وويله او دغور دا لويه غمېزه يې داسې انځور کړه:

د فلـــک له چارو څه وکړم کوکار
زمولوی هر ګل چـــې خاندي په بهار
هر غاټول چې په بېـــديا غوړېده وي
ريژوي يې، پانې ګانـــدې تار په تار
ډېر مخـونه د فلک څـــپړه شنه کا
ډېر ســـرونه کاتر خاورو لانـــدې زار
د واکمن له سره خول پريباسي مړ شي
د بې وزلو وينې توی کاندي خونخوار

چې تر يوه اوږده تشبيب وروسته مطلب ته را رسېږي او وايي:

زمونږ پر زړونو دی نن بيا يو غشی وويشت
ودې ژوبلـــله پـــه دې غشـــــي هزار
پـــــر سوريو باندې وپر پريووت له پاسه
محـــمد واکمن چې ولاړی. په بل دار
يو دار شو امير په لا س د ميرځـمنو
انتقال يې وکـــړ قـــبر له بـــد وار

پـــر ســماو يـــې ودان آهـنګران و
په ټيکنه و پر درســت جــهان اوځـار
د محمود د ژوبلورو له لاس کښيووت
چـــې غـــزنه ته يې باتلي په تلوار
ننګياليو لره قـــيد مـــړينه ده ځکه
ســه يې والوتله هسک ته پــه دې لار
تـــر نړۍ يې غوره خاورې، هدېره کا
د زمـــريو پـــــه بيړو کله وي ځوار
په دې وبر د غور وګړي تورغري سول
په دې وبر رڼا تـــيـاره شـولـه د ښار

د غور د ماتم حالت انځوروي او بيا فلک ته خطاب کوي:

لاس دې مـــات شه ای فلکه چې دې وکـا
محمد غونـــدې زمـــري د مړينې ښکـــار
شين زړګی فـــلکـــه ولـــې لا ولاړ يـــې؟
اې د غـــور غرونـــه په څه نه شـــوی غـبار
مځکې ولـــې پـــه ريږدلو نـــه پـريوزې
لاندې باندې شه چـــې ورک شې دا اشعار
چې زمری غـــونـدې واکـــمن ځي له جهانه
چـــې څوک نه کړي په نـــړۍ باندې قرار
سخ پر تا دی محموده د غـــور لـــمـــر وې
پـــه نـــړۍ بـــه نه دي ستا دعدل ســـار
ته پر ننګه وې ولاړ په ننګ يـــې مـړ شوې
هـــم پـــر ننـــګه دې پـــر ننګه کا ځان جار
که سوري دې په تګ وبر کاندي ويرمن شول
هـــم پـه ويارې ســـتا په نوم ستا پـــه ټبار
له جـنـت دپـــر وه ټون زمـــوږ واکـــمـنه
هـــم پـــه تـــادې وي ډبر لـــور دغـفار

ځینې مورخین لیکي چې سلطان محمود غزنوی پر غور باندې دا لښکر کشي ددې له پاره کولې چې د غور خلک مسلمانان کړې او غور ته اسلام ورسوي خوحقیقت دادی چې غور ته د اسلام سپېځلې دین ډېر پخوا راغلی و او د غور واکمنو د حضرت علې کرم الله وجهه د خلافت له دورې نه د خلافت له مرکز سره نښه او تاوده اړیکي درلودل. نو ځکه د سلطان محمود غزنوي دا بریدونه د غور د خلکو د مسلمانولو له پاره نه وو بلکې ده غوښتل چې په سیمه کې د یوې لویې ستراتیژیکې بنسټ کښېږدي چې همداسې هم وشول.

د محمد سوري له ماتې سره د غوریانو مستقله واکمني ختمه شوه او د غور اوښت سیمې چې د غوریانو په لاس کې وې د غزنویانو لاس ته ولوېدې، له دې سره هم غزنوي سلطان غورته کوم نوی والی ونه لېږه، بلکې هماغه د محمد سوري زوی امیر ابو علی یې چې ده ته تابع شوی و په غور کې خپل تر لاس لاندې امیر وټاکه خو بیا هم د غور د واکمنې کورنۍ نور غړي په څو کې وو او د وخت انتظار یې یوست.

امیر عباس د غور یو غیرتي شهزاده و چې یو ځل بیا یې د غور خپلواکي را ژوندۍ کړه، د غزنویانو اطاعت ته یې غاړه کښېښنبوده او د خپل تره امیر علي تر بندي کولو وروسته یې په غور کې خپلواک حکومت پیل کړ او له همدې امله امیر الکامل یا بشپړ واکمن وبلل شو. ده د غور په مندیش کې د غوریانو د لوی مشر ضحاک یا سهاک لرغونې کلا له سره جوړه کړه او همهلته یې یوه شاهي مانۍ هم ودانه کړه او په دې توګه یې د خپل قومي غرور او دغور د ویاړ څلي دنګ کړ.

سلطان محمود له خپلو نورو ستونځو سره سره بیا هم د غوز له بیانیولو نه تېر نه و. ده په ۴۱۱ شهزاده مسعود ته وظیفه ورکړه چې له هرات نه په غور لښکر ور روان کړي، نوموړي تر بریده وړاندې د جروسي واکمن ته یو هیات ور ولېږه او دوه تنه غوریان یې هم ورسره ملګرل چې هلته د هیات ترجمانې وکړي، دا پېښه ابوالفضل بیهقي همهغه وخت ثبت کړې او مورخینو د نورو سندونو ترموندل کېدو وړاندې دا ددې دلیل ګڼه چې دغوریانو ژبه له غزنویانو نه بېله او پښتو وه نو ځکه د ترجمان په

وسیله خبرې کېدې خو د پټې خزانې موندل کېدو نه یوازې دا روښانه کړه چې د غوریانو ژبه پښتو وه بلکې دا یې هم وښوده چې د غور دربار د پښتو ادب لرغونی مرکز و او همدلته و چې دامیر کرور ویارنې او د شیخ اسعد او ښکارندوی فصیحو او بلیغو بوللو. د ادب نړۍ ته ستر کې وغړولې او د پښتو ادب بنسټونه کېښودل شول.

هو! مسعود استازو غوریانو ته د ویرولو ډک پیغامونه ورکړل چې باید د امیر اطاعت ومني خو غوریانو ورته وویل: امیر ډېر غلط فکر کړی چې ګوا کې دا سیمه او دا خلک داسې دي چې څوک دې پرې ورشي او نړۍ تېردې شي، را دې شي و دې ګوري چې دلته توري دي، وسلې دي او ډبرې دي، بیا هم د غور د یوې برخې اوسېدونکو د مسعود له لښکرو سره درنې جګړې وکړې او په پای کې مات شول او ددوی مشر هغه سیمې چې د غرجستان له شارانو نه یې نیولی وې غزنویانو ته ور پرېښودې. خو امیر عباس تر ډېره وخت د غور د مرکزي برخو واکمن و، تر پایه یې د غزنویانو سلطه ونه منله او مقابله یې ورسره وکړه څو چې ابراهیم غزنوي یو ځل بیا یو، درنه حمله پرې وکړه، د جنګ په ډګر کې ژوندي ونیول شو او دامیر محمد سوري غوندي یې ژوندې غزني ته بوته او د غور واکمني یې بیا هم دده ایل شوي زوی امیر محمد ته وسپارله.

که څه هم ځینې مورخین لیکي چې امیر عباس پر خلکو ظلم کاوه او د غور خلکو له غزنوي پاچا نه دلیکونو په وسیله وغوښتل چې ورشي او دوی ته له دې ظالم پاچا نه نجات ورکړي خو حقیقت دادی چې دا لښکر هم د همهغو لښکرکشیو سلسله وه چې د سلطان محمود له وخت نه یر غور پیل شوې وې او غزنویانو غوښتل چې د خپلې ستروا کې د ټینګتابه له پاره غور د تل له پاره د خپلې ستروا کې جز وګرځوي او د غور خپلواک حکمرانان ختم کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوهاند اکاډېمسن عبدالشکور رشاد

خنډپدلې امریکا

دې غریب افغانستان ته امریکا ده خنډپدلې
په دې هوډ کې ورسره برېتانیا ده پاریدلې

امریکا یوازې نه ده اروپا ورسره ملـه ده
تباهي د خوار افغان یې په سلا ده پتپیلې

د خنډمونو سیلاوونه، ماتوي د هوښ بندونه
تل په دې مبارزه کې، هوښیارتیا ده تنبـتېدلې

دولتو ته خنډپدلي مستر بوش وکنبله کربنه
ول(۱) پر دوست او پر دښمن مورِ دا دنیا ده ننـ وېشلې

بادران د سپینې خونې د تیارو اهریمنان سول
دې د شر او شور خدایانو زمورِ رنا ده راوژلې

هرهغه چې زمورِ دوست دی، زمورِ صفو ته به رادرومي
چې را نه شي، د دښمن د لاس امسا ده مورِ ګڼلې

دښمنې د افغانانو د انګلو امریک رضا ده
اوس خو ګټه پر محور د دې رضا ده څرخېدلې

(c) ketabton.com: The Digital Library

څوک له بېرې، څوک له تمې، څوک له عذره په پسې دي
امـریکا چـې پـه دنـیا کـې دا سـرنا ده ږغولـې

استوي د جنګ مـیدان تـه. دولـتونه خـپلې ډلـې
څوک یـې اوس دي په تکل کـې چـا پخـوا ده رالـېږلې

الوتکـې چـا تحفـه کـړې، چـا پېکـش کړلـه ټانکونـه
جاسوسـي پـه دې غورځـنګ کـې چـا و چـا ده ورمـنلې

ځـینو لارې ورتـه ورکـړې، ځـینو ژمـنې کـړې د مرسـتو
ورکـوي څـوک مـیدانونه چـا فضـاء ده وربخښلـې

څوک بـاروت او ځـینې تېـل ورتـه راوړي ځینې پېلوځي
دا لمـبه چـې زمـوږ پـه ملـک کـې امـریکا ده لګولـې

چـې ضـعیف یـم د جهـان ټکـې پـر مـا بـاندې رالوېـږي
پـه نـړۍ کـې بدبختـي پـه پـچـه زمـا ده را خـتلې

ګروبـه وي یـې، سوځوي یـې، ژوبلوي یـې، قـتلوي یـې
دا پـر ضـد د پښتـنو، تـوره بـلا ده پـاڅېدلې

کـه ښارونـه دي کـه کلـي لېونـو سـپو دي دارلـي
د بشـر ویـنو تـه تـږو، دا وبـا ده رابنکـارلې

کـه جونګـړه د ادې ده، کـه څـپره د دادا ده
زمـوږ د قـرن بشـر دوسـته اتـیلا ده راسـوځلې

د مظلومـو انسـانانو پـه سـرو ویـنو ژرنـدې ګـرځې
د ببوسـو پـه سـرو اوښکـو ښـار، ښدیـا ده لمـبېدلې

دلته بوري، دلته وراري، دلته کونډې يتيمان دي
دلته چيغې، دلته ويـر، دلته ژړا ده اورېدلې

دلته څېرې ګرېوانونه، دلته ساندې دي سوګلی دي
جنازه چې د خوښيو د خندا ده مرګ اېستلې

ژوندونونه يې پايمال کړل امنيت سو لګد کوبه
دلته شر، دلته فتنه، دلته غوغا ده تورېدلې

تباهيو د عراق او فلسطين مظلوم ته ځيو سه
ای پښتونه! دغه ټکه اوس پر تا ده رالوېدلې

جامعه د افغانانو دغه دروېشت کاله کېږي
په ځورو ده ځورېدلې، په جفا ده ژړېدلې

د بشر د حق غوښتنې، د زړه سويو ادعاوې
عدل و رحم و خواخوږيو چليپا ده پر راکښلې

وای(۲) دفاع د تمدن کړو ازادي له فنا ژغوروي
مګر دوی افغانستان ته نن فنا ده رابللې

کله وايي: مورِ جنګ کې راولو بشر ته سوله
کله وايي (۳) صليبي جنګ دی کليسا ده مورِ ژغورلې

د نيويارک او واشنګټن و تروريزم، خو دا نه دی
چې په وينو د پښتون يې پښتونخوا ده رنګولې

تري د اوښکو سين روان دی، تري د وينو سيل بهېږي
دا صفحه زمورِ د تاريخ چې هر ترسا ده رالېکلې

دا جذبـــه د خودخواهـــی ده، لپوتـــوب د انـــتقام دی
د خښمـــنو زلزلـــه يـــې چـــې بقـــا ده لړزولـــې

خودغرضـه رهـبران يـې دخلـه نـه دي په کړکېـچ کـې
د پـــردو مداخلـــو چـــې زمـــوږ بـــنا ده نړولـــې

وايـــي پښـــتۀ زره تـــنه امـــريکايان دي تلـف ســوي
طـيـاره چـې تـر ســرتېر مصـري عطـاء ده جـنګولې

دروښـت زره افغانـان يـې قربانـي کـړل د دې پښـې
و جـــنون تـــه خښمپدلـــې امـــريکا ده رسـپدلې

عدالـــت، بـــرادري او مســـاوات د حـــق پالـــنه
پـــه عمـــل کـــې دغـــه هـــره ادعـــا ده شـــرمپدلې

نامينديۀ دي، نامرادیۀ دي، شپه او ورځ ځوانيمرګیۀ دي
خـوشـالي لـــه پښـتونخوا نـه پـه ربښتـيا ده لـېرپدلې

چـــې پـــنجه لـــه زورور ســـره چـــا ده ازمويلـــې
د هغـــه کمـــزوري لپچـــه خامخـــا ده دردپدلـــې(۸)

خـود بـه نـه ټولپږي مړي، خود يې ملک په وينو رنګ وي
د قـــوي لـــه جوغـــه غـــاړه چـــې هـــر چـــا ده غړولـــې

خـود بـه سـوځي د غښـتلو د خښمونـو پـه اورو کـې
هغـــه چـــا چـــې غلامـــي د امـــريکا ده نامـــنلې

د وطـــن د خـــرڅولو بازارونـــه ښـــه تـــاوده دي
پـــه ايمـــان د سياســـي ګټمـــو ســـودا ده اوس پســـندلې

ځانـــي ګټـــې چـــې بـــه تـــل تـــر ملـــي ګټـــو جـــاړېدلې
دا جذبـــــه د قدرتونـــــو استســـــقاء ده راوژلـــــې

د انګرېـز پلـی لښکـر يـې د بګـرام مـيدان تـه راوسـت
فرانســه وايــي: مــزار تــه مــوږ ســپاه ده راوســتلې
نــن هغــه ښــه راغلــې وايــي د کفــارو تــور لښکــر تــه
چــې پــرون يــې ســره ســپاه د روس پــلا پــلا ده ځغلولــې

لـه پـردو بـه څـه ګلـه کـړو، ځـای د ويـر دی ځـای د شـرم
چــې زمــوږ خــپلو پــه کفــارو زمــوږ لــوا ده پــرځولې
کســات خپــژي، نــه پاتېــږي، دا دنــيا دغــه يــې دود دی
دا نکتـــه پـــه پښتـــنو کـــې لـــه پخـــوا ده ازمويلـــې

د انګرېـــز او امـــريکا د دولـــتونو مـــريې تـــوب دی
زه ګمـان کـړم خپلواکـي مـو نـن سـبا ده بـايلودلې(۳)

۱- ول= ويل.
۲- وای= وايي.
۳- بايلودلې= بايللې
× د د سعدي شيرازي د دې بيت ژباړه ده:
هر که با فولاد بازو پنجه کرد
ساعد سيمين خود را رنجه کرد

ډاکټر عبدالحی نیازي

د اکثریت او اقلیت تیوري

لږ ترلږه له څلوپښتو کالونو را په دېخوا د اقلیت او اکثریت مسئله په پرله پسې توګه د افغانانو تر منځ د یوې سیاسي لانجې په ډول راپورته کېږي او دا مسئله کله ناکله د دولت په سطحه هم مطرح کېږي، خو د تېرو حکومتونو له خوا دا مسئله افغان ولس ته نه ده جوته شوې، نو ځکه دا د اکثریت او اقلیت مسئله د عام ولس تر منځ په اجمالي توګه او سیاسي ډلو تر منځ او خصوصاً د غیرپښتني سیاسي ډلو له خوا د ګوندونو په سطحه په ځانګړې توګه مطرح کېږي. نو ځکه په کار ده چې د اقلیت او اکثریت مسئله داسې رابرسېره شي چې له یوې خوا د افغان ملت د جوړېدو په بهیر کې کوم خنډ پېښ نه شي او له بلې خوا د افغانستان وګړي هر یو په اګاهانه توګه د خپلې اتنیکي ریښې او په اوسني افغانستان کې له خپل ټولنیز او سیاسي موقف سره اشنا وي. دلته په اجمالي توګه د افغانستان د قومونو جوړښت او سیاسي کړو وړو ته یوه لنډه کتنه کوو.

اکثریت یعني څوک؟ پښتون، افغان، پټان، روهي او سلیماني کلمات په مترادفه توګه د پښتنو لپاره د مختلفو اقوامو له خوا استعمال شوي دي، خو پښتانه خپل قومي هویت پښتون او خپله سیمه پښتونخوا بولي او په اوسني افغانستان کې پښتانه په سیاسي لحاظ خپل ملي هویت افغان بولي او پخپل افغانیت ویاړي. د معتبرو شمېرنو (احصائیو) پر اساس د افغانستان د نورو اقوامو په پرتله پښتانه د افغانستان د ولس اکثریت برخه جوړوي. پښتانه

هغه اريايي قبايل دي چې په دويم ميلادي کال کې د خپلې تولنيزې او سياسي ودې په لحاظ دې مرحلې ته رسېدلي وو چې پخپله سيمه کې يې سياسي نظام رامنځ ته کړ. هغه د کنشکا پاچاهي نظام و چې په ژمي کې يې پلازمېنه (پايتخت) په پېښور کې او په دوبي کې د کابل په باګرام کې وه. همدغه پښتني قبايل وو چې په شپږم ميلادي کال کې د نوې کالو لپاره له فراه څخه تر کابله پورې د اعرابو په مقابل کې وجنګېدل، بالاخره د اسلام مقدس دين يې ومانه، خو د اعرابو سياسي واک يې ونه مانه، چې په نتيجه کې د اسلام مقدس دين د تدريس ټپاره د اموي امپراتوري له خوا په زرګونو تنه اعراب د پښتنو سيمو ته ولېږدول شول چې نر نن ورځ پورې په افغانستان کې اوسېږي. له زرو کالو را په دېخوا د پښتنو تاريخ تولو ته جوت دی، پښتانه په ځکومت جوړولو کې دننه په افغانستان کې او د باندې تر امپراتوري جوړولو پورې تجربې لري. د سلطان محمود په لښکر کې د پښتنو برخه يو څرګند واقعيت دی چې د سومنات په جنګ کې د پښتنو برخه په دې شعر کې ښه تمثيلېږي.

ترک و نامرد واړه ودانګل له نام و ننګه
يو زه پښتون ولاړ وم د سلطان تر څنګه

سلطان محمود د ترک نژادو عسکرو په زور له پښتون سره سخت ظلمونه او ناروا وې وکړې، په ملتان کې نصر لودي ته يې ماتې ورکړه او د پښتنو رينبې يې له ملتان څخه وويستې او په غور کې يې د شيخ اسعد سوري په شمول تول پښتانه خانان بنديان کړل. په کلتوري لحاظ ترک نژاده سلطان محمود د فارسي ژبې په تحکيمولو کې ستر رول ولوباوه. دا چې پښتنو ولې د سلطان محمود واک ومانه علت يې دا و چې محمود د اسلام او جهاد شعار پورته کړی و خو په پای کې پښتنو له ترک نژاده کورنۍ څخه خپل کسات واخېست او د غور پښتنو د ترکانو رينبې له غزني څخه د تل لپاره وايستلې.

پښتانه د خپل تاريخ په اوږدو کې د جګړې ستر تاريخ لري له سکندر، عرب، چنګېز، تيمور سره جنګيدلي دي. د هرات تيموريان د شارخ په مشرۍ په کابل کې د يوسفزو اوه سوه خانان د مېلمستيا پر وخت ووژل او

ټول يوسفزي او ګڼ شمېر نور پښتانه له کابل څخه وشړل شول او ټول سوات او مردان ته ولاړل. تر نن پورې کابل ښار بيا يو پښتني ښار نه دی شوی. د شارخ وراره بابر چې د هند د مغلي کورنۍ د واک بنسټ ايښودونکی و، خپل ټول عمر له پښتنو سره په جنګونو کې تېر کړ. خو يوسفزو د بابر واکمنۍ ته سر ټيټ نه کړ. د هند له مغلي دولت سره د پښتنو جنګونه د پښتنو سياسي فرهنګ جوړوي.

د ايران له فارسيانو سره د پښتنو جنګونه د پښتونخوا د تاريخ يوه بله برخه جوړوي. پښتنو د فارسيانو په مقابل کې خپله خاوره ساتلې ده، خو له بده مرغه په فرهنګي ډګر کې په هرات، فراه، زرنج، غور او بادغيس کې ګڼو پښتنو خپله مورنۍ ژبه له لاسه ورکړه، همداراز د افغانستان پرله پسې دولتونه په دغو سيمو کې د پښتو ژبې او پښتني کلتور د بيا ژوندي کولو لپاره هېڅ ډول هڅه نه ده کړې.

پښتانه د افغانستان د نورو اقوامو په پرتله د اسلام د مقدس دين د خپرولو لپاره تر نن ورځې توره وهلې چې په افغانستان. هند او پاکستان کې ډېر روښان تاريخ لري.

هند ته د انګرېزانو له راتګ سره سم د پښتنو د بخت ستوری له ځلا ولوېد. پښتنو د خپل تاريخ او سياسي ژوند په بهير کې د انګريزانو له خوا تر ټولو لوی تاوان ولېد او هغه دا و چې پښتانه او د افغانستان خاوره د (۱۸۴۲ - ۱۹۱۹) کلونو په ترڅ کې په دوو برخو ووېشل شوه چې نن د ډيورنډ کرښې په نامه يادېږي او افغانستان د خپلې خاورې پنځه ډېرېش فيصده خاوره او څلوېښت فيصده نفوس له لاسه ورکړ. خو په لروبر پښتونخوا کې د يووالي احساس لا تر اوسه پخپل قوت پاتې دی.

له روسانو سره په جګړه کې پښتنو د افغانستان د نورو قومونو په پرتله لوېه ځانې. مالي او سياسي صدمه ولېده. نو ځکه پښتانه د افغانستان د کډوالو او مجاهدينو اکثريت برخه جوړوله. پښتانه افغانستان او افغاني ملي هويت ته سخت وفادار. د ملي يووالي او رښتني ورورولۍ غوښتونکي دي. د پښتنو سياسي ډلې په افغانستان کې د مرکزي نظام ناري وهي. د افغانستان په تاريخ کې د تاجکانو ټولنيزه او سياسي برخه

(تاجکان در مسیر تاریخ) یوازینی کتاب دی چې د افغانستان تاجکانو د سیاسي او ټولنیز ژوند په هکله زما لاس ته راورسید. دا کتاب د یو شمېر ایراني، تاجکستاني، روسي او افغاني لیکوالو د مقالو مجموعه ده. له بده مرغه د دې مقالو مرتب کوونکی میرزا شکور زاده او بلال عمار د (تاجکان در مسیر تاریخ) نوم ورته غوره کړی، چې په واقعیت کې دا کتاب یو علمي اثر نه، بلکې د مخالفت او عکس العمل په توګه د (افغاستان در مسیر تاریخ) او (پښتانه د تاریخ په رڼا کې) کتابونو د نومونو او محتویاتو پر ضد ترتیب شوی دی. د دې کتاب په مقدمه کې د دې پر ځای چې د افغانستان د تاجکانو اتنیکي ریښې او قومي جوړښت څرګند کړي، په صراحت سره یې پر پښتنو باندې تېری کړی او په لمسوونکې توګه یې د پښتنو پر ضد لیکلي او په افغانستان کې قومي تاوتریخوالی زیاتوي. د مثال په توګه په مقدمه کې داسې راغلي: "از قرن شانزده تا هم اکنون، تاریخ افغانستان مملو از اغتشاشات، هرج و مرج، کشتار و مرگ، استقرار حکومت قبیله سالاری و زوال عنصر شهرنشینی و تفوق کوه و صحرا بر شهر است. وقتی حکومت از دست شهر نشین ها خارج شد و بدست قبایل کوه گرد و بیابان گرد افتاد، جنگهای خونین و کشتار عظیم د سته جمعي و قتل و غارت و ناامنی گریبان گیر این کشور شد... در کنار حملات و هجوم های اقوم نیمه وحشي و حاکمیت نظام تک قبیلوی...

د دې بې خبره لیکوال په ځواب کې باید ووایو چې په اوه لسمه او اتلسمه میلادي پېړۍ کې په افغانستان کې د بنارنشینانو کوم حکومت په کابل، کندهار، هرات، بلخ، بدخشان، بامیان، تخار او چاریکار کې موجود نه و چې د پښتنو د وحشت او بربریت په وجه وران شوی وي او نه خو پښتنو په ثمرقند، بخارا، دوشنبې باندې حملې کړې دي، بلکې په اوولسمه او اتلسمه میلادي پېړۍ کې د افغانستان خاوره د ختیز له لورې د هند د مغلو له خوا او د لوېدیځ له لورې د ایران د صفویانو تر پرله پسې بریدونو لاندې نیول شوې وه، چې پښتنو د دواړو یرغلګرو پر وړاندې په لړه او بره پښتونخوا کې په ولسي مقاومت لاس پورې کړ، چې غلجي پښتنو شاه حسین صفوي ته په اصفهان، او درانیو د احمد شاه بابا په مشر

هندي مغولو ته په ډيلي کې ماتې ورکړې. د افغانستان په خاوره کې نه غلجي پښتنو (هوتکيانو) او نه خو درانيو پښتنو د افغانستان د کوم قوم پر وړاندې جنګېدلي دي.

(تاجکان در مسير تاريخ) د افغانستان د تاجکانو د قومي او اتنيکي ريښې په هکله علمي او ګټور معلومات نه ورکوي او يوازې د فردوسي شهنامې په اشعارو بسنه کوي او يا د سمرقند، بخارا او تاجکستان د تاجکانو په اړه خبري کوي، خو په مجموعي توګه دا کتاب د تاجکانو په هکله چې پښتانه ورته دهګان وايي، ليکي:(کلمه - تاجيک - که در متون قديمي به صورت تاژيک و تازک نيز به کار رفته است اعراب و مسلمان غير عرب راتازي و ترکان انهارا تاجيک کې نامېدند. ايرانيان تاجک ها را قومي ايراني مې دانند. زه د (تاجک در مسير تاريخ) د روسي او ايراني مقالو په اساس داسې مستفيد شوم چې تاجک يا تازک يا تاژک يو اتنيک نه بلکې هغه غير عرب او غېر ترک مسلمانان دي چې عرب ورته عجم او ترک ورته تازک ويلي دي، چې واحده اتنيکي ريښه نه لري، بلکې واحده ژبه لري يعنې (فارسي - دري) په دې کې کېدای شي چې ګڼ شمېر اقوام شامل وي چې له فارس نژاده اقوامو څخه شروع تر ترک نژاده فارسي ژبي - سمرقند، بخارا او د افغانستان فارسي ژبي، چې د دوی اتنيکي ريښې او قومي جوړښت پوره نه دي څرګندې شوې، دوی يوازې ژبنی هويت لري، خو د تاجکانو تر نامه لاندې ديګان، يو شمېر هزاه ګان، يو شمېر فارسي ژبي پښتانه، فارسي ايماق، ازبکان، هندي او کشميري مسلمانان، عرب او سادات عرب شاملېږي چې په دري ژبه خبرې کوي. په معاصر افغانستان کې په ملي او سياسي لحاظ تاجک يو افغاني قوم دی چې په افغانستان کې د هستوګنې په لحاظ ژور تاريخ او غني کلتور لري، ژبه يې دري، قومي هويت يې تاجک او ملي هويت يې افغان دی.

د افغانستان د تاجکانو د نفوس دقيق شمېر متاءسفانه معلوم نه دی. کله چې روسان پر مرکزي اسيا باندې مسلط شول لږ تر لږه د يو ملیون وګړو په تعداد تاجک، ازبک، ترکمن، تاتار او قزاق افغانستان ته کډوال شول او اکثريت يې د افغانستان په شمالي ولايتونو کې او ځينې يې په

کابل کې مېشت شول. د افغانستان حکومت د اسلامي وروروليو له مخې نومورو کډوالو ته افغاني تابعيت او هويت ورکړ، خو نن همدغه د مرکزي اسيا مهاجرين داسې شمال وايي چې د دوی خاوره وي او همدغو خلکو نن د افغانستان د تجزيې لپاره د فدرالي نظام ناري سوري پورته کړې دي چې دا ډېره ناسپاسي ده، دا خلک په شمال کې د افغانستان پښتنو ته ناقلين وايي، خو خپل ځانونه د مرکزي اسيا مهاجرين نه بولي او د فدرالېزم ناري وهي.

دلته په اتنيکي او کلتوري لحاظ دوې مسئلي سره ګډې شوې دي: په اتنيکي لحاظ تاجکان د افغانستان اصيل اريايي قوم دی چې د تاجک قوم اتنيکي ريښې، قومي جوړښت او ځانګې په هکله ما کوم علمي معلومات تر لاسه نه کړل، خو د اجمالي معلوماتو پر اساس د افغانستان تاجک قوم حد اقل دري ځانګې لري: رکاه، فورمولې او کشميري. په کلتوري لحاظ د افغانستان تاجکان، هزاره ګان، يو شمېر ازبکان او ترکمنان، سادات، چارايماق، قزلباشان او يو شمېر پښتانه چې په دري ژبه خبرې کوي، په ځينو احصايو کې ټول په قومي لحاظ تاجک درج شوي دي.

په کلتوري لحاظ د احمد شاه بابا او تيمور شاه له دولتونو راپه دېخوا فارسي ژبه حاکمه رسمي او دولتي باندې بدله شوې ده. د هوتکيانو د حکومت له مخه د افغانستان خاوره د هند د مغلي دولتونو او د ايران د صفوي دولتونو له خوا تر تېري لاندې وه او کوم منظم دولتي نظام موجود نه و.

د افغانستان په سياسي ډګر کې د افغانستان د تاجکانو لومړنۍ برخه

د افغانستان په ټولو دولتي او اداري چارو کې د افغانستان تاجکانو بې له کوم تبعيض او امتياز څخه په لويه کچه برخه لرلې ده. د مثال په توګه د امان الله خان د دولت نايب السلطنه عبدالولي دروازي و. ډاکتر يوسف د افغانستان د ديموکراسي دورې لومړنی صدراعظم و. د حبيب الله کلکاني د حکومت پر مهال کې داسې اسناد نه شته چې حبيب الله کلکاني ادعا کړې وي چې ده د تاجکانو حکومت دې جوړ کړي وي، له بلي

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوا که چېرې په غزني کې غلجي پښتانه (اندړ او سلیمان خپلو) د حبیب الله کلکاني په پلوی نه وي درېدلي نو ډېر احتمال يې درلود چې د کندهار درانې او د هزاره قوم سرتېرې د امان الله خان په پلوی د حبیب الله کلکاني عسکرو ته په غزني کې ماته ورکړي، خو امان الله خان شخصاً له دې جګړې څخه مخنیوی وکړ. حبیب الله کلکاني د کابل د بناریانو تر منځ ډېر منفور و او هېڅ ډول محبوبیت يې نه درلود. په کابل کې عام خلک حبیب الله کلکاني (د بچه سقو) په نامه یادولو او دا شعر چې له سقوي دوران څخه پاتې دی د کابل د خلکو احساسات څرګندوي:

تاملک محسن شغال ماده والي ګشته است... بهر ما مور و ملخ قوم شمالي ګشته است.

د معاصر افغانستان په تاریخ کې د کورنۍ جګړې تر پیل پورې داسې کوم اسناد نه شته چې د افغانستان تاجکان، د تاجک قوم په نامه د سیاسي واک د تر لاسه کولو لپاره په مشخصه توګه په کوم اقدام لاس پورې کړی وي او یا مشخصاً د تاجک تر عنوان لاندې په افغانستان کې کوم حکومت موجود وي.

د اقلیت او اکثریت د تیوري بنسټ ایښودونکي

د ګوندونو په سطحه د لومړي ځل لپاره (د خلق، دیموکراتیک ګوند) څخه په کال ۱۳۴۷ هجري شمسي کې د قومیت په بنا دوه انشعابونه رامنځ ته شول، لومړی د ببرک کارمل په مشرۍ د پرچم ډلګۍ او دویم د طاهر بدخشي په مشرۍ چې وروسته يې د (سازمان انقلابي زحمت کشان افغانستان.... سازا) بنسټ کېښود. د خلق له ګوند څخه جلا شوي فرکسیونونه په ټولنه کې د ستمیانو په نامه شهرت وموند. همدغه مهال دی چې د دولت له چوکاټ څخه بهر د قومیت له عنصر څخه د یوې سیاسي الې په توګه کار اخېستل کېږي. د پرچم ډلګۍ په سیاسي ادبیاتو کې پښتنو ته بې فرهنګه اکثریت او تاجک ته بافرهنګه اقلیت وویل. خو طاهر بدخشی له دې نه هم وړاندې ولاړ او احتمالاً د روسانو په تحریک او مرسته په منظمه او سیستماتیکه توګه د قومیت پر بنا د یو سیاسي

سازمان (سازمان انقلابي زحمت کشان افغانستان... سازا) بنسټ کښښود، چې تر اوسه پورې د افغانستان د کورنۍ جګړې ایدلوژیک محور جوړوي.

د طاهر بدخشي ماسکو پلوه مارکسیست لېنینستي ډلې په ټولنه کې د ستمي، ستم ملي ډلې په نامه شهرت وموند. ستمیان د ملت او ملي یووالي په مفکوره باندې معتقد نه و او داسې یې استدلال کاوه چې افغانستان د قومونو او ملیتونو مجموعه ده او هر قوم باید چې په جلا جلا توګه خپل سیاسي، اقتصادي او ټولنیز برخلیک وټاکي او د قوم پر بنسټ فډرالي نظام رامنځ ته شي. طاهر بدخشي او بهرالدین باعث د خپل تحلیل په دوام کې زیاته کړه چې پښتانه په افغانستان کې یو ظالم، غاصب او ستم ګر قوم دی او د افغانستان نور قومونه تر ستم لاندې اقوام دي، نو ځکه د افغانستان خلکو دوی ته د ستمیانو لقب ورکړ. د افغانستان په سیاسي ادبیاتو کې د اکثریت او اقلیت تیوري د ستمیانو له خوا مطرحه شوه، چې وروسته روسانو د خپل تېري پر مهال دې تیورۍ ته ماتریالستیکي بڼه ورکړه او روسان په دې لټه کې شول، چې غیر پښتانه قومونه په نظامي، سیاسي او ټولنیز لحاظ وروزي.

د ناڅرګندو دلایلو له امله په ۱۳۵۶ کال کې د ملي ستم ډلګۍ رسماً په دوو برخو وویشل شوه: د سازا ډلګۍ د طاهر بدخشی تر مشرۍ لاندې او بله برخه یې د (سفزا) ډلې په نامه د مولانا بهرالدین باعث او محمد اسمعیل اکبر تر مشرۍ لاندې راغلې. د سازا د سازمان غړي په تاکتیکي ډول په کابل کې پر دولتي چارو بوخت شول او د سازا سازمان تصمیم ونیو چې د داود خان د حکومت پر وړاندې پر وسله واله مبارزه لاس پورې کړي.

په نامعلومو دلایلو مسکو پلوه ستمیانو د تره کي د حکومت پر وړاندې په مخالفت لاس پورې کړ، بهرالدین باعث او طاهر بدخشی د خلقیانو له خوا ووژل شول او په همدې اړه د بهرالدین باعث د خلاسون لپاره په ۱۳۵۸ کال کې د اسمعیل اکبر په هدایت د امریکا سفیر (دبز) یرغمل ونیول شو چې په کابل هوټل کې یرغمل نیونکي او د امریکا سفیر دواړه د خلقیانو له خوا ووژل شول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د افغان جهاد په بهیر کې او په ځانګړې توګه د کورنۍ جګړې پر مهال د سازا او سفزا ستمي ډلو سیاسي دریځ

د سازا سازمان لومړنۍ سیاسي ډلـه وه، چې په سیاسي ادبیاتو کې بې لـه کوم ژور سوچ څخه د افغانسـتان د ټولو بدبختیو عامل پښتانه وبلل، د سازا د سازمان د رهبرۍ په هئیت کې یو شمېر پېژندل شوي کسان په دې ترتیب دي: محمد طاهر بدخشی، محبوب الله کوشانی، ظهورالله، محمد بخش فلک، خلیل رستاقی او محمد اسمعیل اکبر.

د روسانو لـه یرغل سره سم محبوب الله کوشانی، ظهور الله، محمد بخش، فلک او خلیل رستاقی پرته لـه دې چې د ببرک کارمل له حکومت سره یو ځای شي په مستقیمه توګه لـه روسانو سره د تخار، بدخشان او بغلان په ولایاتو کې همکارۍ پیل کړلې، د څرخي پلـه لـه جیل څخه ازاد شول، د سازا ډلـه په دې بریالۍ شوه چې په تخار کې د مجاهدینو قوماندان امر صمد او یو شمېر نور جهادي قوماندنان د روسانو په پیسو په خپل سازمان کې جذب کړي.

د ببرک کارمل او سازا اختلافات:

د سازا سازمان سیاسي غوښتنه لـه ببرک کارمل څخه دا وه چې ببرک د افغانسـتان د شمالي ولایتونو واک د سازا ډلې ته وسپاري، چې د روسانو په مرسته په مستقله توګه د مجاهدینو پر ضد وجنګېږي. په هر دلیل چې و ببرک د خپل حکومت په مهال کې لـه خپلو ټولو خیانتونو سره سره دې ته حاضر نـه شو چې د (سازا) په غوښتنه رسماً په افغانسـتان کې فډرالـي سیسـتم رامنځ ته کړي. ببرک کارمل او سلطان علي کشتمند د افغانسـتان د اردو لـه تشکیل نه د باندې قومي کنډوکونه رامنځ ته کړل او د قوماندان سالارۍ او قومي تعصباتو او تشنجاتو اساسات یې کېښودل.

نجیب د خپل حکومت په مهال کې د ملي پخلاینې د پالیسۍ تر عنوان لاندې د سازا، سفزا لـه ډلو سره یو ځای شو. بشیر بغلانی د سازا مشر د ډاکټر نجیب د مرستیال په حیث اعلان شو. بشیر بغلانی د نجیب په لویه

جرګه کې د فدرالي نظام ناري پورته کړې. د ولايتي نظام تر څنګ د (زونونو-حوزو) سيستم هم مطرح شو، لکه د شمال زون - لوېديځ زون او داسې نور. د سازا سازمان له يوې خوا له روسانو څخه وسلې او پيسې ترلاسه کړې او له بلې خوا ډاکټر نجيب د شمالي ولايتونو د يو شمېر ولسوالیو واک چې د مجاهدينو تر ولکې لاندې نه و، رسماً د سازا سازمان ته وسپارل. د سازا ډله افغان ولس د يو واحد ملت په حيث نه پېژني، بلکې افغانستان د داسې قومونو او مليتونو مجموعه بولي چې د هر قوم لپاره په جلا توګه سياسي او ټولنيز برخليک غواړي، او هر قوم بايد پخپله سيمه کې خودمختاری ته تر دې بريده وده ورکړي چې په مستقلو جمهوريتونو بدل شي. د افغانستان په سياسي ادبياتو کې د لومړی ځل لپاره د څلورو جمهوريتونو غږ د سازا سازمان له خوا پورته شو، يعنې د پښتنو جمهوريت، د تاجکانو جمهوريت، د هزاره ګانو او د ازبکانو جمهوريت. نو په دې توګه د سازا ډله د افغان ولس د ملي يووالي او ځمکنۍ بشپړتيا ته، چې ستر ملي ارزښتونه ګڼل کېږي، باور نه لري. مور کاملاً په دې باور يو چې د افغانستان پښتانه، تاجکان، ازبکان، هزاره ګان او نور واړه قومونه د افغانستان د ولس ملي يووالي او د خاوري بشپړتيا ستر ملي ارزښت بولي او د افغان ملت پر جوړيدو او بشپړتيا ژور باور لري.

د نجيب د حکومت په وخت کې د سازا سازمان د پښتنو او د پښتنو د کلتور د توهينولو لپاره په خپله خپرونه کې (ميهن - چې اوس هم دا جريده په تاجکستان کې خپرېږي) په بنکاره ډول دغه شعر خپور کړ چې د دې سازمان په ماهيت او د هغه د عواقبو ښه څرګندونه کولی شي.

قبيله نشينان شهر حبش
که بد دين شان ترکش و تير کش
به ابشخور رخش اشتر زدند
ته اشتر که خود را به اخور زدند
قبيله چه باشد که شاهی کند
به هر جا رسد و تباهي کند
چو رفتند جا ماند دهل دوسر

که قاطر به جا ماند از اسب و خر
هوایی خراسان مادر سرش
بگو چیست امروز اندر خورش
خراسان تو انی که از نام تو
جهانی به حیرت شده در فرود

د سازا د ستمي ډلې په ځواب کې پښتانه وایي

د افغانستان دی، دا وطن به خراسان نه شي ـ لوز مې د پښتو دی، پښېمان نه شي: له بده مرغه د دې پر ځای چې ستمیان له خپل کردار نه پښېمان وي، په امریکا کې د قومي تعصب او ملي تشنج او تاو تریخوالي د راپارولو لپاره د امید اخبار چلوونکي په بنکاره ډول پښتنو ته بنکنځلې کوي. ستمیان او د امید د اخبار چلوونکي ادعا کوي، چې پښتانه په افغانستان کې ځانونه لوړ ګڼي، هغه پښتانه چې له خپلې ژبې او کلتور څخه دفاع کوي، هغوی فاشیست بولي. دا ټولې ادعاګانې ناسمې دي. په ټولنیز او سیاسي لحاظ پښتانه په افغانستان کې د نورو اقوامو په پرتله نه لوړ دي او نه ځانونه لوړ ګڼي. خو ځینې سیاسي او ټولنیز واقعیتونه شته، چې ستمیان او ځینې لنډ اندي کسان ځوروي او په دوی کې د حقارت عقدې پیدا شوې دي. دا ټولنیز او سیاسي واقعیتونه په لاندې ډول دي: پښتانه په افغانستان کې د خپلواک دولت بنسټ اېښودونکي دي. پښتنو په هندوستان کې مستقل دولتونه درلودل.

پښتانه د تاریخ په اوږدو کې له سکندر، عرب، چنګیز، مغل، فارس او انګرېز سره په یوازیتوب جنګېدلي دي. د سومنات په جنګ کې د سلطان محمود د لښکر ډېره برخه پښتانه وو.

لاندې شعر د پښتنو برخه د سومنات په جګړه کې څرګندوي:

ترک و نامرد واړه و دانګل له نامو و ننګه
زه یو پښتون ولاړ وم د سلطان تر څنګه

غلجي پښتانه له لته بند څخه تر ننګرهاره پورې په ۱۸۴۲ کال کې شپارس زره انګرېزي پوځ تباه او برباد کړ، او یوازې ډاکټر برایډن څنې ژوندی پاته شو چې دا په مجموع کې د افغان ملت پوځي حماسه ده.

له روسانو سره په جنګ کې تر ټولو قومونو پښتنو ډېره قرباني ورکړې ده. د افغانستان نوم او افغاني ملي هویت د پښتون د قوم، قومي هویت دی، خو په سیاسي لحاظ پښتنو د افغانستان ټولو قومونو ته دا ویاړ بخښلی دی چې په ویاړ سره ځان افغان وبولي. دا د افغانستان د ۱۹۶۴ په اساسي قانون کې درج شوي دي. له نېکه مرغه پرته له ستمیانو د افغانستان ټول اوسېدونکي قومونه ځانونه افغان بولي او پر خپل افغانیت ویاړي او نه ځانونه له پښتنو کم احساسوي او نه د حقارت کومې عقدې لري او خپل سیاسي او ټولنیز برخلیک د افغان تر نامه لاندې خوندي وینې.

دا یوازې د سازا ستمي ډله نه ده چې د سیاسي حقارت عقده لري، د ساما (سازمان ازادي بخش افغانستان) د مرامنامي په لومړي مخ کې هم په مشخصه توګه د پښتنو فیوډال پاڅکی محکوم شوی دی، نه فیوډالي نظام، په داسې حال کې چې په نورو اقوامو کې هم فیوډالان موجود دي. د ساما سازمان په خپله کړنلاره کې د ملي مسئلې د حل غوښتونکي دي، خو ملي مسئله یې نه ده جوته کړې او داسې مفهوم څنې اخېستل کېږي چې غواړي د اقوامو تر منځ اندول ټیټ شي او د پښتنو برخه د افغانستان په ټولنه کې په سیاسي، اقتصادي او ټولنیز لحاظ کمه شي. خو مونږ په دې باور یو چې د افغانستان د قومونو تر منځ په اجباري ډول کوم عدم تعادل نه شته، بلکې په افغانستان کې د دیکتاتوري نظامونو پایښت د افغانستان د اقتصادي، سیاسي او ټولنیز شاته پاته والي ستر لامل ګڼل کېږي، نه د قومونو تر منځ ځینې سیمه ییزي شخړې او اصتحکاکونه. که چېرې د دیموکراسۍ د اصولو پر اساس په افغانستان کې د یو داسې نظام بنسټ کېښودل شي، چې د اسلام د مقدس دین او د افغاني ټولنې له کلتوري ارزښتونو سره سم وي، نو دا به د یوې ملي مدني ټولنې بنسټیونه وګڼل شي.

د افغانستان د وروسته پاتې والي دليل د افغانستان مختلف قومونه نه بلکې د بهرنيو لاسوهنې او د ډيکتاتوري نظامونو پايښت دی.

د سازا ستمي ډلې تر څنګ د نظار شورا او د جمعيت اسلامي ګوند هم د افغانستان د کورنۍ جګړې د اقليت او اکثريت په تيوري معتقد شول او د افغانستان د اقليتونو د حقوقو تر پلمې لاندې نارې سورې پورته کړې، خپل لومړني اسلامي شعارونه او ملي رسالت يې هېر کړ، له سازا، پرچم، دوستم او له وحدت ګوند سره يې د شمال ائتلاف بنسټ کېښود، د نظار شورا او جمعيت ګوند د اقليتونو د حقوقو د اعاده کولو لپاره د افغانستان د دوه ملیونو شهيدانو بلهارې تر پښو لاندې کړې او په ښکاره ډول له روسانو سره يو ځای شول. روسان د خلق او پرچم پر ځای د نظار شورا پر ستر ملاتړ کوونکي بدل شول. د شمال ائتلاف د افغانستان په کورنۍ جګړه کې د روسانو په پيسو او وسلو سترە ويجاړوونکي وندې واخيسته. د بن د غونډې په بهير کې د شمال ائتلاف په استازيتوب ډاکټر عبدالله سخت تېنګار وکړ چې پښتانه په افغانستان کې ۳۸ فيصده دي او په دې توګه لخضدر ابراهيمي ته قناعت ورکړ چې د کابينې په ترکيب کې ۳۸ فيصده پښتانه برخه واخلي.

د ډاکټر عبدالله دا عمل د اتنيک پر اساس يو شوئنيستي حرکت ګڼل کېږي، نو ډاکټر عبدالله به بيا په کوم مخ پښتنو ته ګوري چې د افغانستان د بهرنيو چارو وزير په حيث ورباندې باور وکړي.

له بلې خوا د اکثريت او اقليت د تيورۍ پر اساس د جون د لويې جرګې په بهير کې د نظار شورا له تولو ناجايزو امکاناتو څخه کار واخيست او د افغانستان په سياسي جغرافيه کې يې بې له کومې رسمي څېړنې او سرشمېرنې، نوی بدلون راوست او د شمال په ځينو ولايتونو کې نوې ولسوالۍ جوړې کړې، قومي تاوتريخوالی او ملي تشنج يې راوپاروه او د ولس په ذهنيت کې يې د لويې جرګې مشروعيت تر پوښتنې لاندې راوست او د هغې پربکړې يې بې ارزښته کړې.

له روسانو سره په جګړه کې د تاجکانو مخکښې ډلې لکه پرچم، سازا، سفزا، ساما، ساهو د افغانستان د نورو ګوندو په پرتله له روسيې، هند،

ایران، امریکا او متحدې اروپا څخه د پرې سیاسي او اقتصادي ګټې تر لاسه کړي. د کورنۍ جګړې په بهیر کې د تاجکانو مخکښ ګوند، اسلامي جمعیت او د نظارشورا چې د افغانستان د کورنیو مصیبتونو په کتار کې ځکه په لومړي سر کې راځي چې برهان الدین رباني د پاکستان له خوا د د ځلور میاشتو لپاره د پښور د ټرون په اساس وټاکل شو او رباني تر یوولس کالونو پورې ځان جمهور رئیس وباله. پاکستان په دې سوچ کې و که په افغانستان کې د یو تاجک په مشرۍ یو حکومت وي نو بیا به د پښتونستان مسئله توده نه شي، وروسته چې پوه شو، چې په لراو بر پښتونخوا کې د یو نوي غورځنګ د پورته کېدو امکان شته، نو ځکه یې له رباني څخه لاس واخیست او د طالبانو د مذهبي تحریک چې د کورنۍ جګړې او سراسري بې امنیتۍ ثمره وه، مرسته وکړه.

د کورنۍ جګړې په بهیر کې د اقلیتونو د حقوقو تر پلمې لاندې روسانو چې د نظار شورا، جمعیت، پرچم، سازا او دوستم له خوا نژدې ملګري کړې، د پرې پوځي، مالي او سیاسي مرستې وکړې، خو د روسیې، ایران، هند او متحدې اروپا له بې دریغو مرستو سره سره نوموړې ډلې د طالبانو په مقابل کې جګړې بایلودلې، تر څو پر افغانستان د امریکا له بریدونو او د روسیې له سترو پوځي او مالي مرستو سره یو ځل بیا د افغانستان په سیاست کې مطرح شول او د امریکا، ملګروملتونو د سوله ساتې ځواکونو او د حامد کرزي تر سیوري لاندې په کابل او ځینو شمالي ولایتونو کې واک ترلاسه کړ.

دویمه ډله چې د اقلیت او اکثریت د تیوري پیروان دي د وحدت ګوند دی. د نجیب د حکومت له راغورځېدو سره سم، د وحدت ګوند مشر، عبدالعلي مزاري وویل چې اوس د پښتنو دوه سوه پنځوس کلنه واکمني په افغانستان کې پای ته ورسېده. د ده د بیان معنی دا ده، چې د وحدت ګوند د روسانو پر ضد په جهاد باور نه درلود او د ایران په مرسته د پښتنو د واک د ختمولو لپاره جنګېدلي وو، نه د روسانو د یرغل پر خلاف. د وحدت ګوند د ایران په مرسته د افغانستان د کورنیو جګړو په بهیر کې او په ځانګړې توګه په کابل ښار کې ستر ویجاړوونکی رول لوبولی دی. د وحدت

ګوند د کابل په ښار کې د افشار په سیمه کې پر ۱۹۹۳ کال د نظارشورا له خوا سخت وځپل شو او بیا وروسته د طالبانو له خوا بې وسلې شول.

سره له دې چې هزاره ګانو په افغانستان کې درپیم لوی قوم شمېرل کېږي، په تاریخي لحاظ د افغانستان په تاریخ کې په پراخه کچه یوازې د امیر عبدالرحمن خان پر مهال مطرح کېږي، هغه هم له مرکزي نظام څخه سر دغړونې په خاطر چې دا یو ځانګړی تاریخي بحث دی. خو د کورنۍ جګړې په بهیر کې په کابل، بامیان او مزارشریف کې په ټولو جګړو کې یې برخه اخیستې ده.

له بده مرغه د هزاره ګانو د اتنیکي رینبې په هکله ډېر لږ علمي څېړنې شته، سربېره پردې عام نظر دا دی چې هزارګان د چنګیز د عسکرو بقایا دي، خو دا نظریه په علمي توګه نه ده جوته شوې. دا چې هزاره ګان څنګه نژادي او اتنیکي رینبې لري، په افغانستان کې کومه سیاسي یا ټولنیزه ستونزه نه ده. خو د ایران لاس وهنې د افغانستان په کورنیو جګړو کې د اقلیتونو د حقوقو د تر سره کېدو تر پلمې لاندې ستره ستونزه جوړوي او په دې اړه د وحدت ګوند ایران پلوه پالیسي ده چې د سیمه ییزې خود مختارۍ او فډرالي نظام شعار یې پورته کړی دی. په یقین سره ویلای شم، چې د وحدت ګوند دا پالیسي یوازې په افغانستان کې سیاسي او ټولنیز تاو تریخوالي زیاتولی شي، خو هېڅکله به کوم ځای ته ونه رسېږي. د وحدت ګوند غواړي چې د افغانستان په هغو سیموکې چې هزارګان اوسېږي د تل لپاره د وحدت ګوند تر ولکې لاندې وي او دې سیمه ییزې خودمختارۍ ته تر هغه ځایه پورې وده ورکړي چې افغانستان د تجزیې په لور سوق کړي ترڅو چې خپل هدف ته ورسېږي، په مرکزي دولت کې د یو خودمختار ځواک په څېر رول ولوبوي چې له بده مرغه د وحدت ګوند دا ناوړه پالیسي په افغانستان کې د امریکا تر برید وروسته تر یوې اندازې پورې ترسره شوه.

د اکثریت او اقلیت د تیوري درپیمه ملاتړ کوونکې ډله د دوستم ډلې ټپلې دي، چې د نجیب د حکومت د راغورځېدو سره سم د ملي اسلامي جنبش په نامه پر ۱۹۹۲ کال رامنځ ته شوه، دا د افغانستان په تاریخ کې

لومړی ځل دی چې یوه پوځي، سیاسي ډله چې په اتنیکي لحاظ به ازبک وي، په دومره لویه کچه رول لوبوي.

دلته دوې مسالې دي: لومړی دوستم، ملک، غفارپهلوان، رسول پهلوان او امان الله ګلم جم او داسې نور ملیشیایي ډلې څنګه رامنځ ته کېږي او د مجاهدینو پر وړاندې د یو ستر پوځي ځواک په څېر کارول کېږي؟ دا قضیه د اسدالله ولوالجي په کتاب کې (خروج جنرال دوستم و سقوط دوکتور نجیب الله) په بنه توګه بیان شوې ده. دویم د روسي کمونیست دولت پالن دی، چې د افغان جهاد په دوران کې د مجاهدینو پر وړاندې چې اکثریت یې پښتانه و د افغانستان له قومي جوړښت څخه ډېره ګټه تر لاسه کړي او د افغانستان له ازبکانو او تاجکانو سره د ځانګړو سیاسي او پوځي اړیکو په جوړولو پیل وکړي او د روسانو لپاره دوه کسه ډېر ګټور او په زړه پورې تمام شول: لومړی د نظار شورا مشر، احمدشاه مسعود او دویم عبدالرشید دوستم. د روسانو نژدې اړیکي له مسعود او دوستم سره د افغان جهاد په دوران او د کورنیو جګړو په بهیر کې لکه د لمر په څېر ټولو افغانانو او خصوصاً د افغانستان د شمالي ولایاتو مجاهدینو ته روښانه دي.

د نظار شورا او دوستم ډلې تر اوسه پورې د روسانو په مرسته او لارښوونه په افغانستان کې خپل سیاسي او پوځي ژوند ته ادامه ورکوي. هغوی په افغانستان کې د امریکا له بېرید نه وروسته ډېرې ګټې تر لاسه کړې او د حکومت په چوکاټ کې یو ځل بیا په یوسیاسي او پوځي لحاظ په واکمنو ډلو بدلې شوې.

په افغانستان کې اسلامي بنسټ پاله ګوندونه لکه د حکمتیار او خالص اسلامي ګوندونه، که څه هم په ایډیولوژیکي توګه د اسلامي اتحاد په اسلامي امت معتقد دي، خو په عمل کې د افغانستان او افغان ملت د جوړېدو په وړاندې نه یوازې کوم شعار نه دی پورته کړی، بلکې دافغانستان د ازادۍ په لاره کې تر ټولو ډېره قرباني ورکړې ده، د افغانستان ملي اسلامي محاذ د نجات ملي جبهه د اکثریت او اقلیت په تیوري معتقد نه دي، بلکې افغانستان یو واحد ملت د یوه افغان په نامه

راټولېدل د افغانستان ولس رابولي. د افغان ملت ګوند د يو واحد او لوی افغانستان جوړېدل خپل ملي ارمان ګڼي. د مليتونو او اقليتونو اصطلاحات د افغانستان په سياسي ادبياتو کې له څلويښت کالونو ډېره سابقه نه لري، خو د مليتونو او اقليتونو اصطلاحاتو تر څنګ د سازا د ستمي ډلې په سياسي ادبياتو کې د لومړی ځل لپاره په شمالي ولايتو کې د پښتنو ناقلينو اصطلاح په لمسوونکې توګه استعمال کړه او د سازايانو په پيروی د نظار شورا، د وحدت ګوند او د دوستم ملي اسلامي جنبش او په عامه توګه د شمال ائتلاف له خوا د يو سياسي او ستراتيژيکي پالسيی په حيث استعمالېږي.

دا چې پښتانه کله د افغانستان په شمال کې مېشت شوي دي يوې عملي او تاريخي څېړنې ته اړتيا لري، خو په سياسي توګه د ناقلينو اصطلاح د شمال ائتلاف له خوا استعمالېږي او په افغانستان کې د امريکا له برید سره سم د شمال ائتلاف د پښتنو پر کورونو باندې په ډېره نامردانه توګه حملې پيل کړې او حتی د ښځو پر ناموس باندې يې تېري وکړل، چې په نتيجه کې تر اوسه پورې څه له پاسه يو لک پښتانه کډوال شول. د شمال ائتلاف عناصر په دې پوهېدل چې د طالب او القاعدې تر نامه لاندې لر او بر پښتانه د امريکا او برتانيا تر حملې لاندې دي او د روسيې په وسلو او پيسې د پښتنو پر ضد له هېڅ ډول جنايت څخه ډډه ونه کړه، خو بيا هم پښتنو د شمال د ائتلاف د دې جناياتو په مقابل کې له زغم او تحمل نه کار اخېستی دی.

په دې کې هېڅ شک نه شته چې د افغانستان پخوانيو دولتونو د افغانستان شمال ته پښتانه لېږلي دي. دا چې کوم حکومت په کومه پيمانه په کوم تاريخ او د کومو دلايلو په اساس پښتانه شمال ته لېږلي په رسمي توګه نه ده جوته شوې او د افغانستان پخوانيو حکومتونو خپل دريځ په رسمي توګه په دې اړه نه دی څرګند کړی. نو مونږ هم مجبور يوو پر هغه باندې له خپلې ديدګاه څخه قضاوت وکړو نه د دولتي اسنادو په استناد.

حد اقل له يو سلو شل کالو را په دېخوا د افغاني دولتونو په رسمي توګه ناڅرګنده او نابيان شوې پاليسي دا وه، چې د افغانستان پښتانه

شمال ته ولېږي، زما په اند دې سياسي، تولنيز او اقتصادي اړخونه درلوډل.

د نولسمې پېړۍ په اواخرو کې او د شلمې پېړۍ په اوايلو کې په سياسي لحاظ د تزاري روسيې کمونستي دولتونه په منځنۍ اسيا کې په منظمه توګه ورځ په ورځ واکمنېدل او په دې کې هم هېڅ شک نه شته چې د منځنۍ اسيا ولسونو لکه تاجکانو، ازبکانو او ترکمنانو د افغانستان د شمالي ولايتو له تاجکانو، ازبکانو او ترکمنانو سره اتنيکي او کلتوري اړيکي لري او له دې اړيکو نه روسانو د خپلې امپرياليستي پاليسۍ په ګټه تل د ګټې اخېستلو په سوچ کې وو او له بلې خوا د افغانستان دولتونه د روسانو په نيت باندې ښه پوه وو، نو ځکه احتمالاً د امير دوست محمد خان له حکومت څخه د ډاکټر محمد يوسف تر حکومت پورې د افغانستان حکومتونو دافغانستان شمالي ولايتو ته د پښتنو په لېږلو کې څه ناڅه مرسته کړې ده، خو له بده مرغه د افغانستان حکومتونو په دې اړه خپل دريځ د يو ضرورت په توګه ولس ته نه دی څرګند کړی، نو دا سبب شو چې نن د سازا ستمي سازمان او د شمال ائتلاف داسې تبليغ وکړي چې د افغانستان حکومتونو د تاجکانو، ازبکانو او ترکمنانو د کم ځواکه کولو لپاره دا پاليسي غوره کړې، خو هغه وخت د افغانستان تاجکانو، ازبکانو او ترکمنانو لکه نن په پوځي او سياسي لحاظ غښتلي نه وو او نه له روسانو سره کوم ډول سياسي اړيکي درلودل. د نولسمې پېړۍ په اواخرو کې او د شلمې پېړۍ تر پيله تزاري روسيه او کمونستي دولتونه واکمن شول او د غير رسمي احصائيو پر اساس څه له پاسه يو ميليون تاجک، ازبک او ترکمن افغانستان ته کډوال شول او د افغانستان په شمالي ولايتو کې مېشت شول او د افغانستان حکومتونو او ولس د اسلامي او بشري روحي په بڼه دوی ته افغاني تابعيت او ځمکې ورکړل، د دې معنی دا ده چې د افغانستان حکومتونو له کډوالو تاجکانو، ازبکانو او ترکمنانو سره نه يوازې کومه دښمني نه درلوده، بلکې له ډېرې مينې او صميميت څخه هم کار اخېستی، نو څرنګه کېدلای شي چې د افغانستان د مېشتو تاجکانو، ازبکانو او ترکمنانو سره دښمني درلودلې، خو د افغانسان

(c) ketabton.com: The Digital Library

حکومتونو احتمال لري چې د منځنۍ اسیا د کډوالو د راستنېدلو او د مېشتو قومونو د مساوي ساتلو لپاره پښتانه شمال ته لېږلي وو، او که چېرې د کوم تاجک، ازبک او یا ترکمن کور یا ځمکه کوم پښتون ته ورکړې وي، نو د هغوی وارثین حق لري چې له یوه قانوني حکومت څخه د خپلې شتمنۍ غوښته وکړي او که چېرې دولتي ځمکې یې ورکړې وي، نو دوی بیا دا حق نه لري چې دعوا وکړي.

تاریخ دا ثابته کړې، چې د افغانستان د حکومتونو تشویش د روسانو له کبله له امیر دوست محمد خانه تر ډاکټر یوسفه پورې سم و. د روسانو د حملې پر مهال د اتنیکي احساساتو تراغېزو لاندې د شمال غیر پښتنو مجاهدینو ژر له جهاد څخه لاس واخېست او له روسانو سره یې پټ او بنکاره اړیکي ټینګ کړل. که په احتمالي توګه وګورو د ازبک د قوم ګڼ شمېر ځوانان د دوستم، مالک، رسول پهلوان او چاپ اندازانو په مشرۍ د روسانو تر قوماندې لاندې د افغانستان د اشغال لپاره د مجاهدینو پر وړاندې تر پایه پورې وجنګېدل او د کورنیو جګړو په دوران کې یې د افغانستان د تجزیې لپاره ملاوي وترلې تر اوسه پورې د روسیې، ازبکستان او ترکیې په مرسته په افغانستان کې خپل سیاسي او پوځي ژوند ته ادامه ورکوي. د دوستم ډله د جنبش ملي په نامه ګوند جوړ کړی او د افغانستان د تجزیې لپاره د فدرالي نظام شعار پورته کړ. د دوستم ملي اسلامي جنبش په افغانستان کې د افغانانو لپاره ډیموکراتیک او مدني قانون نه غواړي بلکې په افغانستان کې د اقلیتونو لپاره حقوق غواړي. د دې شعار معنی دا ده چې دوی خپل برخلیک د افغانستان له ولس څخه بېل بولي.

همداراز د نظار شورا او وحدت ګوند د اقلیتونو د حقوقو د اعادې شعار پورته کړی دی او د ایران حکومت هم له دې شعار څخه ملاتړ کوي. د نظار شورا د مسعود په مشرۍ د جهاد په دوران کې له روسانو سره ملګرتیا ټینګه کړه او د روسانو په پیسو او وسلو یې کورنۍ جګړې پر مخ بیولې او د ژوند تر پایه پورې له تاجکستان سره د اتنیکي لېوالتیا پر اساس اړیکي ټینګ کړل. مسعود د تاجکستان په کولاب کې هوایي ډګر

درلود، په مسعود کې اتنیکي علایق دومره غښتلي شوي وو چې د افغانستان د دوو میلیونو مجاهدو شهیدانو پر وینو او ارمانو یې پښه کېښوده او د سازا ستمي سازمان په پیروی یې د اقلیتونو د حقوقو د اعادې لپاره د روسانو تر قوماندې میدان ته ودانګل.

د وحدت ګوند په افغانستان ګې د ایران د سیاسي، مذهبي او کلتوري ګټو د خوندي کولو لپاره جنګېږي، نه د افغانستان د ولس د سیاسي او تولنیزو حقوقو لپاره.دوی افغانستان واحد ملت نه بولي، بلکې ستونزه دا ده چې په افغانستان کې د خپل قوم لپاره ځانګړي حقوق په داسې حال غواړي چې په افغانستان کې نه کوم قانوني حکومت شته، نه منتخب پارلمان. د وحدت ګوند غواړي چې د افغانستان هزاره مېشته سیمه د هزارستان په نامه د وحدت ګوند د تل پاتې ولکې لاندې وي او په مرکزي حکومت کې هم په هر حال کې لوی لاس ولري.

په دې توګه پښتانه په افغانستان کې کوم ډول مدني یا سیاسي حقوق لري، چې غیر پښتنې قومونه له هغه څخه محروم پاتې وي خو د قومي حقوقو د توازن لپاره د شمال ائتلاف اوس ملا تړلې ده.

په یوه وروسته پاتې تولنه کې لومړنی تولنیز حقوق په دې ډول دي: ۱ – د ژوند کولو حق. ۲ – د مذهبي عقایدو څرګندول او په ازاده توګه عبادت کول. ۳ – د کار او مالکیت لرلو حق. ۴ – په خپله مورنۍ ژبه د زده کړې حق. ۵ – له صحي امکاناتو څخه بې له کوم تبعیض څخه حق. ۶– د ژبې، قوم او مذهب په نامه توهین یا نه تحقیرېدل یعنې لومړنیو بشري حقوقو ته درناوی.

له دې لومړنیو حقوقو څخه په افغانستان کې تول اوسېدونکي برخمن وو نو پاتې شو د حکومت د تاکلو حق، د رایې ورکولو حق، د سیاسي فعالیتونو حق، د سیاسي ګوندنو د جوړولو حق چې له دې ډول حقوقو څخه هم پښتانه محروم وو او هم غیر پښتانه.

که چېرې د افغانستان د تجزیې لپاره د اقلیتونو د حقوقو اعاده لومړی ګام وي، نو ښکاره خبره ده، چې پښتانه او په میلیونو تنه غیر پښتانه به د تجزیه طلبانو پر وړاندې جنګېږي.

د اقليتونو يا د اکثريت د حقوقو داعادي تر پلمې لاندې په مجزا توګه مبارزه کول څه چې مورډ ورته افغانستان او يا افغان ولس ووايو، ملي خيانت ګڼل کېږي.

د افغانستان د پخوانيو حکومتونو تشويش د روسيې فارورډ پاليسۍ مخنيوی و. نه د افغانستان د شمال له تاجکانو، ازبکانو يا ترکمنانو څخه ډار، خو د دې لپاره چې روسانو د افغانستان له قومي جوړښت څخه او د مرکزي اسيا د تاجکانو، ازبکانو يا ترکمنانو له اتنيکي اړيکو، چې د افغانستان له تاجکانو، ازبکانو يا ترکمنانو سره يې لرل، د يو سياسي فکتور په څېر ګټه وانه خلي، يو شمېر پښتانه د افغانستان شمالي ولايتو ته ولېږل، خو له بده مرغه د خپلې پاليسۍ ګټه يې د افغانستان ولس ته جوته نه کړه، نو لازمه وه چې د افغانستان پخوانيو حکومتونو د افغانستان د قومي او ټولنيز جوړښت د پياوړتيا په خاطر ديو ملي ضرورت په حيث، د دې لپاره چې د افغانستان ګاونډي هېوادونه چې له مورډ سره اتنيکي او يا مذهبي اړيکي لري د افغانستان بې ثباتولو لپاره ناوړه ګټه وانخلي، قومونه په متوازنه توګه ځای پر ځای کړل. له بده مرغه د افغانستان پخوانيو حکومتونو پښتانه داسې شمال ته ولېږل چې په شمالي ولايتونو کې يو شمېر خلکو د افغانستان د حکومتونو پاليسي د خپل قوم پر ضد تعبير کړه؛ او د هغه تعبير پر اساس طاهر بدخشي او بهرالدين باعث د اکثريت او اقليت تيوري بناء کړې او په پای کې په افغانستان کې د کورنۍ جګړې د تازه ساتلو لپاره د افغانستان ګاونډيانو ډېرې ګټې تر لاسه کړې. د افغانستان پخوانيو حکومتونو د ملي ټولنې د جوړولو په عمل او تيورۍ کې پاتې راغلل، نه په کافي کچه پښتانه شمال او غيرپښتانه سويل او ختيز ته ولېږل، چې په فرهنګي لحاظ د افغانستان قومي او ټولنيز جوړښت مدغم او خوندي شي او نه په ديموکراتيکه توګه د اساسي قانون او بنوونې او روزنې له لارې د ملت جوړونې تيوري او اهميت وروښودل. که څه هم په اساسي قانون کې د افغان کلمه د ملي هويت په توګه بنه روښانه شوې ده، خو د پښتو لېږل شمال ته او د هغه اهميت او ګټه په سياسي، اقتصادي او ټولنيزه توګه نورو قومونو ته تفهيم نه شول، نو په نتيجه کې روسانو له دې

خلا څخه ګټه پورته کړه او د طاهر بدخشي له لارې يې د اقليتونو د حقوقو د تر لاسه کولو لپاره د اقليت او اکثريت تيورې طرحه کړه او د کورنۍ جګړې په دوران کې يې تر ې کار واخېست. په افغانستان کې د قومونو تولنيزې او سياسي ګټې او ملي غوښتنې په ملي کچه په لوی ملي محور کې متمرکز نه شوي، نو ځکه د افغانستان پخوانيو دولتونو د خپلو يو اړخيزه پاليسيو په جوتولو کې ناکام شول. د افغانستان مېشت قومونه هر يو له دولت څخه ګيله من شول او له بده مرغه سياسي ګوندونه د قومونو پر محور بناء شول او د يو سياسي دود په توګه پاتې شول. د افغانستان قومونه سره په کافي اندازه ګډ نه شول، برعکس روسانو د افغانستان د دولتونو د دې ناکامې پاليسۍ د خپلو اهدافو د تر سره کولو په خا طر ډېرې ګټې تر لاسه کړې. يو شمېر نباري او کليوال پښتانه او تاجکان د روسانو په مشوره د خلق، پرچم او سازا د سازمانونو اساسات کېښودل. د مارکسيزم د ايډيالوژي په پلمه په افغانستان کې د قومي دښمنۍ او تربګنۍ اساسات کېښودل شول او د ملي يووالي مفکوره او احساسات په سياسي ډول کمزوري شول. خلق، پرچم او سازا پر قومي او سيمه ييز محور بنا شول. روسانو له هر يوه سره جلا جلا اړيکي ټينګ کړل. نه خلقيانو نه پرچميانو او ستمي سازيانو د ملت په جوړښت باور درلود، دوی د افغان ملت پر ځای په اګاهانه توګه د هغو کلماتو ترجمه استعمالوله، چې په، مارکسيستي ادبياتو کې د ملت پر ځای استعماليدلې، د بېلګې په توګه د افغانستان خلک، د افغانستان ولسونه، د افغانستان پرګنې، توده های افغانستان، مردمان افغانستان، ملیت های افغانستان، اقوام برادر و برابر، افغانستان کثيرالمليت، حقوق مليت ها، او داسې نور اصطلاحات د افغان ملت د کلمې او د ملي يووالي د ضعيفولو لپاره استعمالول.

د افغان ملت د کليمې او د قومونو يووالي د ضعيفه کولو لپاره چين پلوې مارکسيستي ډلې هم پخپلو سياسي ادبياتو کې د ماسکو پلوه کمونستانو لاره ځارله. د ساما سازمان د ملي مسئلې د حل غوښتنکي دي، خو ساما ډله دا نه په ډاګه کوي چې د دوی هدف له ملي مسئلې څخه څه دی؟ خو ساما د خپلې کړنلارې په لومړيو کرښو کې په ډاګه کوي، چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د افغانستان د ټولو بدبختيو او وروسته پاتې کېدو لامل د پښتون واکمنه فيوډالي طبقه بولي. په واقعيت کې ساما د (حل مسئلې ملي) تر عنوان لاندې د سازا د ستمي لاره څاري او غواړي د پښتانه سياسي نفوذ د افغانستان په ټولنه کې کم کړي. کنه نو ملي مسئله څه ده چې ساما د هغه ناري وهي او خپل دريځ نه جوتوي؟

د افغانستان د اخوان المسلمين په ليکو کې د جمعيت ګوند او د نظارشورا ـ په کلي توګه د سازا د سازمان لاره ، سياسي غوښتنې او سياسي ادبيات څاري.

د اکثريت او اقليت تيوري سبب شوه چې د ملي يووالي او واحد ملت پر ځای نن د شمال ائتلاف، د شمال او جنوب، د تاجک او پښتنو مسئله مطرح کړي او د جهاد او مجاهدينو ارمانونه له خاورې سره سم شي.

روسانو د خپلو ګټو د ساتلو لپاره د افغانستان سياسي او قومي جوړښت او توازن ته بدلون ورکړ، ايران او هند هم په دې لاره کې له روسانو سره ملګرتيا وکړه چې په نتيجه کې په مشخصه توګه د افغانستان د تاجکانو د ګټې پر بناء ولاړه د پرچم ډله، د سازا ستمي ډله او د جمعيت ډله، د نظار شورا ډله، د کارګرو رامنځ ته کړه او يا پخپله ګټه وځرخاوه، خو په عمل کې د افغانستان تاجکانو پرته له دې چې له تباهۍ سره مخامخ شي، کومه ګټه ونه کړه، ځکه چې د افغانستان هر ميشت قوم د افغانستان بشري قواوې او سرمايې دي، نو که يو تاوان وکړي، د افغانستان بشري قواوې کمښې.

امريکايانو هم له القاعدې سره په جنګ کې د افغانستان د قومي جوړښت له کمزورتيا څخه کار واخيست او د شمال ائتلاف د امريکا په زور يو ځل بيا په افغانستان کې په سياسي او پوځي لحاظ مطرح شول.

نو په دې توګه د افغانستان د ملي مسئلې يا شخړې د حل سوله ييزه لاره څه ده؟

د افغان ملت د جوړونې تاريخي بهير بشپړبدل د ټولو قومي، سيمه ييزو او ژبنيو شخړو د حل يوازينۍ لاره ده. خو ګوندي او ټولنيزې سياسي

شخړې په ټولنه کې تل پاتې دي، د متمدنې ټولنې تاریخ ښیي چې په ټولنه کې د سیاسي واک د تر لاسه کولو لپاره ګوندونه تل په تضاد او تباهۍ کې دي. که چېرې دا ګوندي سیاسي تضادونه په غیر مسلحانه توګه او د قانون په چوکاټ کې وي، ټولنه په سیاسي او ټولنیز لحاظ وده کوي او د ملي ولسواکۍ ټولنې بنسټ غښتلي کېږي.

په تاریخي، سیاسي او ټولنیزلحاظ ملت څه ته وایي او ملتونه په څه ډول جوړېږي؟

په تاریخي لحاظ ملت د یوې ټولنې سیاسي جوړښت دی، چې د ټولنې د فیوډالي مرحلې له ختمېدو سره سم رامنځته کېږي. ملت په تاریخي، ټولنیز او سیاسي لحاظ د لومړي ځل لپاره په اروپا کې د فرانسې د بورژوازي انقلاب چې فیوډالي ضد ماهیت یې درلود له بریالیتوب سره سم رامنځ ته شو، نو ځکه د ملت د جوړېدلو لپاره په ټولنیز لحاظ په ټولنه کې د بورژوازۍ طبقه غښتلي کېدل او په اقتصادي لحاظ د سرمایه دارۍ مناسبات رامنځ ته کېدل د کانې کرښې دي.

نو په دې توګه ملت او ډیموکراسي د پانګوالې ټولنې ثمره ده.له بده مرغه په افغانستان کې له یوې خوا د غښتلي فیوډالي قبایلي جوړښت له کبله او له بلې خوا بهرنیو قواوو د پرله پسې او دوامدارې حملو او مداخلو له املې همداراز د حکومتونو د بې کفایتۍ له کبله د بورژوازۍ د طبقې او د پانګوالۍ اړیکي په ښارونو کې ډېر ورو وده وکړې. او د افغانستان قومونه په ښوونځیو، فابریکو، دولتي اورګانو او تجارتي اورګانو کې سره په لویه کچه ګډ نه شي او دوی قومي ګټې، سیاسي غوښتنې او کلتور په کافي اندازه سره ګډ او یو نه شي.

له بلې خوا ګوندونو او ډلو ډېر منفي رول ولوباوه او د قومي ګټو پر بناء خپلو سیاسي فعالیتونه سره سم کړل او بالاخره د روسانو له حملې سره سم د قومیت پر بنا پوځي فرقې او غونډونه رامنځ ته شول او د کورنۍ جګړې پر مهال د روسانو له خوا جوړ شوي قومي غونډونه د قومیت پر بنا سیاسي ګوندونو سره یو شي او د ټولنې قبایلي جوړښت به ببرته منظم شي،

د ملت د جوړيدو پروسه ضعيفه او قومي ګټې او احساس د ملي ګټې او احساس ځای ونيسي او د افغان ملت د جوړيدو بهير نيمګړی پاتې شي.

په تاريخي لحاظ ملتونه په دوه ډوله جوړېږي:

لومړی – اتنيک کلچر (Ethnic Culture Nations)

دويم – متمدنه ملتونه (Civic - Nations):

Ethnic–Culture Nations هغه ملت ته وايي چې يو نژاد، يوه ژبه او يو کلتور يا ټولندود ولري. يعنې يو قوم چې يوه نژادي ريښه، يوه ژبه او يو کلچر ولري او د تاريخ په اوږدو کې په تدريجي توګه په يوه محدوده جغرافيايي ساحه کې وده وکړي او بيا قومي مناسبات د دوی په منځ کې کمزوري شي او د Nation–hood Statehood احساسات په دوی کې پيدا شي، هغه ته اتنو کلچر نشين وايي. دارنګه ملتونه ډېر لږ دي چې، ټول ملت يو واحد نژادي، قومي او ژبنی ريښې ولري، جرمني، کوريا سعودي عرب او ځينې نور.

دويم – متمدنه ملتونه Civic – Nations

هغو ملتونو ته وايي چې ولس يې مختلفې نژادي، قومي، مذهبي او ژبنی ريښې ولري او بيا ولسونه د سياسي، اقتصادي او يا پوځي فشار په بنياد د يو مرکزي دولت چې د يوه يا څو قومونو د امتزاج په بنياد جوړ شوي وي، سره راټول شي او بيا ټول ولسونه يوه ژبه، کلچر او ملي هويت ومني او بيا د مدني قوانينو پر بنياد د ټولو ولسونو اقتصادي ګټې، سياسي هيلې او ارمانونه د يوه ملي ارمان په توګه څرګند شي او په يوه واحده جغرافيايي ساحه کې ژوند وکړي، د وخت په تېرېدو سره يو ملت جوړېږي د نړۍ اکثريت ملتونه د مختلفو قومونو مجموعه ده. د امريکا ملت د يو متمدن ملت بېنه نمونه ده. افغان ملت د ملتونو د سياسي تعريف په لحاظ د يو متمدن ملت د جوړېدو نمونه ده، چې قومونه يې مختلف نژادي او اتنيکي ريښې لري د تاريخ په اوږدو کې په محدوده جغرافيايي سيمه کې سره مدغم شوي دي، خو له بده مرغه د خپل متمدن ملت د جوړېدو سياسي او ټولنيزه پروسه يې له لا بشپړه شوې نه ده. د افغانستان

د قومونو ملي هويت افغان دی، په عين حال کې افغان د پښتون قومي هويت هم دی او پښتانه په اوسني افغانستان کې د دولت بنسټ اينبودونکي دي. د افغان کلمه چې په افغانستان کې ژوره تاريخي او اتنيکي ريښه لري د افغانستان په اساسي قوانينو کې د افغانستان د ولس د ملي هويت افغان درج شوې ده. ځينې ډلې د افغان له کليمې سره ځان نا ارامه احساسوي او په خپلو سياسي ادبياتو کې د خراسان او اريانا کليمې د افغان او افغانستان پر ضد استعمالوي. دا يوه لويه خطرناکه لوبه ده، دا خبره سمه ده چې افغان او پښتون مترادفې کليمې دي، خو دا يو سياسي مصلحت، د زمان ضرورت او د افغانستان د ټولو قومونو په ګټه ده، چې په اګاهانه توګه د خپل ملي هويت لپاره د افغان کليمه د زړه له کومې ومنې او د قومونو يا د اقليتونو د حقوقو پر ځای د افغان ملت د ټولنيزو او سياسي حقوقو لپاره ودرېږي. دا يو سياسي واقعيت دی چې په ايران کې بلوچ، ترک، کرد ايراني نوم منلی دی. په تاجکستان کې ازبکانو خپل ملي هويت تاجک منلی دی او په سلهاوو نور مثالونه شته، په داسې حال کې چې قوم او قبيله د فيوډالي ټولنې د ټولنيز او سياسي جوړښت ستره مشخصه او يو طبيعي جوړښت دی. ملت يو طبيعي جوړښت نه، بلکې يو د بورژوازۍ او پانګوالۍ مرحلې د ودې سياسي او ټولنيزه ثمره ده. په سياسي لحاظ ملت قوم نه دی، ملتونه جوړېږي، د ملتونو (هېوادونو) د جوړېدو لپاره د سياسي او کلتوري ودې تر څنګ د زور عنصر هم ستر رول لوبولی دی. تاجکستان، ازبکستان، ترکمنستان... د ستالين له خوا جوړ شوي دي، پاکستان د انګريزانو له خوا او اسرائيل د انګرېز او امريکا او په لسهاوو نور د ملتونو د جوړېدو مثالونه شته چې همداسې ملتونه په زور تجزيه کېږي لکه د جرمني، کوريا، يمن، ويتنام او داسې نور.

که چېرې د افغانستان ولس د افغان کليمه د خپل ملي هويت په حيث دزړه له کومې ومنې، نو د اکثريت او اقليت کليمه بې معنی ده، خو هر قوم حق لري چې ملي ګټې او د افغانيت په چوکاټ کې د خپلې ژبې او کلتور لپاره داسې مبارزه وکړي چې ملي يووالي او ملي هويت ته تاوان ونه رسوي او د اقليتونو او مليتونو اصطلاحات له خپلو سياسي ادبياتو څخه وباسي.

که مورِ وغواړو او که نه قومیت چې د فیوډالي ټولنې مشخصه ده، د پانګوالې او د بورژوازۍ د کلتور له ودې سره سم له منځه ځي او قومیت په ملي ټولنه کې یوازې د ټولنې د انتروپولوژي په لحاظ کلتوري غنا ښیي، نه سیاسي اهمیت.

نو په دې توګه ناشنلېزم د ملي ارزښتونو ملي ګټو او د ملي کلتور دفاع، ساتنه، پالنه او د ملت د تیورۍ د خپلواکۍ مظهر دی، نه د قوم پالنې تیوري. لومړی ملت یا نیشن د هېواد په چوکاټ کې باید رامنځ ته شي تر څو چې ناشنلیزم تحریف شي. ناشنلېزم د بورژوازي فرهنګ او د پانګوالي نظام سیاسي ثمره ده، ځکه د هر ملت او هېواد ملي ګټې یو له بل سره توپیر لري، نو د هر هېواد ناشنلیزم له بل هېواد سره توپیر لري، په داسې حال کې چې کمونیزم د تیوري په اساس د هېوادونو تر منځ سرحد نه پېژني، برعکس ناشنلېزم ته د هر هېواد سرحد او خپلواکۍ ساتنه، لوړتیا او تقدس لري. نو په دې توګه په قبایلي ټولنه کې چې فیوډالي فرهنګ لري قومي جوړښت واکمن دی. ناشنلېزم چې د بورژوازۍ سیاسي فرهنګ او د ملت د جوړیدو ثمره ده، منځ ته نه راځي، بلکې قبیله ګرایي یا قوم پالنه یا اتنیسیزم یا د قومي ګټې ساتنه رامنځ ته کېږي چې له نیشنلیزم سره کلک توپیر لري. د افغانستان کورنۍ جګړه د افغاني ټولنې د قومي او قبیله ګرایي د سیاسي ګوندونو په چوکاټ کې د قومي ګټې پر بنا رامنځ ته شوه او د افغانستان ګاونډیانو هغه ته لمنه ووهله او سخته یې کړه، نو په نتیجه کې قومي او سیمه ییزي ګټې لوړې او ملي ګټې او ناشنلېزم تر پښو لاندې شول. د قوم او ملت تاریخي دوره سره توپیر لري، ملت چې د قومونو د سیاسي او ټولنیزو امتزاجونو مجموعه ده، ځکه قومي مبارزه له ملي مبارزې سره کلک توپیر لري. که یو ځل بیا په اساسي قانون کې پر افغان او افغانیت د یوازیني ملت هویت په حیث ټینګار وکړي، ګوندونه د ملي ګټې پر اساس رامنځ ته شي، د اکثریت او اقلیت او فدرالېزم تیوري ته د پای تکی ږدي او د ملي ګټې پر بناء او د افغاني ناسیونالیزم پر اساس ملي ټولنه او ولسواکي رامنځ ته کېږي. مور په اقلیت او اکثریت معتقد نه یو، بلکې مور په ملت او په افغان ملت معتقد یو او د استاد حبیب الله رفیع په

(c) ketabton.com: The Digital Library

بيان معتقد يوو چې وايي: غواړو ملت! کوم ملت؟ افغان ملت. څنګه ملت؟ سم ملت، مسلمان ملت، ودان ملت، يوملت، واحد ملت، قوي ملت، کلک ملت، په خپلو پښو روان ملت، افغان ملت افغان ملت.

ان شاء الله

الحاج محمد معصوم هوتک

کوچیان او د هغوی د تلو راتلو لرغونې لارې

کوچیان د انسانانو هغه کډوالې ډلې دي، چې د کال په بېلابېلو موسمونو کې له یوې سیمې بلې ته لېږد کړي. داسې ښکاري چې کوچیتوب د نړۍ په هره پراخه ورشو کې وجود درلود. ځینې کوچیان سیمه ییز وي - په دې معنا چې د یوه هېوادیا څو ګاونډیو هېوادونو په قلمرو کې تګ راتګ کوي او د کال بېلابېل موسمونه د خپل لېږد په مختلفو سیمو کې تېروي. خو ځینو یې تقریبا نړیواله بڼه غوره کړې ده. د دغه راز کوچیانو ډېر ښه مثال جیپسي کوچیان (جټان) دي، چې وروسته به پر وړاندې راځو. په نړۍ کې د کوچیتوب ژوند لرغونی دی او ویل کېږي چې د ژوند دغه طرز د قبل المیلاد د دویم زرم کال په پای او د لومړي زرم کال په شروع کې پیل شوي دی. په منځنۍ اسیا او ننني افغانستان کې هم د کوچیتوب پیدایښت لرغونو زمانو ته رسېږي. د زردشتي عصر په متونو کې د کوچي قبایلو او زردشتیانو تر منځ د دښمنیو ډېر بیانونه شته. داسې روایت لا هم شته چې کوچیو ساکونو د پارس ستر امپراتور (کوروش) ته سره له دې چې بې ساری لښکر یې درلود، سخته ماته ورکړه. کوچي ساکان هغه قبایل دي چې په تخارستان، سیستان، اراکوزیا، مرغاب، ننګرهارا او بامیانو کې خپاره وو. کوشاني امپراتورۍ په همدغو ساکانو اړه لرله.

په اسیا کې د کوچیانو بېلابېلې ډلې شته، چې د منګولیا د کوچیانو کوچیتوب په کې ډېر ځانګړی دی. شمالي اسیا د یو زیات شمېر کوچي قبایلو تاټوبی دی چې د ځینو نومونه په دې وروستیو زمانو کې ثبت شوي

دي. دغه قبايل له سيمه ييزو خلکو سره د ورشو پر سر يو راز مشخص اړيکي لري. چين هم يوه داسې سيمه ده چې بېلابېلې کوچي ډلې په کې تګ راتګ کوي.

کوچيان لکه له نامه څخه چې يې ښکاري، هغه خلک دي چې له خپلو مالونو سره د څړځايو او وښو په نيت مزلونه وهي. نن يې دلته سبا يې هلته مېنې ودانې وي. د پښتو ژبې يوه لنډۍ همدغه حالت بيانوي:

ما د کوچي له عمره جار کړې

د سبايي اور يې بلېږي دې تري ځينه

دا خلک له سختو حالاتو سره د تطابق خورا زيات استعداد لري. د لوړې په وړاندې فوق العاده مقاومت کولای شي او په سختيو کې ايشېدلي دي.

د عربو کوچيان بدوان (Bedawins) نومېږي، چې د کوچيتوب د پيل زمانه يې په دقيقه توګه څرګنده نه ده. اساسا د عربستان د ټاپو وزمې لرغوني اوسېدونکي پر دوو برخو ويشل شوي وو. کوچي يا بدوي او ښاري يا حضري. بدوانو به ويارل چې دوی بزګران او کروندګر نه دي. دوی که به کومه کرونده لرله، په مزدورانو به يې کرله چې غالبا به مريان وو. کوچيانو به د وچکاليو پر وخت د محلي ګاونډيو پر کرنه باندې خورا سخت بريدونه کول. په دغه وخت کې کروندې د ټولې قبيلې ملکيت و او حاصلات به يې پر ټوله قبيله وېشل کېدل. د کروندې دفاع هم د ټولې قبيلې دنده وه. د عربستان لرغوني اقوام او قبايل تر ميلاد تقريبا څلور زره کاله وړاندې د پرله پسې وچکاليو له امله له خپلې ابايي مېنې څخه غالبا مخ پر شمال د اوسنې عراق، سوريې، لبنان او فلسطين پر لور ولېږدېدل او کوم خلک چې پر خپله پخوانۍ مېنه پاته شول، د عرب په نامه ياد شول. عرب په لغت کې بدوي، صحرايي او کوچ کوونکي ته وايي. جمع يې اعراب ده. اعرابي د صحرايي په معنا مروجه کلمه ده. د اشوريانو په کتيبو کې د عرب کلمه

يوازې بدويانو (بدوانو) ته ورکړه شوې ده. او د بنارونو اوسېدونکي يې د عرب په نامه نه دي بللي.[۱]

د استراليا کوچيان د ځنګلونو په بنکار او د حيواناتو په نيولو کې ډېر مهارت لري. هندي کوچيان (Pampans) پر اسانو باندې له يوې سيمې څخه بلې ته اوړده مزلونه وهي. د قرقيز التايان د مرکزي اسيا مشهور کوچيان دي.د دوی په سندرو کښله کوچيتوب او اسانو سره د مينې خورا ډېر بيانونه موندل کېدای شي. د جنوبي افريقا کوچيانو ته د شلمې پېړۍ په سر کې ډېره پاملرنه واوښتله، ځکه داسې فکر کېدی چې د افريقا اصلي او سېدونکي له همدغو کوچيانو څخه راتوکېدلي دي.[۱]

د باسکانو (Basques) په باب داسې فکر کېږي چې دوی د اسيا له کوم کونج څخه را کوچېدلي دي. په جنوبي امريکا کې نننيو څېړنو د دغه نظر ملا ور تړلې ده. دا خلک د اروپا د جنوب لويديځ اوسېدونکي دي چې ځانونه پخپله ژبه (باسکي) بولي. په هسپانيا او فرانسه کې يې د استوګنې مېنې او کلي شتّه. د شلمې پېړۍ په منځ کې د باسکانو شمېر ۷۵۰۰۰۰ تنه اټکل شوی و چې ددغه شمېر په سلو کې اتيا يې په هسپانيا او نور يې په فرانسه او جنوبي امريکا کې اوسي. دوی خپل عنعنوي کلتور ته پابند خلک دي.[۲]

ويل کېږي چې ايرلېنډي سوداګر د هغه کوچي اتنيکي ګروپ زوزات دي چې د ۱۸۰۰ م په حدودو کې د امريکا متحده ايالتو ته د پتاټو د کاختې په کلونو کې راغلي دي. دوی د ګرنده دندو په تلاښ ددغه هېواد

---

[۱] مشکور دکتر محمدجواد، خلاصه اديان، چاپ دوم، تهران، ۱۳۶۳ د يادونې وړ ده چې د کندهار د پنجوايي ولسوالۍ د مرکز په شمال کې د ارغنداو د رود پرغاړه اشوغې ته نزدې د "شمشبرغار" په نامه د قبل التاريخ يوه مغاره شته. دغې مغارې ته څرمه کلی د ((بدوان)) په نامه يادېږي. د نامه تاريخي رېښه يې ماته معلومه نه ده. څېړنه غواړي.

[۱] انسايکلو پيډيا بريتانيکا، ۱۶ توک.

[۲] هماغه اثر په هسپانيا کې د Batasuna بېلتون غوښتونکی ګوند د همدغو باسکانو ګوند دی. دا ګوند په تروريزم تورن دی او څينې غړي يې د سږکال (۲۰۰۲م) په سپتمبر کې پر ګوند باندې د بنديزونو لګولو پر ضد د اعتراض په نامه نر و ښځې لوخ لغړ کوڅو ته را وتلي وو. (تورنتو سن ورځپانه، ۲۰۰۲ م کال د سپتمبر د پنځلسمې ګڼه، ۳۶ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پراخې سيمې پر اسانو يا ګاډيو کې تر پښو کاږي. د امريکا د رسمي منابعو د خولې خبره ده چې وايي په دغه هېواد کې د ايرلېنډي سوداګرو بېلابېل خپلونه شته.[۳]

جيپسيان هغه کوچيان دي چې له لويه سره له هنده را ولاړ شوي دي. دوی په هغه هېواد کې د تيټ پوړ خلک وو او ويل کېږي چې د سازَنده ګانو (سندرغاړو) له هغې قبيلې سره يې اړه درلوده چې (Doms) يې بلله[۴]. د دوی ژبه پراکريټيک وه چې هغه بيا له سانسکريټ سره اړيکه لري. دا خلک نه کومه ټاکلې نيشنالېټي لري او نه هم ليکلی تاريخ، هنر او ادب. دوی د نامعلومو عواملو له املې د هندوستان له شمال لوېديځ څخه د ميلاد په لومړۍ زريزه کې راوکوچېدل او پارس ته واوښتل. هورې د مغولو د لومړي تاړاک تر زمانې وپاييدل. تر دغه تاړاک وروسته يې يو شمېر ارمينيا، ځينې يې سوريې، فلسطين او مصر ته او يو شمېر نور يې د اناتولي له لارې يونان ته ورسېدل. له بالقاناتو څخه وروسته تر ډانيوب سيند ورواوښتل. د ترکانو د يرغلونو له املې يې رومانيا ته پناه يووړه. بيا په هنګري او آتريش کې خپاره شول. په ۱۴۱۷ م کې يې ځانونه جرمني ته ورسول او ورپسې فرانسې او سويټزرلېنډ ته ورسېدل. د ۱۵۰۰م په شاوخوا کې يې لومړۍ ډله انګلستان ته ورسېده او هورې يې دوې پېړۍ دېر کړاوونه وليدل. د نونسمې پېړۍ په سر کې د دوی د استوګن کېدلو او ټبوونې او روزنې لپاره هڅې پيل شوې او په هسپانيا، فرانسې او انګلستان کې يې تولنې جوړې شوې. په پخوانې شوروي اتحاد کې د مسکو ښار د جيپسي جټانو تياتر ښه دېر کلونه په بريالېتوب سره وچلېد. ويل کېږي چې د سويډن جيپسيان دېر مارې او د بالقاناتو او جنوبي هسپانيا دا دېر بېوزلي دي.[۲]

. افغانستان ته د دوی (جټانو) ډلې د کال په ټاکلي موسم کې راتللې او د کابل ښار په شاوخوا کې يې خيمې درولې. زياتره په اخلاقي انحرافاتو اخته

---

[۳] تورنټو ستار ورځپانه، ۲۰۰۲ کال دسېتمبر د درويشتمې نېټې ګڼه.

[۴] ما ته د پښتو ژبې "ډم" له دغې کلمې سره بې ربطه نه ښکاري.

[۲] انسايکلوپيډيا بريتانيکا، ۱۱ ټوک، ۱۹۵۸.

وو. پخوانيو حکومتو څه بنديز پر لګاوه خو د ثور د کودتا په کلونو کې چې په اصطلاح د مظلومو مليتونو د ازادۍ نغمه چالو وه. بنه په پراخه پښه ګرځېدل.

پښتانه، کوچيانو ته پوونده او مالدار هم وايي چې ددې نومونې له مخې نو کوچيان هغه کډوال دي چې څاروي پيايي او له دې لارې خپل ژوند تامينوي. خو دا خبره بايد هم وويل شي چې د مالدار اصطلاح په هغو مېشته کلېوالو هم دلالت کوي چې د مالونو (څارويو) د روزنې له لارې ژوند پر مخ بيايي. دغو مېشته خلکو ته کوچيان نه ويل کېږي. کوچيانو ته په انګريزي Nomads پوري رسېږي. مېنه زياتره د کورنۍ له غړو څخه جوړه وي خو په هغې کې وايي او د نامه ريښه يې د يونانۍ ژبې له Nemein سره بې ارتباطه نه ښکاري ځکه د يوناني ژبې په Nemein کې د (څرېدلو) مفهوم پروت دی او په پښتو کې هم وينو چې له کوچيتوب سره د مالونو پوول لازمي دنده ده[1]. پوونده د ژمي د استوګنې کمپ ته "مېنه" وايي. د دوی پر مېنه له لېسو څخه تر پنځلسو کېږديو پورې ولاړې وي. په لويو مېنو کې د کېږديو شمېر ان تر سلو همسايه ګان هم وي. همسايه عموماً له نورو قومونو څخه وي. ددې پر څنګ کوچيان د کال په مختلفو فصلونو کې د مالونو له پوولو سره يو ځای سوداګري او لوګري هم کوي. لګر (لوکوونکي) کوچيان د کوچيانو ببوزلی قشر دی. دوی د غنمو د لو پر وخت له کليوالو سره د مزد په مقابل مرسته کوي.

د افغانستان په کوچيانو کې پښتانه، بلوڅ، ازبک، ترکمن، قرغيز، هزاره، فيروزکوهيان، جمشيديان او ايماق شته خو يو غټ اکثريت يې پښتانه دي. پښتانه کوچيان دوې سترې څانګې لري: درانۍ کوچيان او غلجي کوچيان.

د غلجيو او درانيو پوونده وو تر منځ د ژوند د ډول له مخې کوم توپير نه شته خو د دوبي او ژمي په مېنو کې يې فرق ليدل کېږي. د دوبي مېنې ته

---

[1] په کندهار کې د کوچيانو لپاره د ((تره کو)) نوم هم مروج دی. حاجي عبدالغني هوتک وايي: د بر تره کې راغله خپاره شوه پر سپين ميدان مېشته زما پر کاربز شوه په زړو يې سره اونښان.

"ابلاق" او د ژمي هغې ته "قشلاق" ویل کېږي. د مونټ ستوارټ لفنستن په نظر دا کلمې "پښتنو او فارسیانو دواړو له تاتارانو څخه اخیستې دي.[۲] د پښتنو کېږدی، د دري ژبې "سیاه چادر" او د تورکي ژبې "کرویی" هغه مفاهیم دي چې انګرېزي معادل یې Black Tent دی.

د درانیو په پراخه سیمه کې چې د الفنستن په قول د شمال له خوا د پارو پامیزاد له غرو سره، د جنوب له خوا له بنوراوک سره، د ختیځ له لورې د غلجیو له سیمې سره او اوږدوالی یې نژدې ۴۰۰ میله او پسور یې له ۱۲۰ څخه تر ۱۴۰ میلو پورې رسېږي، د درانیو پوونده خپاره دي[۱] چې په دې ډول د هېلمند او سیستان په منځ او د کندهار د جنوب ختیځ ورشوګاني د درانیو پوونده وو اساسي سیمې ګڼل کېږي. د کندهار د جنوب کوچي قومونه د کال یوه برخه د توبې په غرو کې تېروي او په پسرلي کې سیاه بندو ته خېژي.[۲] توبه د خواجه عمران د غرو جنوب ته د مرغې په مقابل کې پرته ده. د خواجه عمران د غرو عمده اوسېدونکي هم درانې پوونده دي، چې په هغو کې بیا اکثریت د اڅکزو قامونه پراته دي. مرغه بیا د همدغو غرو په شمال ختیځ کې واقع ده.د مرغې اوسېدونکي زیاتره نورزي دي. نورزي پوونده ژمی پر خپله مېنه تېر وي او په پسرلي کې سیاه بند ته اوړي. د مرغې شمال ته ارغان پروت دی چې دا سیمه په عمده توګه په بارکزو او پوپلزو اړه لري. د ارغان زیاتره اوسېدونکي پوونده دي. باید وویل شي چې د هېلمند او ارغان بارکزي د سیمې د سمسورتیا له امله په زیاته اندازه په کرنه بوخت دي، خو د پوونده وو شمېر یې هم د پوره یادونې ور دی. ساکزي زیاتره په زمینداور کې اوسي او ددغه قوم نیمایي برخه کروندګر او نیمایي یې شپنیان دي. د فراه رود او خاشرود د شاوخوا سیمو درانې پوونده په دوبي کې خپلې رمې سیابندو ته بیایي. دالفنستن د بیان له مخې د درانیو ستر قوم په مجموعي ډول نیمایي پوونده او نیمایي

---

[۲] الفنستن، دکابل سلطنت بیان، پښتو ژباړه، دویم ټوک، ۷۸مخ، کابل، ۱۳۶۱ش.

[۱] د کابل سلطنت بیان، دویم ټوک، ۷۹ مخ.

[۲] سیابند د کوچیانو یوه اصطلاح ده او هغې سړې سیمې ته ویل کېږي چې دوی دوبي په کې تېروي.په مقابل کې یې بیا هغه توده سیمه چې دوی د ژمې مېنه په کې وي؛ د "وظن" په نامه یادوي.

کروندګر دي. د دوی یو زیات شمېر کروندګر د شلمې پېړۍ په سر کې لا په کېږدیو کې اوسېدل.

په درانیو کې اځکزیو اونورزیو د شلمې پېړۍ په دویمه نیمایي کې سوداګري ته مخه کړه او مخ پر بنارونو ورمات شول. دوی زیارکښ خلک دي او د کندهار په بنار کې یې په لږ وخت کې لویې لویې تجارتي کوټې تاسیس کړې او په کابل، هرات او مزارشریف کې یې د لیلامي مالونو لوی لوی مارکیټونه پرانېستل(۵) دوی د سوداګري پر څنګ له محلي مځکه والو څخه جایدادونه هم رانیول زما د معلوماتو له مخې که دا جریان په همداسې توګه روان وي نو یو وخت به د کندهار عمده زمینداران همدا خلک وي.

غلجي پوونده دکابل سیند په ټوله ناوه کې تر جلال اباد پورې، د ترنک په ناوه کې ترکندهاره پورې او دغه راز د غزني په شاوخوا پراخو دښتو او مېرو کې خپاره دي. الفنستن د غلجیو د سیمې د پراخوالي په باب لیکي "دا به ډېره ګرانه وي چې د ټولو هغو وړو ناوو بیان وشي کومې چې تر هندوکش او سپین غره پورې غزېدلي دي او یا د غرو ډډې او له پاسه هغه سارې او تاوده میدانونه مشخص شي کوم چې غلزیي یې کړي". دی زیاتوي "د غلزیو ملک د یوه داسې متوازي الاضلاع په شکل دی چې اوږدوالی یې یو سلو اتیا میله او سور یې نژدې پنځه اتیا میلو ته رسېږي(۲)

د غلجیو پوونده وو د بېلابېلو قومونو په باب زه بیا هم د الفتستن له لیکنو څخه استفاده کوم. د ده څېړنې که څه هم دوې پېړۍ مخکې سر ته رسېدلې دي، خو له بده مرغه اوس هم د تطبیق وړ دی. له بده مرغه مې ځکه وویل چې تر دوو پېړیو وروسته بیا هم ددغه قوم په ژوند کې کوم ژور او اساسي بدلون نه دی راغلی. د غلجیو پوونده وو لوی قومونه تره کي، ناصر، سلیمان خېل، خروټي او یو شمېر هوتک او توخي دي.

---

۵ د مزارشریف زیاتره اځکزي سوداګر او هټي وال د وروستیو کلونو په جریان کې د سیمه ییزو پښتون دښمنو عناصرو په ټونګ د پښتونوالي په جرم او له طالبانو سره د ارتباط په پلمه قتل عام شول. ددغو کتله یي وژونو خبرونه د نړۍ تقریبا ټولو خبري منابعو خپاره کړي دي.

(۲) د کابل سلطنت بیان، دویم ټوک، ۱۳۰ مخ.

تره کي په مقر او د هغه په شاوخوا سيمه کې د غلزيو تر وروستي جنوبي بريده پورې غزبدلي دي. د دوی کډې په ژمي کې د درانيو سيمې ته لېږد کوي. د الفنستن له څېړنې سره سم، په هغه وخت کې د تره کو شمېر دوولس زره کورنۍ شمېرل شوي و.

په سليمانخېلو کې احمدزي پوونده دي. دوی په التمور او د لوګر په ختيځ کې اوسي، خو خپلې رمې ان د جلال اباد تر غرونو پورې پيايي.

خروټي د کټواز ختيځ لورته د سليمان غرو په منځ کې اوسي. د دوی سيمه خواره ده. زياتره کروندګر يې خپلې مځکې خپلو ورونو ته پرېږدي او دوی د کوچيتوب شاقه ژوند ته مخه کړي. د خروټو پوونده ژمی په دامان کې او اوړی د غزني په شاوخوا کې تېروي.

هوتک پخوا د شمېر له مخې زښته زيات وو. دوی د افشار نادر ترټاړاک وروسته د زرګونو کورنيو په شمېر له هېواد تبعيد او بېځايه شوي دي. دوی په کرنه او سوداګري بوخت دي، خو د الفنستن په روايت تر زياتې اندازې په کېږدیو کې اوسي.

ناصر په پسرلي کې د توخو او هوتکو په سيمه کې وړې وړې مېنې لري. د کال په پای کې ځانونه د دامان اوارو ميدانو ته رسوي. د ناصرو يو زيات شمېر افرادو په وروستيو لسيزو کې سوداګرۍ ته مخه اړولې ده.

د ږوب درې ځينې کاکړان هم پوونده دي. د دوی په سيمه کې د پوونده وو دومره لويې مېنې جوړېږي چې "د کېږدیو بنارونه ورته ويل کېږي".[1]

پښتانه او بلوڅ کوچيان په کېږدیو کې اوسي، خو د افغانستان د شمالي سيمو کوچيان په يو راز دايروي خېمو کې ژوند کوي، چې سرونه يې له لرګيو څخه جوړ شوې وې او (اوتاو) يې بولي. او هغه سيمه چې د کوچيانو دغه راز خېمې په کې وهلې شوي وي، د (يرت) په نامه يادېږي.[1] د ازبکانو يوه برخه په کېږدیو کې اوسي چې دوی "خرګاه" ورته وايي. خرګاه چې په فارس او چين کې هم رواج لري، تر کېږدی د تودوخې په لحاظ ښه

---

[1] د زيات تفصيل لپاره وګورئ: د کابل سلطنت بيان، دويم توک، ۱۳۲، ۱۵۵مخونه

[1] غياث اللغات د يرت کلمه په ((منزل)) معنا کړې ده.

ده او په انتقالولو کې هم تر رواج کېږدی اسانه انتقالېدلای شي. خرګاه له نریو او ښویو درو څخه جوړه شوې او سر یې د ګومبتې په شان جګ وي. ځینې ازبکان خرګاه ته "کراو" وایي[۲] ایماق هم د خرګاوو په مېنه کې اوسي او خرګاوې یې د ازبکانو هغې ته ورته وي. د ایماقو یوه څانګه چې تیموري نومېږي، د پښتنو په شان په تورو کېږدیو کې اوسي.[۳]

پښتنو کوچیانو له لرغونو زمانو راهیسې د افغانستان او د اباسین د حوزې د پراخو میدانو تر منځ پراته غرونه او دښتونه هر کال دوه واره په منظم ډول وهله او په دې ډول یې نه یوازې د مالونو د روزلو له لارې، بلکې د سوداګري امتعو د وړلو راوړلو له لارې د سیمې په اقتصاد کې مثبته برخه درلودلې ده. دوی د هند، منځنۍ اسیا او ایران تر منځ د تجارتي مالونو په لېږدولو کې ستره ونډه اخیستې وه. دا چې ولې د سوداګرۍ راکړې ورکړې جریان ته د کوچیانو علاقمندي پاروول شوې وه، علت یې یوازې مادي ګټه نه، بلکې نور عوامل هم وو. یو دا چې د هند، منځنۍ اسیا او ایران تر منځ تجارتي لار د دوی له هېواد (لوی افغانستان) څخه تېرېدله. بل دا چې تجارتي کاروانونو هم پر هغه مسیر تګ راتګ کاوه چې د کوچیانو کډې او رمې به په کال کې دوه واره وربانديې تېرېدلې راتېرېدلې. کوچیان په شمېر زیات وو، زړور او جګړه مار خلک وو، وسله یې درلودله او د لارې د غلو وغدیو په دفع کولو کې یې ښه اغېزه درلودلای شوای. همدغو عواملو د دوی کوچیتوب ژوند ته سوداګري ورننه ایستله. کوچیانو سوداګرو پر دوو سترو لارو تګ راتګ کاوه. لومړۍ لار د اټک، خیبر، کابل، هندوکش او د امو له لارې بخارا او ماورالنهر لار وه. دویمه یې له هند څخه خراسان او ایران ته تللې چې د سند، بولان، ګومل، کندهار او هرات لار وه. د لومړۍ لارې مهم مرکز کابل او د دویمې دا

---

[۲] د کابل سلطنت بیان. ۱۷۰ مخ.

[۳] ایماق معمولا د چار ایماق په نامه راوړل کېږي چې تایمني، هزاره، تیموري او زوري په کې شامل دي.

کندهار و.[1] د شمالي افغانستان د کوچيانو د کوچ مسير په بېلابېلو ولايتونو کې مختلف دی. د مثال په توګه اوزبک او ترکمن کوچيان په ژمي کې په بلخ، جوزجان، او فارياب کې اوسي خو دوبی د بابا غره په شمالي برخو کې تېروي.

په کوچنيو سوداګرو کې کې لوانې پوونده تر نورو مالدارو کوچيانو وړاندې وو. ان ځينې به يې تر برما، اسام، بنګال او نيپال پورې هم تلل. له دې خوا به يې وړې، وړي، بادام، پسته او طبيعي بوټي په تېره بيا هنجه وړله او له هغې خوا به يې توکران، بوره، چای او نور شيان راوړل. ډېټي محمد حيات خان پخپل اثر (حيات افغاني) کې ددغو سوداګرو کوچيانو د کورونو او څارويو د شمېر په باب نسبتا مفصله احصايه ورکوي. انګريز ختيځ پوه بيلیو هم ددغو کوچيانو په باب څرګندونې لري. ځينې شواهد ښيي چې د مغولي شاهانو په تېره بيا د بابر چې به دولتي خزانه تشه شوه، د دغو پښتنو پوونده وو کاروانونه به يې لوټول.

د کوچيانو د ژوند ډول د يوه خاص اقتصادي او اجتماعي دور محصول دی. هر څومره چې دغه اقتصادي او ټولنيز مناسبات پر مخ ځي، په کوچيانو کې د مېشته کېدو هڅه پياوړې کېږي. د کندهار ښار په ختيځ کې د ناصرانو يو کلی شته چې د کوچيو ناصرو د يوه مشر زوزات په کې مېشته وو او دغه لوی کلی يې جوړ کړی و.

ددغه کلي ځينې کورنۍ د کندهار ښار ته رانقل شوې دي او په سوداګرۍ او زمينداری بوختې دي. يو شمېر ځوانانو يې تر لوړو تحصيلاتو پورې زده کړې دي.

خو لکه د کوچيو د ژوند عمومي ميلان چې د مېشته کېدو پر لور دی. برعکس جريان يې هم کله کله ليدل شوی دی. الفنسټن د کټواز د قلندر خپلو يو مثال راوړي چې سل کورنۍ دي او په هغو کې يې پنځو شپږو کورنيو کروندګري خوشې کړې او د کټواز له پوونده وو سره د کال په يوه

---

[1] د دغو دوو تجارتي مرکزو يادونه د مغولي امپراتور ظهيرالدين محمدبابر په تاريخ، بابرنامه کې د شپارسمې پېړۍ په سر کې شوې ده چې لوستونکي يې هوړې لوستلای شي.

تاکلي وخت کې خپلې مېنې پربږدي او د ګومل د دواړو غاړو په غرونو کې مالونه څري. الفنستن لیکي: دوی د ژوند له دغه بدلونه بیخي راضي وو.

له څوارلسمې میلادي پیړۍ په هاخوا د پښتنو سوداګرو کوچیانو د ژمي څړځایونه د سلیمان د غرو شاوخوا سیمې وې. په پسرلي کې به پوونده د ګوملي او غزني له لارې تېرېدل او دوبی به یې د هندوکش د غرو په لمنو کې تېراوه. د دوی دغه تجارتي فعالیت تر نونسمې پیړۍ پورې لا دوام درلود. د ترانسپورتي وسایلو انکشاف د دوی عنعنوي سوداګري متاثره کړله او له دې امله د کوچیانو تجارت کمزورې شو او څه موده وروسته په تېپه ودرېدې، خو د دوی د عنعنوي کوچ سیر او تګلوری د هماغه پخوا په شان پاته شو او د ژوند د بقا په منظور یوازې د مالونو پوول او روزل پر مخ وهي.

د امیر عبدالرحمان خان تر پاچهۍ پورې کوچیان له دولتي مالیې څخه تر ډېرې اندازې خلاص وو. د نوموړي امیر د پاچهۍ په وروستیو کلونو کې د کوچیانو مشران کابل ته راوغوښتل شول او هغوی ته د مالونو پر سر د ذکات د اخېستلو فرمان واورول شو. ددغه فرمان د تطبیق لپاره د شاهي پوځ ۱۴ تنه سپاره افسران وګومارل شول چې لومړی باید د پوونده وو مالونه وشمېري. ددغه کار لپاره یې د (شاخ شماری) په نامه یوه دولتي اداره هم جوړه شوه.[1] دغه راز د همدغه امیر په پاچهۍ کې د هغو لانجو د اواری په خاطر ځینې فرمانونه صادر شول چې د افغانستان په مرکزي سیمو کې به د کوچیانو او غرنیو کلیوالو تر منځ هرکله پېښېدلې او کله کله به وسله والو نښتو ته رسېدلې. دغه راز نښتې نه یوازې په مرکزي افغانستان بلکې په شمالي افغانستان کې هم د غیر پښتنو کوچیانو او سیمه ییزو کلیوالو ترمنځ هر کله پېښېدلې او پېښېږي. د افغانستان مرکزي سیمه او د هندوکش لمنې لکه وړاندې چې وویل شول، د لرغونو زمانو راهیسې د کوچیانو د دوبي څړځایونه او اورشوګانې وې. غرنیو

---

[1] بناغلي لوستونکي دې د مرحوم فیض محمد کاتب هزاره هغه څرګندونې وګوري چې د سراج التواریخ د دریم ټوک د لومړی بخش په ۵۹۹ مخ کې بیان کړې دي. چاپ، تهران، ۱۳۷۳.

کلیوالو د خپل چاپیر دغو دولتي دښتونو او څړځایونو ته د خپل ملکیت په سترګه کتل او دغه علت و چې بل چاته یې د استفادې حق نه ورکاوه. له بلې خوا به کوچیانو هم کله کله د سیمې د محلي اوسېدونکو کښتونو او کروندو ته تاوانونه رسول او تر هغو پولو به وراوښتل چې له لرغونو زمانو ورته په عنعنوي توګه تاکل شوي وو. امیر عبدالرحمان له هزاره وو سره تر سولې وروسته د دوی او کوچیانو ترمنځ د څړځایونو پر سر دلانجو د اوارولو په مقصد یو منصف هیات وټاکه چې مشري یې د قاضي یعقوبعلي پر غاړه وه. دغه هیات د هزاره وو د قناعت تر لاس ته راوړلو وروسته د پوونده وو لپاره ټاکلي بریدونه وټاکل او پوونده وو ته وویل شول چې که د هغوی رمې تردغو ټاکل شوو بریدونو واوړي، شل زره افغانۍ جریمه به ورکوي. تر دغې جوړې وروسته د هزاره وو او کوچیانو تر منځ شخړې او لانجې په کډو تجارتي او ټولنیزو همکاریو بدلې شوې. د مثال په توګه هزاره وو له کوچیانو سره د وړیو په سکوللو کې همکاري کوله او له دې لارې یې د وړیو یوه ټاکلې وندې ترلاسه کوله. دغه راز هر کوچي چې به په ژمي کې له مرکزي سیمو څخه تودو سیمو ته کوچ کاوه، خپلې غواوې به یې هزاره وو ته پرېښوولې. که به غواوو شیدې کولې، هزاره وو یې له شیدو څخه استفاده کوله او که به وچي وې، د هرې غوا د ساتلو پر سر به یې نغدې اجوره اخیستله. د کوچیانو د دوبي کړدې او نور درانه بارونه به هم هزاره وو ورخوندي کول. د هزاره وو او کوچیانو تر منځ د پور ورکول تعامل هم رواج و.

د ثور د بدمرغې کودتاه په ټینګېدو سره روسپالو د روس په قوماندې په هېواد کې د مېشته قومونو تر منځ د دښمنیو د بیا تازه کولو په مقصد او له دې لارې د خپل ناروا حاکمیت د ټینګولو په نیامت یې لکه په ټولو قومونوکې د بېلتانه کربنې وایستلې. د "ملي مسالې" د حل په نامه یې ملي اختلافونه وزېرول. په هېواد کې یې د زرګونو کلونو مېشته قومونو تر منځ د "ستمکش" او "ستمګر" په نامه د نفاق دومره زهر وپاشل چې زما یقین دی یو وخت به د همدې تیورۍ عاملین پخپله هم له سختو ستونزو سره مخامخ کړي. د "قوم" پر ځای یې د "ملیت" نامانوسه او غیر واقعي

مقوله باب کړه او په دې لړ کې يې د هزاره وو او کوچيانو تر منځ هم د زړو بدو اور تازه کړ او په نتيجه کې يې د کوچيانو پر مخ د دوی د دوبي د څړځايونه لرغوني مېنه وترله. دې کار که له يوې خوا کوچيان جګړې ته ور تېل وهل، له بلې خوا يې هغه ايکالوژيک اندول Ecological Balance له منځه يووړ. چې له سوونو کلونو راهيسې د کوچي او کليوالي وګړو تر منځ موجود و. له دغې نااندولې څخه په سياسي ډګر کې د يوې تبليغاتي وسېلې په توګه د هزاره ولس د حمايت لپاره کارواخيستل شو، خو له راتلونکو اقتصادي او ټولنيزو تاوانونو څخه يې کوچيان او هزاره کليوال دواړه متاثر شوي دي. البته کوچيان په هېواد کې دننه په مختلفو موسمونو کې تاکلي لارې لري او د هر قوم څړځايونه د هغوی په نومونو باندې مشخص شوي دي. حتی په سيمه کې دننه د يوه قوم د بېلابېلو خېلونو حقوق له پېړيو پېړيو راهيسې ثابت پاته شوي دي. دا نه د نن خبره ده نه د پرون، نه د امير عبدالرحمان خان بخشش دی نه د کوم بل واکدار هديه، نه "فاشيزم" دی او نه هم "قبيلې حاکميت". دا د لرغونو زمانو عنعنه ده او په راتلونکي کې به هم دوام وکړي. سياسي واکدارانو په هر وخت کې له دغه راز مسايلو څخه د خپلې واکمنۍ په ګټه کار اخيستی او په راتلونکي کې به يې هم واخلي. خو دا چې زمونږ ځينې "قلم بدستان" په دې برخه کې اني مصلحتونه په پام کې نيسي او قلمفرسايي کوي، زما په نزد د ملي مصالحو پر خلاف عمل کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

استاد عبدالجليل وجدي

نه مې هېرېږي چې...

د ديموکراسۍ د لسيزې لـه پيلېدو نه لږه مـوده ډمخـه، زه ميمنې تـه د فارياب لـه ولايـت د اطلاعـاتو او کلـتور د ادارې د مسئـوليت پـه غـاړه اخېستلو لپاره ورغلی وم. دا زما په شخصي ژوندانه کې لويه پېښه وه چې د لومړي ځل لپاره لـه کابل څخه وتلم او د هېواد يوې داسې سيمې ته تللم چې هغـه وخت يو مسـافر تر يوې بشپړې اوونۍ سفر کولو وروسته هلته ور رسېدلی شوای. هغه وخت د سالنګ لويه لاره پرانېستل شوې نه وه.

دا طبيعي ده څوک چې يوې سيمې ته د لومړي ځل لپاره ورځي، هغه ته د فزيکي مـاحول او ټولنيز چاپېريال په باره کې ضرور لږې يا ډېرې پوښتنې پيدا کېږي. زما د کار څرنګوالي زما پوښتنې لا زياتولې. زما ځينو پوښتنو ته د ځوابونو موندلو په لړ کې د څو بيروکراتو (ميرزا تيـپه) کابلـيانو څو خبرې لا تر اوسه زما د ذهن په صفحه د کليشې په توګه نخچ شوې دي.

يـوه يـې دا وه چې "انجا مُلک پکـه و پوسـتين اسـت"، بلـه يـې دا وه چې "مـردم انجـا گوسـفندې اسـت" او يـوه بلـه يـې دا هـم وه چې "قهـر افغـان رحـم ازبک است".

د لومړۍ خبرې معنی دا وه چې د هغـه ځای هـوا بـه کلـه په ناڅاپي توګه دومره تـوده شـوه چې پکـې تـه به يې اړتيا پېښـه کړه او کلـه به په ناڅاپي ډول داسې سړه شـوه چې پوستين ته به اړتيا پېښـه شوه. دوو نورو ظاهراً متضادو خبرو هلـته د حاکمـانو او محکومـينو تر منځ د ظالمانـه مناسباتو نمايندګي

کوله. يعنې دا چې هلته استول شويو بيروکراتانو د سيمې خلکو په تېره ازبکانو ته د پسونو په نظر کتل؛ ګواکې د هغه ځای زياتو نسبتاً زياتو شتمنيو د رشوت خورو او زېښناکګرو د حرص لوړه دومره زياته کړې وه چې انسانان هم ورته پسونه ښکارېدل.

هغه وخت ولسوالان "حاکمان" بلل کېدل. همدارنګه هغه وخت هلته داوسني والي پر ځای "اعلی حاکم" ناست و، چې د مرکزي حکومت نمايندګي يې کوله. د حکومت هغو کارکوونکو چې غوښتل به يې په لنډه موده کې ډېرې پيسې پيدا کړې، نو هڅه به يې کوله چې خپل ځانونه هلته ور "تبديل" کړي. د غرنيو سيمو علاقه دارانو د خپلو ځانونو لپاره لنډې پاچهۍ جوړې کړې وې، ځکه د چارو تش په نامه پلټونکي هلته ورتللای نه شوای.

د خلکو په ځپلو او زېښنلو کې د رسمي حاکمانو او محلي بايانو هڅې شريکې وې.

حقيقت دا دی چې حاکمانو او بايانو (خانانو) د خلکو د ژوندانه ساحه تنګه کړې وه او دوی يې له داسې عقدو څخه ډک کړي وو چې د افغان قهر يې په سختۍ او شدت کې د ازبک له رحم سره برابر کړی و يعنې د ازبک رحم د پښتون د قهر هرمره دردوونکی و.

په مقابل کې پسونو غوندې "ګوسفندي" شوي وو، خو تر لاس لاندې انسانانو او حيواناتو لپاره قهرجن پرانګان هم ګرځېدلي وو. په ښځو باندې يې د فشار درجه زياته وه. د خرو لپاره يې ذاسې چوکې جوړې کړې وې چې په سرونو کې به يې د ستنو غوندې تېره ميخونه ځای پر ځای شوي وو. کله چې به خره په دې چوکو ووهل شول نو هغو به د خپلې وسې نه هم زيات چابک چابک ګامونه اخېستل، تر دې چې د هغو عادي تګ به د منډې او ځغاستې ښه نيوله. د دغه بې ژبې مخلوق پر شا به ناسوري تېپونه جوړ شوي وو خو دوی به تېپی شوي ځايونه بيا بيا وهل چې خر خپل تګ لا ګړندی کړي.

ښايې د زړه د سختوالي دا خوی يو څه دوی ته په ارث کې هم راپاتې شوی وي، ځکه چې زياتره ازبکان افغانستان ته د ګوډ تيمور د پوځيانو په

توګه راغلي او دلته مېشته شوي دي. پخپله ګوډ تيمور هم ډېر عقده يي انسان و. وايي چې کله دی تنکی ځوانی ته ورسېد، د يو منحرف سړی له لاسه تر پوزې راغی، نو ده له دغه مزاحم سړي څخه د ځان د دفاع لپاره د توري وهلو تمرين کاوه. يوه ورځ چې دی له هغه مزاحم سړي سره مخامخ شو، نو د ځان د خلاصون لپاره يې خپل وار ورڅخه دمخه کړ او توره يې په داسې چم ووهله چې په لومړي ګوزار يې د هغه سر قلم کړ. ده دا وخت د سرو وينو له هغو فوارو څخه ډېر خوند واخېست چې د تېري کوونکي سړي له شېريانونو څخه ولاړې شوې وې. تر دې وروسته دا د ګوډ تيمور لپاره يو په زړه پورې کار وګرځېد چې په خپلو لاسونو يا د نورو په لاسونو سره په خاص تړېک سرونه قلم کړي او د سرو وينو د فوارو له ليدو څخه خوند واخلي، ځکه خو زيات ولسونه او خلک د ده له مظالمو څخه ډېرې بدې خاطرې لري. د ګوډ تيمور د امپراتورۍ تر شنل کېدو وروسته د ده پوځيانو په ببلا ببلو ځايونو کې د ملوک الطوايفۍ په بڼه کوچنۍ کوچنۍ حکمرانۍ جوړې کړې چې يو شمېر يې د افغانستان په شمال کې هم جوړې شوې وې.

لکه چې غبار په "افغانستان در مسير تاريخ" کې ليکلي دي، د امو نه ور هغه خوا د ازبکانو حکمرانان ډېر زيات ظالمان وو، ځکه خو د امو د دې غاړې ازبکانو غوښتل چې خپل ځانونه د هغوی د ظلم له ساحې څخه لرې وساتي؛ نو دوی د شمالي افغانستان په ځينو سيمو کې خپلې وړې وړې فيودالي حکمرانۍ جوړې کړلې. بيا کله چې لوی احمد شاه بابا، په خپلو طبيعي او جغرافيايي پولو کې دننه د لوی تاريخي افغانستان د بيا راغونډولو ملي پروګرام پر مخ بيولو، بې له دې چې په خپله احمد شاه بابا ورشي، ازبکو خانانو د احمد شاه بابا د استازي شاه ولي خان په لاس بيعت وکړ او پخپله خوښه او رغبت يې د معاصر افغانستان د ملي دولت په جوړښت کې ونډه واخېسته. خو په ۱۹ پېړۍ کې چې د درانې تيمورشاه او امير دوست محمد خان په اولادو کې د ځان ځانيو له را پيدا کېدو سره د استعماري ځواکونو د مداخلو له امله په افغانستان کې خونړۍ جګړې راپيدا شوې، نو د شمال خانان خانيو بيا خپل سرونه راپورته کړل. دې خان خانيو د خپل پخواني خصلت له مخې بيا د ظلم او زور لړۍ پيل کړه.

بناغلي نبي مصداق په خپل يو مضمون کې (ازبک سالاري په افغانستان کې) د يو شمېر اروپايي ليکوالانو او څېړونکو ليکنې را اخيستې دي چې ليکي: "په ۱۹ پېړۍ کې د قومونو فيوژن (خپرېدل) پيل شول چې له دې املې په قومي عداوتونو او دوښمنيو بدل شول، داسې دوښمني په تېره بيا د هزاره او ازبکو تر منځ ډېره شوه. غالب قوم به د مغلوب قوم افراد د غلامانو په صفت نيول او هغوی به يې د مريو په ډول خرڅول چې يو دا ډول بازار په کندوز کې هم جوړ شوی و. له هغه ځايه به مريبان هند ته د تجارت په ډول وړل کېدل او يا به هم د مرکزي اسيا د تاتار د اسونو په مقابل کې مبادله کيدل. دا غلامان به په ځمکو او کورونو کې د مزدورانو په ډول استعمالېدل (هارسن ۱۹۳۹ د ده ليکل شوي کتاب ۸۲ او ۱۲۷ مخونو تر منځ) پر دې سربېره په کندز، سرپل او ميمنې کې د خانانو حکومتونه هم د هزاره ګانو د مريتوب په تجارت بوخت وو. يو څېړونکی ګرګارين چې د هزاره ګانو د مريتوب په تجارت باندې يې زياته څېړنه کړې ده، وايي چې د غلامۍ دا تجارت خورا لوی و، يوازې ازبکانو په کې برخه درلوده، نور افغانان پښتانه وو که تاجک د غلامانو تاجران نه وو. د ا تجارت امير عبد الرحمن خان منع کړ. ګرګارين د نورو منبعو له مخه زياتوي چې د ۱۹ پېړۍ په منځ کې ازبکانو د ځينو هزاره قومونو په مقابل کې له تعصب څخه کار اخيست د کندز والي مراد بېګ د دوی يو ځواکمن والي و.

پر هراسن ګرګارين سربېره برنتر، جان ګري، هالډيج، هم د ازبکو خانانو په لاس د هزاره مريانو د تجارت په باره کې څرګندونې کړې دي."

د غبار له ليکنو څخه څرګندېږي چې د هزاره ګانو د مريتوب په موسسه کې پخپله د هزاره اوبايانو رول ډېر زيات و. له همدغه امله هزاره ګانو د احمد شاه بابا په وخت کې د افغانستان لپاره د يو پياوړي مرکزي حکومت له جوړښت سره ډېره لېوالتيا درلوده، ځکه خو دوی له احمد شاه بابا سره د يو ملي دولت د جوړولو په کار کې خپله مرسته ونه سمپوله. غبار ليکي چې د هرات ښار يو هزاره درويش علي خان د احمد شاه بابا په ګټه نيولی و. همدارنګه د کندز ازبک والي مرادبېګ نور خو نور خپل نژدې درباريان

هم خپل بنده ګان ګرځولي وو. دوو تنو انګلیسي لیکوالانو مور کرافت او تربک چې د ۱۹ پیړۍ په نیمایي کې یې د کندز دربار لیدلی و، په دې باره کې یې داسې لیکلي دي: "هغه صوفه چې دارباب لپاره جوړه شوي وه دري فوټه جګه و." په دربار کې به میر مرادبېګ کینې لاس ته پر تخت ناست و. په منځ کې به یې ۳۰ - ۴۰ پورې درباریان ناست وو چې پښې به یې د شا په لوري غځولې وې او سرونه به یې میر مرادبېګ ته ټیټ نیولي وو، ځمکې ته به یې کتل. ګواکي د نیمګړې سجدې په حالت کې به ورته ناست وو. یو شمېر زیات اردلیان به په داسې حال کې چې ملاوې به یې کړې او سرونه به یې د مراد بېګ په لوري ټیټ نیول شوي وو پر ځمکه ولاړ وو، دوی به د یو ډول رکوع حالت تمثیلاوه.

مرادبېګ د ختیزوالو په ټبره د افغانانو د معاشرت د ادابو پر خلاف د وریښمینو په بالښت تکیه کړې وه، پښې به یې غټې او اوږدې موزي به یې اغوستې وې ـ د درباریانو په لور غځولې وې. یو لوبدیځ لیکوال وډ (۱۸۴۱) لیکې چې مراد بېګ د عادي خلکو پر وژلو او ټکولو سربېره هغه محلي والیان هم چې په خپل کار کې به وروسته راغلي وو وژلي دي. د مثال په ډول هغه داودخان والي، محمد رحیم بېګ چې یو تاجک و، له دې امله وواژه چې تاکلې پیسې یې ورته نه وې رسولې. مرادبېګ به د نیول شویو سیمو خلک د غلامانو په ډول نیول او د هغوی کورونه به یې سوځول، میر مرادبېګ به د نورو ازبکانو په شان له نیول شویو ځایونو څخه د پیسو پر ځای غلامان غوښتل. په دې توګه د سیغان او کهمرد تاجک حاکمان مجبور وو، چې د هرو ۳۰ کورنیو پر سر یو غلام هغه ورکړي. ضمناً مرادبېګ د دره صوف او سر پل ازبک حاکمان هم هځول چې پر هزاره جات باندې د مریو د نیولو لپاره حملې وکړي.

میمنه هم چېرې چې زما له مسئولیت نه ډک ماموریت په کې پیل شوی و په خپل زړه کې د ازبکو د خان خانی ځینې خاطرې ساتلې وې.

د دې لویې فیوډالې واکمنۍ لاسونه هم د هزاره ګانو او او جمشیدیانو د غلام کولو او خرڅولو په کارو بار کې ککړ شوي وو. دا فیوډالې واکمنۍ د مرغاب له سیند څخه تر سرپل او بله څنډه یې تر بلخ پورې غځېدلې وه. دا

او د ازبکانو نورې خان خانۍ امیر دوست محمدخان د خپلې پاچاهۍ په دویمه دوره کې پای ته رسولې وې، خو ځینو پاتې شونیو او اغېزو یې په بل ډول ځانونه ښودل. لکه چې د میمنې په یو شمېر سیاسي بندیانو باندې دا تور لګول شوی و چې هغوی له افغانستان څخه د دغه ولایت د جلا کولو هڅه کوله.

هغه وخت چې ما هلته کار کاوه، د دغه ښار سیاسي بندیان یوازې ازبکان نه وو، بلکې د ننګرهار د خانانو یوه کورنۍ هم هلته فرار شوې او تر سختې څارنې لاندې وه. دا د مشهور ملک قیص خوږیانې کورنۍ وه چې په ننګرهار کې د بغاوت کولو په تور دلته راشړل شوې وه. په میمنه کې هغو نورو پښتنو کورنیو هم ژوند کاوه چې د امیر عبدالرحمن خان د پاچاهۍ په موده کې راشړل شوې وې. هلته زما د کار په موده کې د مځکې پر مخ او تر ځمکې لاندې سیاسي تحریکونه اوسېدل او زه یې د مطبوعاتو د مدیر په توګه د اغېزو په مرکز کې راغلی وم. ماته هغه وخت یو پښتون انقلابي لیکوال او شاعر په خپل یو لیک کې خپل هغه میمنه ګي ملګري راپېژندلي وو چې دوی به له ما څخه خپلې قلمي مرستې، نه سپموي. دغه پښتون لیکوال او شاعر چې څه ناڅه د وخت یوه مشهوره خبره هم بلل کېدای شوه، په خپل لیک له ما څخه داسې یوه غوښتنه هم کړې وه چې په میمنه کې "د پښتونولۍ سوتۍ" ډېر په اوږو ونه ګرځوم.

زه نه پوهېږم چې له "پښتونولۍ" څخه به هغه وخت د ده تصور څه و، خو زما له نظره پښتونولي زمونږ د ملي خصوصیاتو او اخلاقي نورمونو هغه مجموعه ده چې بل نوم یې "د افغانیت" دی او په دغه مفهوم کې یې نور ټول افغانان هم ځانونه راکډوي. عجیبه یې لا دا وه چې د هغه وخت یو تاجکستاني چې د پټرولو او ګازو د لټونې په پروژه کې یې کار کاوه "پښتونولي" د پښتون انقلابي شاعر او لیکوال په څېر د جنګ سوتۍ نه باله، بلکې د سړیتوب د مینې او مهربانۍ غېږ یې ګڼله. دی راغلی و چې د پښتونولۍ په باب کوم لیکل شوی کتاب ولولي. دغه تاجکستاني زما د یوې پوښتنې په ځواب کې وویل چې په نورو ژبو کې مېلمنو ته د "خوش امدید" یا (Welcome) غوندې عبارتونه، خو په پښتو کې ورته د "هرکله

راشه!" عبارت په کار لوړي. له دې څخه څرګنده ږي چې پښتانه په ربنتيا سره ډېر مېلمه پال خلک دي. همدا سبب دی چې زه د پښتونولې له مطالعې سره ډېره مينه لرم.

په حقيقت سترګې نه شم پټولی، هغو کسانو چې پښتون شاعر او ليکوال ماته په خپل ليک کې راپېژندلي وو له ما سره ډېره ښه قلمي مرسته پيل کړه. څه موده وروسته مو ږ يو له بله د نظريو د بدلون پرېاو ته سره ورسېدو. د زياتو سياسي موضوعاتو په باره کې زمو ږ تر منځ د نظر ټکي سره شريک وو. خو په دې کې ځينې داسې کسان هم ليدل کېدل چې پښتانه يې د افغانستان داخلې استعمار ګران(!) بلل. سره له دې هم دوی به په بحثونو کې ټول پښتانه داسې نه ګڼل، يوازې د ځينو کسانو يا ځينو قشرونو نومونه به يې د مثال په توګه يادول. په دې لړ کې هغه کسانو ته ډېره ګوته نيول کېده چې د مرکزي حکومت له خوا د امرينو او حاکمانو په توګه موظف شوي وو. دوی هم يو ډول خلک نه وو. په سخت زړو او زړه سواندو، په پاکنفسو او مردار خورو باندې وېشل کېدای شوای، په خلکو باندې د قدرت د منګولو ټينګولو يا سستولو په کار کې د مرکزي حکومت اشارو ته کتل کېدل. مرکزي حکومتونو د امنيت د ټينګولو په پلمه ډېر ځله يو نژادي ګروپ په بل باندې ټکولي او ځپلي دي. د مثال په توګه امير عبدالرحمن خان د افغان او انګليس د دويمې جګړې لوی اتل غازی محمد جان خان مزار شريف ته نژدې په يوه ځای کې د ازبکانو په لاس شهيد کړ.

په وروستيو وختونو کې زمو ږ او ستاسې تر نظر لاندې، ډاکتر نجيب په کندهار او ځينو نورو ځايونو کې ډېر پښتانه د دوستم د ازبکو ملګرو په ذريعه چې جنګونه يې په اجاره اخېستل وځپل او بې عزته يې کړل. په همدې ډول په شمال کې ازبکان د پښتنو او تاجکو په وسيله ځپل شوي وو.

بنايي همدا سبب و چې عوامو ازبکو پښتانه او تاجکان يو قوم بلل او دوارې نژادي ګروپونه يې افغانان ګڼل، خو هغوی يې د "افغان فارسي" او "افغان دغه" په نومونو يو له بل څخه جلا کول. ګواکې پښتانه د دوی له نظره "افغانان دغه" وو.

د دېموکراسۍ له لسيزې څخه څو کاله دمخه، پخوا له هغه چې په ميمنه کې زما ماموريت پيل شي د مرکزي حکومت په پاليسۍ کې يو ټغير راغلی و. يو دري ويونکی محمدزی غلام حيدر عدالت د ميمنې (فارياب) د اعلی حاکم (والي) په توګه ټاکل شوی و.

ده د اجتماعي تحولاتو په نامه ډېر زړه ورکارونه کول. مثلاً د ميمنې د بنار په منځ کې د يوې غونډۍ له پاسه د (سيف الملوک) په نامه يو زيارت جوړ شوی و. ده د دغه زيارت پر ځای يوه سينما جوړه کړه او د "سيف الملوک سينما" نوم يې ورباندې کېښود. ده د ډېرو خولو نه د وتليو "ولې؟ ولې؟ ولې؟..." لپاره بس يو ځواب درلود او هغه دا و چې "سيف الملوک يو مين سړی و مه يې کوه چې د ده د زيارت له پاسه ډېرې مينې تمثيل شي او د مينې ډېرې سندرې وويل شي".

د غلام حيدر عدالت بل ډېر زړه ور کار دا و چې ده يو شمېر پياوړي او مخور پښتانه خانان "مات" کړل او په بله خوا کې يې له ازبکو "بايانو" او سوداګرو سره خپل دوستانه اړيکي او يارانې تينګې کړلې او له دې لارې يې د ازبکانو د زړونو تر لاسه کولو پاليسي وچلوله.

که له ممتازو قشرونو تېر شوو، نو په عوامو يا خلکو کې د ټپلتون او توپير نښې نښانې دومره زياتې نه وې، پښتنو، ازبکانو، تاجکانو او... يو له بله ډېر ښه روابط سره درلودل، که څه هم دوی په ټپلو ټپلو ژبو خبرې کولې خو د دوی عمومي کړو وړو دا ښودله چې دوی ټولو د يو پراخ ويارلې افغاني کلتور په غېږ کې وده کړې ده.

مثلاً د مېلمه پالنې دود د دوی ټولو لپاره يو ډول و. همدارنګه تقريباً يو ډول جامو هلته د ازبکو، پښتنو او تاجکو د قومي پېژندلو کار مشکل کړی و. دې يو رنګ والي خلک ډېر سره نژدې کړي وو. په خلکو کې د ازبک، پښتون، تاجک او... تر منځ اختلافات تقريباً په يو کلي کې د تربورانو د اختلافاتو سطحې ته راټيټ شوي وو، په ځينو مواردو کې د تربورولېو اختلافات ډېر خله له قومي يا نژادي اختلافاتو څخه سخت او خطرناک وو. تربورولی يوازې په پښتنو کې نه وې، بلکې تاجکو او ازبکانو هم په خپلو کې تربګنی درلودې. کله به دا ډول تربورولی له قومي حدودو څخه

ووتلې او په سیالۍ اخته تربورانو به هڅه کوله چې په نورو قومونو او نژادې ګروپونو کې هم پلویان ولري.

په عمومي توګه ګډ برخلیک او ګډو ګټو خلک (ازبکان، تاجکان، پښتانه...) سره نژدې کول او په ګټو ولاړو شخړو او جګړو خلک یو له بل څخه جلا کول، خو سیاست مدارانو هڅه کوله چې له اختلافاتو څخه خپلې سیاسي ګټې واخلي. سیاسي اختلافاتو د دوی تر منځ د بېلتون کرښه هم ایستلې وه، چې په دوو ډلو سره یې ویشلي وو، یوې ډلې یې قومي اختلافات ډېر په نظر کې نیول او بلې یې طبقاتي اضداد ډېر مهم ګڼل.

له صدارت څخه د داود خان تر استعفی وروسته موظف صدراعظم ډاکتر محمد یوسف د خپل حکومت په لومړیو وختونو کې د سیاسي بندیانو پر مخ د جېلونو ترڅل شوي ورونه پرانیستل. په دې لړ کې د میمنې سیاسي بندیان هم خوشې کړل شول. په دوی کې دوه ډوله (له مدرسو او پوهنتونو یا پوهنځیو) څخه وتلي یو څه پوه کسان وو. مولوي علاوالدین، ابوالخیر خیري او نظر محمدنظر په کې مشهورې څېرې وې. دوی که ملایان وو یا په اصطلاح نور روښانفکران وو، د ازبکو د قومي حیثیت خوندي ساتلو یا د حقوقو ګټلو په برخه کې یې د نظر تکي سره شریک وو.

یو مانبام زما مرستیال رضوانقل تمنا چې د سیمې یو اوسېدونکي و، پخپل کور کې د سیاسي بندیانو په ویاړ یوه مېلمستیا کړې وه چې دې مېلمستیا په ضمني توګه ماته د خدای پامانۍ ویلو اړ هم درلود (په همدغو ورځو کې زه ننګرهار ته تبدیل شوی وم) همدغې مېلمستیا زه له راخوشې شویو سیاسي بندیانو سره مخامخ کړم. په مېلمستیا کې د هغه ځای څو تنو لیکوالانو زما په باره کې هم څه لنډې خبرې وکړې او د نوي نسل د ذهنونو په رڼا کولو او لیکوالۍ ته د هغوی د هڅولو په کار کې یې زما کوښښونه وستایل او پر دې یې یو څه خواشیني څرګنده کړه چې زه له دوی څخه لرې کېږم. ما د دوی له بنسه نظر څخه تشکر وکړ ومې ویل: اوس هم له تاسې څخه لرې نه ځم بلکې د خپل لوی کور (هېواد) یوې بلې څنډې ته خوځېږم. زما ویاړ به دا وي چې ستاسې او د ننګرهار د خلکو تر منځ د ورورولۍ د احساساتو او نظریاتو د بدلون وسیله وګرځم.

خیري زما خبرې پرې کړې ویې ویل: "روابط ما با انها رنگ دیگر دارد چند نفر انها با قدیفه های خویش امدند، درینجا زمینهای مارا گرفتند، لهذا روابط برادرانه بین ما و انها بعید از امکان میباشد..." وروسته څرګنده شوه چې د مجلس نورو ګډون کوونکو ازبکانو حتی د خیري خپل ورور نظرمحمد نواحي د خیري له داسې یو نظر سره بشپړه همنوایي نه درلوده، ځکه هغه وخت ازبکو روښانفکرانو که د خپل قومي او نژادي ګروپ کلتوري حیثیت یا سیاسي حقوق غوښتل، د هېواد په شمالي برخو کې یې د نورو نژادي ګروپونو په ورته حقوقو سترګې نه پټولې. پخپله نظرمحمد نواحي د خپلې مورنۍ او قومي ژبې د ودې او پرمختیا لپوالتیا درلوده. د هېواد نورو ژبو ته یې هم په درنه سترګه کتل. ما ته په زړه پورې دا وه چې ده له پښتنو سره په روانه پښتو ژبه خبرې کولې، کله چې دی د اطلاعاتو او کلتور د وزارت د خپرونو د رئیس په توګه وټاکل شو، هلته یې په شمالي ولایاتو کې هم د افغانستان د نورو ولایاتو په څېر قومي رابطې د نوک او اوری د اړیکو په څېر نژدې وې. که څه هم "نوک" او "اوری" پخپلو جلا جلا نومونو پېژندل کېږي، خو له یو بل څخه یې جلا کول ډېر دردناک کار دی. زمونږ خارجي دوښمنانو په ورونو قومونو کې داسې خلک په پیسو واخېستل چې د نوکانو او اوریو د جلاکولو په جنایتونو لاس پورې کړي، ځکه خو د افغانستان هغه غرونه او دښتې د سپېځلو افغانانو په وینو سرې شوې چې پخوا به یې د غاټولو د ګلانو لرلو له املې سره لمبه کوله.

د خیري له دې خبرو او نورو اجتماعي واقعیتونو سره هم اړخ نه لګاوه. پښتانه د څوکسانو په شمېر له خپلو څادرونو سره شمالي ولایاتو ته، نه وو تللي. بلکې ډېرو پښتنو له پخوا زمانو راهیسې هلته دایمي استوګنه درلوده. پخپله په میمنه کې له پښتنو څخه څو کوڅې یا کلي نه وو جوړ شوي، بلکې څو ولسوالۍ لکه تګاب شیرین، پښتون کوټ او المارہ تر زیاتې اندازې په دوی ډک شوې دي. په همدې ډول په جوزجان کې، بلخ، سمنګانو کې ډېرې ولسوالۍ پښتنو ته منسوبې دي. بغلان او کندوز پخپله داسې ولایتونه وو چې پښتنو په کې اکثریت درلود، په نورو شمالي سیمو کې هم پښتنو، قومي موجودیت درلود.

اروابنـاد علـي احمـد کهـزاد د افغانسـتان يـو دري ژبـی واقعبيـن تـاريخ ليکونکی دی، چې د افغانستان نور موږخيـن کـه هغـوی پښـتو ژبي دي کـه دري ژبـي، پـه درنـه سترګه ورتـه ګوري او ډېرو کسانو د ده لـه ليکنو څخه د باوري منابعو په توګه اخېستنې کړې دي.

همدغـه نامـتو مورخ بلخ بخدی بخت، باختر او...) په نومونو د پښتنو د لومړنی ټاټوبی ثابت کړی دی، چې هلته د دوی د نفوسو ډېرياتېدو لـه املـه دوی هرې خواتـه کډې کولوتـه اړ شوي دي، خـو يو شمېر يې په خپل ټاټوبي بلـخ کې پاتې شوی دی. په دې حسـاب پښـتانه شمالي ولايـتونو تـه تللې نه دي، بلکې لـه هغـو ولايـتونو څخـه خواره شوي دي. د څو کسانو په شمېر لـه خپلو څادرو سره د ټولنيزو بدلونونـو پـه بهېر کې لـه دوی څخه يو شمېر يې په نـورو کې جذب شوي او يـا دوی نـور (قومونـه) د ځان پـه رنـګ کړي دي. همـدا سـبب دی چې د دغـه هېـواد د پخوانـيو تاريخـي اقوامـو نومونـه يـې ژونـدي ساتلي دي، مـثلاً د (ساکو) قبـيلې د تاريخـي سـاکانو (ابدالـيانو) ديفتلـيانو نومونـه ساتلي دي. دا ټول هغـه نومونـه دي چې پـه ټول تاريخـي افغانسـتان په تېره بيا پـه شمالي ولايـاتو کې يې تاريخي رول ثابت دی. په خـپله ازبکـان وروسـتيو اجتماعـي څېړو ورسـره راوړي دي، خـو بېـلا بېلـو تاريخـي عواملـو دوی لـه امـو نـه ورهغـه خـوا ازبکـانو څخـه پـه عقـيدوی او کلـتوري توګـه جـلا سـاتلي دي. لکـه چې غـبار ليکلـي دي دوی د جنـيدي دربـار د ظلمونـو او بې عدالتـيو پـه سـبب لـه هغـه ځايـه لـه ازبکـانو څخـه ځانونـه را جلا کړل او لکه چې ډاکتر حسـن شرق ليکلي دي، د پرچميانو د قـدرت پـر وخـت هڅـه کېدلـه چې د افغانـي ازبکـانو بچـيانو تـه لومړنـي تعليمات پـه ازبکي ژبـه پيل شي. که څه هم همدغسې يوه موضوع د افغاني ازبکـو رونړ انـدو يـوه کلکـه غوښتـنه وه او دا د دوی حـق هـم و، خـو زمـوږ ازبکـو وروڼـو لـه دې املـه رد کړه چې پـه ازبکسـتان کې پـه ازبکي بـاندې ليکل شوي کـتابونه بـايد د دوی د بچـيانو لاس تـه ورنـه شي ځکـه دوی نـه غوښتل چې د دوی د ديني اعتقادات صدمه ووينې.

دوی پـه څرګندو ټکـو کې د حکومـت غوږونـو تـه دا خـبره رسـولې وه چې دوی پـه اوسنيو شرايطو کې لـه ژبې څخه تېرېدلای شي، ليکن لـه دين څخه

مخ نه شي اړولی. د حسن شرق د لیکنې له مخې همدغه موضوع په یو رپوټ کې د وزیرانو مجلس ته وړاندې شوه، چې پرچمي وزیرانو وربانديې تعجب کړی و. له دې څخه څرګنده ږې چې ډېر سخت قومي تغصبات ډېرو وروستیو دسیسو راپیدا کړي دي.

البته د خیري دا خبره په میمنه کې د ځینو نورو کسانو له خوا هم اورېدل کېده ګواکې چې پښتانه دلته راغلي دي او زمونږ ځمکې یې نیولي دي. حقیقت دا دی چې پښتنو د چا ملکونه غصب کړي نه دي، بلکې هغوی د دې سیمې په ابادۍ او سمورتیا کې لویه ونډه اخیستې ده. د شمالي ولایاتو زیاته برخه له ملي (دولتي سلطان) ملکیتونو څخه عبارت ده چې د څړځایونه (علف چرد) په شکل یې ډېرې دښتې، غونډۍ او غرونه پوښلي دي، له دې املې چې قره قل پوستکو او غالیو د افغانستان په اقتصاد کې بنسټیز رول درلود. نو دولت هڅه کوله چې د قره قل د میږو او پسونو او د وړیو د تولید لپاره د نورو میږو او پسونو د ساتنې او زیاتوالي لپاره څړځایونه وساتي. مالداران چې زیاتره یې پښتانه وو د افغانستان په تېره د شمالي ولایاتو له مهمو موارینو ولایاتو څخه وو چې د ملي اقتصاد په وده کې یې مهمه ونډه درلوده، په دې توګه پښتنو د چا ځمکې نه دې نیولي، خو د دوی د ځیرکتیا ګټه هر چا ته رسېدله.

همدارنګه د طبي بوټو په جمله کې یو ډول بوټي د شمالي ولایاتو په لوړو غرونو کې را زرغونېدل چې د "انجې" په نامه یوه ماده به ورڅخه اخیستل کېده. له دې مادې څخه په هندوستان کې درمل جوړېدل. له دغه بوټي څخه د انجې اخیستل کټ مټ له کوکنارو څخه د تریاکو د تولونې غوندې جنجالي او ستومانوونکی کار و. انجه (هنګ) په خپله ډېره بوینه (بدبویه) ماده وه او په ډېر زحمت تر لاسه کېدله ځکه خو د زیارکښو پښتنو څخه پرته نورو خلکو زړه نه ورته ښه کاوه. همدغه بوټي تر ډېره وخته پښتانه د شمالي افغانستان په غرونو کې مصروف ساتل، هر کال په مني کې به له انجې څخه یو ستر صادراتي قلم جوړېده. د دغې بدبویه مادې تولید او خرڅلاو بې ځمکې پښتنو ته دومره څه په لاس ورکولی شوی چې د

دوی د هېواد په هره برخه کې مځکې او داسې نور جایدادونه واخېستلی شي.

مالداری او سوداګری، د انجې کارو بار د پښتنو زیاتې پرګنې د افغانستان په شمالي سیمو کې په ګټورو تولیدی او اقتصادي کارونو مصروفې ساتلې او هلته مېشته کړې دي. په همدې ډول تجارتي او نورو ډېرو اقتصادي فعالیتونو د افغانستان شمال ډېر اوسېدونکي د افغانستان په جنوب کې د مځکو، جایدادونو او سترو تجارتي امکاناتو خاوندان وګرځول. د جهاد او مهاجرت په کلونو کې د جنوب په لوري خوځېدنې نورې هم زیاتې شوې. مونږ لیدل چې د شمال اوسېدونکو د پښتونخوا په ازادو قبایلي او د افغانستان او پاکستان په سرحدونو کې زیات رستورانتونه جوړ کړي وو، د غالیو د تجارت لمنه یې تر پېښور، کویټه، اسلام اباد او کراچۍ پورې هم وغوړوله. خو دغو پېښو په جنوب کې د اوسېدونکو پښتنو تندي تروه نه کړل.

باید وویل شي چې په شمال کې ځینو ازبکانو او تاجکانو د ناقلینو موضوع ته ګوته نیوله. زما د معلوماتو له مخې دغه کار تر ډېره حده د شاړو ځمکو د ابادۍ له امله شوی دی. داسې هم شوي دي چې حکومت انجه وهونکي پښتانه له غرونو څخه راکوز کړي دي او مځکې یې وربانديې ابادې کړې دي. په درې ژبه کې دا متل دی چې "اګر مرګ میخواهی قندوز برو" د یوې ډېرې بدې تاریخي پېښې یادونه کوي چې زمونږ تاجکو ورونو ته ورپېښه شوې وه. د یو شمېر څېړونکو لکه هارسن، ګرګارین، برنتر، جان ګري، لډیچ او وډ د لیکنو له مخې چې د کندوز د ازبک والي مراد بېګ د غلامۍ په کاروبار رڼا اچوي، همدغه والي خپل یو شمېر تاجک غلامان په نااجباري توګه مجبورول چې په کندوز کې مځکې ابادې کړي. دا به ومنو چې په زیار او زحمت د ځمکو ابادولو په وخت کې د افغانستان له شمال څخه د غلامۍ زړه او ورسته کمپله چې د ازبکانو خانانو د ناوړو ګټو د جال په توګه غوړولې وه، تولې شوې و، نو پښتنو ته د دې وعده ورکول کېده چې که په کندز کې شاړې ځمکې ابادې کړي د ملکیت اسناد به یې همدوی ته ورکول کېږي. خو هغه وخت په کندوز او افغانستان د شمال په

(c) ketabton.com: The Digital Library

نورو ډېرو توندو او ملاریا لرونکو سیمو کې داسې له کړاوونو ډکو کارونو ته غاړه اېښودل په بیه د خپل مرګ اخېستلو معنی هم لرله.

د موضوع بل اړخ دا دی چې د نادر افشار د پاچاهۍ له مودې راهیسې تر وروستیو شاهي رژیمونو پورې حکومتونو خپلو متقاعدو پوځي مشرانو او سترو مامورینو ته د تقاعد د معاش پر ځای ځمکې ورکولې، په دې توګه یو زیات ممتاز کسان د هېواد د نورو سیمو په څېر په شمالي ولایاتو کې مېشت کړل شول. او د امتیازاتو خاوندان ګرځول شوي دي. له دې امله چې په بېروکراسۍ کې د پښتنو وندې دومره زیاته نه وه، نو له دې امکاناتو څخه د نورو قومونو په تېره د تاجکو ممتازو قشرونو ډېره ګټه اخېستې ده.

باید وویل شي چې وخت په وخت د ځمکو د اصلاحاتو او په هېواد کې د ټولنیز اندول د ساتنې لپاره اضافي نفوس یوازې له جنوب څخه شمال ته نه دی لېږدول شوی، بلکې له شمال څخه جنوب ته هم استول شوي دي. د مثال په توګه د هلمند په پروژه کې ازبک، تاجک هزاره او نور قومونه هم د ځمکو او شتمنیو خاوندان شوي دي. یو هزاره انجنیر لعلي د هلمند د پروژې له هغو رئیسانو څخه و چې ډېر زیات صلاحیت یې درلود.

ما د جنوبي پښتونخوا د پښین د رانانو په کمپ کې ځینې داسې کورنۍ ولیدلې چې دوه ځله مهاجرت کولو ته اړ شوي دي، یو ځل یې په بخارا کې د کمونستانو د ظلمونو په سبب افغانستان ته او بل ځل یې د افغاني کمونستانو د ظلمونو له لاسه له هلمند څخه پاکستان ته مهاجرتونه کړي دي. دوی له هغو ازبکو کورنیو څخه دي چې له شمال څخه، هلمند ته د ناقلو په توګه استول شوي دي.

په تاریخي لحاظ بلخ د لوړو بیرغونو لرونکی بنار چې عربو د بنارونو مور بللې، د پښتنو او د پښتني فرهنګ د روزنې او پالنې لومړنۍ توده غېږ وه. په دې توګه پښتانه د وطن د مور مشران زامن او لونې دي. البته له دې حقیقت څخه هم سترګې نه شي پټېدلای چې د تاریخ ډېرو ظالمو یرغلګرو څواکونو چې د ډېرو هېوادونو پولې یې ګډې وډې کړې، زمونږ په تاریخي هېواد هم د دوه سوه یا دوه نیم سوو کلونو تجزیه تحمیل کړې ده. د تجزیې په دې بدمرغه دوره کې لومړۍ هڅه دا شوې ده چې د تاریخي بلخ د

مشرانو زامنو او لونو (پښتنو) نومونه د هستۍ له صفحې څخه محوه کړي (ویل کېږي چې همدا اوس هم د افغانستان په شمال کې دا ډول کارونه کېږي)، نو که د خونړیو تصفیو په سبب د پښتنو قومونو نومونه د ثبت او سجل له کتابونو څخه لوېدلي وي، دا معنی نه لري چې په افغانستان کې د دوی شته والی له منځه تللی وي. پښتنو کوچیانو د هېواد په هره برخه کې د "خرپ او ترپ" په حالت کې ژوند کړي دی؛ دوی که په کلیو او ښارونو کې ځمکې یا کورونه له لاسه ورکړي دي، خو هېڅ جابر طاقت دوی د خپل لوی تاریخي لور یعنی افغانستان څخه و نه شو شړلی. که د هندوکش غرونه هر څو لوړ وو، دوی یې په سر لاړې جوړې کړې. د ډیورنډ استعماري پولې هم په خپل لوی تاریخي هېواد کې د دوی د تګ راتګ مخه ونه شوای نیولی. د ژوندانه سخت شرایطو له کوچیانو څخه ښه مولدین او هم ښه پوځیان جوړ کړي دي، دوی تل د کاروانونو په شکل له یوه ځای نه بل ځای ته په داسې حال کې چې نارینه او هم به یې ښځې په وسلو پټې وي، خوځیدلي دي، په دې توګه یې د پېړیو پېړیو په اوږدو زمانو کې د افغانستان په هره برخه (ختیځ، لویدیځ، شمال او جنوب) کې خپل پیاوړی موجودیت ساتلی دی او خپل تاریخي هېواد تهٔ یې خدمتونه کړي دي. په میمنه کې زما د دووکلونو او نهو میاشتو استوګنې په موده کې د افغانستان په شمال کې د ورونو قومونو د ګډ ژوندانه په اړه زما د لیدنو، کتنو او یو څه نورو مطالعاتو لنډیز په همدغه ځای پای ته رسېږي، خو یو څه نوې خبرې هم د یادونې وړ دي.

کله چې د ننګرهار ولایت ته د تګ په لاره کې یو څه موده په کابل کې تم شوم، نو د دې وخت مې هم ومونډ چې له هغه پښتون انقلابي شاعر او لیکوال سره وګورم چې ماته یې خپل ملګري د قلمي ملګرو په توګه راپېژندلي وو او داسې یوه سپارښتنه یې هم راته کړې وه چې زه باید تل د پښتونولۍ سوتۍ په اوږه ونه ګرځوم. کله چې ما له ده سره وکتل د هغو سیاسي حالاتو څخه یې خبر کړم چې د دېموکراسۍ لسیزې په درشل کې پټې او ښکاره روان وو، ده ماته وویل چې زه تا پېژنم چې یو نشنلیست یې خو زه هم باید تاته ځان در وپېژنم چې یو مارکسیست یم. بیا یې وویل مونږ

د ونې په ډډ کې یو شی کښدای شو. خو په ښاخونو کې به سره ښیل وو. ده چې دا خبره وکړه د هغه ټول ملي احساسات او جذبات چې د ده په شعرونو کې مې لوستي وو راته د ژوندیو شیانو په څېر تجسم شول، او یو یو مې د سترګو په مخ کې تېر شو. له لږ فکر کولو وروسته مې ورته وویل: زه حیران شوم چې ته ولې مارکسیست شوی یې؟

ده راته وویل: د پښتنو محرومیتونو له ما څخه مارکسیست جوړ کړی دی، پښتانه په دې خاوره کې اکثریت جوړوي خو د اکثریت (کلتوري) او اقتصادي حقوقو څخه محروم دي، یوازې سوسیالیزم کولی شي چې د پښتنو محرومیتونه لرې کړي.

ما چې د ده سوسیالېزم ـ په سیمه کې له راپېژندل شوي سوسیالیزم سره پرتله کړ، سم له لاسه مې له خولې ورته ووتل کومه نظریه چې تاسې د پښتنو د محرومیتونو د لرې کولو لپاره خوښه کړې ده ښایي د افغانستان په شمال کې ځینو نورو کسانو یا ځینو نورو خلکو ته ګټوره وي، خو کورونه او جوماتونه به په جنوبي افغانستان کې وربانديې وسوځول شي. له همدغه وخته جدایي راغله، زما او د ده لارې سره ښلې شوې خو کله به چې په ناڅاپي توګه سره مخامخ شوو، نو یو او بل ته به مو داسې کتل لکه چې یو او بل د سترګو په تمانچو ولو.

په تېرو (۲۳) کلونو کې زموږ د هېواد پښتنو ما او ده ته ټولو افغانانو او د نړۍ ټولو خلکو ته ډېر څه ور وښودل.

پېښو او واقعیتونو ثابته کړه چې هغه وخت زما پېشبیني او وړاندوېینه حقایقو ته ډېره نژدې وو، خو ده هم د افغانستان له پېښو څخه ښه درس اخېستی و، ځکه خو یې یوې مجلې ته په خپل استولي لیک کې ولیکل: "موږ یو ملت غرق کړ او یو انقلاب مو وشرماوه".

زه فکر کوم چې په دې لنډه خبره د ده غاړه نه خلاصېږي. دی باید لږ تر لږه د حسن شرق یا جنرال نبي عظیمي په څېر د خپلو لیدنو او کتنو په باره کې کتاب یا کتابونه ولیکي جنرال عظیمي په خپل کتاب کې خپل ځان او ببرک کارمل سپین کړي دي، هڅه یې کړې ده چې د خیانت داغونه په تره کې امین او نجیب ولګوي. په دې باره کې د خلکو په سینه کې ډېرې

توپاني پوښتنې د ځوابونو په انتظار سر په سر پرتې دي. په تېره بيا دا چې دا څنګه نظريه ورسره څنګه يو انقلاب و چې بايد زښته ډېر پښتانه په کې ووژل تر دې چې د خلقيانو او پرچميانو پښتانه مشران لکه نورمحمد تره کي، حفيظ الله امين او ډاکټر نجيب دې په کې ووژل شي نور دې ژوندي پاتې شي، بېړۍ دې وغرېږي يا دې په شاعرانه ژبه کتابونه وليکي، ايا د پښتون انقلابي ليکوال او شاعر قلم مات شوی دی چې ضروري او حياتي حقايق نه رسوا کوي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

استاد محمد آصف صميم

شمال، د پښتنو آر. مېشتون او تاتوبی

کله چې سړی د پښتنو د اصل او ريښې په باب په مختلفو آثارو کې راغلي روايات او نظرونه راسپړي، نو له راورتې سره دا خبره هرومرو مني، چې :"د پښتو ژبې د اصل او ريښې په باره کې هم د نظر اختلاف تر هغه کم نه دی، لکه پخپله د پښتنو د اصل او نسب په باره کې چې دی".

(تربی، رنا او دفاع)

خو دا هم يو حقيقت دی، چې په علمي مسايلو کې د اختلاف شتون څوک په حقيقت پلټنه کې لاس اخيستو او نهيلی ته نه اړ باسي، پښتانه .متل کوي، چې :که غر لوړ دی، پر سر يې لاره ده.

وروستيو څېړنيزو پلټنو جوته کړې ده، چې : پښتون له خپل ژبنې نامه "پښتو" سره ګډه آره او ريښه لري او لکه څنګه، چې پښتو يوه ساکي ژبه ده، دغه راز پښتون د ويونکي په توګه هم له سکه (*Saka*) ساکي، تېر سره اړوند بلل کېږي. د پښتون نور څرمه (فرعي) نومونه (افغان، اوغان، روهي، روهيلی او سلېماني) د پټهان غوندې د نورو له خوا پرې اينبوول شوي دي.

(زيار/ پښتو او پښتانه د ژېپوهنې په رنا کې)

په سنکسرت کې د اريايانو لومړنۍ ځمکه يا سيمه د هندوکش په شمال کې د اکسوس (آمو) حوزه يا د باختر برخې ښوول شوي دي، چې استوګنو يې ګاوندیو سيمو (هند او فارس) ته لېږد وکړ.

له اسلام نه ډېر مخکې د افغانستان په شمال کې د آمو پر غاړو او شاوخوا، د پښتنو د مېشتېدنې خبره خو هغه حقیقت دی، چې له دارمستېتر، ګایګر، امبل بنونېست، نه واخله ان تر پوهاند مارکنستېزن او نورو ختیځپوهانو ټولو په یوه خوله منلې ده.

(روهي/افغان ملت)

چې د ملي یووالي غلیمانو د هغو اوسنیو تنګ لیدیو او تنګ سترګیو تور ته یو غابن ماتی ځواب دی، چې وایي: " پښتانه شمال ته مېلمانه راغلي دي" یانې دغه تاریخي او علمي واقعیتونه دا جوتوي، چې پښتانه د هېواد په شمال کې نه د مهاجر حیثیت لري او نه د مهاجم؛ بلکې د هېواد د دې سیمې پخواني استوګن دي.

(سمسور افغان/دویمه سقاوي)

له خپلو سیمو او استوګنځیو نه د بېلابېلو اقتصادي، سیاسي، مدني او کولتوري لاملونو له مخې د استوګنو لېږد او هجرت هغه بهیر او هغه چار ده، چې تېریز او ژبني بدلونونه او علمي پایلې او بریاوې یا مدني لوړ و ځوړ رامنځته کوي.

زمونږ موخه دلته د خبرې د دومره وړاندې بیول نه دي، بلکې مراد مو له دې سپیناوي نه د تاریخ په ګواهۍ هغو یوښت ماتوونکیو او د ملي یووالي دښمنانو ته یو علمي ځواب ورکول و، چې غواړي ځان د "ویې نیسه ، چې ودې نه نیسي" په کودو له دغه راز ګوزاره وژغوري او خپله راپوریوتنه او پردیتوب ددغسې یوې دښمنېزې دعوې او تور په پرده کې ونغاړي او هغه هم په داسې ستغه او سپوره ژبه، چې نه یې علم او ادب اجازه ورکوي او نه هم فرهنګ، خو د "فرهنګ" دعوه ګیر یې د فرهنګ د مینه والو په توګه کوي.

پښتانه متل کوي، چې :که شپه تیاره ده، منې په شمار دي" ننني بشري حقوقي اړونه هم قومونه او خپلونه د انسانیت د سترې ونې څانګې بولي او د بشر د حقوقو د اعلامیې د حکم په رڼا کې په بشري ټولنو کې د بېلابېلو خپلونو، اولسونو او قومونو شتون خپلمنځي منلیو حقوقو ته په پاملرنه د ټولنیز ژوندانه د پایښت تضمین کوي او د اسلام سپېڅلی دین هم خپلونه،

قومونه او څانګې د "انسانیت" له لمر نه د هغو ذرو په څېر ګڼي، چې شتون او څرګندتیا یې له لمر نه د چورلیدو په صورت کې جوتېدای شي او د خپلونو او قومي څانګو شتون یوازې د خپلمنځي پېژند پر بنسټ ارزښتمن ګڼي، نه د تېکر او خپلمنځي تمبوني (دفع) پر بنیاد.

وروستنیو علمي او ډیموګرافیکو (سرشمېریزو) ګورنیو او بهرنیو مؤسسو په افغانستان کې د خپلونو او قومونو پر سلنه ډېرې ژورې او دقیقې څېړنې کړې، چې یوه هم. له ۱۹۹۱-۱۹۹۶ ع پورې هغه څېړنه ده، چې د واک فونډېشن له خوا سرته رسېدلې او په دې وروستیو کې "د ساپې د پښتو څېړنو او پراختیا مرکز" له خوا په لویه کچه (۴+۸۶+۹۹+۱۸= ۲۰۷) مخونو کې چاپ شوه او نوم یې دی "د افغانستان قومي جوړښت".

بل دې ته ورته علمي او تحقیقي اثر د پروفیسر داکټر ګلجان وردګ هغه څېړنه ده. چې "د افغانستان په شمالي ولایاتو کې د پښتنو استوګنځي" نومېږي او په لویه کچه په ۳۷۸-۷ مخو کې د پېښور پوهنتون د پښتو اکاډمۍ له خوا پر ۱۹۹۷ کال خپور شو.

خو مخکې له دې، چې ددغو دواړو څېړنیزو آثارو د څېړنې په رڼا کې په ببلابېلو پښتونمېشتو سیمو کې د پښتنو سلنه یوازې په دې نیت راواخلو، چې زمونږ د ملي یووالي اډانه او ځاندره یوازې ملي واقعیتونو ته په درناوي پاتېدای شي، د هغو بناغلیو او د فرهنګ دعوه ګیرو "فرهنګیانو" علمي(!) نظرونو ته لږ ځیر کېږو، چې د خپلې "فرهنګي" دعوې شمله په پښتون دښمنۍ جګول غواړي، دا خپلوژ او پردیپال (خود کش، بېګانه پرست) په دې هم نه پوهېږي، چې که دوی پرحقه وای، نو هېواد دښمنه هېوادونه، ټولنې او عناصر یې ولې مادي او سیاسي ملاتړ او هڅونه کوی؟.

که دوی ربنتیا هم خپل فرهنګ او خپل پېژند ته ربنتینې وای، نو د "اوښ د بار پر ځای د اوښ په ګینګړې (جرس) پورې ولې ننښتي دي؟.

که ربنتیا یې هم د خپلې فرهنګوالۍ دعوی ربنتینې کولای شوه، نو دا به یې نه کول، چې:

"پرې ناست یې.، پریکوې هم هغه څانګه".

که رښتيا هم فرهنګوال او فرهنګيال واى، نو دا حقيقت به يې منلى واى، چې:

"خان يې په ياران يې"

او دا به يې منلى واى، چې په پرديو څوک نه درنېږي.

خو که دغه ښاغلي بيا هم زمونږ دغه د مشرولۍ ورغځولى لاس، لاس نه، تش لستونى بولي، نو بيا خو پر نورو (مونږ) باندې د بلوسګرۍ دعوى د فرهنګ له دعوې سره خيانت دى.

په هېواد کې د پښتو د ودې او پراختيا د هڅو دښمن "فرهنګ" د هغو پښتنو چارواکيو، چې له دعوې سره سره يې تکى پښتو ويل کولتورې جرم باله، دا هڅه، چې ښوونه روزنه دې په پښتو شي، له هټلرې فاشيستۍ سره سمه ګڼي، وايي:

"پس از آنکه در سال ۱۹۳۳ هتلر رهبر حزب ناسيونال سوسياليست المان زمام قدرت را در دست گرفتند.

اينها نظر محمد گل را در باره تعميم زبان پشتو و طرد ساير(!) زبان ها از خود نموده، پس از انکه انرا با آب و تاب هتلری جلا و صيقل دادند، بعنوان سياست جديد فرهنگی در محل تطبيق گذاشتند، اين وقتی بود که در سطح بين المللی، المان نازی باوج قدرت رسيده و دور نمای پيروزی نهايی و حتمی ان عنصر زورگو و فاشيست مزاج در همه جا بسوی خود جلب ميکرد. در افغانستان در قدم اول درين راه توسط فرمانی برداشته شد. که در شماره ۲ حوت سال ۱۳۱۵ مرادف با ۳ مارچ ۱۹۳۷ ميلادی راجع به زبان پشتو در جريده اصلاح نشر شد.

(افغانستان در پنج قرن اخير، ۴۲۶-۴۲۷).

همداراز ښاغلى فرهنګ خپل تاريخي مبشتغالي او تاتوبي ته د پښتنو په ستنېدو داسې په کرکه ګوري، وايي:

"محمد گل مومند، خانواده های پشتون را حتی از خارج سرحدات افغانستان به تعداد زياد به شمال هندوکش کوچ داده، با دادن زمين و ديگر امتيازات اسکان و در ماموريت هم به پشتو زبانان ترجيح ميداد".

(همدا اثر او مخ)

د ښاغلي فرهنګ يو بل نومورکی لاروی، يا لاروي هم د پښتون دښمنۍ په مبارزه کې دده پر پله تر ده تېز تللي دي:

د ليکونکی په کتابتون کې يوه څلور مخيزه، تايپ شوې ليکنه ده، چې نه ليکوال لري او نه د خپرېدو ځای او کال، خو سرليک يې دی: "يکصدو پنجاه سال اپارتايد در افغانستان" چې په يوه برخه کې يې راغلي دي:

"افغانستان کانون تبعيضات نژادی، لسانی، مذهبی، اقتصادی و منطقوی است. این تبعیضات که در مجموع میتوان آنرا اپارتاید پشتونی نامید، توسط شاهان غاصب پشتون از قرن ۱۸ بدنیسو در افغانستان رشد و نمو کرده و به یک سیستم سیاه و ضد انسانی به تبانی در باریان قاجار و امیر دوست محمد محمد زایی بطور بسیار بطی بوجود آمد و در زمان امان الله (۱۹۱۹-۱۹۲۸) پادشاه ناسیونالست و روس طلب پشتون و محمود طرزی پایه های آن طراحی گردید، با گذشت زمان بعدها منافع انگلیس، امریکا، شوروی و چین با منافع پشتون شاهی در یک مسیر قرار گرفت.

افغانستان مانند اسراییل سخت مورد توجه سیاستهای مودرن امریکا و شوروی قرار گرفته است. هر دو ابر قدرت با سرمایه گذاریهاییکه برای حفظ سیاست پشتون شاهی در افغانستان بعمل آورده اند. دیگر این کشور فقیر و نادار را به کشتارگاه وحشتناکی که بدتر از قتلگاههای هتلر در المان نازی است، تبدیل نموده اند.

اپارتاید پشتونی بمثابه طاعون خطرناک و مسری(!) (ساری) بجان و مال اقوام و نـژادهای بومی غیر پشتون مسلط گردیده و به غارت و چپاول بیرحمانه در طول (۱۵۰) سال اخیر ادامه داده است."

د يو موټي هېواد او ملت په دښمنۍ او د ملي يووښت پر سر په ګوزار کې يوازې دوی يوه خوله او يو لاس نه دي، تر دوی نورو درنو ستړو (په لوی سر کې د پښتونولۍ له دعوې سره سره) هم ددې رسۍ سر نيولی دی. منلی مؤرخ او ليکوال غوث خيبري پخپل يوه تازه خپاره شوي اثر "پښتانه د کلتوري ښکېلاک په زنځيرونو کې" په يوه برخه کې ليکي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

"استاد خليل الله خان خليلي (د مطبوعاتو مستقل رئيس) خو ان په پښتو ژبه د ولسي جرګې د وکيلانو د وينا راپورتاژ نشرېدلو ته نه پرېښود." (۴۰۴ مخ)

وړاندې ليکي:

"پر ۱۳۳۸ کال زه د کابل راډيو د "پښتون زغ" د مجلې مسوؤل مدير وم، زما مرستيال يو حسابي سړی و، چې عبدالمتين اندړ نومېده او د غزني د سيمې اوسېدونکی و، ښه د عقيدې خاوند، کلک پښتون و. يوه مياشت يې د ليکوالو د حق الزحمې لست د پښتو مکتوب (ليک) په ملتيا د محاسبې لوی مديريت ته وړواستولو، ليکن هغو هغه لست په دې دليل، چې مکتوب يې په پښتو دی او د کنترول او محاسبې مامورين وړاندې نه پوهېږي، ببرته راولېږلو او زمونږ د لايلو ته هم مقاماتو غوږ ونه نيوو.

(همدا اثر ۴۱۱ مخ)

بدلژبي پښتانه

"که وښتلی يم، خو بيا پخپل توپک يم"

زمونږ په ټولنه کې يو زيات شمېر پښتانه په ژبني لحاظ مسخ شوي دي.

د هېواد ستر او نوماند محقق او ليکوال اکاډيمسين پوهاند عبدالشکور رشاد د خپل يوه يادښت په ترڅ کې دا يو دوه بېلګې وړاندې کوي، چې زمونږ ددې پورتنۍ ادعا ټينګ ملاتړ کوي، استاد وايي:

متين خان اندړ راته وويل: يو وخت زه د کابل په چهاردهي کې جبارخان کلا ته ولاړم، چې له رئيس تمييز عبدالرب خان اندړ سره ووينم. کلا ته نژدې دده زوی په مخه راغی، د پلار پوښتنه مې ځنې وکړه، ده راته وويل: "او کتی قومايش در مهمانخانه شسته".

د محمد کل خان مومند اند و ژوند ته يوه لنډه کتنه/۳۶ مخ

استاد وړاندې وايي:

يو وخت زه په لېننګراد کې وم، د ختيځ پېژندنې له پوهنځي څخه ټيليفون راته وشو، چې :"يو ډاکټر د عالي تحصيلاتو په نيامت له افغانستان څخه دغه اوس رارسېدلی او ستا په لټه کې دی" ما چې په ټيليفون کې له نوي مېلمه سره خبرې وکړلې، ومې نه پېژانده، خو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

وطنداری په خاطر مې ورته وویل: دغه دی دستي دررسېږم. زما لار څاره. زه چې پوهنځي ته ورغلم، له نوي راغلي وطندار مېلمه سره مې روغبړ وکړ، اب شی ژیت (لیلیې) ته مې بوته. ځای مې ورونیوه، بناغلی ډاکټر... چې خدای پامانې راسره کوله، تر کورودانۍ وروسته یې دا هم راته وویل: "مادر کلان مه نورزایي بود".

همدا اثر. ۳۷ مخ

همدا راز د پښتو وتلی نقاد لیکوال استاد سعدالدین شپون هم خپله یوه خاطره یادوي وایي:

د بېتاب نوم خو به مو اوربدلی وي، عبدالحق بېتاب د فارسي ژبې یو شاعر و، په پوهنځي کې زمونږ د بدیع (چې دوی هغه وخت علم باله) استاد و. دده او خلیلي (چې بیا وروسته پوه شوم، دواړه په قام سایې او تربوران دي) په ملک الشعراء کېدو مقابله وه، خو د ځینو سیاسي دلایلو په وجه بېتاب ملک الشعراء شو. یوه ورځ د تفریح په وخت کې ما د مندتو یوې ونې ته تکیه وځهلې وه، پام مې شو، چې بېتاب صاحب د کوم کلیوال سره، چې دده سره یې کار و، خبرې کولې، غوږونه مې څک کړل، کلیوال په پښتو د بېتاب صاحب نه لکه چې پیسې غوښتې، که ګورم د بېتاب صاحب اواز راغی، "څو ځلې مې درته ویلي، چې ما سکه پیسې نشته" اریان دریان پاتې شوم، چې دا خو پښتون دی، نور غوږ مې هم ونیو او بېتاب صاحب په کره، سره او نږه پښتو او ان چې د کلیوالو په لهجه په پښتو ګډ و. ما د ځانه سره ویل، کور یې ګډ کړې، چا فکر کاوه، چې بېتاب دې پښتون وي؟ بېتاب به په عمر کې یو پښتو توری که دروغژن نه شم، نه وي لیکلی.

د "من لاله ازادم" په نامه ښکلی شعر ویونکی ابراهیم صفا هم همداسې درواخله، ایله دلته په امریکا کې چې مې دده زوی ډاکټر موسی صفا ولید، چې بې چوخه پښتو وایي، پوه شوم چې ابراهیم صفا پښتون و، د هغه ورور انور بسمل هم همداسې.

(ژبا او دفاع. د محمد حسن کاکړ ټولونه. ۲۳۹ مخ)

د هېواد په بېلابېلو ولایتو کې د بدلژبیو پښتنو یادونه د "افغانستان قومي جوړښت" لیکوال داسې کړې ده:

په هرات کې برسېره پر توخو او ترینو ځینو علیزیو، پوپلزیو او بارکزیو پښتنو قومونو هم خپل ژبنی او کلتوري هویت له لاسه ورکړی دی. برسېره پر سدوزیو، محمد زیو، فرمولی پښتنو هم خپل ژبنی هویت له لاسه ورکړی دی.

په بدخشان کې یو شمېر درانیو او وردګو پښتنو خپل هویت پرېښی دی.

په بامیانو کې هم په همدې ډول، وردګ پښتانه په فرهنګي لحاظ دل شوي دي.

په فاریاب کې هم وردګ پښتانه د ژبې له پلوه له ځانه ورک شوي دي.

په کابل، پروان او کاپیسا کې خو ډېر پښتانه په همدې برخلیک اخته دي.

واک فونډېشن د خپلې ساحوي سروې او څېړنې له مخې پر زونونو د پښتنو د وېش په لړ کې په شمالي زون کې افغان قومونه داسې ښوولي دي:

شمالي، لویدیز زون (بدخشان، تخار، کندوز، بغلان، سمنګان، بلخ، جوزجان، فاریاب، بادغیس هرات) ددې زون په سلو کې ۳۹ اوسېدونکي پښتانه دي، چې د ټول افغانستان د نفوسو په سلو کې ۱۳ کېږي. یانې د افغانستان په ټول نفوس کې په سلو کې (په سلو کې له نژدې ۷۳.۶۳۰ پښتنو) څخه ۱۳٪ په دې (شمالي، لویدیز) زون او پاتې ۵۰٪ پښتانه د کوچیانو په ګډون د هېواد په نورو زونونو کې مېشته دي. په بله څېړنه ددې زون څه کم نیمایي اوسېدونکي پښتانه دي. (د افغانستان جوړښت ۵۶ مخ

شمال، پښتانه او محمد ګل خان مومند، مومند بابا:

د "افغانستان در پنج قرن اخیر" لیکوال د سترګو د اغزي په توګه اروابنباد محمد ګل خان مومند بابا په دې تور غندي، چې "پښتني کورنۍ یې حتی د افغانستان له پولې - سره له دې چې پخپل تاریخ (!) کې پوله نه مني - بهرنۍ کورنۍ زیات شمېر د هندوکش شمال ته راولېږدولې او د

ځمکو په ورکولو او نورو امتیازونو سره یې مېشته کړل او په ماموریت کې یې هم پښتو ژبیو (نه پښتانه) ته لومړیتوب ورکاوه"۴۲۶ مخ

خو هسې نه، چې په شمال کې د پښتنو پر تاریخي او لرغونې مېشتېدنې بیا راغبرګ نه شو، یوازې دغه د اتلسمې پیړۍ د لومړۍ نیمایي په وروستیو کې یانې د وزیر بابا له مېشتونې په څه کم دوه پیړۍ وړاندې مېشتونې د ښاغلي فرهنګ د اروا غوږونه خلاص کړو. کېدای شي ده به هم لوستي وي، چې:

" د افغانستان په شمالي ولایتونو کې د پښتنو استوګنه د نادر افشار په وخت د نظامي خدمت په مقابل کې پیل شوې وه او زرګونو کورنۍ په شمالي او شمال لویدیزو ولایتونو کې استوګنې شوې وې، نو ځکه د دوی دا استوګنځایونه او شمېر د تاریخي اسنادو د قیدولو په بڼه ملي او نړیوال ارزښت لري.

د افغانستان په شمالي ولایتو کې د پښتنو استوګنځي/ ۱۳ مخ

که د "فرهنګ" د اروا سر پرې خلاص شوی وي، نو ددې لیکنې د پایلې په توګه به د ښاغلي مخور مشر غلام زرملوال دا وینا واوري، چې:

راځئ له انصافه به نه تېرېږو، هغه څه چې د مثال په توګه پښتنو، چې زمونږ د هېواد اکثریت قام دی، له نورو افغاني قامونو څخه زیات لرل. څه وو؟ په اصل کې که خدای ته مخ کړو، بنده ته شا کړو، په افغانستان کې پښتنو ته خپل حق نه و رسېدلی، د اقتصادی خوا غریب وو، د ماشومانو دپاره یې ښوونځی نه و او د روغتیا دپاره یې روغتون نه درلود، که تاسو په ربنتیا په حکومتي دستګاوو کې د دوی برخه وڅېړئ، نو درته څرګنده شي، چې پښتنو ته خپل حق نه و رسېدلی. په اداره کې، په پوهنه او روزنه کې او کتاب کې د پښتو ژبې برخه په هېڅ شمارېدله او تاسې ته څرګنده ده، چې تعلیم یافته د پښتنو، لکه څنګه چې په پښتو خبرې او لیکنې کولې، په هغه اندازه په دري ژبه خبرې کولې، خپله ژبه یې بلله، بولي یې، مګر هغه څوک چې وایي، په افغانستان کې پر دوی ظلم شوی دی، خپل ګرېوان ته دې سر ټیټ کړي، ایا ادعا کولی شي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

راځئ چې د پکتیا، ننګرهار، پکتیکا، کندهار او هلمند په دښتو کې وګورو، چې آیا د هغو اولسونو ژوند په دښتو کې د اوسېدونکیو ازبکو، یا ترکمنو، هزاره ګانو او تاجکو تر ژوند ښه دی؟

غلام زرملوال/ژوندی خاطری، ډاکټر عبدالعلي ارغنداوي ۱۹۹۷ - بي بي سي- ۱۸۶-۱۸۷

(c) ketabton.com: The Digital Library

قدرت الله حداد

پښتانه د بشري تاريخ لويه برخه

لـه نېکـه مـرغه نـن تـاريخ پوهـان هغـه حقـايق څرګنـدوي چې دوی تـه پـه علمـي توګـه پـه لاس ورځـي. پـه دې ترڅ کې هغه اړيکي چې د پښتنو د تاريخ تر منځ شته د دغو اړيکو شتون، د ډېرو څېړنو لپاره لاره هواروي.

پـه ۱۳۰۷ ل هـ کـې زمـا ورور چې پـه جرمنـي کـې و، چې د بربښـنا د انجنيرۍ درس يې وايـه. پـه کـابل کـې يـوه عکاسـي خانـه د توفـيق پـه نامـه جوړه شوې وه، هلـته زمـا پلار او ورونـو يـو عکس واخيست او زما ورور ته يې جرمني ته ولېږه.

کـوم يـو جرمنـي چې عکـس لـيدلی و، ويلـي يـې وو دا د اندواروپايـي اصلي څېرې ښيي، دا خبره زما ورور پلار ته وليکله.

پلار مې چې دا خبره ولوسـتله نـو ويې ليکل چې زويه مونږ نه "اندو" نه "اروپالـي"، مـونږ پښـتانه يـوو، دغـه د انـدو اروپايـي اصـطلاح اروپايـانو ايسـتلې وه چې يـو ډول اعـتراف دی چې دوی، جرمنيان لـه دې لـوري هلـته تللي دي، مګر کـه تاسې د اريايانو خط السير وګورئ په هند پورې هېڅ اړه نـه لـري، د افغانسـتان لـه شـمال څخه په دريو لارو وتللي، د امو لـه شمال او د امـو سـيند لـه جنوب نـه منځنۍ اروپـا او د مديـترانې غاړوته تللي، درېيم لـه هندوکش لـه غـره تېر شوي، شمالي هند ته تللي دي، نه اريايان او نه د هغـوی ژبـه لـه هند نه راغلې ده او لـه اروپا او لوېديځ نه دا د اندويورپ خبره

ببخي ډېره شوې ده، د دغه حقيقت رونول يوه علمي مجادله غواړي څو يو فزيکي حقيقت څرګند کړي.

که چېرې مورږ پر پښتنو يوازې خبره و نه ترړو نو پښتانه ډېر معتبره قومونه لري، چې هغوی پښتانه دي او په شمېر کې ډېر دي، په بشري فعاليتو کې ډېره برخه لري هر ځای ته رسېدلې دي او هرې قارې ته او دغه پيياوړی قوم "ساک" دی چې سکا، سکيت، سکيتين او ساکا، ساکاز Sakas بلل کېږي، په ډېرو ليکنو کې د سکاساکاز او سکتين خبرې او کيسې راغلې دي.

د سکاټلند په تاريخ کې ويل شوي چې دوی شپږ زره کاله دمخه له لوېديزې اروپا څخه اوسني سکاټلند ته راغلي. دوی د پکت په نامه يادېدل، س يا S د جمع لپاره په کاربرې چې پکتس Pects شي يا په جرمني کې د ساکسنيا ولايت چې هلته په ۱۹۹۹ م کال کې د ساکو خزانې وموندل شوې، د باکتر، بلخ، پاکتي، بختي، بخدی دا ټولې کلمې يو له بله اړوند دي.

چينايي منابع کوچې ته (يوچي) وايي، په لوېديځ کې کوشی او بيا کوشانيان ويل شوي چې دا د لهجو او تلفظ خبره ده. کله هم د ځينو تورو نه درلودل دي لکه عربي کې د (پ) توری نه شته جابان او باکستان وايي هم يې ليکي.

باکتر يا بلخ او باختر په شمال او په جنوب کې باکتيا، پاکتيا، پکتيکا اوسنی لهجه کې پښتونخوا هماغه يوناني پاکتسيا pacticya دی.

يوه نظريه داسې وه چې يو نيم زر کاله پخوا تر مسيح اريايان له شمال ختيځ نه افغانستان ته راغلي بيا دا نظريه سمه نه راخېژي چې د سند، اندوس، اباسين حوزې ته کله راغلي؟ چې د سند مدنيت تر هغه زوړ دی.

له بده مرغه چې باکتر، سند او د هغه مدنيت، کوشانيان، ساک او ساکستان وروسته سيستان هر يوه باندې يې هندوستان، ايران، روس تاجکستان دعوی کوي، چې دا زمورږ دی او خورا په ډاډه زړه دا خبره کوي.

مورږ هم د دنيا غمونو اخېستي يو او د رحمان بابا دا خبره زړه ته نه غورځوو چې وايي:

دواړه نه کېږي رحمانه
یا به یار وي یا به دار

دا ډېره لېرې خبره بربښي چې د افغانستان علمي ټولنې دې سرحد ته ورسېږي چې د دغو غلطو مفاهیمو اصل حقیقت د نړۍ علمي ټولنو دایره المعارفو او تاریخي کتابونو ته ورسوي او هغه غلط ټکي سم کړي. د اندو اروپایي په مفهوم کې د ژبې او ځمکې حقیقت خپلو ملي ګټو او هم واقعیت ته راګرځول اسانه کار نه دی، په داسې حال کې چې افغانستان به یې اوس نه پېړۍ وروسته له صفره پیل کوي.

فـــال څه ګوري رحمانه
خپل افعال د سړي فال دی

"لکه ړوند د بل پر اوږه لاس کېښږدي، هېڅ لوړه ژوره نه وي ورمعلومه او لکه خدای را پېښنه نری لار کړه نالیدلي لکه ورانه ماشوړه سرګرومه."

(تاین بی) تاریخپوه او فیلسوف وایي: "سړی چې تر اویا کلو تېر شي په ډېرو واقعیتونو پوه شي، نو بیا یې ویلي نه شي". د دې لپاره چې ټولنې یو شکل خپل کړی وي واقعیت نه شي پېژندلی، له چاپېریال سره بدلېدل یوه طبیعي خبره ده، کله چې بشپړ بدل شي بیا پخوانی سړی نه دی یا په بل عبارت مړ شي، خو ژوندی وي.

ژبه او هڅوب دواړه له ټولنې سره اوچتېږي یا لویېږي، ژبه او هڅوب خلک ساتي، خلک ژبه او هڅوب. هڅوب یوه پېښتو کلیمه ده چې له هڅې سره تړلې ده، په اروپایي ژبو کلتور یا کلچر، ثقافت عربي، فرهنګ یا پارسي کې، مګر هڅوب خپلې معنی له مخې بشپړه کلمه ده.

کلتور: - انتروپولوجي او ارکیالوژي:

کلتور یا هڅوب یو اصول دی چې ټولنه یې په ځان کې مني، چاپېریال او بشري ټولنې له زرهاو کلونو یوې ټولنې ته شکل ورکوي او ټولنه کولای شي له چاپېریال، پېښنو (حوادثو) او بدلونو سره مقابله وکړي.

Archaeology-3 Anthropology-2 CULTURE-1

د تاریخ پوهنې ضرورت له وګړو سره

پرون، نن او سبا پېژندنه:

تاریخ سړي ته اوږد عمر ورکوي. یو تاریخ پوه سوچمن دی، چې د ده ژوندون خورا ډېر دی، دې له پرون څخه خبر دی نن وینې او د سبا اټکل کولای شي.

د انسان ژوند پر ځمکې باندې د لوېدیزو تاریخ پوهانو له سترګو تر پینځه میلیونو کلونو پورې لرغونی دی، مګر هغه تاریخ چې لیکلي اسناد لري تر پنځو زروکلونو نه اوړي.

علمي یا ساینتیفیک Scientifice او متریالیستیک (مادي) د ځمکې لټونې، ارکیالوجي کار دی او له هغې مخې دا ده چې بنسټیز هڅوب کلتور، د هغوی د ژوندانه لاره او اصول او د ټولنې پرمختګ او بدلون څرګند کړي.

کله چې یو زوړ بنار موندل کېږي د همغو خلکو کلتور، د ژوند طریقه او پرمختګ څرګند پرې.

د لیکلو لارې دا وې:

لومړی: دوی به لمده خټه هواره کړه، لیکل به یې پرې وکړل بیا به یې لمر ته کېښوده چې وچه شي، بیا به یې تودوخه ورکړه بیا به یې کڅوړه ور واچوله او ستوله به یې.

دویم: د لۍ یو ټکی به یې د کاغذ په توګه په کارول او همدا د کاغذ پیلانه ده.

دریم: د څارویو پر پوټکو، لیکل یوه معنی لري، یوه سپینه پانه تر هغو اهمیت او ورتیا نه لرله څو یو څه پرې ولیکل شي بیا سند شي او یوه مسئله پرې ثبت شي.

تاریخ پېژندنه:

ارکیا لوجي ARCHAWOLOGY د ځمکې کندنه د لرغونو وګړو د ژوندانه وسایل موندل.

ANTHROPOLOGY انتروفولوژي:

دا د وګړو ټولنیز ژوند څېړي، چې یو له بل سره څه ورته والی او څه توپیر لري او څنګه د مهال له بدلېدو سره بدلېږي.

انتروپولوجیست دا هم ګوري چې انسان څنګه د یوه ژوي په توګه له څه ډول بدلونو سره مخامخ شوی.

مسعودي وایي: سپین اریایان چې هند ته لاړل د هغه ځای له تودې هوا او چاپېریال سره تورشول په غرو کې بل ډول اغیزې وي.

خواړه، ځمکه وچه هوا او لمده لوړه ژوره ټول هغه عوامل دي چې د بېلو علومو متخصصن یې څېړي او تاریخ یوازې هغو ته نه دی پاتې چې حالات ولیکي د هغه تحلیل او تجزیه د نورو پوهانو کار دی.

امکان نه لري چې یو سړی د تاریخ په ټولو اړخونو پوه شي، ځکه تاریخ له طب، ستوري پېژندنې، فزیک، کیمیا هر هغه څه چې د نړیوالو ژوند بدلوي لکه بریښنا، د انرژۍ سرچینې او نور له هوایې سفرونو او ترانسپورټ تر کلتور، ټولنه پېژندنه، فلسفه او ادیان... ټول یو تاریخ لري، جغرافیا او چاپېریال، تاریخ په زړه پورې او ګټور مضمون دی، تاریخ پوهانو ډېر داسې شیان پېژني چې اوس شتون نه لري او موجود نه دي.

کلتور او هڅوب:

د کلتور لپاره ثقافت او فرهنګ هم کارول کېږي، خو هڅوب په پښتو کې چې له هڅې څخه اخېستل شوی، تر ټولو پخه او ننښه بنه ولي.

هره ټولنه یو کلتور لري چې د هغې له مخې پېژندل کېږي. هڅوب یا کلتور ټولنې ته شکل ورکوي، چې له مخې یې له نورو ټولنو سره توپیر څرګندېږي هر هڅوب خپل کړه وړه او عادتونه لري چې د هغې له مخې پېژندل کېږي: اقتصادي، ټولنیز، قضایي اصول او اخلاق چې د ټولنې هر یو غړی د هغه په منلو ځان اړ بولي.

هڅوب له یوه نسله بل (کول) ته رسېږي، ګروهنې، (عقاید) دین ورځنې مفاهیم یو بل پوه کول او خبرول خپل معلومات شریکول دا ټول یو لاس د ټولنې کلتور ښییې هڅوب خلک په ټولنه کې سره نژدې کوي.

سوړ ژمی او تود اوړی د دوی کالي د ژمي او دوبي په څېر وي چې په ژمي کې تود وي او په اوړي کې سوړ، د دوی کالي، ژبه دودونه یو شانې وي.

کله چې پښتانه د افغانستان شمال کې اوسېدل، دوی چېنې اغوستلې. وزیر محمد ګل خان چې د شمال د تنظیمه رئیس و، پښتنو ته یې وویل چې چېنې مه په ځان کوئ او لنګوټې د پخوا په شان تړئ. دی پوهېده چې دا د چاپېریال اغېزه ده، وروسته یې خویونه او عقاید بدلېږي. دا خبره مونږ د هند او ایران په پښتنو کې وینو. ژبه کالي او دودونه چې بدل شي بیا پښتانه نه بلل کېږي. دوی یو یا دوه نسله ځان پښتون وساتي، خو دا څرګنده چې چاپېریال او نوې ټولنه دوی جذبوي، په دې برخه کې داسې مثالونه شته چې نه یې بدلوي لکه د کشمیر پښتانه.

د افغانستان هندوان او سکهان چې پېړۍ پېړۍ یې کلتور حتی خپل رسم الخط ساتلي دی، دا یې ښه کړي که نه، اوس به یې ننبه ننبانه نه وای.

پښتانه په دې خبرو پسې نه دي ګرځېدلي، یوازې تایلند پښتانه که درېشي ولري، بیا هم پګړۍ تړي.

په کال ۱۳۸۰ - ۱۳۸۱ چې په امریکا د سپتمبر د یوولسمې پېښه وشوه، مګر دېرو مسلمانانو خپل کالي بدل کړي نه وو، په داسې حال کې د دې لپاره چې د نیویارک تجارتي مرکز وهلو کې دېر عرب لاس و او امریکایانو مسلمانانو ته په ښه نظر نه کتل او حتی یو سکھ په نیویارک کې چې امریکاپانو یې له مسلمان سره توپیر نه شو کولای وواژه.

یو انتروپولوجېست اید وارډ تایلر Edward Tylor هڅوب داسې بیانوي:

کلتور د پوهې، عقایدو (ګروهنې) هنر، اخلاق، قانون، رواجونو، خویونو، یوه مجموعه ده چې د ټولنې خلک ځانته رابولي.

ارکیاجي، ځمکه کندنه او د تېر تاریخ د ژوند وسایل را ایستل او د هغوی هڅوب پېژندل دي.

د انتروپولوجي د ټولو خلکو دغه ځانګړي هڅوب یو بل سره څرګند وي. دغه درې ډوله پوهنې له تاریخ سره تړلي دي.

ځکه تاریخ، ارکیالوجي او انترویولوجي سره اړوند دي او بلپدای نه شي.

بشري ټولنه او تاریخ: تاریخ ښیي چې پخوانو خلکو څه ډول کار کاوه، کومه تکنالوجي یې درلوده، یو بزګر قولبه کوي هماغه یې تکنالوجي ده چې ځمکه تخم ته جوړوي، مفکوره همدا وي بیا یې لاره ماشین (تراکتور) ته جوړه شوه.

همدا ډول دوی کالي اوبدل، هماغه اوبدل لومړني وسایل، و اوس ماشین دی یعنی زرهاو کاله مخکې بشر تکنالوجي درلوده هماغه بشپړ شوي دي بشر له تاریخ سره ټرلی دی او له تاریخه خپل سبق اخلي.

د افغانستان تاریخ د بشري مدنیت له مخې:

په نړۍ دري مدینیته ډېر لرغوني دي سند، بین النهرین او نیل، په دې کې تر ټولو لوی، لرغوني، پر مختللي د سند مدنیت دی چې افغانستان په هماغه حوزه کې دی یعنې د اباسین په دواړو خواوو کې د کابل سین له اباسین سره یوځای کېږي.

مور د سند مدنیت ته چې په نړۍ کې د لرغوني په توګه تر ټولو لوې او پرمختللی دی، دوه نور مدنیتونه هم لرو چې باکتر او ساک دي دا دواړه هغومره اهمیت لري لکه چې د سند مدنیت یې لري.

افغان او افغانستان:

د افغانستان مفهوم د میرویس نیکه ۱۷۰۹م، احمد شاه بابا ۱۷۴۷م له شتو سره شتون لري. میرویس نیکه د عدالت پلویانو ته غږ وکړ چې د ظلم په مقابل کې پاڅي، د نسل او نژاد خبره یې نه ده کړې نو برسېره پر پښتنو نور قومونه هم ور سره ودرېدل. لومړی بلوڅ و، بیا نور په ایران کرد، عرب، زردشتیان، سنیان... یعنې افغان هغه دی چې عادل وي او د ظلم مخالف.

احمد شاه بابا د ميرويس نيکه په اصولو دارالامان وباله يعنې هر چا ته د امن ځای دی، د عدالت پلويان دلته اوسېږي. شاعر د احمد شاه بابا دوره داسې څرګندوي:

يوه غمجنه څېره نه ليدل کېږي د ده په دور کې
که ټوله نړۍ يو مخ هېنداره شي

د دغو دوو باباګانو سياسي او اخلاقي اصول په نړۍ او د نړۍ په تاريخ کې ساری نه لري. دا چې تر اوسه دغه اصول نه دي تشريح شوي، خدای دې رحم وکړي.

يو بل ته مسئوليت درلودل دا دي چې خوشال خان شېرشاه سوري ته مسئوليت لري او وايي:

و مغـــلو ته به هغه چار ښکاره کړمه
چې راضي راڅخه روح د فريد خان شي

فريد خان د شېرشاه نوم دی، کله چې ده زمری وواژه شېرخان شو، بيا چې پاچا شو شېرشاه دغه ته وايي (ترقي) په پښتونولۍ کې همدا ترقي وبولي چې شيرشاه د زمری له وژلو پيل او بيا امپراتور شو.

احمد شاه بابا وايي:

د حميد او د فريد دور به بيا شي
چې پـــه توره پښتانه کا ګذارونه

حميد لودي سلطان د هند پښتون پادشاه فريد امپراتور شېرشاه سور، يعنې اوسني پښتانه خپل تاريخ او تاريخي باباګانو ته مسئوليت نه لري، خدای دې ورحمېږي خدای دوی ته ورکړه بې مسئوليته ژوند.

بيا دې خدای له هغو پښتنو سره ښه وکړي چې پښتو او پښتونولي ساتي، ځکه همدغه هڅوب دی چې وګړو ته څېراو ډول ورکوي يعنې شکل او صورت، هر ګوره که چا ته چې وويل شي بې کلتوره ښه خبره نه ده، د کلتور او هڅوب خاوند ښه بللي شي.

فيروز شاه د ډيلي پادشاه و (۱۲۹۰ م ۱۳۲۰ م) خورشيد جهان ليکي، د فيروز شاه په دربار کې (پښتو او پښتوبازي) ډېره وه تاريخ دايره المعارف داسې وايي:

Th Khalji dynasty of Delhji was faunded by Firoz of the Khalji tribe of turks, lang residdent among Afghans

د خلجي لړۍ په ډيلي کې د فيروز له خوا کښښودل شوه. خلجی د ترکو يوه قبيله ده چې د افغانانو تر منځ ډېره موده اوسېدلي ده .دغه دايره المعارف په دوه زرم ميلادي کال کې خپور شوی دی. د افغانستان او افغانانو په برخه کې په سلهاوو داسې مسايل لري چې سمول غواړي دغه کتاب دومره ځوستونکي لري چې دا دی د شپږم وار لپاره چاپ شوی.

مونږ داسې وايو چې خلجيان، غلځيان، د پښتنو ډېر لوی پيښوړی قوم دی، ترک يو پښتون قوم دی چې اوس تره کي بلل کېږي، غلځ او ترکهارسيان وايي او انګلسي ته هم د دوی ورغلي.

مونږ به څومره داسې غلط معلومات چې پارسيانو، هندیانو او نورو ورکړي دي، اصلاح کوو. په داسې حال کې چې مونږ لوستي نه وو يا ته يې لولو، په همدغه منابعو کې د دغو غلطو معلوماتو اصلاح د پېړۍ خبره ده، د هغه اصلاح خو لا پرېږدئ، په ۱۳۸۱ کې له دې وروسته مونږ ملي اردو ملي پوليس، ملي معارف او ملي اقتصاد جوړو لا مو پيل کړی نه دی دعا کوئ انډيوالانو!

که زه داسې ټکي راوباسم څو کتابونه به تړې جوړ شي، خير له خدايه غواړئ ملګرو دا نه کېږي، مګر په تاريخ کې افغان يو فعال عنصر دی چې نوم يې تل يادېږي. ځينې وايې چې دولت خدا دا دي کار دی، علم عقل او منطق ته ضرورت نه لري. خو خپل حال ته وګورئ نو لس هېوادونه يا په بله ژبه ټولې نړۍ ورته راغلې ده، امنيت نه شته اوس مو افغاني نوټونه چاپ کړي هر څه په صفر کې دي يا خدايه ته يې له صفره وباسې، خپلواکي مو وساتې د زمري زړه راکړې وروري مو بيرته جوړه کړې بيلتون مو پيوستون کړې توره شپه مو رڼا کړې. *امين يا رب العامين*.

توره شپه ده توره خونه	شين خالی نه ده معلومه
توره شپه به خدای رڼا کړي	شين خالی به راپيدا کي

کومې معتبرې سرچينې چې په تاريخ کې شته د افغانستان تاريخ له هند، ايران، ماورالنهر، ترکيه، اروپا او چين سره يوځای کتل کېږي، د

افغانانو تاریخ په شپږو سوه کلو کې چې د دوی پادشاهي وه هند کې اوس د ډیلي د سلطنت په نامه یادېږي، تر هغه وروسته چې انګلسیان له هند نه ووتل، هندي ناسیونالیزم د افغانانو نوم سلطنت کېښود حتی د ښوونځیو له درسي کتابو څخه افغان وویستل شو.

دا یوه بله موضوع ده چې یو واقعیت د یو لوی دولت له خوا پټېږي.

د احساس له مخې تاریخ نه لیکل کېږي او واقعیتونه دي ۱۱۵۰ م ۱۱۵۰هـ ل چې د غور شنسباني (سوري) له کورني سلطان علاوالدین غزنی ونیوه په تاریخي کتاب کې چې یو دایره المعارف دی، داسې لیکي: "یو شنبانی پارسي شهزاده له غور نه لاړ غزنی یې ونیوه، د غزني پادشاه پنجاب ته لاړو"

وګورئ چې یو شنسبانی شهزاده چې پارسي شهزاده شي څه معنی لري؟

داسې مسایل چې سم ونه لیکل شي خبره جړه شي.

نو پښتانه د بشري مدنیت له پیل نه تر اوسه پورې لویه برخه لري، مګر د دې خبرې روښانول په پټو سترګو نه کېږي.

که زمونږ زلمیان په تاریخ ځان پوه نه کړي، د پرون، نن او سبا په راز به پوه نه وي.

نو ماشوړه ورانه ده سر په لاس نه راځی.

مونږ پر پرون باندې ځان خبرو، نن مو په واک دی، سبا تنظیمولای شو او هغه داسې کېدای شي چې د پردیو په غرضونو پوه شو او واک خپل کړو.

سبا به څه پېښېږي؟ په دې ځینې پوهانو لکه "تاین"دا وړاندوېینه کړې ده چې د غرب مدنیت مخ په ځوړ روان دی او دې ننبې ننبانې ډېرې لیدل کېږي، ویسا په ناویسا بدلېږي ده، تاین لي وایي، اروپا خپله لوړتیا په دوو خپل منځي جګړو کې له لاسه ورکړه دغه برلاسي امریکا ته ورسېده، بنایي بر لاسی ختیزې اسیا ته لاړ شي.

د ژوند چاپېریال ویجاړېدل، کمونیزم چې د پانګه والی نظام ته خطر له منځه تللی دی او د لارې اسلام سره جګړه روانه ده، امریکا دا خبره نه پټوي چې غواړي د نړۍ لاربنوونه په غاړه واخلي، نړیوال پوهېږي چې امریکا د ځان لوړتیا غواړي او ټولې اقتصادي سرچینې په خپل واک کې لري.

پښتانه بويه د حالاتو انتظار وباسي چې تولـه معلومه شي، په راتلونکي مهال کې پښتانه دې ته اړ دي چې تاريخ، هڅوب او پښتونولي وساتي په بهر کې لـه سني مذهـبه مسـلمانانو سره ښـه اړيکـي ولـري، لـه لوېديـزو هېوادونـو سره د قراردادونو لـه مخې چې هر څه په کې څرګند وي، اړيکي وسـاتي، طالـبانو غوښـتل چې امـريکې خـبره سـپينه کـړي چې د دواړو هېوادونو کار معلوم وي، خو امريکا دا کار ونه کړ او جګړه يې پيل کړه.

د افغانسـتان او پاکسـتان اوسنی حالـت نـه پاتې کېږي، په دواړو صورتو کې پـاتې افغانان او پاتې پاکستانيان سره نژدې اړيکي ولري، هېڅ به دومره زور نـه لري چې بـل ګـډې ته واچوي، دوی بويه په دې پوه شي يو بل ته دې امکانـات برابـر کـړي، پاکسـتان بـه د بحـر لاره ورکـوي او افغانسـتان بـه مرکزي اسيا ته دا دواړو هېوادونو لپاره ضرور دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډاکټر نثار احمد صمد

راتلونکې؛ د تېرې پېښې څېړنه

خشت اول کرنهد معمار کج
تاثیریا میرود دیوار کج

افغانستان نن د بېړې هوښۍ په دارو سره بېړې سده کړای شوی دی. لمر ته پروت او ډول ډول حشرې او خزندې وربانديې راتولې دي. ځینې يې پر مخ، سترګو، خوله او پزه لګیا دي، وځي ننوځي او نور يې ګډې او پښو ته جوړېدلې دي. دا د نااهله طبیب د غلط تشخیص اوور ډوز انستیزي ده، چې ټول ورته حیران، پرېشان او دعا په خوله دي. خو طبیب ته څوک څه ویلی شي ځکه هغه مخکې له مخکې لا د ناروغوال څخه د بشپړ صلاحیت لاسلیک اخیستی دی...

افغانستان د نړۍ یوازینی هغه مظلوم هېواد دی چې د یوې پېړۍ نه په لږه موده کې ـ یعنې په ۸۲ کې دري ځله د وخت د سترو ځواکونو تر پوځي نیونې لاندې راغلی دی. برتانیې تر ۱۹۱۹ مخکې. شوروي اتحاد تر ۱۹۷۹ وروسته، امریکې د ۲۰۰۱ په اکتوبر کې افغانستان نیولی دی. په بل عبارت افغانستان په نولسمه پېړۍ کې تر برتانوي واک لاندې، په شلمه

پېړۍ کې تر روسي واک لاندې او په يوويشتمه پېړۍ کې تر امريکايي واک لاندې کښيوتلی دی چې هر يو د خپل وخت ستر ځواک دی.

دغې هرې نيونې د افغانستان رينبې لړزولي او افغانان يې مقاومت ته اړايستلي دی.

افغانان حق په جانب دي چې ووايي که مخکې عربان، پاکستانيان او چيچنيايان راغلي وو خو نن د هغوی پر ځای امريکايان، برتانويان او روسان راغلي دي. که هغوی پردي وو نو دوی هم پردي دي. که هغوی بهرنيان وو نو دوی هم بهرنيان دي. که هغوی په خپل سر راغلي وو، نو دوی هم په خپل سر راغلي دي، که هغوی جنګ کاوه، نو دوی هم جنګ کوي. که افغانانو هغوی نه غوښتل، نو دوی هم نه غواړي. که افغان ولس پرون د هغوی يرغمل و، نو نن د دوی يرغمل دی. او که پرون هغوی وژل نو نن يې دوی وژني.

همدا علت دی چې يوه فاجعه (يعنې د سپتمبر يوولسمه) ښايي په بلې فاجعې (يعنې د اکتوبر پر اوومه) سره دفع شي. ويليام شکسپير څه ښه ويلي: "قتل قتل زېږوي ... د تاريخ تر اخره او تل د انصاف يا عدالت په نوم".

ځينې کسان به په اغماض او نور به په بې خبرۍ سره ادعا کوي چې ګويا امريکا افغانستان ته ضرورت نه لري چې اشغال يې کړي، بلکې هغوی ګواکې له تروريزم څخه د خلاصون او د افغانستان د نجات په خاطر دلته راغلي دي. دا ادعا حقيقت نه لري. هر هېواد چې کوم بل هېواد ته په خپل حکم سره په زرګونو پوځيان ورلېږي او د ملت په غياب کې له خارجه ترپلی حکومت ورباندې تحميل کوي او د ولسمشر باډي ګارډان يې د خپل ببزاره ولس په وړاندې بهرنۍ کوماندوګان وي او هره ورځ هلته پوځي عمليات مخې ته بيايي نو دا د محکوم هېواد بې له اشغاله او بلواکۍ نه پرته بل څه نه دي. لکه څرنګه چې انګلستان هم په نولسمه پېړۍ کې افغانستان ته نېغ ضرورت نه درلود، بلکې هغه يې د هند د "طلايي مرغۍ" د ژغورنې په خاطر نيوی. شوروي اتحاد هم عيناً په شلمه پېړۍ کې افغانستان نه غوښت، بلکې هغه يې د "ترمو اوبو" د کنټرول په خاطر نيوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کټ مټ امریکا هم نن په یوویشتمه پیړۍ کې خپله افغانستان نه غواړي، بلکې هغه یې د منځنۍ اسیا "نفتي زېرمو" د خپلولو په خاطر نیولی دی. که امریکا په ظاهره د القاعده د ټکولو او ختمولو په خاطر افغانستان ته راغلې وه، نو دوی خو هغه جنګسالار تروریستان مسلط کړل، چې د همدې القاعدې پالونکي او دلته راوستونکي دي. هغوی شپېته زره افغانان د خپلې څلور نیم کلنې واکمنۍ پر مهال یوازې په کابل کې شهیدان کړل. که مسئلې ته ښه ځېر شو نو وبه پوښتو چې په ۱۹۷۹کې په کابل کې د امریکا سفیر "اُلف ډبز" چا یرغمل او په کابل هوټل کې یې ووژه؟ په ۱۹۹۵ کې په سومالیا کې امریکایي ضد مبارزینو ته له کابل نه چا وسلې ور ولېږلې چې امریکایي سرتېري ورباندې وژل کیدل؟ اسامه بن لادن او ملګري یې ۱۹۹۴ په مې کې چا له سوډان څخه کابل ته دعوت کړل؟ هغوی ته چا افغاني تذکرې او افغاني پاسپورټونه ورکړل؟ د چا د واک پر مهال هغوی دلته "تورە بورە" او نور استحکامات جوړ او په کې اوسېدل؟ فلهذا واشنګټن ته لازمه ده چې د تروریزم "عامل" له منځه یوسي، نه دا چې امتحاني جنګسالار تروریستان او د مخدره موادو کاروباریان پر افغانستان مسلط کړي. په دې کار سره بنایي هغوی بالاخره افغانستان سیمه، ان خپلې ګټې هم له ستر ګوابښ سره مخامخ کړي ځکه "ازموده را ازمودن خطا است".

سوپرپاور امریکا نن زېرو پاور افغانستان نیولی دی او څه چې یې زړه غواړي هغه کوي. هېڅوک او هېڅ قسمه څه نه شي ورته ویلي. امریکا دا کار یوازې او یوازې پخپله ګټه او د افغان ولس په مطلق زیان سره وکړ. پنټاګون د ویتامین B-52 په زور غله، قاتلین او جنایتکاران له تورو غارونو رابهر او مانیو ته ورسول. په بل عبارت اوسني جنګ سالاران د پردیو سیاسي مخلوقات دي، چې پر افغانستان تپل شوي دي. هغوی هر یو له خپلې ډلې ټپلې څخه پرته نور هېڅ ملي پشتوانه او ګرانښت نه لري، بلکې د بهرنیو د ګټو زېرېنده عناصر او باندې دی، چې د بېلا بېلو ځواکونو له خوا لاس په لاس شوي - څو چې نن د امریکې په برخه شول.

امریکا او ملګرو ملتونو د افغان ولس د هیلو برخلاف د ترلو دروازو شاته یو داسې رژیم جوړ، او پر افغانستان یې وتاپه چې د هر وزیر او هر والي او هر قومندان د جنایاتو په دوسیو یې د بشري حقوقو د هر نړیوال جوړښتون الماری ګانې ډکې دي.

دا نن یو نړیوال اصل دی چې وایي امریکا د دیموکراسۍ پلار دی، خو په افغانستان کې د هغې کړنې عملاً دا ښیي چې د دیموکراسۍ سیاست یې یرغمل نیولی دی. واشنګټن په افغانستان کې دیموکراسي پلوه څو یې محدود اشخاص د دیموکراسۍ له ثابتو دښمنانو سره په یوه قفس کې اچولي دي. په دې کار سره به کله هم د افغان ولس د هیلو څپانده کښتۍ د ساحل مخ ونه ګوري او دا هغه تریخ حقیقت دی چې د تېر یو کال هرې ورځې عملاً ثابت کړی دی.

فعلي تپلي رژیم د یوې داسې په اصطلاح "اضطراري لویې جرګې" محصول دی چې د افغانستان په تاریخ کې هېڅ مثال نه لري، بلکې هغه د بهرنیو (خاصتاً د امریکې) یوه ډرامه وه چې لویه جرګه یې په دې توګه بدنامه او مسخه کړه. که د دې ډرامې د ستېج عقبي پرده پورته کړو، نو وبه ګورو چې فوق الذکر قلابي جرګه (چې ځینې یې لویه جرګه هم بولي) په خپل وار د یوه داسې ساختګي (انتخاباتي کمیسیون) زېږنده ده چې ټول غړي یې د افغان ولس په غیاب کې بهرنیو انتساب کړي وو. نه ملي شخصیتونه، نه ملي مخور او نه هم ملي یا مجرب کسان وو. همدغو کسانو د لوي جرګې لپاره "شخصیتونه" غوره او راوبلل چې نتیجه یې هر چا عملاً ولیده. که تر دغه کمیسیون یو ګام نور هم ورتېر شو نو وبه ګورو چې نومورې کمیسون پخپله ولي د یوې داسې په اصطلاح "لنډ مهالې اداري" محصول و، چې هغه پخپله هېڅ حقوقي او قانوني صبغه نه لرله، بلکې بنسټ یې د افغان و س په غیاب کې د بهرنیو تر څارنې لاندې یوازې څلورو ډلو اینبسی و. د حیرانتیا ځای لا دا چې له څلورو ډلو (روم، قبرس، پېښور او شمالي ائتلاف) څخه بیا هم دوی ډلې (قبرس او پېښور) په عبوري اداره کې له سیاسي ګډون څخه بې برخې کړای شول. دغه کار د عبوري اداري حقانیت او مشروعیت نور هم له مځکې وواهه. په هر صورت

که فوق الذکر عبوري اداره (چې شپږ میاشتې د کاغذ له مخې لاکن دوه کاله عملاً روانه ده) پسې راوسپړو نو وبه ګورو چې هغه د ۲۰۰۱کال د دسمبر پر پینځمه په بن کې غیر افغان ځواکونو رابللې او ترپلې وه. د دې غونډې د بیلا بیلو منفي او چپه اجراتو په لړ کې تر ټولو ناوړه او د دیموکراسۍ ضد پریکړه هله پلې شوه چې د عبوري اداري د مشر ټاکنې په خاطر د روم د ډلې له منځه عبدالستار سیرت (۱۱) رایې او حامد کرزي یوازې دوه رایې وګټلې، خو د سیرت پر ځای امریکایانو حامد کرزی غوره کړ. پس له دې ټولې ډرامې نه معلومیږي چې څلور واړه نمایشونه (د بن غونډه، د عبوري اداري استقرار، د لویې جرګې د رابللو کمیسیون، د اضطراري لویې جرګې جوړول او بالاخره د اوسني لنډمهاله حکومت نصبول) ټولو بهرنیو د افغانستان ولس په مطلق غیاب کې په افغانانو تپلی او دا هر څه د امریکا د پوځي نیونې تر سیوري لاندې د هغوی د پوځي عملیاتو پر سپنسي پیښیل شوي دي. هو، دا ټول او دا هر څه غیر افغاني پرمختیاوې دي چې کیزه (قیزه) یې په زرګونو کیلو متره لرې د نورو په لاس کې ده.

د بن ترون لیک تر پردې شاته د یو لړ هغو غیر اصولي او نامشروع اقداماتو د اصولي بنسټ دلو او مشروع بللو یو داسې سرپوښ دی، چې د نړیوال سیاست دلالانو د ملګرو ملتونو ترماسک لاندې پر افغانانو وروتاپه.

دا چې فعلي اتلس میاشتنی حکومت له خپله اره دیموکراتیک او پرګنیز نه دی، حقوقي او قانوني پراوونه یې نه دي طي کړي او ملي صبغه نه لري پر دې ټولو علاوه کړنې او اجراات یې هم جعلي او نامشروع دي.

د کرزي مشرۍ عبوري حکومت صرف شپږ میاشتنې عمر درلود، مګر یو لړ اجراات یې په دونه عجله سره وکړل چې ته به وایي د یوې پیړۍ لپاره ګومارل شوی و. د بېلګې په توګه ستر جنګ سالار احمد شاه مسعود یې "ملي اتل" او لوی جنګ سالار قسیم فهیم یې (مارشال) اعلان کړل، چې دا اصلاً یوه ملي غلا ده. کرزي د ځان د دایمي کولو پر خاطر په مسعود او فهیم باندې پنځوس کلنه دوره صرف په پنځوسو دقیقو کې ووهله. کرزی

همدارنګه د نظار شورا (۳۱۰) جنګسالارانو ته د جنرالۍ ساختګي رتبې هم ورکړې چې دې کار هغه نور نو په نظار شورا پورې سنجاق او له ملت څخه جلا کړ.

کرزی د لویې جرګې د رابللو د کمیسیون د اکثریت غړو په هکله د شمال ائتلاف پلویان او حواریون وو، د ملت په فریاد او غوغا باندې نه خو هېڅ سر خلاص نه کړ او نه یې هم کوم اعتراض یا اقلاً ملاحظات څرګند کړل؛ چې دا پخپله یوه ملي ضربه ګڼل کېږي. د بن پریکړه لیک د دولتي لویو مامورینو او افسرانو د تاکنې په غرض د یوه "مستقل کمیسون" د جوړولو سپارښته کړې وه. لاکن کرزي هغه جوړ نه کړ او نظار شورا هر ځای خپل کسان او افسران وګومارل. دا یوه بله ملي جفا ده چې کرزي وکړه. د ملکي هوابازۍ د وزیر ډاکټر عبدالرحمن په قتل کې د نظار شورا غټان پخپله کرزي متهم وبلل، خو ژر یې بېرته خاموشي غوره کړه او هېڅ یې هم ونه کړل چې دا یو بل ملي پیغور دی. په همدې ترتیب کرزی د شمال د پښتنو د وژنو، تښتونو، شړنو، بې عزتیو او لوټولو په هکله چې ټولې نړۍ منجمله د ملګرو ملتونو د بشري حقوقو کمېسیون په شواهدو وښودل خو هېڅ کوم غبرګون یې ونه ښود ان تر دې چې هغه یې مبالغه وبالله.

بل دا چې د بن ټرون لیک واضحاً شپارښتنه کړې چې له کابل او د نورو ولایاتو له مرکزنو څخه دې وسلوالې ډلې ووځي او ځای دې نړیوال سوله ساتی پوځ ونیسي، خو کرزي د کابل بنار د نظار شورا په ببر سرو جګړه مارو سره ډک کړې او هغوی یې ډول ډول ظلمونو او جنایتونو ته ازاد پرېښي دي چې دا پخپله ستره ولس ځپنه ده.

دا چې (د عیني شاهدانو له خولې) په ساختګي لویه جرګه کې اوسنۍ کابینه نظار شورا جوړه کړې او په کرزي باندې یې اعلان کړه اصلا هغسې یوه څېړه ده چې د افغانستان په تاریخ یې ورګوزار کړه. نومورې پخپله جعلي لویه جرګه کې پخواني پاچا ته هم لنګته واچوله او هغه یې په صفر کې ضرب کړ. د پاچا له نفوذ څخه یې ښه بهره برداري وکړه، مګر له هغه نه یې یو سیاسي یرغمل جوړ کړ. بله سپکه یې لا دا چې د هغه د پلار لقب

يې مسعود ته او د هغه د تره لقب يې فهيم ته عطاء کړ؛ حال دا چې د هغه ځاني اعتبار او نوم يې ځان ته ورنه واخيستل.

له خپل ملت سره د کرزي بله جفا لا دا چې کله د تېر جولای پر لومړۍ نېټه امريکايي الوتکو د ارزګان په دهراوود کې د واده پر يوه محفل د بمبارۍ په نتيجه کې شپېته ملکي کسان شهيدان او تر (۱۲۰) يې زيات ټپيان کړل. نو هغه امريکې ته ننواتې وکړې چې دغو قربانيانو ته (۱۸۵۰۰ ډالر تاوان ورکړي، (داسې چې د هر وژل شوي پاتې کسانو ته به دوسوه ډالر او هر ټپي ته ۷۵ ډالره تاديه کېږي). دا په اوسني تاريخ کې هغه لږ ترين او ارزان ترين قيمت دی چې د يو ستر دښمن مۍوکل يې خپل ولس ته تاکي. امريکې چې کله د ۱۹۹۹ په مۍ کې د بلګراد کې چينايي سفارت بمبارد او درې کسه يې مړه او ۲۷ نور يې ټپيان کړل. نو واشنګټن د هغوی کورنيو ته څلورنيم مليونه ډالر غرامت ورکړ چې هر قرباني ته يو نيم لک ډالره ورسېدل.

څه موده وروسته چې کله په امريکايي بمباريو څو ايټالويان ووژل شول، نو د هغوی هر يو قرباني ته يې دوه ميلونه ډالر ورکړل. په همدې ترتيب د هند په بوپال کې چې کله امريکايي (يونين کار بايډ) فابريکې په زرګونو کارګران مسوم او ووژل نو امريکا جمعاً (۴۷۰) ميليونه ډالر يعنې هر يو وژل شوي ته (۳۲۰۰) ډالره او هر ټپي ته (۸۷۰) ډالره ورکړل. پس له دې پرتليزې شننې څخه بنکاري چې حامد کرزي خپلو افغانانو (په تېره پښتنو) ته څومره غټ!! ارزښت ورکوي. يعنې تر چينايانو اووه سوه ځله لږ تر ايټالويانو لس زره ځلي لږ او تر هنديانو پنځلس الی پينځه ويشت ځله لږ بيه ټاکي ايا دا د خپلو افغانانو د ارزښت او اهميت کمولو يا سودا بازي نه ده؟

له دې ټولو جعل کاريو صحنه سازيو او تېرايستنو څخه بنکاري چې اوسنی رژيم د خپل ولس په غياب کې افغانستان مخ پر يوه مبهمه او نامعلومه اينده روان کړی دی چې انجام به يې دردناک او افسوسناک وي.

نن پر افغانستان جنګ سالاران، قاتلان، قاچاقبران او تباه کاران مسلط دي. چې يو ځل په خپل څلورنيم کلن امتحان کې ناکام شوي هم دي. دوی

ټولو په مجموع کې تقریباً هم هغه حالت راغبرګ کړی چې د طالبانو تر ظهور او تسلط مخکې پر هېواد مسلط و ـ فرق یې صرف دا دی چې هغه وخت یې پکول او چارخانه دستمال ګرځاوه. خو نن پتلونونه او نیکټایپګانې استعمالوي. همدغه کسان چې نن نورو پر هېواد ترپلي ـ هم دوی اسامه بن لادن افغانستان ته راوستلی، افغاني تذکره او پاسپورټونه یې ورکړي وو. تر څو په ازاده په نړۍ کې خپل سیاسي. مالي او نور پټ فعالیتونه سازمان کړای شي. د بنځو بې پته کول، چور او غلا. جنګ او قتلونه. د مخدره موادو کرل او تجارت. د ملي شتمنیو لوټول او هېواد پر څو خان مختاره سیمو ویشل. ظلم. شر او فساد دا ټول هغه کرغېړن جنایات دي چې ۱۹۹۲ ۹۶ کلونو تر منځ په دومره تفاوت جاري وو، چې هغه مهال میدان هغوی ته ایله و. خو نن امریکایان د هغوی د ولي نعمتانو په حیث د هغوی تر شا ولاړ دي. له روان مسلط حالت څخه په زغرده بنکاري چې د افغانستان اینده د تېر تکرار ده. پس هر څه باید له سره یا صفره بېرته راپیل شي. خکه ورځنی پرمختیاوې دا ښیي چې امریکایي پوځیان پخپل ټول طاقت سره د پورتنیو جنایاتو په مخنیوي کې یا خو بې وسه دي او یا هم هغه نه کنټرولوي. په دواړو حالاتو کې د هېواد اینده د تېرې تکرار ده.

ډېره مهمه خبره دا ده چې افغان ولس په عام ډول او پښتانه په خاص ډول د بن ناکامه غونډه (چې د مابعده نامشروع توالد او تناسل مور ده) خکه مجبوراً منلي او غلي دي چې وګوري امریکا. ملګري ملتونه او لوبدیځ په ربنتیا هم د هغوی غم خوري او که یه؟! په نظار شورا او نورو باندونو باندې افغانان (خصوصاً پښتانه) نور هم وهي او که یه؟! ۱۹۹۲-۹۶ کلونو ملي فاجعه بیا راغبرګوي که یه. حق به حقدار او کار به اهل کار ته سپاري که یه؟ او بالاخره تر ټولو مهمه دا چې ایا یو ازاد افغانستان. ملي یووالی. ملي شتمني او ملي واکمني یې تامینوي اعاده کوي او که یه؟!

د دې ټولو پوښتنو د "یا" په صورت کې هم د امنیت د مسلسل نشتوالي. د بشري حقوقو د حق تلفیو. د شمال د پښتنو د قومي تصفیې.

له طالبانو او القاعدې سره د تړاو په بهانه د مخالفانو تعقیب او خوږ. د غربي کولو تر نوم او پلمې لاندې د اسلامي افغاني کلتور د سپکاوي او ګاونډیو ته د ملګرو ملتونو تر سیوري لاندې د ناوړه مداخلو په جواز سره به بالاخره افغانان دې ته مجبورشي چې یوه بله لاره غوره کړي." هو. ژر یا وروسته به هغه هګۍ چې امریکا او ملګري ملتونه یې شاربي داسې تولید ورکړي چې ممکن سیمې بې ثباته او ولړزوي. که (خدای مه کړه) دغسې وشي چې نن شونې هم ښکاري. نو بیا به امریکا او لوېدیځ په تېره بیا ملګري ملتونه په خپله تګ لاره کې مخکې له دې چې ناوخته شي له سره غور وکړي تر څو د یو ستر ناورین مخ راوګرځول شي.

فعلي ناوړه شرایطو ته په ژوري کتنې سره د حل غوره لار د افغانانو په تېره د پښتنو لپاره دا ده چې نن زموږ هېواد خپلواک نه بلکې بلواک دی. هره کړنه او پرېکړه په کابل کې د جارج بوش د خاص نماینده په مرسته دېکته او بیا عملي کېږي. د نوړو له خوا د کیښنول شوي ولسمشر باډي ګارډان د خپل ولس په وړاندې یا غیاب کې اشغالګر کوماندوګان دي. هېواد مافیا او جنګ سالاران تپل شوي دي. د نړۍ د څلو پرمختللو هېوادونو د څل زره کسیز پوځ له شتوالي سره سره امنیت. حفاظت او ضمانت نه شته. کله د مخورو کاروان بمبارۍ کېږي. کله د واده محفل او کله هم د جنازې مراسم په بې رحمانه ډول بمباري کېږي دا ټول هغه عیني حقایق او ورځني پېښې دي چې که د چا خوښه وي او که نه په شدت سره جریان لري

افغانان رښتیني مسلمانان دي او رب العزت د هر ناوړه او هرې ناخوالې په وړاندې د صبر هدایت فرمایي او الله بېشکه د صابرانو مل دی. له روانو ظلمونو او تېریو څخه د ژغورنې تر ټولو غوره لاره الهي فرمان ته تسلیمې دده او هغه فعلاً واقعي صبر او په ځانونو کې د مثبت بدلون راوستل دي. الله تعالی فرمایي چې "یو قوم تر هغه نه بدلوم تر څو چې هغوی پخپله د بدلون په لټه کې نه شي" د ظالم واکمن په وړاندې د حق ویل پر هر مسلمان فرض دي چې افغانان عموماً او پښتانه خصوصاً دا امر په سر سترګو مني.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هو، خاموشه افغانان که نن مثبت بدلون ونه کړي ممکن جاري فشار يې ژر يا وروسته بدلون ته مجبور او چمتو کړي، ځکه د هغوی پلرونو له روسانو سره او نيکونو يې له انګريزانو سره مجبوراً دغسې بدلون راوستو، چې حق ويلو او الهي رضايت ته يې غاړه ايښې وه.

و ما ذالک علی الله به عزیز

د ۲۰۰۲ کال د اکتوبر شلمه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډاکټر نبي مصداق
اکتوبر ۲۰۰۲

پښتانه د افغانستان په شمال کې

پښتانه د افغانستان په شمال کې د پېړیو پېړیو سابقه لري. لومړی د اریاییانو په دوره کې، د امو له سیند نه په راپورې کېدو کې په بلخ، ننني مزارشریف، خلم (چې احمد شاه بابا یې نوم په تاج قرغان بدل کړو)، میمنه او نورو ځایو کې ځای پر ځای شول. بیا پېړیو وروسته مورِ د پښتنو شاهانو نوم له غور نه اورو چې هلته یې خپل بشپړ حکومتونه درلودل او د پښتو ژبې لومړی شعر په ۷۱۲ م کې چې امیر کرور ویلی، د همدې غور د شعر او ادب نمونه ده، او دا شعر د وزن او قافیې او موزونو تورو د استعمال نه دومره پوخ دی چې ژبپوهان دې نظر ته رسېدلي چې پخوا تر دې شعر باید تر پېړیو پېړیو وړاندې د پښتو شعر ویل شوي وي، تر څو دې درجې ته رسېدلي وي. له همدې غور نه، سوریانو او غوریانو د بیلا بیلو قبیلو په صفت په هند کې حکومتونه کړي چې شېرشاه سوري او د هغه اولاده چې اصلاً د غور دي نو هم پخپله غوریان، د پښتنو د سلطنت او خودارادیت بهترین مثالونه دي. [د غــوریانو. لودیانو او سوریانو د تفصیل لپاره د M, A,Rahim 1961 کتاب ته دې رجوع وشي] د پښتنو دا دورې د هند په تاریخ کې، د "دهلې د سلطنت" په نوم یادېږي چې د ظهیرالدین محمد بابور، د هند د مغلو د اداري له شر نه پخوا یې، هلته حکومتونه درلودل.

زما په دې مضمون کې بې له دې څخلنده نظرنه، نور نه غواړم چې د پښتنو په دې پخوانیو دورو باندې زیات څه ولیکم، ځکه د مقالې پر ځای

به يو پند کتاب ورځخه جوړ شي زما هدف د هغو پښتنو په باره کې معلومات وړاندې کول دي. چې د امير عبدالرحمن خان په وخت کې او بيا د ظاهرشاه په دوره کې. د افغانستان شمال ته ولې دول شول. ځکه د همدې پښتنو په باب اوس ډېر ناوړه دروغ او مبالغه اميزه مضمونونه او تبصرې ليکل شوي دي چې نتيجه يې د پښتنو بې ستري. د هغو د مالونو چور او غلا کول او پښتانه بالاخره دې ته اړ کول چې له خپلو کلو او باندو نه. د مهاجرو د يو بل سيلاب په ډول د افغانستان جنوب او پاکستان ته وکوچېږي

نو لومړی پوښتنه چې بايد ځواب يې وليکل شي دا ده چې ولې امير عبدالرحمن خان پښتانه د افغانستان شمال ته ولېږل؟

افغانستان په ۱۹ پېړۍ کې د ابر قدرتونو تر منځ پروت و چې ختيځ ته انګريزان او شمال ته تزاري روسيه وه. انګريزان چې د تجارت په پلمه په ۱۶ پېړۍ کې په مدارس کې پلي شول. د دوه سوه کالو په موده کې يې ځانونه له افغانستان سره پولې ته را ورسول او په دې لړ کې يې له سکانو سره مرسته وکړه چې د ابدالیانو په مقابل کې راپاڅېږي او وروسته د پنجاب له نيولو نه ځانونه پېښور او سوبه سرحد ته راورسوي او په ۱۸۹۳ کې د ډيورنډ د کرښې په لاسليک سره، لر او بر پښتانه سره جلا کړي. په همدې ډول د شمال له لوري ترازي روسيې د سير د درياب نه په راپورې کېدو سره له جنوب لوري ته په حرکت کې و او د لوې کترينې له هيلې سره سم يې غوښتل چې ځانونه يوه ورځ د هند د سمندر تورو اوبو ته ورسوي. له تورو اوبو نه مطلب دا چې د روسيې په شمال. ختيځ او لوېديځ کې سمندرونه د ژمي د څو مياشتو لپاره کنګل نيولي وي چې نه د جنګ او نه هم د تجارت لپاره په دې وخت کې ورځخه استفاده کيدای شي، پس د هند بحر ته لاړې پيدا کول به د دوی لپاره ستراتيژيکي لوی مشکل حل کړي.

له يوې خوا د تزازي روسيې دا هېر وي چې جنوب لوري ته په حرکت کې وه او بل دا چې د ترکمنانو دري قبيلې چې دوره يې. سار او سارق نومېدې. تل به په اسونو باندې له امو سيند نه راپورې وتل او د افغانستان په شمال کې به يې په بې رحمه ډول چور او چپاول کولو. دا نارامي دې

(c) ketabton.com: The Digital Library

مرحلې ته ورسېده. چې د امو د سيند په جنوب کې په تېره بيا په فارياب او باد غيس کې ټولو خلکو خپل کلي پرېښودل او بيا حتى په ميمنه کې به هم د همدې ترکمنانو غلو او چپاولګرو تر حملو لاندې راتلل.

کله چې به امير عبدالرحمن خان ته د روسانو له خوا د خطرنه يادونه کيدله، چې د امو هغه لورې پنجده او د سيند جنوب ته به يې متوجه شي. امير به د ترکمنانو دا قومونه په ګوته کول چې هغوی به روسان پرې نږدې چې دا سيمې ونيسي. خو کله چې روسانو په پنجنده لښکرې ويستلې او په ۱۸۷۳ کې يو لک او دېرش زره کيلو متر مربع ځمکه په پنجده کې ونيوله او بيا يې په ۱۸۹۱ کې واخان او ذوالفقار ونيول. نو عبدالرحمن خان برسېره پردې چې ۱۲ کاله يې په تبعيد کې د روسيې په مرکزي اسيا کې تېر کړي وو، دې نتيجې ته ورسېد چې له پښتنو پرته نور هېڅوک به هم د روسانو مخه ونه نيسي. [نانسي تېپر ۱۹۸۳، ۲۳۴مخ) يو ځل چې امير د برتانوي هند د لاهور ښار په سفر بوخت و، ورته د روسانو د حملې خبر ورسېد، هغه له انګرېزانو نه غوښتنه وکړه چې ورته وسله ورکړي چې د دې تېري مخه ونيسي، خو څرنګه چې انګرېزانو له روسانو سره په مشوره لا پخوا د دې سيمو په برخه کې فيصله کړې وه امير ته يې هېڅ هم ورنه کړل. يوازې دومره تلسي يې ورکړه چې روسان له امو سيند نه، راپورې وتل نه غواړي.

امير چې د يوې خوا د روسانو له بهرنې سياست نه، کله چې په تبعيد کې و پوره خبر و چې هغوی تورو اوبو ته تلل غوښتل او له بلې خوا، په داخل کې له ټولو نه زيات له غلزايې پښتنو سره د شپږو کالو لپاره د غزنې په شاوخوا کې په جنګ کې و، نو فيصله يې وکړه چې د افغانستان شمال ته د پښتنو په لېږلو سره به د هغه ډېر مشکلات حل شي: اول دا چې د غلزايانو قوت به د هغه په موجوده ځايو کې کم شي، دوهم دا چې پښتانه به د روسانو د تېري مخه ونيسي او درېيم دا چې د هغه لوی هدف چې غوښتل يې يو متحد افغانستان جوړ کړي، د قومونو په مخلوطولو سره به، د بېلا بېلو اتنيکي ډلو تر منځ د بدبيني او مصافه مخه ونيول شي، ځکه

هغوی به په یو ځای اوسېدو سره سم، ودونه سره وکړی، په یو جومات کې به لمونځونه کوي او بالاخره په یوه هدیره کې به خپل مړي ښخوي.

امیر عبدالرحمن خان د داسې افکارو په پس منظر سره ۱۸ زره پښتانه فامیلونه چې اکثره یې غلزیان وو، د افغانستان په شمال کې له روسیې سره په پولو کې د ځای پر ځای کړل. دا پښتانه، د نورو استوګنو خلکو په ځمکو او باغونو باندې د ځای پر ځای نه شول، لومړی هغوی د امو د سیند په غاړه کې خواره واره شول، خو د وخت په تېرېدو سره څرنګه چې په شمال کې ځمکې زیاتې او نفوس خورا کم و، هغوی یو څه ځمکې واخیستې او نور یې چې دښتې او وچې وې، تر یوې لاندې راوستلې. په بل عبارت هېڅوک هم نه شي کولای چې د یوه محلي قوم مثال پیدا کړي چې د هغوی کلي او ځمکې په زور پښتنو نیولې وي.

پښتانه د توري او مېړانې تر څنګ په کرهڼه او د کرهنې په صنعت کې خاص استعداد لري. کله چې سوریان، لودیان، غوریان او نورې کوچنۍ پښتنې ډلې د هند شمال ته، چې هوا یې د هغو له مزاج سره تطابق کاوه، وکوچېدل، هغو د همالیا د غرونو په لمنو کې بایر ځمکې تر یوې یا قلبې لاندې راوستلې او هم یې د غرونو له منځ نه، تونلونه ووهل، چې د غره د یوې خوا اوبه، د غره بلې خوا ته واړوي. انګریز لیکوال ګومانځ -- چې د پښتنو د امپراتورۍ په اقتصادي وضعه یې بو کتاب لیکلی د داسې مثالونو ذکر کوي [J.L.Loss Sommans په هند کې د پښتنو امپراتوري ۱۹۹۵] نو کله چې پښتانه د افغانستان په شمال کې د امیر عبدالرحمن خان په وخت کې او بیا په شلمه پېړۍ کې ځای پر ځای شول، هغو د خپلو څو پېړیو د کرهنې له صنعت نه په استفادې سره ته یوازې کندز ته نژدې ارچې دښته له صفر نه اباده کړه، خو د کندوز د ملاریا غوماشې چې په زرګونو کسان به یې هر کال وژل هم د خپلو متو په زور ورکې کړې، او کندوز یې عصري استوګنې ته برابر کړ. په همدې ډول د افغانستان په شمال کې پښتنو بایر او لامزرع ځمکې تر اوبو او یوې لاندې راوستلې او د نورو قومونو تر څنګ په وروری او ورورګلوی سره استوګنه شول. یوازې په سر پل کې د نظرځیو خانان چې په اسحق خپلو ګډ بړي، له استوګنو ازبکو

(c) ketabton.com: The Digital Library

سره سخته رویه نیولې وه، پخپله وزیر محمد ګل خان، په هغه وخت کې نظرځې خانان وغندل او د هغوی پر ځای یې د شورا د وکالت لپاره یو ازبک د خلکو له منځ نه انتخاب کړو [تېپر ۱۹۸۳ ،مخ ۲۴۲]. ځکه په شمال کې ډېر قومونه د شلمې پېړۍ تر نیمایي پورې ځای پر ځای شوي وو او د هغو ورورګلوي د حکومت مهم هدف و تېپر لیکي چې د سرپل او شبرغان تر منځ د سړک پر غاړه دا قومونه څنګ په څنګ پراته دي. ازبک، درانې، ملکي، ازبک، هزاره، درانې، بلوچ، عرب، سید، درانې، غلزایې، درانې" [تېپر ۱۹۸۴ ، مخ ۲۳۷].

د سرپل او شبرغان تر منځ د سړک په دواړو خواو کې پورتنی مثال ښیي چې د افغانستان شمال ته عرب چې په اوومه پېړۍ کې په مرکزي اسیا کې د اسلام له خپرېدو سره راغلي وو او بیا فارسي ژبي شوي وو، هم راغلي وو. بلوڅان، سید او هزاره هم، شمال ته تللي وو. خو یوه پوښتنه دا ده چې ولې د هغوی په مقابل کې دومره بدبیني او بدنظري نه شته، لکه چې د پښتنو په مقابل کې شته ده؟ د دې پوښتنې ځواب اصلاً د نورو قومونو نیمګرتیاوو ته ګوته نیسي، هغوی هېڅکله هم د افغانستان د ازادیو په جنګونو کې په پراخه او دوامداره توګه د پښتنو په شان برخه نه ده اخیستې. ځانونه یې ناقلین او اقلیتونه ګڼل چې د "اوغانانو" تر څنګ هر چېرې پراته وو. ځکه هم نن ټول ملي افتخارونه او ملي قهرمانان پښتانه دي. پښتنو د موجوده افغانستان د جوړېدو لپاره په لوېدیځ کې د صفویانو د ۱۵۰ کالـه سلطه په ۱۷۰۹ کې له منځه یوړه او ملي قهرمان میرویس نیکه، نه یوازې صفویانو ته ماته ورکړه او د افغانستان لوېدیزې سیمې یې ازادې کړې، خو د هغه زوی او وراره، ټول ایران ونیوه او تر دریو لسیزو پورې یې هلته حکومت وکړ. په همدې ډول پښتنو مخکې تر دې په ختیځ کې د ۱۵۰ کالو لپاره د مغلو په مقابل کې جنګونه وکړل او بیا درې ځلې یې له انګریزانو سره جنګونه وکړل، بل هېڅ قوم په افغانستان کې داسې قهرماني او میړانه نه ده ښودلې. په حقیقت کې په شمال د افغانستان کې دې غېر پښتنو قومونو له یوې خوا پنجده، واخان، ذوالفقار روسانو ته تسلیم کړل او له بلې خوا یې تر هغو دمخه، د بخارا امارت قبول کړی و.

حال دا چې احمد شاه بابا نه. حتی قزاقانو چې په ۱۷۶۲ کې ورځخه خواهش وکړ چې د اسلام د یوه پیاوړي پاچا په صفت ورسره مرسته وکړي تر څو د چین د منچو اداري له ولکې نه، ختیځ قزاقستان ازاد کړي. احمدشاه بابا چې وروسته ۱۷۴۷ نه یې د تاریخي افغانستان د یووالي لپاره لښکرې ویستلي او په موفق ډول یې د افغانستان په لوېدیځ کې تر کرمان او په ختیځ کې تر ډهلي پورې یو موټی کړ، نو له قزاقانو سره یې د مسلمانې ورورګلوی پر اساس، د هغو د ملک د ازادولو ژمنه وکړه. همدا و چې په ۱۷۶۳ کې یې د محلي ځواکونو یو لښکر جوړ کړ. خو هغوی ونه شو کولای چې د منچو قواوې وباسي. احمدشاه درانې پنځه کاله وروسته د پښتنو یو لوی لښکر جوړ کړ چې د منچو چینایان یې له ختیځ قزاقستان نه وشړل. د همدې مېرانې له امله، هغه ته خرقه مبارکه ورکړه شوه چې تر دې وخته په بخارا کې وه، په لاره یې په زرګونو خلکو ته وښودله وروسته په کندهار کې تبرک کړه او تر نن ورځې پورې هلته ده.

د قزاقانو مطلب ما د دې لپاره ذکر کړو چې غیر پښتانه پوه شي چې پښتنو په خپلو وینو حتی د هغو لپاره هم جنګونه کړي دي. بل دا چې د لوی احمد شاه بابا دا کارنامه د "ګردن کلفت" موجوده قزاق مشرانو به هېره وي او باید ورته په یاد شي چې که نن هغوی په اصطلاح د شمال ائتلاف تر څنګ درېږي باید په یاد ولري چې همدا پښتانه وو چې هغوی د چینایانو له منګولو څخه خلاص کړل.

مخکې له دې چې د موجوده وضعې څېړنې ته راشم غواړم د یوه امریکایې له قوله بیا واضح کړم چې پښتنو په شمال کې هیڅ وخت د کوم بل قوم یا اتنیکی ډلی کور او مال په زوره نه دی نیولي. د مثال په ډول کله چې صافیان د ظاهر شاه د حکومت په وخت کې فرار شول، یوه برخه یې له نورو پښتنو سره قطغن ته فرار شول. بار فیلډ وایي چې هغوی نه امام صاحب ته ولیږل شول او نه هم تالقانو او یا خان اباد ته، خو په دشت ارچي کې چې واقعاً یوه لامزرع اوبایر دښته وه واچول شول. دا دښته په هغه وخت کې نه ترکمنانو، عربو، ازبکو له خوا نیول شوي وه او نه هم هغوی کومه علاقه درلوده. پښتنو دې دشتې ته ، نهر راوست او بېا یې په ډېره حاصل

خیزه خمکه بدله کړه. لکه چې د کندز ډنډونه او خندکونه یې وچ کړل او د ځای پر ځای اوبو دلدلزارونه یې له منځه یوړل چې ورسره د ملاریا غوماشو د هګۍ اچولو ځایونه هم له منځه ولاړل او بیا یو بل خروتې پښتون د ناشر په نوم عصري صنعت او فابریکې راوړلې چې قندوز د هر چا لپاره د مرګ له بنار نه. د هر چا لپاره د استوګنې او ژوند پر بنار بدل شو. [بار فیلډ ۱۹۷۷ ، مخ ۳۰].

ولې د کمونستانو له شکست نه را په دې خوا په شمال کې له پښتنو سره ناوړه چلن غوره شوی دی؟

په افغانستان کې د ډاکتر نجیب اله د کمونست حکومت د سقوط مهم دلیل هغه کودتاه وه چې په فبروري ۱۹۹۲ کې په مزار کې وشوه. دا کودتاه د پښتنو پر ضد، صف نیول و چې د لمړی ځل لپاره قلابي مجاهدین لکه د نظار شورا او جمعیت ډلې له کمونستانو او د روسانو له ملیشو سره چې دا ستمیان او کیهانیان وو د شیعه حزب وحدت او اصف محسني شیعه ډلې تر څنګ یو ځای شول او یو حکومت یې هم جوړ کړ چې په هغې کې مسعود، مزاري. دوستم او نورو ته لوړ مقامونه ورسېدل. دوی غوښتل چې دا حکومت په مناسب وخت کې اعلان کړي، خو په کابل کې د نجیب تر حکومت وروسته پخپل منځي جنګونو کې بې له دې چې هغه اعلان شي، له منځه ولاړ او په ضمن کې یې هزاره حزب وحدت او د ازبک جنبش له پښتون حکمتیار سره د تاجک مسعود او رباني پر ضد یو ځای شول.

وروسته له پنځه کاله قتل وقتال، بې ناموسیو، غلا، زنا او هر ډول نورو کړاوونه چې هم د اسلام او هم د افغان او پښتون د عنعنې او دود پر ضد دي، طالبان راپیدا شول او د هغوی لومړی وعده، د جنګ سالارانو له منځه وړل، د افغانستان د یو موټي پاتې کېدو ضمانت او پر بنځو او بې وزلو خلکو باندې تعرضونه ختمول، او هم دا ژمنه چې قدرت به هر هغه چاته ورکړي چې اسلامي حکومت ټینګ وساتي ورسېږي. په دې کې شک نه شته چې طالبانو امن او ارامي راوستله. ملک یې بیا یو موټی کړو او پر ۹۵ فیصده یې خپل حاکمیت ټینګ کړو، بې ناموسي ختمه شوه، وسلې تر یوه حده ټولې شوې او چا به نه شوای ګرځولی. ټوپکي قومندانان په

غارونو او سوړو کې ورننوتل. خو له بده مرغه چې طالبانو نه له قدرت څخه لاس واخیست او نه یې هم حکومت کول زده وو. ډېر بادرده افغانان د هیئتونو او په جلا ډول هغو ته د نړۍ له ډېرو برخو نه ورغلل چې د ملک په ابادۍ کې د اوسني وخت او زمان له شرایطو نه خبر کړي، خو هغو به په ډېر احترام د مېلمنو خبرو ته غوږ نیوه، لیکن په یوه یې هم عمل ونه کړو. همدا دلیل و چې د هغوی په له منځه تللو لکه د پخوانیو ډلو په شان [د داؤد جمهوریت خواهان، خلق، پرچم، د نجیب د ملي پخلا کېدو حکومت، ستمي او افراطي ډلې] چا ورپسې اوښکې تویې نه کړې، اوښکې د هغو تنکیو ځوانانو لپاره تویېږي چې د اسلام لپاره یې ملا وترله خو د طالبانو په بې سنجشه پلانونو کې محوه او نابود شول. دوستمیانو د روسانو د ځواکونو د ملېشو په ډول، په کندهار، کابل او ګردیز کې زیات پښتانه ووژل، د طالبانو په لومړي شکست کې په مزار کې ۱۹۹۷ چې له قاتل مالک سره په یوه سازش کې یو ځای شوي وو، د ۷ او لسو زرو تنو پورې پښتانه او طالبان ووژل شول او د لیلا دښته او ژور کوهیان یې ورځخه ډک کړل. یو کال وروسته د جون پر ۱۹۹۸ کله چې طالبانو مزار ونیو، د بې بې سي د خبریال له خولې چې اولین بهرنی خبریال و چې مزار ته ورته د تګ اجازه ورکړل شوه، وویل "د ۵۰۰ - ۱۰۰۰ تنو پورې ازبک او هزاره د مزار په جنګ کې وژل شوي دي. خلک خوشاله دي چې دا دی افغانستان سره متحد شو، خو د طالبانو له اسلامي کړو وړ څخه په وېره کې دي" [د بې بې سي خبریال ویلیم رافیز رپوټ له مزار نه سپتمبر ۱۹۹۸].

طالبانو وروسته له دې چې مزار یې ونیو، د هزاره جات، هرات، کندهار او نورو ځایونو په شان د انتقام وژونکي لار یې ونه نیوله. له همدې امله په دې او نورو ځایونو کې د خلکو ملاتړ ورسره شو. حتی په مزار او بامیانو کې خلکو هېڅ باور نه کاوه چې په افغانستان کې هم د تېرو شلو کالو په بربادیو سربېره، "د طالب" په شان یوه طبقه پاتې وي چې نه یې د چا په سر، مال او ناموس باندې تجاوز کاوه او نه یې هم زغملی شول چې افغانستان یو موټې پاتې نه شي. خو د طالبانو مشرانو ځانونه یا پوه نه کړل او یا یې

(c) ketabton.com: The Digital Library

هم اختیار نه درلود چې د تېرو ډلو تېپلو تجربو نه استفاده وکړي چې ولې هغوی د ملت نه تجرید شول او دوی باید هغه سهوې تکرار کړې نه وای.

خو د امریکې بمباری چې د اکتوبر پر شپږمه ۲۰۰۱ کې پیل شوې، که څه هم د امریکې هدف د القاعدې د مشرانو نیول او د هغو د کمپونو رنګول و، خو د پر ژر یې خپلې ستراتیژۍ ته بدلون ورکړ او د طالبانو په لومړۍ کرښه یې په کابل او تخار کې فرشې بمباری پیل کړې. څکه ورته څرګنده شوه چې د القاعده د مشرانو نیول به وخت ونیسي او په امریکې یې د خلکو توقع دومره زیاته کړه چې باید عملاً ونښیې چې د هغوی پر ضد یې ګام پورته کړی دی.

نو څرنګه چې طالبانو په لوېدیځ کې ځان ته یو دوست هم نه و پریښودلی او چا د هغو غږ نه پورته کاوه، امریکا هم د ۷۲ ساعتونه منځ کې د هغوی د تباهۍ لپاره لستونې رابډه وهل.

کابل د بمباریو په ۳۴ ورځ طالبانو پریښود او ټولې هغه ډلې او ټپلې چې طالبانو د جنګ په میدان کې له منځه وړې وې یو په یو ببرته راپیدا شوې او د امریکې له ځمکنیو او هوایي ځواکونو سره په یو لاس یې د طالبانو سنګرونه په شمال، مرکزي افغانستان او نورو ځایونو کې ونیول.

د ائتلافي ډلو چلن له پښتنو سره:

د امریکا په بمباریو کې د شمال تبعیضي ډلې چې یوازې مشترک ټکي یې د پښتنو پر ضد دربدل و او د نجیب حکومت په پای کې د لومړي ځل لپاره دا ائتلاف منځ ته راغی. یو ځل بیا سر راپورته کړ. که څه هم دا ائتلاف څو خلې منحل شو او د ائتلاف مهمې ډلې چې د دوستم جنبش او د مزاري وحدت ډلې وې، څو میاشتې وروسته له لومړني ائتلاف څخه ووتې او د حکمتیار تر څنګ د نظار شورا او جمعیت پر ضد ودریدې. خو د ائتلاف په انشعاب سره ځینې کسان یې یوې خوا ځینې یې بلې خوا شول چې تفصیل ته یې دلته ضرورت نه شته. له دې ډلو څخه چې زیات تېري یې پر پښتنو کړي دي هغه په مزار کې د دوستم جنبش، د محقق هزاره ګان او د نظار شورا تاجکان دي.

تورن اسماعیل هم په هرات او فراه کې د پښتنو تجاوز او د ځایي خلکو پر ضد جنګ او تعصب شروع کړي دي، خو د شمال د ډلو په شان بې ناموسي دلته نه ده شوې چې دلیل یې هم دلته پخپله د پښتنو زور او شمېر دی. نه د اسماعیل خان لطف اوشفقت.

د افغانستان په شمال کې د پښتنو پر ضد تعصب، بې ناموسي، چور، چپاول او قتلونه بې سابقه دي چې باید د تاریخ پاڼو ته وسپارل شي.

په نیویارک کې د بشر د حقوقو موسسې غړی د ۲۰۰۱ او ۲۰۰۲ کالونو تر منځ د افغانستان شمال ته یو لړ سفرونه وکړل چې په پښتنو باندې ظلمونه پخپلو سترګو ووینې، د امریکایي ورځپاڼو او جریدو خبریالانو هم په دې باب په تفصیل سره په تېر یو کال کې رپوټونه لیکلي دي. په بل عبارت پر پښتنو باندې د جهاد په ټوله دوره کې دومره مواد د لویدیځو ملکونو او د هغو د مطبوعاتو له خوا نه وو لیکل شوي لکه چې په دې تېر کال کې لیکل شوي دي. افغان پوهان او لیکوال باید د دې عیني شاهدانو په اسنادو د پښتنو د تېر کال په باب په تفصیل سره مقالې او کتابونه ولیکي، تر څو هغوی تاریخ ته ور وپېژني. دا مقاله د دې پېښو د تفصیل د لیکلو حوصله نه لري، خو غواړم چې له دې تېریو او ظلمونونه پرده پورته کړم. د بشر د حقوقو د رپوټونو د تفصیل لپاره د هغو د برېښنا وېب سایټ نه استفاده کولای شئ چې پته یې http:\\www.hrm.org ده:

دا لاندې پېښې په Homun Rights Watch او په واشنګټن پوسټ کې لیکل شوې دي:

الف: اختر محمد چې وروسته له ۱۵ میاشتو مزدورۍ او مهاجرت نه په ایران کې بېرته، د افغانستان په شمال کې خپل کورته راستون شو. نو د دې پر ځای چې د فامیل غړي یې تود هرکلی وکړي د سرویس نه په کنبته کېدو کې یې ازبک ټوپکیانو ونیو او خپلې قرارګاه ته یې یوړو. هلته یې دومره وواهه چې ضعف یې وکړ او څه چې یې په ایران کې په مزدورۍ ګټلې و، هغه یې ورڅخه غلا کړل. کومې تحفې چې یې د فامیل غړو ته اخستې وې، هغه یې هم ورته پرې ننبودې.

کلـه چې وروسته لـه څه مودې اخنر محمد ازبکانو خوشی کړ. هغه خپل کـور تـه ولاړ او ويـې لـيدل چې کـور يـې هم تالا شوی و او د کورنۍ درک يې نه و.

ب: ۱۴ کلـنې فـاطمې، هـزاره عسـکرو تـه عـذر او زاری وکـړې چـې وربـاندې تجاوز ونه کړي، خکه عمر يې کم او باکره ده. خو يوه هزاره کې توپـک وربـاندې را واړه چې «کالـي دې وباسـه او کـه نـه نـو وژنـو دې؟» او عسـکرو پـرې تجاوز وکړ او بيا نورو چې ټول د حزب وحدت غړي وو د هغې په سپين سرې مور هم جنسي تجاوز وکړ. د فاطمې مور له دې کسانونه پوښتنه وکړه چې تاسو ولې زموږ په حق کې دومره ظلم کوي، هغوی ورته وويل چې ته طالبه او پښتنه يې».

مخکې لـه دې چې دا عسـکر ولاړ شي هغـو د فاطمې پلار چې يـو بـوډا شـل او شوټ سړی و، دومره وواهه چې بې سده شو. بيا يې د دې کورنۍ هر څه په چور او غـلا سره يـوړل. د فـاطمې مـور خـبريالانو تـه وويل چې موږ ته نور هېڅ نه دې راپاتې. موږ عزت واده او ننګ ټول لـه منځه وړل شوي دي.

د واشنګټن پوسټ نماينده ليکي: په شمال کې اوس پښتانه، د طالبانو د نيمګړتيـاوو تـاوان ورکـوي. د بشـر د حقوقـو Human Rights (H.R) ټولـنه وايـي چې مـوږ په تېـرو څو مياشتو کې د شـمال په څـو ولايـتونو کـې، لکه بغـلان، تخار، بلـخ، جوزجـان او سـرپل کې لـه يوه کلي نه بل کلي ته تللي يو او و مـو لـيدل چې ډ پورتـه دوو مـثالو په شان. هر چېرې د جنبش. وحدت او نظار شورا لـه خوا په پښتنو باندې ظلمونه تحميل شوي دي. د رپوټ په بلـه برخه کې ليکي چې په يـوه کلي کې ۳۷ تـنه نارينه په دې ووژل شول چې ورځخه غوښتل شوې پيسې يې نـه درلودې چې دې مليشاوو ته يې ورکړې وای. رپـوټ وايـي چې اوس د پښتـنو کلـي بـې ارواح باندې تـه ورتـه دي او اوسېدونکي پښـتانه يې يـا پاکسـتان او يا هم د افغانستان په جنوب کې، د پښتنو سيمو ته مهاجر شوي دي.

ج: رپـوټ وايـي چې د فاريـاب په يـوه کلي کـې زمـوږ ناڅاپـه رسـېدل يـو ازبـک ټوپچکی وهـبراوه چې لـه يـوه سپينږيري پښتون نه يې په زوره پيسې غوښتلې.

د: د سمنګان په ولایت کې په هغه وړځ چې موږ ورسیدو د کلي یو مشر پښتون مجبور کړای شوي و چې خپله ټوله رمه په هماغه سهار توپچکی قومندان ته د خپل ځان او د فامیل د ژوند په مقابل کې ور وسپاري.

واشنګټن پوسټ وړځپانه د خپل رپوټ په پای کې لیکي چې د امریکا په مرسته دا سرغړوونکي په قدرت راغلل خو لوس امریکا او زموږ متحدین باید په ډیر سره قدم پورته کړي تر څو دا جنګ سالاران له هغه څه نه چې د القاعده او طالبانو پر ضد تر لاسه شوي، له لاسه ورنه کړي. ځکه امریکا د روسانو له وتلو نه وروسته افغانستان ته شاه کړه او د سپتمبر د ۱۱ یوولسمې تاوان یې ورکړ. دا ځل که د افغانستان د خلکو لپاره نه وي، نو موږ باید د خپل ځان لپاره د افغانستان امنیت او استقرار ته په درنه سترګه وګورو.

هـ: پر پښتنو باندې د تېریو له املـه د ملګرو ملتونو د بشر د حقوقو رئیسه میرمن رابین سن د ۲۰۰۲ په مارچ کې د افغانستان شمال ته ولاړه او وې ویل چې په پښتنو باندې د تاجکو ازبکو او هزاره. اتنیکي ډلو د تېریونه هغې "شوک وخوړ". ځکه په مزار او بلخ کې پښتنو په خپله خوله. هغه قتل و قتال، غلا او چور او بې ناموسۍ چې د هغوی په حق کې شوي، ورته حکایت کړی. د اسلام اباد په یوه مطبوعاتي کنفرانس کې میرمن رابین سن وویل چې دواړه نارینه او ښځینه وو هغې ته د جنسي تېریو د سر او مال د تجاوز په باب کیسې وکړې. هغې خبریالانو ته وویل چې دا تجاوز ډېر جدي دی چې په هغو کې قتل، وهل او ټکلول، پر ښځو باندې جنسي تجاوز، په یوه کلي کې د زرونو پسونو غلا کول او د پښتنو له کورونو نه د هر شی په سرقت او غلا وړل شامل دي.

د کوریا ازادي راډیو چې په پراګ کې د امریکي په پیسو چلېږي ۲۰۰۲ کال د مارچ پر ۱۴مه وویل شول چې په شمال کې تر یو میلیون پښتانه، ټول د ازبک، هزاره او تاجک اتنیکي ډلو، له انتقام اخیستنې سره مخامخ شوي دي.

و: په یوه رپوټ کې چې له تاجکستان څخه د ۲۰۰۲ کال په سپتمبر کې رالېږل شوي وو تاجک او ازبک ټوپچکیانو خبریالانو ته په پښتنو باندې د

خپلو تپريو کيسې وکړې چې څرنګه مورږ حتی په ۸ کلنو نجونو چې بدن يې هلکانو ته ورته و اونه پوهېدل چې مورږ څه ورسره کوو، جنسي تيري کړي دي. هغوی وايي چې مورږ ته ويل شوي و چې له وژلو نه هم په پښتنو باندې جنسي تپري وکړئ چې ټول عمر د بې ننګۍ پور ورباندې وي، له دې څخه ښکاره ده چې دا ټوپکماران نظر يو پلان ته چې د هغو مشرانو طرح کړی دی دا ډول تپري کوي. ممکن يو هدف هم د افغانستان د شمال او لوېديځ تصفيه له پښتنو نه وي. تر څو که ورځ يې راغله چې دا سيمې بې له کوم مقاومت نه په شمال کې له تاجک او ازبکستان او په لوېديځ کې له ايران سره يوځای شي.

ز: ځکه د بشر د حقوقو (H.R) په رپوټ کې له بغلان نه ليکل شوي چې د شورای نظار او سيدکيان اسماعليه ډلې د پښتنو پر کليو ذ تعرض په وخت کې هغوی ته ويلي وو: "تاسې پښتانه يئ ستاسو له دې سيمې سره اړيکي نه شته، تاسې بايد کابل ته ولاړ شئ، نور دغه سيمه مورږ ته پرېږدئ" د دې بشري ټولنې څلور تنه چې د ۲۰۰۲ کال د مارچ او فبروري په مياشتو کې بغلان، سمنګان، بلخ، او فارياب ولايتونو ته ولاړل او هم يې له هغو مهاجرينو سره چې له کندوز نه بې ځايه شوي وو خبرې وکړې، ټولو ورته ويلي چې د ښځو له ګانو او د کور له غلې دانې څخه نيولې تر جنسي تپريو، وهلو او وژلو پورې ورباندې د دې اتنيکي ډلو د لوټمارانو له لورې تحميل شوې دي.

د بشر دحقوقو اداره (H.R) د رپوټ په پای کې وړانديزونه لري چې څرنګه د دې حالت مخه ونيول شي، او هم ملګري ملتونه وړانديزونه کوي چې څه بايد وکړي او درېيم په منځ مهاله حکومت کې دوستم، فهيم، او محقق ته ګوته نيسي چې بايد د خپلو سرغړونکو کنټرول په لاس کې واخلي، هغوی چې دا جرمونه کوي بايد لرې کړل شي او له حکومت سره د دې تپريو په پلټونو کې مرسته وکړي ځکه هغوی هر يو د دې عبورې اداري غړي دي. په شمال کې پښتانه بيرته په خپلو کورونو او کليو کې ځای پر ځای کړي او د پخلاينې لاره تر مخه شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بشر د حقوقو او دملګرو ملتونو د بشر د کمیسون د مشرې مېرمن رابین سن له رپوټونه دا دي اته میاشتې تېري شوې خو د پښتنو پر ضد، تېري او تعصب دوام لري. عبوري حکومت د دې پر ځای چې مخه یې ونیسي، د هغوی ویاند یوسف نورستانی خبریالانو ته د ۲۰۰۲ په مارچ کې وویل چې د "تیریو رپوټونه مبالغه امیزه دي" دا هغه خبرې ته ورته ده چې خلقیانو به د مهاجرو په باب کوله چې هغه کوچیان دي او له کلونو کلونو راپه دې خوا پاکستان ته اوړي او را اوړي. خدای(ج) دې ظالمان په جزا ورسوي.

اخځونه:

۱- م، ع، رحیم: د افغانانو تاریخ په هند کې ۱۵۴۵ - ۱۶۳۱ م پورې، پاکستان پبلشینګ هوس کراچي ۱۹۶۱

۲- ج، ل، لوس ګومانځ: د هند و افغان د امپراتورۍ پیدا کېدل ۱۷۱۰ - ۱۷۸۰

۳- ای، جی، برل لایډن، هالنډ ۱۹۹۵

۴- ریچارډ تپر [سر محرر]((مقدمه)) ، د په افغانستان او ایران کې د قوم او دولت تر منځ مخالف، ګروم هلم، لندن ۱۹۸۳

۵- نانسي تپر مقاله په همدی کتاب کې.

۶- توماس، جی، بارفیلډ: د ناقلو پښتنو تاثیر په کوچي ټګ لاره، د مرکزی اسیا اتحادیه، نیویارک ۱۹۷۸.

انجنیر محمد انعام واک

د افغانستان قومي ـ ژبنی جوړښت

او قومي تجانس

یادونه: دا څېړنیزه لیکنه د واک فونډیشن سروې او څېړنې (۱۹۹۱ـ ۱۹۹۶) هغه لنډیز دی چې د سړ کال د مې د میاشتې پر یوولسمه نېټه د جرمني د کولن په ښار کې د افغانستان د کلتوري ودې ټولنې له خوا په رابلل شوي سیمینار کې ما ولوسته.

لیکوال

د افغانستان قومي جوړښت:

د افغانستان قومي جوړښت په ټول افغان نفوس کې د ختې پر بنسټ د افغانستان د قومي ګروپونو له فیصدي څخه عبارت دی.

له شپېتمې لسیزې (۱۹۶۰) نه وړاندې په افغاني ټولنه کې په ختې نسب او قوم پورې د ځان د ټرلو روحیه پیاوړې وه، خو په هېواد کې د "دولتي حاکمیت" او "ملي احساس" نسبي پیاوړتیا په خلکو کې د قوم او نسب پر ځای په مربوطه اداري سیاسي واحدونو (ولایتونو) پورې د ځان ټرلو احساس منځ ته راوست.

د ۱۹ پېړۍ د پای او د شلمې پېړۍ د منځ په کلونو کې یو شمېر ټولنیزو، کلتوري، مواصلاتي او اقتصادي پروژو د افغانیت او افغان کولو (Afghanization) په بڼې کې د قومي ګروپونو په نسبي ویلې کېدنې یو "لوړ" ملي پیوستون منځ ته راووست. خو د

دموکراسۍ د لسیزې (۱۹۶۴ ــ ۱۹۷۳) ناورو پایلو شته ملي احساس کمزوری او په دې ډول شته ملي پیوستون نور هم لوړ شو:

په اتیایمه لسیزه کې د "طبقاتي مبارزې" په بټۍ کې د یوې ایډیالوژۍ او په ۹۰مه لسیزه کې د "مذهب" په بټۍ کې د بلې ایډیالوژۍ د ټولنې او دولت جوړونې ناکام پخلي د شته ملي پیوستون او قومي ژبنې جوړښت خام کوشیرونه نور هم وخپړول. په پای کې ټولنه په ۱۹۹۲-۱۹۹۶ دوره کې په قومي بنسټونو ټوټه شوه. په اتیایمه لسیزه کې څه پخپله افغانانو او څه بهرنیو محافلو د افغان قومي ګروپونو د نوي تناسب او فیصدیو په وړاندې کولو د قومونو د فیصد دا بالقوه ټولنیزه ستونزه په یوې بالفعل سیاسي ستونزې بدله او هغه یې د ننني افغان سیاست په محراق کې ورننه ایسته.

په دغسې یوه ټولنیز ــ سیاسي چاپېریال کې واک فونډېشن د یوې ټولنیزې پروژې په توګه په ۱۹۹۱ م کال کې په افغانستان کې د قومي ګروپونو د کړه فیصدی د لاس ته راوړلو کار پیل او په ۱۹۹۶ م کال کې یې په بریالیتوب پای ته ورساوه.

د نفوسو دقیق شمار او د قومونو کره فیصدي به زمونږ د وېشلې ټولنې او وران ویجاړ هېواد په فزیکي بیا ودانولو او اقتصادي پرمختیا کې د لنډې مودې او د ملي ټولنې په جوړښت کې به د اوږدې مودې د هدف په توګه لوی لاس ولري.

د واک فونډېشن دا سروې او څېړنه د دې پروژې پای نه، بلکې د پیل ټکی دی. مونږ هیله من یو چې راتلونکې او نورې څېړنې به زمونږ دا موندنې لا هم غښتلې کړي.

د دې سروې او څېړنې نتایج د ولسوالیو، حوزو او زونونو په تفکیک یو ځل په ۱۹۹۸ کال کې په پښتو او بیا په ۱۹۹۹کال په انګرېزي ژبه په پېښور کې چاپ شول.

مونږ دلته په لنډ ډول یوازې د زونونو او ټول هېواد په کچ د قومي ګروپونو دا فیصدي وړاندې کوو.

۱- شمال+ لوېديز زون (بدخشان، تخار، کندز، سمنګان، بغلان، بلخ، فارياب، جوزجان، بادغيس، هرات، فراه):
پښتانه په سلو کې ۳۹ (د ټول هېواد د نفوسو په سلو کې ۱۳).
تاجک په سلو کې ۲۱ (د ټول هېواد د نفوسو په سلو کې۷).
ازبک په سلو کې ۱۸ (د ټول هېواد د نفوسو په سلو کې ۶).
هزاره په سلو کې ۶ (د ټول هېواد د نفوسو په سلو کې ۲).
ايماق په سلو کې ۶ (د ټول هېواد د نفوسو په سلو کې ۲).
يادونه: د هېواد د ټول نفوس په سلو کې ۳۴ په دې زون کې اباد دي.

۲- مرکزي زون (غور، بامیان، ارزګان):
هزاره، په سلو کې ۵۰ (د ټول هېواد د نفوسو په سلو کې ۳).
پښتانه په سلو کې ۳۵ (د ټول هېواد د نفوسو په سلو کې ۲).
ايماق په سلو کې ۱۲ (د ټول هېواد د نفوسو په سلو کې ۲).
نور اقليتونه په سلو کې ۱ (د ټول هېواد د نفوسو په سلو کې ۱).
يادونه: د هېواد د ټول نفوس په سلو کې ۶ په دې زون کې اباد دي.

۳- جنوب + ختيز زون:
پښتانه په سلو کې ۷۶ (د ټول هېواد د نفوسو په سلو کې ۳۷).
تاجک په سلو کې ۱۱ (د ټول هېواد د نفوسو کې په سلو کې ۵).
هزاره په سلو کې ۸ (د ټول هېواد د نفوسو په سلو کې ۴).
نور اقليتونه په سلو کې ۴.
يادونه: د هېواد د ټول نفوس په سلو کې نژدې نيمايي، په سلو کې ۴۹، په دې زون کې مېشت دی.

کوچيان:
ټول کوچيان د افغان نفوس په سلو کې ۱۸، ۱۱.
پښتانه کوچيان د هېواد د ټول نفوس په سلو کې ۹,۹۵.
نور کوچيان د هېواد د ټول نفوس په سلو کې ۱,۳۲.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د قومونو وېش د هېواد په کچ:
۱- پښتانه په سلو کې ۶۲,۷۳.
۲- تاجک په سلو کې ۱۲,۳۸،
۳- هزاره په سلو کې ۹,۰.
۴- ازبک په سلو کې ۶,۱.
۵- ترکمن په سلو کې ۲,۶۹.
۶ ایماق په سلو کې ۲,۶۸.
ټول: ۹۵,۵۸
نور اقلیتونه په سلو کې ۴,۴۲.
تولټال: ۱۰۰

د افغانستان په شمال+ لوېدیز زون یانې له بدخشان نه نیولې تر فراه پورې په یوولسو ولایتونو کې دا چې تاجک په سلو کې ۲۱، ازبک په سلو کې ۱۸، ترکمن په سلو کې ۸، هزاره او ایماق هر یو په سلو کې ۶ دي. نو، پښتانه په سلو کې د ۳۹ اوسېدونکو په توګه د دې زون اکثریت قوم دی.

د یادونې وړ ده چې د هېواد د تولو تاجکو په اندازه پښتانه یوازې په شمال + لوېدیز زون او د هېواد د تولو ازبکو په اندازه تاجک په همدې زون کې اباد دي.

پښتانه: په ټول افغان نفوس کې په سلو کې له ۶۲,۷۳ پښتنو څخه ۲ د هېواد په مرکزي زون ۱۳ د هېواد په شمال + لوېدیز زون په سلو کې ۳۷ په جنوب + ختیز زون او په سلو کې پاتې ۱۰ یې د کوچیانو په توګه ژوند کوي.

تاجک په ټول افغان نفوس کې په سلو کې له نومورو دولسو (۱۲) تاجکو څخه (۷) یې له هندوکش نه هاخوا په شمال ختیز کې له بدخشانه نیولې په لوېدیز کې تر فراه پورې په یوولسو ولایتونو کې او پاتې (۵) یې په عمده ډول په ختیځ ــ مرکزي ولایتونو یانې کاپیسا، پروان او کابل کې اباد دي.

د واک فونډېشن د سروې او څېړنې په نتیجه کې د قومونو وېش ښیي چې اصلي تاجک مېشته سیمې د پروان، کاپیسا، تخار او بدخشان ولایتونه دي. په نورو ولایتونو کې لکه کابل، بغلان، کندز، بلخ، جوزجان کې تاجک حاشیوي او څېرمه یېز نفوس لري. نو که د پورتنیو څلورو ولایتونو اوسېدونکي ټول هم تاجک وګڼل شي، بیا هم د دې ولایتونو نفوس ۲۰۷۵۷۴۹ (۱۹۹۰کال) د ټول افغان نفوس په سلو کې ۱۲ جوړوي، خو داسې نه ده:

د کاپیسا ولایت ۵۳ په سلو کې د پروان د ولایت ۶۰ په سلو کې د تخار د ولایت ۴۵ په سلو کې او د بدخشان د ولایت په سلو کې ۱۷ اوسېدونکي غیر تاجک دي. یاني د دې څلورو ولایتونو ټول تاجک په منځنۍ توګه د دې ولایتونو په سلو کې ۵۷ نفوس جوړوي. چې دا د افغانستان د ټول نفوس په سلو کې ۷ کېږي، په سلو کې پاتې ۵ تاجک په نورو ولایتونو کې مېشت دي.

هزاره:

بامیان په مرکزي افغانستان کې هغه هزاره مېشته سیمه ده، چې د افغانستان د ټول نفوس په سلو کې یوازې څه ناڅه ۲ هزاره ګڼان په کې اباد دي. په عمومي ډول په ټول افغان نفوس کې په سلو کې ۲ هزاره په شمال + لوېدیز زون په سلو کې ۳ په مرکزي زون او په سلو کې پاتې ۴ یې په جنوب + ختیز زون کې مېشت دي.

د واک فونډېشن په عقیده د هزاره ګانو لپاره د فیصدي د ۶ (L.Dupree) او یا د ۱۹ (CIA) اعداد هېڅکله هم د منلو وړ نه دي.

د بامیانو هزاره ګان په سلو کې نژدې دوه ۱,۷.

د ارزګان ولایت د شهرستان او دایکندي د دوه ګڼې مېشته ولسوالیو په ګډون د دې ولایت ټول هزاره ګان د دې ولایت په سلو کې ۴۷ نفوس جوړوي؛ چې دا پخپل وار د هېواد د ټول نفوس په سلو کې ۳,۱ کېږي.

د غزنـي ولايـت هـزاره ګـان د دې ولايـت د نفوسـو پـه سـلو کـې ۴۵ دي، چې دا د ټول افغان نفوس په سلو کې ۹,۱ کېږي.

د هېـواد نـژدې نهمـه بـرخه هـزاره ګـان (۹,۰) پـه کـابل او پـروان کـې اباد دي.

نـو د همـدې ولاتونـو هـزاره ګـان د هېـواد د ټـول نفـوس پـه سـلو کـې څه ناڅه ۶ هـزاره ګـان جوړولای شـي. پـه سـلو کـې پـاتې درې هـزاره ګـان پـه لوګـر، وردګ، بادغـيس، بلـخ، کـندز، جوزجـان، او سـمنګان کـې مېشت دي.

کوچـيان: د افغـان نفـوس پـه سـلو کـې ۱۱,۱۸ دايمـي يـا اصـلي کوچـيان دي. د کوچـيانو پـه سـلو کـې ۸۹ پښـتانه دي چـې د افغـان نفـوس پـه سـلو کـې ۹,۹۵ کېږي، نـور کوچـيان د هېـواد د ټولـو کوچـيانو پـه سـلو کـې ۱۱ دي، چـې دا د هېـواد د ټـول نفـوس پـه سـلو کې ۱,۲۳ کېږي.

د افغانستان ژبنی جوړښت:

افغـان ژبـنی جوړښـت هـم يـو وېشـلی جوړښـت دی. د ملګـرو ملـتونو د معلومـاتو او يونـيډېټا (UNIDATA) د ۱۹۹۱ کـال د سـروې او څېړنـې لـه مخـې پـه افغانسـتان کـې د ښلـو ښلـو ژبـو د ويونکـو منځـنی حد په لاندې ډول دی:

دري ژبي په سلو کې ۴۸.

پښتو ژبي په سلو کې ۴۰.

ازبکي ژبې په سلو کې ۵,۸.

ترکمني ژبې په سلو کې ۱,۴.

بلوڅي ژبې په سلو کې ۱,۸.

د ختـې پـر بنسـټ د واک فوندېشـن او د ژبـې پـر بنسـټ د ملګـرو ملـتونو د نومـوړې سـروې د نـتايجو لـه پـرتلې نـه جوتـه ده چـې افغـان قومـي او ژبنـي جوړښـتونه يـو پـر بـل کـې ننوتـي دي. يـاني يـو شـمېر

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغاني قومي ګروپونه په کلتوري - ژبني لحاظ يو په بل کې ورک شوي دي. پښتانه او هزاره زيات ورک شوي قومي جوړښتونه دي.

مونږ له نومورې پرتلې څخه په تول هېواد کې په ژبني بنسټ د ورکو شويو قومي ګروپونو فيصدی لاس ته راوړې دي. دلته يوازې څو مثالونه وړاندې کوو.

په فراه کې په سلو کې ٥٥، په هرات کې په سلو کې ٣٣، په غور کې په سلو کې ٤١، په پروان کې په سلو کې ٢١، په کابل کې په سلو کې ٤٢ او په پای کې په تول هېواد کې په سلو کې ٧,٧٣ پښتانه له کلتوري ژبني پلوه ويلي شوي دي.

هزاه ګان، ايماق، ازبک او ترکمن هم په همدې ډول له کلتوري ژبني لحاظ ويلي شوي دي. داسې چې هزاره ګان او ايماق څه ناڅه په سلو ٣٣.

ازبکي ژبې په سلو کې ٥,٨.

ترکمني ژبې په سلو کې ١,٤.

د يادونې وړ ده چې يو شمېر تاجک (ا) د پکتيکا ولايت په ارګون، د ننګرهار ولايت د چپلياړ او روداتو په ولسوالیو او د کونړ ولايت په دم کلي کې په ژبني لحاظ پښتانه شوي دي. د ننګرهار ولايت د خوږيانيو د ولسوالیو د قليغو په کلي کې نژدې پنځوس کورنۍ اباد قزلباش د ژبې له پلوه پښتانه او د مذهب له مخې په مطلق ډول (سنيان) شوي دي. دا يو نادر مثال دی چې مذهبي چاپېريال د ګوتو په شمار خلک په مذهبي لحاظ اړولي دي.

د واک فوندېشن څېړنې ښيي چې مذهبي برلاسۍ يا مذهبي اکثريت په افغانستان کې قوميت نه دي اړولي. د مثال په ډول د بدخشان ولايت د کران او منجان روشان، شغنان، واخان او زيباک د ولسوالیو اسمعيليه تاجک شيعه ګان اوس هم په خپله تاجک دي. قزلباش د ژبې له پلوه پښتانه او د مذهب له مخې په مطلق ډول (سنيان) شوي ديز دا يو نادر مثال دی چې مذهبي چاپېريال د ګوتو

په شمار خلک په مذهبي چاپېريال د ګوتو په شمار خلک په مذهبي لحاظ اړولي دي.

د واک فونډېشن څېړنې ښيي چې مذهبي برلاسيو يا مذهبي اکثريت په افغانستان کې قوميت نه دي اړولي. د مثال په ډول د بدخشان ولايت د کران او منجان روشان، شغنان، واخان او زيباک د ولسوالیو اسمعيليه تاجک شيعه ګان اوس هم په خپله تاجک دي. قزلباش شيعه ګان (پرته له پورتنۍ استثنا نه) د يوه ډېر کوچني اقليت په توګه چې د پښتنو، تاجکو او نورو سني قومونو سره ګډ اوسېږي اوس هم قزلباش دي. د بغلان د ولايت د دهنه غوري، دوشي او پلخمري د ولسوالیو اسمعيليه شيعه ګان هم په خپله هزاره پاتې دي. سره له دې چې سني او شيعه هزاره ګانو د نورو افغان قومي ګروپونو په څېر نړيوالې نه دي مات کړي بيا هم په بامیان، بلخ، کندز، ارزګان، جوزجان او غزني کې هماغسې هزاره ګان پاتې دي.

نو ويلای شو چې: برلاسي په افغانستان کې په عمومي ډول کلتوري ــ سياسي وه! نه قومي او مذهبي يانې د اکثريت مذهب نه اقليتي مذاهب او نه يې د اقليتونو قوميت، يو هم نه دي اړولي. همدې کلتوري ژبنۍ برلاسي منځ ته راوستې وه.

په افغانستان کې د قومونو د ويلي کېدلو او ژبنې ورکېدنې عدد زمونږ د څېړنې له مخې ۲۱ دي. يانې، په ټول افغانستان کې د غيرتاجک قومي ګروپونو ۲۱ تنه له کلتوري ـ ژبني پلوه فارسيوان شوي دي. نو افغان ژبنی جوړښت په لاندې ډول ګڼلای شو.

د پښتو ژبني جوړښت په سلو کې ۵۵، لومړنی مستقل ژبنی ګروپ.

دري ژبنی جوړښت په سلو کې ۳۳، دويم ژبنی خو ائتلافي ګروپ:

په دې ډول چې تاجکو په ژبني لحاظ:

په سلو کې څه ناڅه ټول هزاره ګان،

په سلو کې سل واړه ایماق.
په سلو کې ۱,۲۹ ترکمن،
په سلو کې ۰,۳ ازبک،
او په سلو کې نژدې اته (۷,۷۳) پښتانه په خپل ځان کې ویلي کړي دي. نو د افغانستان ژبنی جوړښت په لاندې ډول دی:
پښتون ژبنی جوړښت په سلو کې ۵۵.
تاجک، ژبنی جوړښت په سلو کې ۳۳.
هزاره ژبنی جوړښت په سلو کې څه ناڅه صفر.
ازبک ژبنی جوړښت په سلو کې ۵,۸.
ترکمن ژبنی جوړښت په سلو کې ۱,۴.

قومي تجانس:

یو په بل کې د قومي ـ ژبني ګروپونو ویلي کېدل او ورکېدل عامه خبره ده.

نه یوازې په افغانستان، بلکې په درسته بشري تولنه کې دا ویلي کېدل لیدل کېږي. دا ویلي کېدنه په لنډه موده کې کلتوري او په پای کې د ملي تولنې د جوړېدو په درشل کې قومي تجانس منځ ته راوړي.

طبعي قومي تجانس په افغانستان کې د نولسمې پیړۍ له پای څخه کمزوری شو. د ۱۹مې پیړۍ تر پایه ۱۸۹۳ قومي تجانس په افغانستان کې څه ناڅه ۸۰ و.اوس قومي تجانس ۶۳ او کلتوري ژبنی تجانس د پښتو ژبې په بنسټ ۵۵ او د دري ژبې پر بنسټ ۳۳ دي.

قومي تجانس په پاکستان کې ۴۸، په ایران کې ۴۵,۶، په تاجکستان کې ۶۲، په ازبکستان کې ۷۱ او ترکمنستان کې ۶۵ دي.

په پاکستان کې په سلو کې ۲۳، پښتانه په پنجابي، سرایکي، سندي او بلوڅي کلتور کې ویلي شوي دي، نه یوازې پښتانه، بلکې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتنو په ګډون ټول پاکستان مېشت پورتنۍ قومي ژبنۍ ګروپونه په (پنجابي قومي-ژبنۍ) ګروپ کې ویلې شوي دي. ویلای شو چې په پاکستان کې قومي تجانس ۴۸ دی، خو کلتوري-ژبنۍ تجانس تر دې ډېر اوچت دی.

په ایران کې غټ قومي ګروپ فارس دی. چې د ایران د ټول نفوس په سلو کې ۴۵,۶ کېږي. د ایران ملي ژبه فارسي ده. د ایران نور غټ او وړه قومي ګروپونه اذري، کرد، عرب، بلوڅ، قشقاري، ترکمن، بختاري، لر ارمنیان او نور ټول او ټول په فارسي کلتور کې دل شوي دي.

ویلای شو چې د پاکستان په څېر په ایران کې هم ژبنی کلتوري تجانس د قومي تجانس نه ډېر اوچت دی او لیدل کېږي چې:

په ایران کې اقلیتونه د اکثریت په کلتوري ژبنۍ بټۍ کې ویلې شوي دي.

په پاکستان کې د غټو او کوچنیو قومي ګروپونو د کلتوري ویلې کېدنې په نتیجه کې یو نوی قومي ژبنی جوړښت منځ ته راغلی دی، خو؛

په افغانستان کې د غټ قومي ګروپ پښتانه په ګډون یو شمېر کوچنۍ قومي ګروپونه په تېره بیا هزاره او ایماق په یوه کوچنۍ قومي خو پیاوړي قومي ژبني ګروپ، تاجک کې ویلي شوي دي.

د کلتوري ویلې کېدنې بهېر په پاکستان او ایران کې د پاملرنې وړ ملي احساس منځ ته راوستی دی، خو په افغانستان کې په تاجک کلتوري بټۍ کې په سلو کې د ۲۱ غیر تاجک قومي ګروپونو له ویلې کېدنې سره سره بیا هم ملي احساس او د ملي تولنې د جوړېدو یو "افغان" بهېر بریالی نه دی.

د تېرو څلوېښتو کلونو سیاسي ــ کلتوري تجربو وښوده چې افغان قومي توکي د ملي تولنې د جوړېدو په افغان بټۍ کې هماغسې لوړ پراته دي، لکه د کمونېزم د ۷۰ کلن پخلي په بټۍ کې د مرکزي اسیا قومي توکي.

بنکاره ده چې د قومي تجانس او د ملي ټولنې د جوړېدو لپاره تاجک کلتوري بټۍ په سلو کې په خپل ۱۲ قومي ظرفیت په سلو کې د پاتې ۸۸ افغان قومي ظرفیت د ویلي کېدو لپاره ډېره کوچنۍ ده. ویلای شو د قومي تجانس او ملي ټولنې د جوړېدو لپاره ۶۳ پښتون قومي ظرفیت او ۵۵ پښتون کلتوري ژبنی ظرفیت مناسب ظرفیتونه دي، خو؛ بیروکراسۍ له دوه نیمو پېړیو او ایډیالوژۍ له نیمې پېړۍ راهیسې د ملي ټولنې د جوړېدو لپاره په افغان پټۍ کې د قومي جوړښت د ویلي کولو ناکامې تجربې کړې دي.

د پښتو ژبنۍ جوړښت مخالف مثلث

الف، ایډیالوژي:

۱- یو نیم افغان سیاسي سازمان، لکه د افغان ملت ګوند، چې څه یې پرون او څه یې نن د ډموکراتیکو اصولو له مخې له کلتوري پلوه د پښتون ژبنۍ جوړښت په بنسټ د ملي ټولنې په جوړېدو باندې ټینګار کړی خو په عمل کې یې څه غټ ګام نه دی اوچت کړی.

۲- د داسې ایډیالوژیو په تېره ولاړ سیاسي سازمانونه چې د ژبې ستونزه ورته ملي ستونزه نه بنکارېده او نه بنکاري، او نن دې سازمانونو ته یوازې او یوازې پښتانه غړي پاتې دي.

پښتانه خلقیان او پښتانه مذهبي بنسټپالي د مثال په توګه اخوانیان او طالبان.

پښتانه خلقیان: سره له دې چې د خلقیانو د لنډ مهالي حاکمیت په دوره کې د ژبې او قومي په بنسټ نه، بلکې د اجتاعمي ـ اقتصادي طبقه بندی په بنسټ د اکثریت او اقلیتونو تفکیک له یوې خوا او د اکثریت او اقلیتونو ټولو ژبو ته د ملي او یوې ته په دولتي ـ رسمي سترګه په کلتوري له بلې خوا، د ژبې دملي مسئلې

د حل پالیسي د ستالیني مکتب د ایډیالوژیک تاثیر لاندې وه، خو بیا هم په دې لاره کې په یوه نه یوه بڼه څه کار وشو.

پښتانه اخوانیان: دوی لا هم د "پښتو او فارسي په اسلام کې نه شته" او د "اکثریت او اقلیت په اسلام کې نه شته" په نظریاتو باندې کلک ولاړ دي.

یو څوکسان او یوه نیمه سیاسي حلقه شته چې د پښتو پښتو خبره کوي، خو د هغوی د دې خبرو په وړو کې د هغوی د ایډیالوژۍ شکه ګډه ده او له پښتو نه د یوه سپر کار اخلي.

پښتانه بنسټپالي لکه څنګه چې په شلمه پیړۍ کې د خپل ایډیالوژیک انجماد په تپره کلک ولاړ و، نن په یوویشتمه پیړۍ کې هم هماغسې ولاړ پاتې دي. دوی ته د ژبې ملي ستونزه او نور ملي منافع له خپلې ایډیالوژیکي ونې نه ډېر تیت ښکاري.

ایا په خټه پښتنه مذهبي بنسټپالنه هم شته؟

اسلامیزم په ټوله مرکزي او جنوبي اسیا کې په پښتنو کې ډېره وده وکړه، خو دا چې ایډیالوژي قومي پولې نه پېژني او هغه ماتوي هم. نو؛ پښتون اسلامیزم شونی دی؟

ایا د طالبانو دوره د پښتون اسلامیزم دوره وه؟ که د پښتون نشنلیزم؟

او که د دې دواړو "ایزمونو" د ګډون او امتزاج دوره؟

ځینې افغاني پوهانو د طالبانو دوره د پښتون نشنلیزم دوره ګڼلې ده او ځینې یې پښتون اسلامیزم ګڼي. خو دا یوه درنه تپروتنه او سرسري نظر دی.

واک فونډېشن د ۱۹۹ کال په وروستیو دریو میاشتو کې په پاکستان او افغانستان کې د یوې سروې په ترڅ کې له ۲۰۰۰ دوه زرو تنو باخبرو افغانانو څخه د طالبانو "د سیاسي ایډیالوژیک" هویت پوښتنه وکړه. په سلو کې ۸۶ کسانو نه یوازې د طالبانو

تحـريک "پښـتون نشـنلېزم" او "پښـتون اسـلامېزم" و نـه ګڼـه، بلکې هغه يې سوچه بنسټپالې اسلامي وباله.

واقعيـت دا دی چـې لـه تيوريکـي پلـوه هـم نـه پښتـنه مذهبـي بنسـټپالنه شـته او نـه پـه عملـي لحـاظ مذهبـي بنسـټپالنه، د ۱۹۹۲ کـال نـه تـر ۲۰۰۰ کـال پـورې د اخوانـيانو او طالـبانو پـه خـپلو دواړو بڼوکـې نـه د پښـتو ژبـې او نـه د نـورو پښتنـي او افغانـي ارزښـتونو پـه يوه تيږه هم و نه درېده، نو ويلای شو چې:

ايډيـالوژي پـه خـپلو دواړو "کمونيسـي" او "مذهبـي" بڼـو کـې د پښتو ژبنی جوړښت په وړاندې د مخالف مثلث يو کونج جوړ کړ.

ب، بيروکراسي:

بيروکراسـي نـه د افغانسـتان د ۱۳۴۳ ل کـال د اساسـي قـانون درېيمه مـاده چې پښـتو او دري ژبـې د هېـواد رسـمي ژبـې ګڼي او نـه د همدې اساسـي قـانون پېنځه دېرشمه ۳۵ مـاده چې پښـتو ژبـه د هـيواد ملـي ژبـه "ګڼي" يـوه هـم پـه رسـميت نـه پېژنـي، بيروکراسـي نـه پښـتو ليکـي او نـه پـه پښـتو غږېـږي. بېروکراسـي پـه واقعيـت کـې يـوازې او يوازې دري ژبه د هېواد رسمي او ملي ژبه منلې ده.

يانې:

بېروکراسي د پښتو ژبې جوړښت د مخالف مثلث راس.

ج:

يـوه ډـله دوه اتشـه غـير ګونـدي پښـتانه څېړونکـي او لـيکوالان شـته چـې سـوچه پښـتو ليکـي او لـه هـر چـا زيـات د پښـتو ژبـې جوړښـت ملاتـړ کـوي، خـو دا ښاغلـي پـه خـپلو کورنـو کـې لـه خـپلو ماشـومانو سره په پښتو ژبه نه غږېږي.

لـه يـو غـير پښـتو ژبـي افغـان سره څـو کسـه ناسـت پښـتو ژبـي افغانـان په دري ژبه غږېږي.

ځينـې پښـتانه څېړونکـي د پښـتو ژبـې شـپږ اوه سـوه څېړنـيز کـتاب په پښتو، خو سريزه يې په دري ژبه ليکي.

دا ډول درانه څېړونکي لیکوالان، پښتو ژبې پښتانه او فارسیوان پښتانه او د پښتو ژبنی جوړښت انقلابي غوښتونکي په لوی لاس د پښتو ژبنی جوړښت د مخالفینو تبر ته لاستی اچوي.

ویلای شو چې په بېروکراسۍ پورې ننښتي بناري شوي او محافظه کار پښتو روښانفکره قشر لږ تر لږه له دغسې یوه کلتوري انحطاط او لوېدنې سره وران نه دی، یاني دا دول کلتوري ــ ژبني بهیر د پښتو ژبني جوړښت د مخالف قشر بل کونج.

ئنلو ير

ایډیالوژی، بېروکراسۍ او نومورې کلتوري ــ ژبني بهیر د پښتو ژبني جوړښت پر وړاندې د مخالف مثلث جوړ کړی.

واقعیت دا دی چې قومي جوړښت ببله کلتوري - ژبني جوړښت څخه یو کمزوری او بې بنسټه جوړښت دی. دا خو ژبنی جوړښت او بنسټ دی چې قومي جوړښت ښکته پورته بیایي.

کلتوري - ژبنی جوړښت په افغانستان کې پښتانه په سلوکې ۱۳؛
او هزاره ګان په سلو کې سل را ښکته کړي.

خو،
تاجک یې دري ځلې پورته کړي دي.
پورتنۍ څېړنې او ارقام ښیي چې:

پښتون "قومي اکثریت" په واقعت کې په سیاسي لحاظ پر یوه کلتوري اقلیت بدل شوی دی.

پښتو ژبه له "یوه سیاسي واقعیت" نه یوه کمزوري کلتوري واقعیت" ته رابښکته شوې ده.

په حقیقت کې قومي جوړښت د یوې تولنې بطي او "ژبني جوړښت" یې سیاسي پوله ده. یو په بل باندې د دې پولو لړول مطلوب قومي تجانس منځ ته راوړل شي.

وړاندیز

پښتو ژبنی جوړښت له مخالف سیاسي کلتوري مثلث نه لږ تر لږه د خلاصون دري پخې رسمي، ملي او دموکراتیکې لارې لري:

د نومورې اساسي قانون د دریمې مادې له مخې د پښتو ژبې رسمي موقف؛ د همدې اساسي قانون د ۳۵ مادې او د اکثریت د ژبې په توګه د پښتو ژبې ملي موقف؛

او په مرکزي او جنوبي اسیا کې د یوې سیمه ییزې ژبې سیمه ییز موقف،

نو؛

د پښتو ژبنې جوړښت غوښتونکي، د تولنې د کلتوري واقعیتونو په توګه د هېواد نورو ژبو ته په احترام، د پښتو ژبې د کلتوري او علمي انکشاف لپاره نومورې لارې خپلولی شي.

تر څو پښتو ژبه له ننني کمزوري "کلتوري واقعیت" نه "سیاسي واقعیت" ته اچته شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوهنمل محمداسمعیل یون

راتلونکې لویه جرګه او انتخابات

تشویشونه، اټکلونه او وړاندیزونه

تشویشونه: وخت او ژوند د باد او اوبو مثال لري، ډېر ژر ژر تېرېږي او شاته نه ګوري. هوښیار خلک هغه دي چې له وخت څخه پر خپل وخت ډېره ګټه پورته کړي، رحمان بابا خو ان تېر وخت او تېر ساعت د لحد مړی ګڼي چې ان په سختو ژړاګانو هم نه را ژوندی کېږي او نه بېرته لاس ته راځي.

د بن د ټرون او د بېړنۍ لویې جرګې د پریکړو له مخې د همدې بېړنۍ لویې جرګې تر جوړېدو یو نیم کال وروسته د اساسي قانون د تصویب لپاره بله لویه جرګه رابلل کېږي او تر هغه وروسته بیا د شپږو میاشتو په بهیر کې عمومي انتخابات کېږي او په نتیجه کې به یو منتخب حکومت رامنځ ته کېږي. اساسي قانون، لویه جرګه، انتخابات او منتخب حکومت هغه ډېرې ستړې سیاسي مسئلې دي چې د افغانانو او افغانستان برخلیک ټاکي. د زمانې څرخ په ډېره بېړه تاوېږي، خو زمونږ ولس په تېره بیا ملي سیاسي ډلې، ملي شخصیتونه او نورې سیاسي ډلې لا تر اوسه کوم فعال سیاسي تحرک، خوځون او فعالیت نه لري او ددې طلایي وخت طلایي شېبې یې له لاسه وځي. راتلونکې لویې جرګې او انتخاباتو ته خورا کم وخت پاتې دی که سیاسي ډلې همداسې ویدې پاتې شي او یا هم نوې متحرکې سیاسي ډلې او ګوندونه رامنځته نه شي، نو داسې اټکل کېږي چې د افغانستان راتلونکې به تردې هم مبهمه او بدتره شي.

که چېرې په هېواد کې د ملي ګوندونو همدا ډب حالت همداسې ډب پاتې شي او د اوسنۍ واکمنې انحصارګرې ډلې پر وړاندې یو ملي بدیل، جبهه او ائتلاف جوړ نه شي او د هېواد په سیاسي چارو کې د اوسنۍ واکمنې سیاسي ډلې لاس همداسې خلاص پاتې شي نو د سترو سیاسي ناورینونو د پېښېدو اټکل کېدی شي چې ځینې یې دلته په ګوته کوو:

اټکلونه:

الف_ د بدیل مخنیوی: اوسنۍ واکمنه سیاسي ډله غواړي تر راتلونکې لوېې جرګې پورې په هېواد کې هېڅ یوه لویه سیاسي ډله او جبهه چې ددوی ګټو ته خطر او ضرر پېښولای شي رامنځ ته نه شي، دوی غواړي همدا حالت تر لوېې جرګې پورې همداسې وساتي. که چېرې دوی تر بلې لوېې جرګې پورې له پوځي پلوه همداسې برلاسي پاتې شي، نو بیا هم لویه جرګه تر خپل اغېزلاندې راوستلای شي، لکه څنګه چې دې جرګه کې امریکایانو او ملګرو ملتونو دوی ته د ویټو حق ورکړ او سولې ته دګوانښ په پلمه یې دوی ته امتیازونه ومنل، نو بله لویه جرګه هم همداسې وګڼه. واکمنه انحصارګره ډله غواړي د زور او پیسو په وسیله د قوي اپوزیشن مخه ونیسي، هر مخالف ته د طالب او القاعدې نوم او رنګ ورکړي او د هغو د ځپلو لپاره د بهرنیو ځواکونو په تېره بیا د امریکایي ځواکونو پام راواړوي.

ب_ راتلونکی اساسي قانون: د راتلونکي اساسي قانون مسوده دیوه ځانګړې کمیسیون له خوا ترتیبېږي او لوېې جرګې ته د تصویب لپاره وړاندې کېږي، په اساسي قانون کې به دوه موضوعګاني تر نورو زیاتې جنجالي وي، یوه د فېډرېشن موضوع او بله د ملي ژبې موضوع. د فېډرېشن پلویان اوس دومره ځواکمن نه دي، خو کېدی شي په افغانستان کې د یو مرکزي حکومت موضوع د زیات تائید وړ وګرځي، نو د پښتو ژبې هغه خپل حقوق چې د ۱۳۴۳ل کال اساسي قانون کې ورته ورکړل شوي او هېڅکله عملي نه شول، هغه هم کېدی شي له ګوانښ سره مخامخ شي، ځکه چې اوس د پښتو ژبې هغه ډېر شعوري مخالفین په بشپړ واک کې

دي، دوی به اوس هڅه کوي چې پر کمیسیون خپل فشار راولي چې د اساسي قانون ددې مادې متن بدل کړي او بیا به په لویه جرګه کې د خپلو پلویانو له لارې هڅه وکړي د پښتو ژبې حق سلب کړي. د فډریشن او ژبې له موضوع پرته په اساسي قانون کې نورې موضوعګانې ځکه د زیات تشویش وړ نه دي چې هغه پر ټول ولس، پر شمال وجنوب، ختیځ او لوېدیځ یو شان تطبیقېږي.

ج ـ عمومي تاکنې (انتخابات): په اساسي قانون کې به د انتخاباتو ماده هم راځي او کېدی شي د یوې بلې ځانګړې ضمیمې په توګه د انتخاباتو قانون جوړ شي، د هېواد د راتلونکي سیاسي برخلیک او حکومت په ټاکلو کې د انتخاباتو قانون تر ټولو مهم رول ادا کوي، دلته مهمه خبره داده چې د انتخاباتو قانون د ټولنیز عدالت او ټولنیزو واقعیتونو پر بنسټ جوړېږي او که نه؟ دا هم تر اوسه معلومه نه ده چې د انتخاباتو د قانون بشپړ متن لویې جرګې ته وړاندې کېږي او که نه؟ که چېرې د راتلونکو انتخاباتو لایحه د بهرنۍ لویې جرګې د ځانګړي کمیسیون د انتخاباتو په شان وي، نو بیا خو ښکاره خبره ده چې ټولنیز عدالت تر پښو لاندې کېږي، د بهرنۍ لویې جرګې د انتخاباتو یوه بېلګه به وړاندې کړو: په بهرنۍ لویه جرګه کې د لغمان له ولایت څخه ټول (۲۵) له لوګرڅخه ټول (۱۸) خو له پنجشېر ولسوالۍ څخه له بېلابېلو لارو تر (۳۰) تنو هم زیات راغلي وو. د بدخشان اداري واحدونو له (۱۳) څخه (۲۸) ته پورته شوي وو. د انتخاباتو په قانون کې به حتما د اداري واحدونو او نفوسو خبره زیاته مطرح کېږي. دې کې بیا د ټولنیز عدالت تر پښو لاندې کولو اټکل زیات دی، یو خو دا چې په تنظیمواکۍ کې استاد رباني په خپل سر د تاجک میشتو سیمو اداري واحدونه زیات کړي او د نفوسو په اټکل کې هم کېدی شي مبالغه وشي لکه په تېره لویه جرګه کې چې دا کار وشو، په بهرنۍ لویه جرګه کې د خوست یو وکیل محمداکبر نېکزاد استاد رباني ته د پارلمان د اشخاصو د تاکنې په برخه کې وویل: "استاد در افغانستان شما (تاجیکها) اکثریت هستید یا ما (پشتونها)؟" استاد رباني ورته وویل: "شما" نو نېکزاد صیب ورته وویل: " دا نو چې زه په لویه جرګه کې له هر لسو تنو څخه یو تن د

پارلمان د غړو په توګه ومنم نو دې کې خو ته اکثریت کېږي او موږ په اقلیت کې راځو، نو دا خو معلومېږي چې تاسو او د لوېې جرګې کمیسیون له موږ سره درغلي کړې او زمونږ حق مو سلب کړی، اکثریت مو په اقلیت بدل کړی، نو هغه پارلمان چې اکثریت په کې په اقلیت بدلېږي نو موږ یې ولې ومنو؟ ښه به دا وي چې له هر ولایت څخه دوه دوه تنه پارلمان ته راشي". استاد رباني چې د اکبر نېکزاد دا خبرې واورېدې نو غلی شو او څه ځواب یې نه درلود.

نو ګه د انتخاباتو په قانون کې بیا هم څوکی په همدې ډول ووېشل شي، لکه د بېړنۍ لوېې جرګې له خوا چې وېشل شوې وې، نو ښکاره خبره ده چې د انتخاباتو په نتیجه کې به یو ملي حکومت رامنځته نه شي، ځکه چې د هېواد اکثریت به په لومړي ګام کې له واکه محروم شي.

د- راتلونکې لوېه جرګه: تر اوسه دا معلومه نه ده چې د راتلونکې لوېې جرګې لپاره بیا انتخابات کېږي او که نه؟ یا همدا وکیلان لوېې جرګې ته ځي؟ او که نه په دې برخه کې به څه کمی وزیاتی او یا غورچانګ کېږي؟ او که غوراوی کېږي دا به دچا له خوا کېږي؟ د انتسابي غړو، وزیرانو او والیانو د ګډون مسئله به چې اکثره د واکمنې ډلې پلویان وو څنګه اوارېږي؟ دا ټولې هغه پوښتنې دي چې باید تر لوېې جرګې ډېرې دمخه سپینې او اواري شي. که لوېې جرګې ته د همدې انتسابي غړو په ګډون همدا ترکیب بیا راشي او واکمنه ډله هم تر هغه وخته په همداسې قوت کې پاتې وي او بهرنیان یې هم همداسې ملاتړ وکړي، نو داسې دې وګڼل شي چې نه به داسې اساسي قانون تصویب شي چې هغه پر عدالت ولاړ وي او نه به هم د انتخاباتو عادلانه قانون.

هـ- راتلونکې انتخابات: راتلونکې انتخابات د راتلونکې لوېې جرګې، اساسي قانون او د انتخاباتو د لایحې له کیفیت څخه بنه څرګندېږي، که چېرې لوېې جرګې بنه وړتیا درلوده او د پوره عدالت پر بنسټ یې اساسي قانون تصویب کړ او تر هغه وروسته د انتخاباتو قانون هم د ټولنیز او ملي اندول او عدالت پر بنسټ ولاړ و. نو بیا خو د راتلونکو انتخاباتو نتیجې هم

مثبتې بولـه، کلـه چې د انـتخاباتو نتـيجې د عـام ملـت د هـيلو بنکارندويې وي، نـو د هغـو پر اساس بـه جوړ شوی حکومت هـم ملي او د ولـس د خوښـې وړ وي او کـه پـه پورتـه ټولـو مسـايلو کې درغلي شوې وه، نو حکومت يې هم همداسې بې کفايته او بې ثباته وګڼه.

و ـ د تاکـنو د نتـيجو تضـمين: تـر ټولـو سـتره او سياسـي وېـره د انـتخاباتو د نتـيجو تضـمين دی، که چېرې په افغانستان کې رښتيني انتخابات هم وشي او د ولـس د خوښـې استازي پـه تاکـنو کـې غوڅ بری هم ترلاسه کړي، خو دې سره سره بـيا هـم واکمنه نظامـي ډلـه د واک لـه اساسي لېړد څخه ډډه وکړي نـو ايـا داسې کوم تضمين او سرچينه شته چې واکمنه ډلـه دې ته اړه کړي چې واک نوي منتخب حکومت ته پرېږدي؟

پـه خواشينۍ سره بايد ووايو چې تر اوسه داسې کوم تضمين او د واک کومه بلـه سرچينه نه شته چې واکمنه ډلـه واک پرېښودو ته اړه کړي. په افغانسـتان کې اوس د واک اساسي سرچينې بهرني پوځي ځواکونه او په کورنۍ کچه د نظـار شـورا پوځـي سياسـي ډلـه ده، بهرنـي پوځونـه نـه غـواړي چـې پـه افغانسـتان کې د ټولنيز عدالت د تضـمين او تامـين لـپاره خپلـه وينه قربان کړي، غوره مثال يې همدا تېره بېرنۍ لويه جرګه ده.

دا واقعيـت ټولـو تـه څرګـند دی، چـې کـه پخوانـی پاچـا اعليحضـرت محمدظاهرشاه په لويه جرګه کې ځان کانديد کړی وای نو (۸۰ ـ ۹۰) سلنې وکيلانو هغـه تـه رايه ورکولـه، خر د نظار شورا د مخالفت له وجې هغه ځان کانديد نـه کړ او امـريکايانو نـه غوښتل لـه نظار شورا سره د جګړې او يا د هغـوی د خـپګان پـه بـيه د شـاه ملاتـړ وکـړي، پـه دې وخـت کـې لـه ملګـرو ملـتونو او امريکايـي پوځونـو پـرته بـل مطرح قـوت نـه و چې پـر نظارشـورا باندې يې د زور لـه لارې د ولـس حق منلای وای. کلـه چې پخوانی پاچا لـه خـپلې کانديدۍ تېرشـو، نـو پـه کانديدانو کـې تـر ټولـو لـرې بـل غـوره شـخص نـه و، نـو ځکـه وکـيلانو هغـه پـه ډېر اکثريت يانې (۱۵۰۰) رايـو څخـه پـه (۱۲۹۵) رايـو د هېـواد د مشـر پـه توګه پـه دې نيـ چې د اوسنۍ واکمنې ډلې انحصاري واک پای ته ورسوي.

خو کله چې د حکومت د جوړېدو خبره شوه بیا له جرګې څخه واک واخیستل شو او خبره د پردې شاته ولږېدول شوه. نظار شورا ځکه اساسي پوستونه او کابینه انتخاباتو ته وړاندې نه کړه چې دوی پوهېدل د انتخاباتو له لارې یې نه شو ګټلای. د لویې جرګې د رئیسه هیئت د پنځو څوکیو لپاره انتخابات دوی ته غوره ببلګه وه، چې د نظار شورا یا پنجشېر ولسوالۍ دکاندیدانو له جملې څخه یو تن هم بریالی نه شو، نو کله چې د جرګې د رئیسه هیئت څوکۍ نه شي ګټلای، نو وزارتونه به څنګه وګټي؟

همدا علت و چې بیا یې له خپل نظامي زور څخه ګټه پورته کړه، کرزی صیب امریکایان او ملګري ملتونه یې دې ته اړ کړل چې اساسي وزارتونه بیا دوی ته ورکړي او بیا په داسې وخت کې یې جرګې ته اعلان کړي چې د مخالفت لپاره هېڅ وخت پاتې نه وي. د کابینې تر معرفۍ څه موده وروسته په یوه خصوصي غونډه کې بنا غلي کرزي صیب دا اعتراف کړی و چې: " موږ په لویه جرګه کې عدالت تر پښو لاندې کړ او سولې ته مو ترجیح ورکړه". له "سولې ته ترجیح" څخه دبنا غلي کرزي مقصد دادی چې نظار شورا اخطار ورکړی چې "که چېرې د کابینې په تاکنه کې زموږ شرطونه ونه منل شي نو موږ به کابل په وینو ولمبوو". نو کرزي صیب ځکه غوره وبلله چې ځه که عدالت تامین نه شي نو لږ تر لږه خو به موقتي سوله رامنځ ته شي، نو د راتلونکو انتخاباتو د مثبتې نتیجې د تطبیق او تضمین لپاره هم همدا وخره شته چې بیا به د بېرنۍ لویې جرګې پېښې تکرارېږي.

اوس پوښتنه داده چې راتلونکې لویې جرګې، اساسي قانون، انتخاباتو او منتخب حکومت ته د دومره تشویشونو او اټکلیزو خطرونو د مخنیوي لپاره د حل کومه لاره هم شته او که نه؟ ددې پوښتنې په ځواب کې باید وویل شي چې د حل لارې شته، خو دا د حل لارې زیات کار، زغم، پوره تدبیر او زیاته قرباني غواړي، دلته به ځینو حل لارو او وړاندیزونو ته هم اشاره وکړو:

وړاندیزونه:

۱. **د يوه ملي سياسي بديل جوړول:** د اوسني انحصار د مخنيوي لپاره تر ټولو ضروري خبره د يوه افغانشموله سياسي بديل جوړول دي. په دې سياسي بديل کې بايد په افغانستان کې د ټولو قومونو د استازې تمثيل وشي، که چېرې داسې وشي نو د يوې ځانګړې ډلې د انحصار ماتېدل ډېر اسانېږي، اوسنۍ انحصارګره ډله غواړي تر راتلونکې لويې جرګې او انتخاباتو پورې هم سياسي حالات او هم نظامي وضع همداسې پاتې شي او په دې موده کې کوم قوي مخالف تحريک سر راپورته نه کړي، که چېرې حالات همداسې بې تحرکه روان وي، نو د اوسنۍ سياسي نظامي ډلې د بري اټکل زياتېدی شي.

۲. **د لويې جرګې د وکيلانو رول:** که چېرې د راتلونکې لويې جرګې لپاره بيا له سره ټاکنې کېږي، نو بايد د هغو لپاره سم ترتيبات ونيول شي او هغه نيمګړتياوې چې په بېړنۍ لويه جرګه کې وې د هغوی د مخنيوي لپاره بايد هڅه وشي، کوښښ دې وشي چې غوره ملي او مسلکي شخصيتونه لويې جرګې ته ولېږل شي، ولايتونو او ولسوالیو ته د زيات وکم سهم د ورکړې هغه نا اندولي چې په بېړنۍ لويه جرګه کې وه هغه بايد بيا تکرار نه شي او که چېرې همدا وکيلان بيا لويې جرګې ته ځي او يا په کې غورچانګ کېږي، نو ددې لپاره بايد يا يو بېل ناپېيلی کميسيون وټاکل شي چې د هېڅ سياسي ډلې اغېز پرې پروت نه وي او يا دې هم د هر ولايت له خپلو وکيلانو يوه يوه جرګه جوړه شي او هغوی دې له خپل منځه لويې جرګې ته غوره او مسلکي کسان ور وپېژني، په دې لويه جرګه کې د مسلک پر خاوندانو ځکه زيات تېنګار لازم دی، چې دا د اساسي قانون د تصويب لپاره جوړېږي، نو د فن او مسلک خاوندانو ته په کې ډېره اړتيا لېدل کېږي، که لويې جرګې ته په ربنتيا هم ډېر غوره غوره وکيلان لاړ شي نو زيات اټکل دی چې دوی به په هېوادنۍ کچه غوره پرېکړې وکړي او د اساسي قانون هغه مادې چې د ملت د ګټو پر ځای د ځينو خاصو ډلو د نظر او ګټو د تمثيل لپاره وړاندې کېږي د هغو مخه به ونيسي.

۳. **د انتخاباتو څانګړی کمیسیون:** د انتخاباتو څانګړی کمیسیون باید بشپړ ناپېیلی او د ملګرو ملتونو تر مستقیمې څارنې لاندې کار وکړي، د واکمنې ډلې او نورو تنظیمي ډلو تر اغېزې لاندې باید نه وي. انتخابات هم باید د ملګرو ملتونو تر نظر لاندې ترسره شي، د انتخاباتو طرزالعمل باید روښان او د عدالت پر بنسټ ولاړ وي، که چېرې سیمه ییزه، ژبنۍ، قومي او تنظیمي لېوالتیا په کې په پام کې نیول شوې وي او په انتخاباتي حوزو کې د څوکیو او یا استازو شمېر ناعادلانه وي، نو مخکې تر دې چې عملي انتخابات پیل شي ـ باید سمون په کې راوستل شي، که د انتخاباتو د ناعادلانه طرزالعمل له مخې عادلانه ټاکنې هم ترسره شي نتجیه به یې منفي وي، د ساري په توګه که د انتخاباتو په طرزالعمل کې یوې ولسوالۍ ته (۱۰) څوکۍ او یوه ولایت ته (۱۰ یا ۱۲) څوکۍ ورکړل شي نو دا عدالت نه دی. د بېرنۍ لویې جرګې د طرزالعمل له مخې پنجشېر ولسوالۍ (۹) څوکۍ، لوګر او نورستان ولایت ته (۱۷) (۱۷) څوکۍ ورکړل شوې وې، خو وروسته د بنځینه استازو او نورو غړو په ګډون له پنجشېر ولسوالۍ څخه (۳۰)، له لغمان څخه (۲۵)، له نورستان څخه (۱۹) او د لوګر څخه غالباً (۱۸) کسانو ګډون کړی و، نو که دا او دې ته ورته نورې دا ډول هڅې کېږي، نو دا به طبعاً انتخابات تر پوښتنې لاندې راولي، که فرضاً د انتخاباتو طرزالعمل له دا ډول بېلګو څخه ډک وي. نو بیا انتخابات ځکه ضرور نه دي چې طبعاً یې همغه خلک ګټي چې چا پر طرزالعمل خپل دا ډول نظر او غوښتنه تحمیل کړي. په تنظیمي پړاو کې د اداري واحدونو خبره بله لانجمنه مسئله ده، که د هغو پر بنسټ نویو زیاتو شویو اداري واحدونو ته امتیازات ورکړل شي، نو بیا به اکثره مستحق ولایتونه او د هغو اوسېدونکي زیانمن شي، د تنظیمي پړاو له مخې د پنجشېر یوه ولسوالۍ پر څلورو ولسوالیو بدله شوې، لغمان ولایت هم څلور ولسوالۍ لري، مانا دا چې لغمان او پنجشېر ولسوالۍ ته به یو ډول حقوق ورکول کېږي، که چېرې د انتخاباتو کمیسیون هم د بېرنۍ لویې جرګې د کمیسیون لاره تعقیب کړه ګو څرګنده خبره ده چې عدالت تر پښو لاندې کېږي.

د اداري واحدونو تر څنګ د نفوسو شمېر بله جنجالي مسئله ده چې د انتخاباتو کمیسیون به ورسره لاس وګرېوان وي. په افغانستان کې هېڅ قوم هم پر خپل هغه شمېر چې په ځینو احصائیو کې ښودل شوی قانع نه دی، اکثره احصایې هم دقیقې نه دي، نو که د نفوسو د همدې اتګلي شمېر له مخې ولایتونو او ولسوالیو ته سهم ورکړل شي، ځینې نور به پرې ځکه قانع نه شي چې هېڅوک تربل ځان کم نه ګڼي او که په انتخاباتو کې نفوس په پام کې ونه نیول شي نو دا هم لویه بې انصافي ده، که چېرې د ملګروملتونو له خوا واقعیت ته کومه نږدې احصائیه وي، نو هماغه دې په پام کې ونیول شي، هم نفوس او هم اداري واحدونه دواړه دې په پام کې ونیول شي او که دقیقه احصائیه نه وي، نو د هرې سیمې او په مجموعې ډول د هېواد د نفوسو تر دقیقې سرشمېرنې پورې دې انتخاباتي سیستم تر تنظیمي اداري دمخه اداري واحدونو له مخې اعیار شي. هغه ولایتونه چې په ښکاره تر نورو لوی دي او زیات نفوس لري لکه کابل، ننګرهار، کندهار، هرات، مزارشریف او پکتیا دوی ته دې تر نورو ولایتونو نسبتاً زیات سهم ورکړل شي او نورو ولایتونو ته دې مساویانه وندې ورکړل شي، کله چې تر منتخب حکومت وروسته په هېواد کې عمومي سرشمېرنه وشوه بیا دې په نورو انتخاباتو کې هم اداري واحدونه او هم نفوس دواړه په پام کې ونیول شي، لنډه دا چې د ببرنۍ لویې جرګې د څانګړي کمیسیون له خوا چې داخل کومه بې انصافي شوې وه هغه باید بیا تکرار نه شي.

۴. **د انتخاباتو د نتیجو د بریې د عملي کولو تضمین:** ډېر زیات احتمال دی چې تر انتخاباتو پورې به په افغانستان کې ملي پوځ او ملي پولیس (څارندوی) جوړ نه شي، البته تر اوسنۍ حالت به یو څه پرمختګ وشي، خو د داسې ملي پوځ او ملي پولیسو جوړول چې د ولس زړه پرې راټول او ډاډه شي تر هغه وخته ستونزمن بربښي، که چېرې اوسنۍ واکمنه ډله په همدې ډول له خپل نظامي او سیاسي زور سره په واک کې پاتې وي، نو طبیعي خبره ده چې نه یوازې پر تاکنو خپل اغېز غورځولای شي، بلکې د هغو تګلوری هم بدلولای شي، که چېرې همدا ډله انتخابات وګټي نو بیا یې د نتیجې د عملي کولو لپاره تضمین ته څکه اړتیا نه پیښه کېږي چې خپله

همدوی دي نو دوی به په خپله دولت هم جوړوي او خپل نظامي دریځ به هم غښتلی کوي. خو که چېرې د دوی مخالفینو انتخابات وګټل لکه په تېره لویه جرګه کې چې تقریباً اکثره وکیلان د دوی له انحصار سره مخالف وو، نو بیا به څه کېږي؟ واکمنه ډله به په خپله خوښه نظامي او سیاسي واک پرېږدي او که نه؟ په هېڅ ډول فکر نه کېږي چې هغوی دې په خپله خوښه واک پرېږدي. که فرضاً ډېر زیات نړیوال سیاسي فشار پرې راشي نو بیا به هم ووایي چې څه ملکي برخه یې د منتخب حکومت خو د نظامي چارو امتیاز باید مورِ سره وي، ځکه چې د "طالب او القاعدې پر ضد مو جګړه کړې ده؟!!" نو که بیا هم همداسې حکومت چې نظامي چارې یې د تنظیمي اشخاصو او ملکي چارې یې د ملت د استازو له خوا ترسره کېږي رامنځ ته شي ګومان نه کېږي چې ډېر دوام به وکړي. تل به ملکي حکومت د پوځي هغو له خوا ترګوابښ او خطر لاندې وي. نو تر ټولو ښه لاره یې داده چې یو نړیوال سیاسي او پوځي تضمین موجود وي. ګومان نه کېږي چې امریکایي پوځونه او نړیوال سوله ساتی ځواک تر راتلونکو انتخاباتو دمخه له افغانستان نه پښې سپکې کړي، ځکه که دوی ووځي د اوسني حکومت عمر هم شاید را لنډ شي.

نو ښه لاره خو داده چې د ملګرو ملتونو تر نظر لاندې سوله ساتي ځواکونه تر نویو انتخاباتو پورې د اوسنۍ واکمنې ډلې ټولې ملېشې بې وسلې کړي او د ملي پوليسو او ملي اردو د جوړولو کار دې ډېر زیات ګړندی کړي، په ملي اردو او پوليسو کې باید د جهاد او الحاد په نومونو د تنظیمي اشخاصو او ټوپکوالو داخلول بند شي. د بن کنفرانس پرېکړې هم وایي چې له کابل ښار څخه باید ټول وسلوال کسان ووځي. تر هغه چې کابل ښار له وسلوالو ملېشو څخه پاک نه شي او د ملګرو ملتونو تر چتر لاندې سوله ساتي ځواکونه او همدارنګه د نړۍ ستر زبرځواکي؟ د امریکا متحده ایالتونه، انګلستان او نور مطرح هېوادونه په افغانستان کې د راتلونکو انتخاباتو د نتیجو تطبیق تضمین نه کړي او افغان ملت ته یې ډاډ ورنه کړي راتلونکي انتخابات به بې باوره او بې نتیجې وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوهاند دکتور مجاور احمد زیار

د افغانستان اوسنی ژبتو کمیز رغښت

(Ethno – Linguistic composition of Afghanistan)

پورتنی لیکنه چې د پوهاند صاحب زیار یوه ژوره څېړنیزه او پوهنیزه لیکنه ده، د "پښتو او پښتانه د ژبپوهنې په رڼا کې" خپره شوې ده او د لیکنو له دغې ټولګې سره سمون خوري، ځکه درانه لوستونکي د نومورې ښوونیزې لیکنې لوستلو ته رابولم چې د اثر په شپږم څپرکي کې (۲۶۸ ـ ۲۹۸مخونو) بشپړه راغلې ده.

په مینه اومننه

داکتر جاوید

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډاکټر جاوید

د افغانستان په شمال کې د طالب او القاعده په نومونو د پښتنو وژنې

د لـــيلې دښـته يـــوازې دښته نه ده
چې له مني نه يې زه پکښې مدفون يم
هـــره دښـته د وطـــن ليلي ـ ليلي ده
زه د خـــپل وطن له سره تېر مجنون يم

يادښت:

د روان زېږديز کال د اګست په پيل کې د همدغه کتاب چې اوس يې تاسې لولئ د ليکنو د راټولو هوډ وکړ او د همدغې مقالې تر سرليک لاندې مې موضوع نباغلي ډاکټر سبحان هاتفي ته وسپارله، هغه په وړين تندي ومنله. خو وروسته بيا نباغلي هاتفي صاحب زيات بوخت شو، او د نومبر تر اومې نېټې پورې مې په دې اړه د هغه له خوا کوم احوال تر لاسه نه کړ، نو پريکړه مې وکړه چې د په همدې برخه کې په مطبوعات کې خپرې شوې مستندې ليکنې او راپورونه ستاسې په وړاندې کېږدم.

په دې کې خو هېڅ شک نه شته، چې پښتانه له خپلې ژبې سره ګډه ریښه لري او د میشتېدنې اولېږدیدنې لومړنی مرکزونه یې د هندوکش شمالي برخې دي. چې ګڼو بهرنیو څېړونکو او ختیځپوهانو لکه، ګایګر، ډاکټر مارګنستېرزن او ډېرو نورو په اثبات رسولې او همداراز یو شمېر افغاني څېړونکواوپوهانو هم په خپلو اثارو کې ورته اشاره کړې ده.

که چېرې موږ د خپل تاټوبي د لېږدیدنو لنډ تاریخ ته ځیر شو نو د موتنګرې په قول په منځ اسیا کې د کمونستانو تر واکمنېدو وروسته (۱۹۲۶ - ۱۹۱۷) څه له پاسه نیم ملیون په تېره بیا تاجک او ازبک کډوال زموږ هېواد ته راوکوچېدل او ګڼ شمېر یې د افغانستان په شمالي سیمو کې میشته شول او د هغه مهال افغاني واکمنانو په ډېره ورینتدي او اسلامي روحیه ځمکې او افغاني هویت وروبخښل.

(ریا او دفاع. د محمد حسن سهاک لیکنه)

خو د دېموکراسۍ له لسیزې را په دېخوا کله چې د افغانستان په اساسي قانون کې پښتو د ملي ژبې په توګه ومنل شوه، روسیې د همدغو کډوالو په مرسته د اقلیتونو او ملیتونو د مارکسېستي اصطلاحاګانو او اطلاعاتو په مرسته زموږ د ملي کور د ورانېدو بنسټ کېښود، چې په یو ارخیزه توګه د پښتنو پر وړاندې، ان تر ننه دوام لري.

"د ټولنپوهنې علم، په ټپلا ټپلو ټولنو کې ورځنې ژوند او سیاسي چارو دا ثابته کړې چې اقلیتونه یا لږکي په هره ټولنه کې د هغې د اکثریت په اندول بې ثباته وي، له استثنایي حالاتو پرته دوی هغه وخت زیات سر راپورته کوي چې هېواد له عمومي بحران سره مخ وي او همدا حالت دوی د خپل ځان او ژوند د خړوبېدو او د خپلو غوښتنو د لاس ته راوړلو وخت بولي. ان که د دوی غوښتې د ټولنې او د هېواد له ملي ګټو سره په تضاد کې هم وي. هر هغه ټولنه چې لږکي ولري په خپل ځانګړي موقعیت او حالت کې د خپلو اقلیتونو له دې ډول غوښتنو سره مخ وي. اقلیتونه کېدای شي مذهبي وي او یا کېدای شي قومي وي. هغه هېوادونه او ټولنې چې ګڼ قومیزه وي له دې ستونزو سره مخ وي. په ځانګړې ډول هغه ټولنې چې

اقليتونه يې له نورو هېوادونو سره قومي او مذهبي اړيکي لري، په خطرناک ډول له دې بحران سره مخ وي.

افغانستان هم له هغو هېوادونو څخه دی چې د يو لوی (اکثريت) قوم تر څنګ ځينې واړه قومونه او مذهبي لږکي هم په کې ژوند کوي. دا اقليتونه کېدی شي پر دوو کټګوريو ووېشل شي: يو هغه لږکي چې له بهرنيو هېوادونو سره ژبنی، قومي او مذهبي اړيکي لري او په اصطلاح د طمعې، لمسونې، هڅونې او پارونې اصلي سرچينې يې هم هماغه هېوادونه وي.

دويم هغه ډول اقليتونه دي چې تر هېواد دننه ژوند کوي، ځانګړې ژبه، تقريباً ځانګړی کلتور لري، خو له بهرنيو هېوادونو سره قومي اړيکي او نور ټينګ تماسونه نه لری.

افغاني ټولنې ته د لومړي ډول اقليتونو د حقوقو مدعيان د زيات خطر او سر دردی سبب کېږي. په دې لږکيو کې تاجکان، چې د پخوانې شوروي له تاجکستان او له ژبنې پلوه له ايران، ازبکان چې د پخوانې شوروي له ازبکستان او هزاره ګان چې له مذهبي پلوه له ايران سره اړيکي لري، ځينې وختونه په افغانستان کې د خپلو قومي، ژبنيو او مذهبي "حقوقو" د تلف کېدو چيغې پورته کوي.

سره له دې چې افغانستان يو داسې هېواد و چې د اقليت او اکثريت خبره په کې چندان مطرح نه وه، که ظلم هم شوی، نو پر ټولو شوی او که د سوکالۍ لمر هم لګېدلی نو پر ټولو لګېدلی دی. البته د ځينو واکمنو له خوا به د پردي تېري د مخنيوي او اقتدار ته د خطر د له منځه وړولو په نيت پر کوم ځانګړي اتنيکي ګروپ فشار راوړل شوی وي، خو دا ټولټال په دې مانا نه دي چې ګڼي چا پر کوم ځانګړي اقليت ظلم او تعدی کړي دي. د نفوس په اندول په افغاني ټولنه کې تر ټولو خراب ژوند د پښتنو و او دی، يوازې د کوچيانو پښتنو له خواريو ډک ژوند او د هغو د وګړو شمېر، د افغانستان د هر اول، دويم او دريم اقليت له وګړو څخه زيات دی، پاتې نور پښتانه لا خو پر ځای پرېږده. له دې سره سره بيا هم په افغانستان کې ځينو اقليتونو ته منسوب اشخاص په قراره کېنناستل او له لرې او نژدې

سرچينو سره يې اړيکي ټينګ کړل، يا هغوی ورسره اړيکي وساتل او په افغانستان کې يې د "اقليتونو"، محرومو اقليتونو "ملیتهای ستمدیده" او په نورو نومونو شعارونه پورته کول.

له پخوا زماني راهيسې روسان په دې ګروهه وو چې د منځنۍ اسيا د قومونو تر اېل کولو وروسته به د افغانستان ځيې سيمې هم د همدغو قومونو د قومي اړيکو په واسطه اېل کړي، خو ځيني پښتانه د دوی پر دې نيټونو پوه وو، نو د روسانو د احتمالي او يا هم څرګند او جدي خطر پر وړاندې يې پښتانه په شمال کې د يوه پولادي ديوال په توګه ودرول او هم يې د هغه ځای شاړې ځمکې پرې ابادې کړې. روسان هم ارام کښناستل او خپلې هڅې يې پيل کړې. کله چې د افغانستان په اساسي قانون (اعليحضرت محمد ظاهرشاه د وخت) کې پښتو ژبه رسمي او ملي اعلان شوه، نو روسانو د يوې تبصري په ترڅ کې وويل: "د افغانستان د دولت سياست د پښتو پالنې پر لوري روان دی".

دويمه سقاوي، سمسور افغان

بې وزله افغانانو لا د شوروي پوځ او بيا ورڅېرمه دويمې سقاوی وروسته د سولې اوهوساني دمه نه وه ايستلې چې د سپتمبر يوولسمې د بدمرغۍ غبرګون هم زموږ پر ولس وروتپل شو. تر نومورې نېټې وروسته زموږ مظلوم ولس چې د امريکا تر سختو اوغير انساني بمباريو لاندې شو، د "الجزيره" تلويزيون د ارقامو له مخې څه له پاسه ٦٣ زره افغانان په شهادت ورسېدل، شمالي ټلوالي ته يو ځل بيا موقع په لاس روغله چې د کلدارو او روبلو ځای ډالرو ونيو. په دې ترڅ کې امريکا د خپلو موخو د ترلاسه کولو لپاره پر هغو کسانو تکيه وکړه چې په افغانستان کې د ترهګرۍ (تروريزم) بنسټ اېښودوونکي، د مخدره توکيو دقاچاق مافيا او د همدې مظلوم ملت بنکاره او څرګند جنايتکاران دي.

عام ولس او څېړونکيو دا تمه لرله چې په دې ځل به د امريکا دا نوی سياست څه نا څه د دوی په ګټه وي او د هېواد د بيارغونې کار به په ډېره چټکۍ پر مخ لاړ شي، څه له پاسه درې نيم ميليونه کډوال به په تېره بيا له

ګاونډیو هېوادونو څخه ژر ببرته هېواد ته راستانه شي او همداراز په سوله او امن کې به د کاروبار او عزت څښتنان شي، خو دا د عام ولس یو خوب و، چې نه یوازې هېڅکله رښتیا نه شو. بلکې په ځانګړې توګه د پښتون تبر پر ضد د هېواد په هر ګوټ کې د وژنو. تولوژنو او نورو جنایتونو لکه د کورونو، شتمنیو غلاوې او بې ناموسۍ د قومي تصفیې تر بریده دود شوې او د دې جنایتونو او بې ناموسیو ریکارډ ــ فاشیزم، سهیونیزم او ستالینیزېم ته پېغور شو.

هو، په دې ځل بیا د شمالي تلوالې جنایتونه لکه تېر ځل چې د روسیې، ایران او نورو غلیمو هېوادونو له خوا رهبري شوي وو او د جنرال مالک او د شمالي تلوالې د نورو غړو له خوا په نامرده ـ غیر افغاني، غیراسلامي او غیرانساني عمل چې په زرګونو تشلاسي طالبان او د طالب په پلمه د شمال بې وزله اوسېدونکي پښتانه یې په ډله ییزه توګه په ډېر بربریت سره ووژل، نه یوازې دا چې بې محاکمې پاتې شول، بلکې نن د امریکا په پلوۍ دغه بې فرهنګه قاتلین او ګوډاګي داړه ماران د سولې حامیان او مدعیان هم وبلل شول او دا خو لا څه چې دغه نالوستي غله زمونږ د مظلوم ملت پر ضد پر جنرالۍ، ستر جنرالۍ، مارشالۍ او ان وزارتونو هم ونازول شول، چې سلیم عقل یې په هیڅ وجه نه شي منلی. په هېواد کې د تنظیمي سیالیو ځای پردو غلیمانو ته د یو څو ډالرو په بدل کې د جاسوسۍ ناوړه عمل په تولیزه شمالي ګډۍ (تلوالي) او په ځانګړې توګه د نظار پنجشېرۍ او منفورې مافیا ورځنۍ روزي وګرځیده، چې په وجه یې ډېرې پښتون میشتې سیمې، کورنۍ او د پښتنو مخور مشران د طالب یا القاعده په نامه شهیدان کړای شول چې تر ننه دوام لري او د همدغه ګوډاګیتوب په مرسته له دې کمکۍ ولسوالۍ څخه د منځمهالې اداري شپږ نااهله کسانو ځانونه په زور وزیران او په ګنو نورو وزراتونو کې جګپوړي استازي وټاکل، ځکه نن یې رښتینی مظلوم افغان ولس له خوږ ګوتې تېنګ او یرغمل نیولی او هرې لوړې څوکۍ ته د رسېدو معیار یې له پوهې او وړتیا څخه پر پنجشېریتوب او دویم پړاو کې د شمالي تلوالې غړیتوب اړولی دی. د

(c) ketabton.com: The Digital Library

ایران او روسي په مرسته کابل.ته د یو بین المللي جاسوس د عکسونو لپاره چاپخونی راوړل شوې او د دوی د عبادت معبود ګرځېدلي، چې پر ټول ولس یې غواړي وروټپي او سلو زر نور ورته جنایتونه چې یادون یې د دې کمکي ټولګې له وسه پورته بنکاري، خو د افغان شهیدپال تاریخ یې د حساب او عدالت تر ورځې تکي په تکي په پام کې ساتي او ثبتوي.

د دې ټولو غلاوو، وژنو، ډلوژنو او بې ساري جنایتونو په اړه به ډېري رسالې او پنډ پنډ مستند کتابونه چاپ شي او د نړۍ په سینماګانو کې به یې په اړه فلمونه خپاره شي، چې بیا به هم لږ وي، خو مور دلته د مشت نمونې خروار په توګه یوازې د یېنځو بهرنیو ژورنالېستانو او دوو هېوادوالود ستر ګو لیدلی حال په پوره امانتداری سره راخلو او هیله ده چې د دغه ویده ولس د خبرتیا، ویښتیا او یووالي لپاره د اسرافیل شپیلۍ وګرځي، تش په نامه قبیله پرستۍ او سیمه ییزو توپیرونو ته شا کړي او ټول مجرمین او بې رحمه قاتلین په یو غږ د عدالت محاکمي ته وړاندې کړي.

د قعلـه جنګي قصابـه

د لومړي ځل لپاره د قلعه جنګي په اړه دقیقترین او بوږنووونکی راپور

وروسته لـه یـوې اوونـۍ خونـي جګړو په سلګونو عربان او لـه پردیو وطنو راغلـي فدایـان او طالـبان پـه دې کـلا کـې پـه داسـې توګـه ووژل شـول چـې د انسـانیت پـه تـاریخ کـې بـه د مـثال پـه توګـه یادیږي؛ ځکـه چې دوی د جنګي کـلا بغـاوت پـه نـوم لـه دغـو محاصـره شـویو کسـانو سره هغه څه وکړل چې د شریف وجدان خاوندان یـې هېڅکله هم نه شي تبرئه کولی. خو زه نه پوهیږم پـه هغـو درواغجنو او غلطو راپورونو چې جنرال دوستم او امریکایي سرتیرو خـبري رسـنیو تـه ورکـړي، تـر څـه حـده د دې قصـابخانې پـه بربریـت پـرده غورځلـې؟ خـو زه پـه داسې حال کې هلته ورسېدم چې ګڼ شمېر مړي پراته وو، د هر لاش پـه سر دوو دریـو خړ پړو خډرو سپیـانو خپلې ژامې او پنجې شخې کړې وې او دارځل یې.

د دغـو مړو په منځ کې یو څو اسونه هم مړه پراته وو چې سپیـانو یې خپتې څیرلې وې او بـد بـوی تـرې لټېـدو. یـو بـل زخمـي اس هـم تـړل شـوی و چـې د زخمونـو او درد لـه وجې لېونی شوی و. پورته پورته غورځېدو او زګیروی یې خوت او چیغې یـې وهلې، یوه پښـه یې په لاندې بند کې پرې شوې وه، پورته پـه کړکـیو کـې څوکسـه ملیشـې ورتـه ناسـت وو او خـندل یـې، دوی تـه د اس وحشـي شغار او زخمونـو د یـوې ډرامې حیثیـت درلود چې دوی په ډېر لذت او خوند ورتـه پـه تماشـا بوخت وو. اقـلاً پـه لـږ نژدې فاصلـه کې یو دوه سوي

ټانکونهْ او څو سوي ډاټسنې هم پرتې وې، دغه ټانکونه د شمالي ټلوالې (دوستم د مليشو) وې، خو ډاتسنې د عربانو مربوطې وې.

د کلا په لويه دروازه چې وردننه شوم، نو کتل مې چې يو روسي غولپيکر ټانک په پولادي چينونو سره د کتار پرتو مړو او زخميانو پر سر ورخپژوي، د کتلو تاب مې نه درلود. هلته به د زخميانو د لاالـه الا الله فريادونه اورېدل کېدل. دغه اوازونه به ډېر لوړ شول، ټانک به چې څومره نژدې کېدو د دوی د لا اله الا الله اوازونه به هم لوړېدل. د کلا پر بامونو بې شمېره مليشي ولاړ وو او له صحني څخه په لذت اخېستو سره يې د مړو او زخميانو سرنوشت ته خندل. د مړو او زخميانو او ژوندیو اسيرانو لاسونه او پښې سره کلک ترل شوي وو او ټول په يوه اوږد کتار د چيندار ټانک مخې ته اچول شوي وو. د ټانک پر سر يو ازبک افسر له پيکا ماشيندار سره ناست و، مردکي اوګردنه يې تر غاړې او ملا تاو کړې وه، غټ کانې يې هم څنګ ته ايښې وو، ده به د پرتو کسانو سيل کاوه، اوکه به له دوی نه چا سر پورته کاوه او يا غوښتل به يې چې د ټانک له چين څخه ځان وژغوري، نو په همدې غټو کانو به يې پر سروښتو، په همدې عجيب حالت کې يو مليشه د يوه مړه په خوله لګيا و او د سرو زرو غاښ يې ترې ايستو، په داسې حال کې چې سپي يې هم د همدې مړي په خټه بوت و. بله خوا د بامبوتې پر سر د فيروزيي ګمبډې (چې په چونې او ژېړو خاورو رنګ شوې) څنګ ته په مورچل کې د CIA افسر د يوه مړي لاش په داسې حال کې پروت دی چې يو عرب مجاهد له ترل شويو بمونو سره ځان پرې اچولی او د دواړو غوښې يې باد باد کړې دي، خو په مورچل کې د دواړو مړو د وجود زياتې برخې پاتې دي، په يوه بله مورچه کې دوه تکي عرب ځوانان په داسې حال کې مړه پراته دي چې د دواړو تر منځ د لاسي بم کړۍ ترل شوې او په مجرد د دې چې څوک دغه مړی وښوروي او يا يې سره بېل کړي، نو بم به هم ورسره والوځوي، بله خوا ته د يوې بلې خاورينې ګمبدې لاندې د زېرزميني لور ته د زينو لاندې لاره ده، نه پوهېږم په زېرزميني کې به څومره مړي پراته وي؟ ډېر څه په کې نه معلومېږي، ځکه چې ډېره ژوره او تياره وه، لرګيني زينې يې هم سوې وې، د سويو انسانانو بوی ترې

راخوت، چې سړی د لوګو او بوی زغم نه درلود. ووېرېدم او په بیړه بېرته تري راستون شوم.

کلا ډېره لویه ده، هره خوا په کې سوړې او زېرزمینې او لغمونه دي، په ځینو زېرزمینیو کې مرداري او چتلي اوبه هم راغونډې شوې او د دغو مردارو اوبو پر سر تور تور مړي پراته وو.

د کوټو او زېرزمینیو د باندې ګډې وډې ملیشې ګرځېدې راګرځېدې، چا پلنګي درېشمې، چا ګوپیچې او چا برګ برګ څادرونه تر سر تاو کړي وو، د اکثرو ملیشو عسکري بوټونه او د ځینو سسوړې په پښو وې. په دوی کې ځینې ملیشې لګیا وې او د مړو لباسونه او بوټونه یې اېستل، د یوه مړه عرب پښو ته یو سورمخی جنګیالی ناست و او د هغه کرمچ یې را ایستل، ده په داسې حال کې چې د مړي یو کرمچ په خپله پښه کړی و او بله پښه یې لوڅه وه او غوښتل یې د مړي دویم کرمچ هم راوباسي، په داسې حال کې چې خپلې سسوړې (لبریښن بوټونه) یې د مړو خوا ته ورغورځولي وو. د کلا هرې خوا ته چې سترګې اړوې د بربادۍ او دهشت مناظر تر سترګو کېږي. هره صحنه او هره منظره د انسان زړه ګروي، هره خوا مړي او زخمیان پراته دي، هره خوا ویرانۍ او بربادۍ دیو هره خوا پرې کړي سرونه او بنډ بنډ شوي اندامونه او د وجود ټوټې پرتې دي، د بوی او وحشت ساری نه دي لیدل شوي.

افغانان دې ته جنګي کلا وایي خو اوس د جنګ تر څنګ څنګ باید ورته د مړو او دهشت کلا هم ووایي.

زه دلته په داسې حال کې راغلی وم چې د نومبر میاشت وه، د سهار د لمر زرینې وړانګې او د ژمي سړه بادونه او څیلې د سیمې فضا ته ډېر مغموم رنګ ورکړی و، زه که څه هم دغه کلا ته د معرکو تر کراری او سکون وروسته لومړنی شاهد نه یم، خو له څو ورځو وروسته هم انسان د مړو او بربریت په لیدو سره اتکل کولی شي چې دلته به څه قیامت تېر شوی وي! د وسلو پاتې شوې ذخیرې او درجن درجن مړي د مقاومت او نبرد زور پخپله بیانوي. دکلا منځ له مرمیو او پېکچکو (تولیو) داسې ډک دی ته به ووایې د مرمیو فابریکه ده. د سپکو او درنو وسلو ګولۍ او باروت هره خوا

نامنظم او کوټه کوټه پراته دي، د لاسي بمونو او د PRG راکټونو چاودلې او ناچاودلې مرمۍ له شمارې وتلې وې، د دې ټولو باروتو او مرمیو د انبارونو په منځ کې په همدې خوني کلا کې زه هم ګرځېدم راګرځېدم، نه پوهېدم چې چېرته پښه کېږدم، تر څو د لاسي بمونو او ناچاودونو مرمیو خوراک نه شم. عیناً د هغه پېښو په څېر لکه چې د اوبو په فواري کې را ایساره وي او زیار باسي چې اوبه پرې تویې نه شي. موږ هم د مرګ له وېرې په ډېر احتیاط پل د بل پله پر سر کېښود. زما شاوخوا د امریکایي توغندیو توتې پرتې وې، چې هر څه یې تباه کړي وو. دغه راکټونه د کلا په منځ کې د موټر او ټانکونو تر منځ د کلا په دېوالونو او چتونو راپرېوتي وو. د سوځل شویو ډاټسنو په منځ کې هم دغه راکټونه لیګېدلي وو. په ډاټسنو کې د سپرو عربانو غوښې یې هره خوا باد باد کړې وې. د یوې ډاټسنې په منځ کې صرف څو سوي هډوکي پراته وو. په کلا کې د سنوبر ونې له چرو او کوفته شویو غوښو، داغ داغ ولاړې وې، جنګي کلا د مرګ باغچې ته ورته ښکارېدله. تا به ویل چې دا تورو داغدارو ونو هم خون کړی وي. مهیبه او وحشتناکه ولاړې وې. د باغچې دېوالونه هم تک تور اوښتي وو، یوه اوونۍ د کلا په باغچې کې اورونه بلېدل. د کلا تر مسجدي ګنبدو لاندې په یو لېرې کونج کې یوه پلنه بنده دروازه ده، ښکاري له کلونو کلونو پرې د چا ګوزر او دخول نه دی شوی. شاخوا یې وچ بوټي او کانې پراته دي، لکه د پېریانو ځای، ځکه د کلا تر ټولو خلوت رکن همدا و. دلته بې شمېره پټکي، لونګۍ، څادرونه، او په وینو لړلي واسکټونه یو پر بل برسېره نامنظم پراته وو، لکه د پشمینه بافۍ زباله دانې لوی ډېران تړې جوړ شوی و.

مانا دا چې دا کلا جنګي ده، یو وخت د شاهانو او ملکانو قصر و، دا د خانانو کلا وه، ۱۲۰ کاله پخوانۍ کلا. دا کلا په اصل کې ختیځنه ده، خو کانې او لرګي په کې هم پرېیمانه کارول شوي دي. د کلا دېوالونه او ودانۍ په ژېړې خاورې او ګچ رنګ شوي دي. خو کلونه کلونه کېږي چې چا یې مرمت نه دی کړی. د کلا محوطه لوړ لوړ پخځه یې دېوالونه لرېوچې تر نیم متر زیات سور لري. د دېوالونو لوړوالی یې ۱۰ مترو ته رسېږي. د کلا

دننه ودانۍ په دوو برخو وېشل شوې، جنوبي او شمالي برخه د دواړو ودانیو پر سرد شلو مترو په لوړوالي برجي مورچلونه جوړ شوي دي، چې دکلا شاوخوا صحرا تري په ښه توګه څارل کېدای شي. له همدې جګړو څخه مخکې په کلا کې د بزکشۍ ۳۰۰ اسان ساتل کېدل. د کلا شاهي اهمیت که څه هم ډېر کلونه کېږي چې ختم شوی، خو د اسونو له غوجل خانې سره یې شکل او اهمیت بلکل ورک شو، کله چې په عربانو او طالبانو له هرې خوا حملې پیل شوې او له دوی څخه یې د پناه لاره ورکه کړه، نو ځینو یې (چې اکثره عربان وو) دې کلا ته پناه راوړه، په هغه ګړۍ کې لا په کلا کې ډېر زیات اسونه ولاړ وو. د امریکا او محلي متحدینو (لزبکو ملیشو، د نظار شورا، د حزب وحدت او حرکت محسني) په ګډو عملیاتو کې د وسلو او وسایلو له فوق العاده تفاوت سره سره د دې عربانو مقاومت یو څل بیا جنګي کلا ته نړیوال شهرت ورکړ، داخل به تاریخ څه چې د زماني ضمیر هم د شوي استبداد او وحشت کیسه هېره نه کړي، د ژوند په صفحه کې مې دغسې کیسه بله نه شته او نه پوهېږم نورو ته به دا روایت څنګه ښکاري او څه ډول به یې تعبیروي؟

خو زه یې د یو بې طرفه انسان په توګه لیکم او بیانوم، یوازې د صحنې د یو شاهد او ګواه په توګه، او کیسه داسې وه:

د کلا جنګي محاصره شویو جنګیالیو د تسلیمۍ اعلان وکړ، دوی پوهېدل چې په هېڅ صورت کې جنګ نه شي ګټلی. د سیمې قوماندان شمس الحق ناصري وایي: زما کسان په دې بریالي شول چې بې شمېره طالبان او عربان په مزارشریف کې اسیران کړي، مورې دغه نیول شوي، کسان ژوندي او سلامت دجنرال دوستم ځواکونو ته تسلیم کړل.

شمس الحق ناصري اوس د بلخ سرپرست دی، لوړه ځواني او توري برندې سترګې لري، خړه پلوي لونګۍ یې تر سر تړلې، له مظاهرو یې برېښي چې د بارسوخه کورنۍ غړی دی. په پیاوړي اوګټیالي چاپېراز یې هم شهرت موندلی.

کله چې زما سره غږېده، نو له ډېر ځوراو غضب څخه یې ګوتې پرېښودلې. دی ځان ته د جنګي کلا د بغاوت د ختمولو فاتح وایي او په فخر سره وایي

چې په ترکمنستان کې د امریکا قونسلګرۍ سره تعهد لري. د سپتمبر له پېښې وروسته يې له امریکايي ډيپلوماتانو سره اړيکي نور هم پاخه شوي. اوس چې په سيمه کې طالبان او القاعده ختم شوي، د دوی راج چلېږي، امریکايان اوس په مزارشریف کې دري مخابروي مرکزونه لري چې په هوا کې د دريو مصنوعي ستوريو له خوا ورته اطلاعات راغونډ ېږي.

له مزاره تر کندز پورې:

د مزار له سقوط څخه يوازې دوه اوونۍ مخکې امریکا، جنرال دوستم ته د مزار د عملياتو لپاره ۳۰۰۰۰ ډالره ورکړل، په داسې حال کې چې شمس الحق ته يې ۵۰ زره ډالر او ستلايټونه ورکړل. د ورځې په اوږدو کې د قوماندان شمس الحق جنګيالي لومړۍ ډوله وه چې د مزارشريف مقاومت يې ختم کړ. شمس الحق د دوستم په مشوره او د هغه د حکم په اساس د کندز په لور روان شو. دی په دې هم مکلف و چې د طالبانو او القاعدې غړي چې په هر ځای کې پټ او پراګنده شوي بايد ژوندي يا مړه تر لاسه کړي. شمس الحق ته امریکايانو د سپوترس Spotters دستګاه هم ورکړې، چې په ډېر دقت سره د معلوماتو په لېږدولو کې تري کار اخېستل کېږي، د همدې د ستګاه د شفري فعاليت په اساس امریکايان کولی شي خپل اهداف په ننبه کړي او د عسکري نقشې په درلودو سره يې په اتوماتيک ډول او له رادار سيستم سره تماس ټينګېږي، دغه دستګاه په اسانۍ سره د توغندیو او الوتکو بمبارد رهبري کوي. شمس الحق د مزار د سقوط په اړه وايي: "کله چې د مزارشريف نظامي مرکزونه او امنيتي کمربندونه د هوايي بريدونو په واسطه فلج شول، زمونږ جنګيالیو پلي عمليات پيل کړل. مزار مو لاندې کړ، د عربانو په شمول مو د طالبانو ۴۰ ډاتنسې او ۲۰۰ سړي ژوندي ونيول. د نومبر پر نهمه د شپې لس بجو د کندز په لور را روان شو. دوستم راته وويل چې د مزارشريف او نورو سيمو ټول وسله وال طالبانو او عربانو کندز ته تللي او زمونږ کوښښ به دا وي چې په سوله ييزه توګه د کندز مسئله حل کړو، په کندز کې د طالبانو او د القاعدې (له ۸۰۰ څخه تر ۱۰۰ تنه) خارجي جنګيالي (چيچنايي، عرب،

ازبکستاني، پاکستاني او...) راغونډ شوي وو. په کندز کې اصلي مشکل د طالبانو نه و، ټول مشکل د هغو خارجي جنګیالیو چې تر مرګ پورې یې د مقاومت ژمنه کړې وه. د کندز شاوخوا ته له رسېدو سره سم مې خپل پخوانۍ دوست امیر جان چې ډېره موده د طالبانو ملګرې پاتې شوی و، ور ولېږو. امیرجان په کندز کې د طالبانو له نظامي قوماندان ملا فاضل سره په تماس کې شو او زمونږ سره په مذاکراتو کې قانع کړ. لومړني مذاکرات مو د دوستم په مشرۍ په جنګي کلا کې تر سره کړل، په مذاکراتو کې د هزاره وو مشر محقق، د نظار شورا عطاء محمد او دوه نور محلي قوماندانان او یو لوړ، سور او سپین امریکایي چې ازبکي لباس یې په تن و هم شامل وو.

جنرال دوستم ویل چې که چېرې دوی خپل خیر غواړي، نو بهترینه لاره دا ده چې مونږ ته وسلې او سامان وسپاري، مونږ به دوی په اطمینان سره کندهار او نورو جنوبي سرحدونو ته ورسوو، خو خارجي طالبانو به امریکایانو ته تسلیموو ملا فاضل ته د دې خبرې منل ګران وو چې عربان او نور خارجي طالبان دې امریکا ته وسپارل شي، خو کله چې جنرال دوستم د وروستي ځل لپاره ګوابنس وکړ، که چېرې زمونږ پر شروطونو توافق و نه شي نو نه به روغ انسان له دې سیمې ووځي او نه به په کندز کې د چا کور او مال سلامت پاتې شي، ځکه زه به ټول ژوندی وګړی د ټانک تر چینونو لاندې کړم.

له دې مذاکراتو وروسته کله چې د کندز د محاصرې کړۍ نوره هم تنګه شوه، د ملافاضل موقف ډېر بدل شوی و، په دویم ځل مذاکراتو کې یې نه یوازې د دوستم ټول شرطونه ومنل بلکې ملا فاضل دا هم وویل: که چېرې دوستم په خپل کړیو ژمنو صادق پاتې شي، نو دی به اسامه هم لاس ترلی ورته تسلیم کړي او تر کابل او نورو سیمو پورې به شمالي ځواکونو مرسته وکړي. په همدې توګه کله چې مزار د نومبر پر نهمه او ورپسې کابل د نومبر پر ۱۳مه سقوط وکړ، لس ورځې وروسته (د نومبر ۲۴) کې کندز هم سقوط وکړ. د نومبر په څلورویشتمه ملا فاضل امیر جان ته اطلاع ورکړه چې مونږ ټول تسلیمېږو، خو زر تنه عربان چې زمونږ سره موافق نه وو له

کندز څخه وتلي او د مزار په لور روان دي. که څه هم د دوی له جملې څخه ۴۰۰ تنه موږ دې ته متقاعد کړې چې زموږ لاره ونیسي، خو ۶۰۰ نورو یې زموږ له فیصلو سرغونه کړې، دغه ۶۰۰ کسان چې په خپلو ډاتسنو او جیپانو کې سپاره وو او د مزار په یوه څنډه کې متمرکز شول. ملا فاضل او امیر جان له دې وېرې چې د مزارشریف د سلطان راضیې د ښوونځي پېښه تکرار نه شي. د هغوی په تعقیب شول (د سلطان راضیې په ښوونځي کې ۵۰۰ ایسار شوي غربان او پاکستانیان ذ شمالي ټلوالې او امریکایانو له خوا په ډېرې رسوایی سره ووژل شول او څه یې تپیان هم شول)، که څه هم له کندز څخه د دغو ۶۰۰ تنو د وتلو هدف په مزار د حملې نه و. دوی غوښتل چې یوازې او یوازې ځانونه امیرجان ته چې دا خلک ورسره بلد وو تسلیم کړي، ځکه چې امیرجان یو باغیرته پښتون او مهربان انسان دی، خو په دې شرط به تسلیمېدل چې په صحنه کې به هېڅ امریکایي افسر نه وي، د دوی د شرط په اساس د امیرجان له خوا (د دوستم او نورو متحدینو په حضور) د دې کسانو د خلع سلاح کول کار پیل شو، خو دا څه اسانه کار نه و، ځکه چې ځینو افراطي عربانو له خپل ځان سره لاسي بمونه، پیسې، چاقو او تمانچې پټې ساتلې وې. خو کله چې د دوستم کسانو له دوی تلاشي اخیستله نو د دوی د پیسو په سر یې په خپلو کې هم تکر او شخړې راغلې، خو کله چې مابنام نژدې شو او د دې مجاهدینو د روژه ماتي وخت راغی، د اسیرانو د شپې تېرولو لپاره د ځای بندوبست په کار و. دوستم غوښتل دا کسان د مزار هوایي ډګر ته انتقال کړي، خو هلته امریکایانو د خپلو ماموریتونو په پلمه اجازه ور نه کړه. نو د مجبوریت له مخې یې جنګي کلا انتخاب کړه، تر څو شپه هلته تېره کړي. تر جنګي کلا بل داسې مضبوط او ستر ځای په نظر نه راتو.

د جنګي کلا شپه:

کله چې اسیران جنګي کلا ته را ورسول شول، نو د دقیقې تلاشی لپاره د جنرال دوستم قوماندان "نادر" او د هزاره وو د ډلې "سیدالله مسرور"

کسانو د اسیرانو په پلتنې پیل وکړ. د تلاشۍ اخېستو په جریان کې یوه عرب ځان په لاسي بم والوزاوه، چې له دې انفجار سره د شمس الحق ناصري دوه تنه هم له منځه لاړل. دا خو هسې مازې د کار پیلامه وه. عربان په دې ناراضه وو چې له دوی سره غلطي وشوه. لومړۍ غلطۍ دا وه چې دوی ځانونه امیرجان ته تسلیم کړي وو، خو په منځ کې ټول واک او اختیار د دوستم ملیشو تړې واخېست. بل دا چې له دوی سره وعده شوې وه چې تر هرات پورې به دوی سلامت رسول کېږي. خو له وضعې برېښېده چې دوی امریکایانو ته ورتسلیموي. له پېښې وروسته یې اسیران په ډېرې چابکۍ سره د کلا د جنوبې برخې زېرزمینیو ته بنکته کړل او ټول هماغلته ځای پر ځای شول. د شپې ناوخته اسیرانو یو بل پسې خپل ځانونه پر بمونه الوزول، بنایي دوی ته دا کار تر هغه مرګ بنه برېښېده چې سبا ته د امریکایانو له خوا ور رسېږي. په دې زېرزمینیو کې شل کلن "جان فلیپ واکر" هم موجود و چې ملګرو یې د عبدالحمید په نامه پېژانده. هېڅوک نه پوهېدل چې دی دې د امریکا د "مارېلاند" سیمې اوسېدونکی امریکایی وي. واکر د امریکا په سانفرانسیسکو کې د یوې کاتولیکې کورنۍ په غېږ کې رالوی شوی دی.

دا چې د زېرزمینۍ له لومړۍ ځان وژونکې چاودنې وروسته هلته نور څه پېښ شول، جان واکر داسې وایي: د نومبر پر ۲۵مه نېټه د شمال تلوالې ملیشو سهار وختي له زېرزمینیو څخه زمونږ را ایستل په داسې حال کې پیل کړل چې زمونږ لاسونه یې تر شا راته کلک تړل او بیا یې یو یو را ایستلو، د لاس تړلو پر مهال دغو ملیشو له سختو وهلو او ټکولو هم کار اخېست، هېڅوک نه پوهېدل چې له څه ډول سرنوشت سره به مخامخ شو، په دې د تولو یقین و چې تر هرات پورې د دوی رسول هسې یوه دوکه او فریب و، په مونږ کې ډېرو اسیرانو په کرښ کرښ ژړل، ځکه اوس تر ډېره حده دا محسوسېده چې یا خو به همدلته لاس تړلي وژل کېږو، او یا خو به مو په ډېر ذلت سره امریکایانو ته سپاري. مونږ یې چې له زېرزمینۍ زاوویستلو، نو سملاسي مې سترګې په دوو امریکایانو ولګېدې، د یوه په لاس کې وړوکې ویډیویي کامره وه. او زمونږ عکاسي یې کوله.

جان واکر زیاتوي: دغه دوه امریکایي صاحبمنصبان د CIA غړي وو. د لومړي کس نوم: دایف Dave چې لوړ قامت او غټه سره زیره یې درلوده او د ازبکانو لباس یې په تن کړی و، هغه په روانه لهجه په ازبکي او روسي ژبه خبرې کولی شوای، خو له دې ټولو سره سره له ورایه ښکاربده چې هغه امریکایی دی. د ده سور او سپین مخ، شنې سترګې او په ورانه پورې ترلې تمانچه او د خبرو سبک په خپله دا ښودله چې امریکایی دی. د دویم سړي نوم مایک (جاني مایکل سپاین (Jonny Micheal Spayn) و. مایک چې ۳۲ کلن و او د جین پلټون یې اغوستی و او تور بریټونه یې لرل، د ده له ویدیویي کامرې پوه شوم چې د CIA غړی دی. دغو دوو امریکایانو زما پلټنه کوله، خو زما په اړه یې هیڅ معلومات نه درلودل، او نه یې هم زه پپژندلم.

واکر وایي: همدا دوه امریکایان او ورسره د افغاني ملیشو سړي په څوکیو ناست وو او له هر بندي څخه یې په ډبر فاتحانه غرور پوښتنې کولې، دوی به هر بندي را غوښت او په ګوند به یې خپلې مخې ته کښاوه (په داسې حال کې چې لاسونه به یې تر شا کلک ترلي وو) او بیا به یې تحقیق تري کاوه.

جان واکر چې په خیرن او ډنګر صورت د CIA افسرانو مخې ته کښېنول شو، خو دوی تصور نه کاوه چې دا به د دوی په څېر یو امریکایی وي. د CIA مامورین په لوړ غږ غږېدل، او پوښتنې یې کولې، خو جان واکر چوپ او خاموش و، هیڅ ځواب یې نه ورکاوه. نور اسیران هم په کتار کې چوپ او غمګین ناست وو او د خپل تحقیق لپاره یې د نوبت انتظار کاوه.

دوی د مایک او دایف خبرې اوریدې. مایک خپل لاسونه په ډبر ځور تر ملا نیولي وو. له خپلې څوکۍ پاڅېده او ویې ویل: زمونږ هدف د هغو خبیثانو لاس ته راوړل دي چې په نیویارک کې یې بې ګناه خلک ووژل، په هغو چاودنو کې یې سلګونو مسلمانان هم ووژل شول.

مایک په داسې حال کې چې جان واکر یې مخې ته ناست و، په لوړ اواز غږ وکړ:

خبرې کوې که نه؟ زمونږ ځواب راکړه؟ خو واکر هیڅ نه ویل.

د ورځې يوولس بجې شوې، د تحقيق له مېز څخه ۳۰۰ متره لرې د سره صليب غړی سيمون بروکس Simon Brooks هم د دغې صحنې عيني شاهد و (ده له جنرال فوزي څخه چې د مليشو عمومي قوماندان و، د اسيرانو د سرنوشت په اړه د ملاقات لپاره وخت اخيستی و). بروکس خپل د سترګو ليدلی حال داسې بيانوي:

د کلا له يوې څنډې څخه د کلاشينکوف د ضربې اوازونه راغلل، ما لا له جنرال فوزي سره خبرې نه وې پيل کړې، دواړه د ده په يوه کوټه کې ناست وو، جنرال فوزي پاڅېده او ويې ويل اوس نو ملاقات نه شو کولی. زه يې په همدې کوټه کې پرېښودم، او دی ووت. د ډزو اوازونه وار په وار زياتېدل، ورسره ورسره د بمونو اوازونه هم راغلل، زه ووپرېدم، غوښتل مې چې کوټه پرېږدم، او جنرال فوزي ته ځان ورسوم. هغه د کلا له بام څخه خپلو ملګرو ته چيغې ور وهلې چې پام کوئ، څوک و نه تښتي، زه پوه شوم چې حتماً اسيرانو د کلا په جنوبي برخه کې بغاوت کړی.

د جرمني تلويزيون استازی چې هلته موجود و، کيسه داسې بيان کړې ده:

بنديان په ډله يېز ډول تحقيق ته راوستل کېدل، او د CIA افسرانو (مايک او دايف) تر پوښتنې کولې، مايک له يوه بندي څخه پوښتنه وکړه چې څوک دی؟ او ولې دلته راغلی دی؟ بندي په ځواب کې ورته وويل: ستاسو مرګ ته! او له دې سره سم يې ځان پر مايک ورغورځاوه. مايک خپله تمانچه راوويستله او بندي يې مړ کړ.

دايف يو بل بندي وپوښت او د شمالي ټلوالې له يوه کس څخه يې کلاشينکوف واخيست او انداخت يې پيل کړ. بنديانو ځانونه پر مايک ور واچول او په لغتو يې په خوله خوله ووهه، هغه په خپله تمانچه دوه نور عربان هم ووژل، او ده هم تر پښو لاندې ساه ورکړه. نورو بنديانو په عين وخت کې له مليشو څخه څو ميله وسله تر لاسه کړه او ډزې زياتې شوې، دايف دري نور طالبان هم وويشتل او بيا يې د کلا د شمالي ديوال په لوري تېښته پيل کړه. هلته د سره صليب استازی هم موجود و، او پر هغوی يې چيغه وکړه چې ځئ، ځانونه وباسئ.

ضابط داود چې د بغاوت له پیل نه تر پایه پورې په صحني کې و، وایي: لومړی هجوم او بغاوت څه کم یوه دقیقه وخت ونیو، خو وروسته وروسته یې لمن خورېدله، بغاوت دري مرحلې درلودلې. په لومړۍ مرحله کې د کلا د جنوبي څنډې له زېرزمینیو څخه بندیانو په لاسي بمونو پر پهره دارانو حمله وکړه او په دم ګړۍ کې یې هغوی ووژل او توپونه یې تړې واخېستل. په همدې کې د CIA ضابط مایک هڅه کوله چې په باغیانو فیرونه وکړي، خو د القاعدې هغه اسیر چې لاسونه یې تړلي وو، د سر په ضربې سره په مایک حمله وکړه او د مایک خوله او پوزه یې ورته مات کړل. مایک چې سړي وینې پرې رابهېدلې، غوښتل یې خپل حریف په تمانچه وولي، خو په همدې شېبه کې یو بل عرب راورسېد او پر مایک یې ډزې وکړې او ختم یې کړ. خو دایف په یوې ضربې سره خپل مخامخ دوه کسه عربان ووژل او په منډه یې ځان له صحني څخه وویست او د کلا د شمالي برخې په لور یې تېښته واخېسته. معرکه نوره هم ګرمه شوه، په دغو ډزو کې جان واکر هم ټپي شو. بله خوا سیمون بروکس په تېښته تېښته د کلا د شمالي برجونو سر ته ځان ورساوه. هلته د المان د تلوېزیون ټیم هم راغوند شوی و. په لږ شېبه کې همدې برج ته دایف هم ور ورسېد.

بروکس وایي: دایف په وېرې او وارخطایی سره وویل چې وضعه ډېره خرابه ده. بندیانو شل تنه ملیشې بې وسلې کړې، اوس تر شلو میلو زیاتې وسلې د عربانو لاس ته ورغلې دي. دایف له مورې څخه وغوښتل چې هر څرنګه چې وي باید تاسو له کلا نه ووځئ. مورې ورته وویل چې څنګه ووځو؟ ایا د کلا له سر څخه چې شل متره لوړوالی لري ځانونه وغورځوو؟ د دایف خبرې نورو وسله والو ملیشو رد کړې او ویې ویل چې د کلا شاوخوا سیمې په مینونو فرش شوې پام کوئ چې داسې اقدام و نه کړئ. په هماغه شېبه کې مورې په دې پوه شوو چې په مصیبت کې راګیر شوي یوو او له هرې خوا مرګ را روان دی. بروکس زیاتوي: دایف له ځان سره څه درودونه ویل او شکر یې ایست چې له پېښې ژوندی راووت. ده د المانې تلوېزیون له ټیم څخه د هغوی ستلایټ امانت واخېست او ویې ویل چې بله چاره نه لرو،

مجبور يوو له خپلو ملګرو مرسته وغواړو. ژر کوئ چې وضعه زمونږ له کنټرول څخه وځي.

د کلا جنوبي برخه د باغيانو په کنټرول کې ولوېده، دوی فوراً په لوړو برجونو کې خپلې مورچې ټينګې کړې. دوی ته د بمونو او د RPG راکټونو دوه ذخيرې هم په لاس ورغلې وې.

د ورځې پر يوه نيمه بجه معرکه پوره ګرمه او خونې شوه. د القاعدې کسانو غوښتل چې د کلا عمومي دروازه او پر سر يې برجونه هم قبضه کړي؛ خو د دوستم مليشو په پوره زور او خشونت سره د هغوی مخنيرنه کوله. په همدې لحظه کې له يوه "لنډاور" موټر څخه د برتانيې د ځانګړې ګارډ (SAS) شپږ تنه په خپلو مجهزو يونيفورمونو کې راورسېدل، دوی پکول خولې پر سر کړې وې او مخامخ هماغه برج ته ورغلل چې سيمون بروکس د ټايم د مجلې خبريال، الېکس پيري د المانې تلويزون ټيم او د دايف په شمول ځينې نورې داخلي مليشې په کې وو.

الېکس پيري خپله کيسه داسې بانوي:

برېتانوي پوځيانو له موږ وپوښتل چې که څوک په انګرېزي پوهېږئ، نو موږ ته دې د کلا وضعه تشريح کړئ. لږ شېبه به نه وه تېره چې په يوه نظامي موټر کې د امريکايي پوځونو يوه ډله راورسېده. دوی هم همدې ځای ته راغلل او په درنګ ګړۍ کې ټولو په ګډه د شمالي ټلوالې له څو قوماندانانو سره پر پلان خبرې پيل کړې.

د امريکايي ځواکونو مشر د عسکري راډيو له لارې له خپلو مقاماتو سره په تماس کې شو او له هغوی څخه يې د الکترونيکي توغندیو د استعمال مرسته وغوښته... "...اورئ، هلو... اورئ..." د همدې راډيويي ارتباط په لړ کې دايف هم خپل راپور وړاندې کړ او ويې ويل چې مايک ضايع شوی او باغيانو په کافي پيمانه وسلې او مهمات تر لاسه کړي دي. په همدې شېبه کې دايف له موږ څخه لرې و او د جنوبي برج په کوم نژدې برج کې پټ و. د ده په غږ سره موږ ته د مقابل طرف ټول معلومات حاصل شول. دايف چې د خپل ستلايټ له لارې د خپل موقعيت معلومات ورکړل، ټول حيرانه شو. د يو بل برج په سر د ازبکو مليشو يو قوماندان د ستلايټ له

لاړې لـه امریکایـي ځواکونـو سـره په تمـاس کـې و او هغـوی تـه يـې لـه خپل موقعیت څخه د لېـزر په شعاع سره د دښمن ځایونه ښودل. لږ شېبه وروسته جټ الوتکې راورسېدې او راکټونـه تـرې راخوشـې شـول. هماغـه د لېـزر په شـعاع ننبـه شـوي ځایونـه يـې په ننبـه کـړي وو. راکټونـه د جنوبـي بـرخې دبوالونو شا ته ولګېدل او سپېرې دوړې جوړې شوې.

بـروکس وايـي: مـوږ خـپلو ملګـرو تـه وويـل: مـوږ تـه پـه کـار ده چـې دا موقعیت پرېږدو او ځانونه وباسو.

دا لومړنی هوايـي بـرید و چـې بـیا پـر څلـورو بجـو او پنځو دقیقو زمـوږ لـه سر څخه د راکټونـو کـتار تېر شو او دکلا په جنوبي برجونو ولګېدل، پاس د بـام پـر ناسـتو ملیشـو چکچکې او شپېلاقونه پیل کړل، د راکټونو په ګردونو او لوخړو کې د دوښتم ملیشو هم خپل شاجورونه په پټو سترګو ورتشول.

د ډزو لړې د شـنبې تـر سـهاره روانـې وې، تـر هغـې ګړې پـورې لا هـم د باغیانو روحیه او قوت غښتلی و.

د لسـو بجـو پـه شـاوخوا کـې امـریکایانو تصـمیم ونـیو چې د باغـیانو خبره ختمه کړي، اوس نـو دوی دکلا په شمالي برجونو کې د ترصد او قوماندانې لپاره خپل ځای تثبیت کړی و.

د کـلا پـر جنوبـي بـرخې لـه بهـر نـه هـم دري څلـورو غـول پـیکره تـاکونو، توپونـه وویشـتل، همـدې انداختـونو تـر دېـره حـده دجنوبـي بـرخې برجونه فلج کـړي وو. دجـنرال فـوزي لـه امریکایـي او بـرتانوي ځواکونـو سـره پـه دې سـلا شول چې دمخالفینو تر ولکې لاندې د وسلو ګدام باید لـه منځه یوسي.

لـه هوایـي ځواکونـو سـره پـه راډیویـي مخابـرې تمـاس ونـیول شو. د ګودام پـوره کوروکـي هوایـي ځواکونـو تـه ورکـړل شـوه، د هدف نقطه (طول، عرض، مساحت او هر څه په انچ سر،) ننبانې شول.

طـیاره راورسـېده "...شرفي!! هول، شرقي خلکو!! پام... پام... تاسو تاکلي هـدف تـه ډې نـژدې یاسـت... لطفـاً موقعیـت مـو بـدل کـړی... زمـوږ د بـرید تخریبـي بمونـه سـل مـتر مـربع ساحه لـه منځه وړي... لطفاً فاصلـه ونیسئ... فاصلـه... فاصلـه.... ځکه چې تاسو په همدې سل متره کې شامل یاست..."

د شمالي برج قوماندان په ځواب کې "....چاره نه شته.... مورږ نه شو کولی دغه برج پرېږدو... ځکه چې مورږ له همدې برج څخه د لېزر په شعاع تاسو ته د هدف نقطه په ننبنه کولی شو... له بل موقعیت ممکنه نه ده چې تاسې هدف معلومړ کړئ...."

او تر لږ سکوت وروسته پېلوټ: "... متوجه... متوجه... بم در واستول شو..." ځمکنی قوماندان: "هوکې... هوکې... موافق یو...."

څو ثانیې نه وې تېرې شوې چې هماغه خوشې کړل شوی بم د دې پر ځای چې د وسلو ګودام له منځه یوسي د متحدینو د ترصد د برج پر سر راولوېد.

له کلا څخه دباندې فرانسوي کامره مین دامیان دیغول وکولی شو چې په تلوېزیون کامرې سره د منفجر شوي بم فلمبرداري وکړي. د ازبکو یو قوماندان په خپلې مخابرې سره لګیا دی چیغې وهي:

... دلته نه.... دلته نه.... بلکل غلط هدف... بس کړ... بس کړئ.... نور بمونه و نه غورځوئ.... زمورږ خپل کسان مو تباه کړل...

فوزي وایي:

په هماغه شېبه کې زه په برج کې وم چې بم زمورږ پر سر راورسېد، د برج دېوال زما پر سر راوغورځېد، دا متې مې لا تر اوسه هم خورږېږي، تر همدې ورځې پورې زه سم غږ نه اورم. مخابره مې په لاس کې وه چې د بم چرو راځخه والوزوله، خو زه الحمدلله ژوندی راووتم. دا یوه حقیقي معجزه وه، زمورږ سره په برج کې هېچا د دې امید نه کاوه چې څوک به ژوندي پاتې وي، له مورږ سره ۳۰ امریکایان او برتانویان مړه شول، ۲۰ کسه زخمیان شول او ځینې نور چې ژوندي وتلي وو، د دوړو او خاورو له انبار څخه راووتل، په همدې یوه شېبه کې دغه شل متره لوړ برج د خاورو په انبار واوښت، دا بم دومره درونډ و چې د کلا شا ته یو ولاړ ټانګ سرچپه راواوښت او په بل مخ شو. له هغه وروسته بمبارد ودرول شو، خو کله چې شپه شوه، نو د امریکا مدرنترینه ځارندویه الوتکه AC ډوله الوتکه په کار واچول شوه، دغه الوتکه محشر جوړوي، په ډېره ټیټه فاصله کې پرواز کوي، خپل ښکار د شپې په تیاره کې کوي، الوتکه لیدل کېږي نه، نه یې

غږ شته، نه رنګ، خو دا هر څه ويني، مرګونه کړي، کله چې راورسېده نو په يوه ګوزار سره يې د باغيانو د وسلو ډيپو والوزوله. د چاودنې لمبې دومره لوړې وې چې د مزارشريف له ښار څخه هم ليدل کېدلې.

د سې شنبې د ورځې په اوږدو کې د نومبر پر ۲۷مه تصفيوي عمليات پيل شول، د ټانکونو او توپونو مشترکه بکتريا د مخالفينو مقاومت خنثی کړی و. وروسته همدغه ټانکونه په مورچلو او زېرزمينو ور وختل.

د چارشنبې تر سهاره پورې همدا تصفيوي عمليات روان وو. تر هغه ځايه چې د کلا په جنوبي برجونو کې پرته له کوفته شويو غوښو بل هېڅ نه وو پاتې. له يوې خوا شديد بمبارد او له بلې خوا د ټانکونو او توپونو فيرونه او بيا د باغيانو پر مړو د چين داره ټانکونو چين مالي هر څه ايره ايره کړي وو. يوازې د دغو مړو راټولول له سره صليب سره څلور ورځې وخت ونيو. دوی په دې وتوانېدل چې ۲۳۷ لاشونه راټول کړي.

کله چې د متحدينو ځواکونه د مقاومت په ختمېدو مطمئن شول، پينځه کسه مليشې يې په دې وګومارلې چې زېرزمينيو ته د زينو له لارې ور کوز شي او معلومه کړي چې که څوک ژوندي پاتې وي. پلټونکي له لږ شېبې وروسته راووتل او ويې ويل چې هېڅوک هم ژوندی نه دی پاتې، لږ شېبه نه وه تېره شوې چې دوه کسه زخمي عربان له زېرزمينې راووتل. دوی په ډېره بده وضعه کې وو، ځب ځب وو، يوازې ساه په کې چلېده، لږ شېبه وروسته دوه نور چې چندان ژوبل نه وو هم راووتل، دوی د مرستې او مدد ناري وهلې او ويل يې چې په زېرزمينې کې نور کسان هم شته.

د ځانګړي ګارډ قوماندان وويل، چې په کار ده زېرزمينيو ته پرېمانه اوبه ورخوشې کړو تر څو پاتې کسان يا خو راووځي او يا هم همالته د يخ له کبله کنګل شي. همداسې يې وکړل. وروسته له دې چې زېرزمينې ته يې اوبه ورخوشې کړې د اوبو په سر يې تېل هم ورخوشې کړل او اور يې ورته ولګاوه. په زېرزمينې کې جهنمي لمبې بلې شوې، تکې توري لوخړې او سخته بدبويي تري راووته، د اور د لمبو له منځه توري بلاوې راووتې، د دوی مخونه او لاسونه سوي وو، په دغو محدودو کسانو کې چې د لمبو له سپرغيو سره راووتل يو هم امريکايي جان واکر و. دی تر اوسه پورې ژوندی

و. لـه څه شېبو انتظار وروسته متحدينو زېرزمينې ته ناري ورولې چې که څوک ژوند غواړي نو رابهر دې شي، خو د چا ځواب نه اورېدل کېده.

بـيا نـو د دوی لـه هـرې سـورې څخـه زېرزمـيـنې تـه ګـرنېتونه او چاودېدونکي مواد ورغورځول، او ورپسې يې يخې واورينې اوبه يو ځل بيا ورخوشې کړې. کـه څه هم لـه دې کار سره د پر تېيان ووژل شول خو پوره يوه شپه په همدې توګه تېره شوه، دغه نور راوتلي اسيران دجان واکر په شمول د کلا په غولي سختې يخنۍ ته کښنول شوي وو او پاس د بامونو له سرو څخه ملېشو نظارت پرې کاوه.

سـهار شـو (د شـبې پـر ورځ سـهار وختي) په داسې حال کې چې د متحدينو مشران او همداراز د مليشـو ګڼ قوماندانان او د سره صليب ماموران د کلا په منځ کې راغونډ شوي وو او د ناستو اسيرانو تماشا يې کولـه چې لـه زېرزمينـيو څخـه داهونـو اواز او د اخ اخ فـريادونه تـر غـوږ شـول. مليشـو ځانونه برېد ته تيار کړل او منتظر وو چې که څوک لـه زېرزمينـې څخه د حملې په نيت راووځي نـو په ګولـيو بـه يې سـوري سوري کړي. خو دا ځل د زېرزمينې پاتې شويو کسانو پناه غوښته او ځانونه يې تسليمول.

د جنګي کلا تمرد چې د عربانو لـه خوا پيل شو، د پېښځو پېړيو بربريت او د يووشتمې پېړۍ تنکالوژۍ پر داسې داستان بدل کړ چې تاريخ هم پرې شرمېږي. عجيبه دا ده چې دا جګړه پر يوه تسليمي پيل شوه او يوه اوونۍ وروسته پر يوه تسليمي پای ته ورسېده؟!

په کلا کې راغونډو شويو کسانو اټکل کاوه چې کېدای شي تر پنځو يا شپږو تنو زيات کسان نه وي، خو لـه دې محشر څخه (لـه دومره اورونـو، بمونـو، يخو اوبـو او لـوږو تندو سره سره) په شمار ۸۶ کسان راووتل. مخونه يې د ليدو نه وو، تا بـه ويل چې مړي دي. مخونه يې سوي و. د ډېرو خو د سترګو کونجونـه هم لـه يخ څخه چاودي او څيري وو. د ډېرو غږونه لـه يخنۍ مات شوي وو. پوزې يې لـه تورو لوړو ډکې شوې وې، جامې يې سوې وې، داسې برېښېدل لکه چې د دوزخ لـه سپرغيو جوړ شوي انسانان دي. کلـه چې دغه ټول اسيران سره راغونډ شول او د هغو نورو اسيرانو چې لـه بېګاه څخه په همدې غولي ناست وو، يوه امريکايي د ترحم لـه مخې يوه تنکي

ځوان ته مالته ورانديې کړه، هغه سوي زخمي ځوان په انګريزي ژبه مننه ورځخه وکړه، په هماغه کړئ کې امريکايي ځواکونه په دې پوه شول چې دا هماغه ورک جان واکر دی.

خو د دې ژوندیو او مړو له شمېر څخه بیا هم داسې ښکاري چې ۱۱۷ کسان ورک شوي. او همدا نن چې نن دی هم څوک نه پوهېږي چې له دې کلا څخه هم ۱۱۷ ورک شوي عربان څنګه وتلي؟ چېرته وتلي؟ او ایا بیا به پیدا شي که نه؟؟؟

خو مورِ جنګي کلا په داسې وخت کې پرېښوده چې د مړو او زخميانو په لیدو مو خپله دنیا هېره کړې وه، مورِ ته داسې ښکاربده چې ګوندې په ټوله دنیا کې به قیامت وي. کله خو وایم چې دا به خوب و، خو دا هر څه رښتیا وو، مورِ ډیر هغه رازونه لا کشف نه شوای کړای چې د دې کلا د بربریت واقعي انداز تري څرګند شي. خو زه وایم یوه ورځ نه یوه ورځ به زمانه داسې هم راځي چې د دې کلا اصلي سناریو مورِ ته په رښتینې توګه راوسپړي او ملعومه کړي چې ایا دغه محشر د دې اسیرانو له خوا پیل شو، که فقط په دې خاطر چې د دې خونکاریو پرمخ پرده واچول شي، ورته د جنګي کلا د بغاوت نوم ورکړل شوی؟؟

جان پولي ماري:

له کلا څخه لرې کېدم، د ډاتسنې په باډۍ کې ناست وم او تر اخره مې کلا ته کتل. کلا مې تر نظر وار په وار وړوکې کېده، د موټر په دوړو کې مې تر لرې ځای د کلا عکاسي کوله، تر هغو چې بلکل د موټرو په دوړو کې ناپیده شوه.

جان پول ماري، د فرانسوي مجلې نوفل ایزرفاتور ستر څېړونکی، پښتو ټه ژباړه: عبدالرحمن سکوت، وطن مجله، د درېیم کال یوولسمه ګڼه، ۲۰۰۲ کال، اپرېل ـ مې، ۳۳-۴۱مخونه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د شبرغان په دښتو کې د مرګ قافلې چېرته لاړې؟؟؟

د طالبانو بندیانو د ډله ییزو وژنو وروستنی بشپړ او ژوندی راپور

د شمالې ټلوالې د شبرغان له تور زندان څخه د موټر په مزل د پنځلسو دقیقو په فاصله کې یو پراخه کنډو کپر دښته راځي چې د لیلي په نامه یادېږي.

له دغې دښتې څخه هستوګنو سیمو ته ځینو صحرایي حیواناتو په خپلو خولو کې هډوکې راوړي وو. چې ځینې یې وچ او زاړه او ځینې یې لاهماغسې تازه او په غوښو کې نغښتې وو دا څرګندونې ډاکټر "هاګلند" چې د بشر پوهنې په څانګه کې استاد دی او د بشري حقوقو په یو ټیم کې یې په دغو تازه ورځو کې له شمال څخه د لیدنې په ترڅ کې دلیلي دښتې ته هم سر ورښکاره کړی، خپل راپورتاژ تهیه کړی.

نومورې په دې هکله چې طالب بندیان څرنګه د مرګ کومې ته ورسول شول یو اوږد راپور ته تیار کړی دی، چې مونږ یې ستاسو مخې ته ږدو.

نومورې لیکي: ما د لیلي په دښته کې نیمې کیندل شوې ځمکې ولیدې چې ځای ځای د تسټپو مړي او تارونه، د سرونو ګلګوټي وېښتان: د جمجمې هډوکي او همداراز بوټان په کې پراته وو، په ځینو ځایونو کې مې د بلډوزرونو هغه ننښې ولیدې چې د وینو لیکې او خاپونه یې تر ډېره له ځان سره کش کړي وو. خو زه وایم چې د ډله ییزو قبرونو موندل اسان کار نه دی، ولې پلټونکي او د دغه کار ماهرین په دې ښه پوهېږي چې چېرته د بلډوزرو د عرابو ننښې او د کرهنې د ځمکې په پرتله د دغو ځمکو توپیر ښکارېږي، نو دا ښېي چې په دغه ځای کې ډله ییز قبرونه موجود دي.

ما د لاسونو پټې او څه اندازه دستکشې ولیدې چې یوه خوا او بله خوا پرتې وې او دا هغه دستکشې دي چې وژونکي یې د مړو جسدونو د ښخولو پر وخت په لاسو کوي، نو دا هغه ثبوتونه دی چې په ډاګه دا معلومېږي چې د دغو بندیانو وژل یو پلان شوی کار و.

ډاکټر هاګلند وایې: د لیلي دښتې له لیدلو وروسته زه له خپلو دوو ملګرو سره چې دواړه د "بوستن" دي، د شبرغان جیل ته لاړم، دلته مو چې څه ولیدل ډېر دردوونکي دي، نژدې دري زره طالبان مو ولیدل چې په داسې یوه کوټه کې اچول شوي وو، چې یواځې د اته سوه تنو لپاره جوړه شوې ده. دا ټول هغه زخمیان، وږي او ناروغ طالبان وو چې د کندز د سقوط پر مهال د دوستم ځواکونو ته تسلیم شول، مورډ د دوی د دغه دردوونکي حالت په اړه د زندان له یوه مسؤل قوماندان سره خبرې وکړې، خو هغه د دغه بد حالت له شتون سره تر منلو وروسته مورډ ته د پیسو د نشتوالي خبره وکړه او ویې غوښتل چې که تاسو دوی ته د غذا تیارولو او د یو کوهي (څاه) ویستلو مرسته وکړئ چې دوی ته پاکې اوبه ورسېږي، نو ښه او کنه نو مورډ یې نه شو کولای.

خو خبره داسې نه وه، مورډ د طالبانو له بندیانو څخه نورې دردوونکې کیسې واوریدلې، خو له دې پېښو سره چې دوی ورسره مخ شوي وو، اوس هم طالعمند وو چې ژوندي پاتې وو، هغوی ویل چې مورډ څخه په سلهاوو ملګرو هغه وخت مرګ ته غاړه ورکړه چې له کندز څخه په وسپنیز کانټینرونو کې تخته بند او په زور ځای پر ځای شوو، دروازې راپسې بندې شوې او ساوې مو تنګې شوې، تر دې چې په سلهاوو ملګري مو له خپل ژوند نه ستړي او د مرګ کومي ته ولوېدل".

هاګلند مخکې وایي: کله چې مې له څو تنو ځایي کارګرانو سره د جسدونو لټولو لپاره د لیلي په دښته کې کار کاوه د پنځو فټو په اندازه مو یو ځای روسپړلو. نو و مو کتل چې بې شمېره جسدونه څنګ ترڅنګ قطار پراته وو، بیا مو لږ ورهاخوا د شپږو مترو په اندازه یو ځای وکیندلو، پنځلس جسدونه په کې راووتل، خو د حیرانۍ خبره دا ده چې دوی هماغسې تازه او په اندامونو یې غوښې لاننبتې وې، د ځینو لاسونه د

شاخوا ته ترڼ شوي وو، ټول ځوانان وو، د دوی په جسم بنکاره ټپونه نه وو او نه هم پرې د ټوپکو د برچو اویا مرمیو اثار وو، نو له دې نه دا خبره څرګندېدله چې دوی ټول د ساتنګې له املې په کانټینرونو کې مړه شوي دي. دا چې د لیلي په پراخه دښته کې به څومره داسې ډله یزه وژنې او قبرونه تر خاورو لاندې شوي وي، زه یې اندازه نه شم لګولي او نه پوهېږم، خو د ملګروملتونو د یو مقام له خولې دا خبره کوم، چې هغه ویلې دي چې د دغې دښتې په هره تنګه کنده کې په سوونو جسدونه د بلدوزرو له ارابو لاندې شوي او په همدې هکله د افغانستان د بشر د حقوقو مشر عزیزالرحمن رزاق ماته وویل چې له زرو څخه زیاتو تسلیم شویو طالبانو په بندو کانټینرونو کې ساه ورکړې.

همداراز په دې اړه ما ته ډېرو بندیانو، د لارو چلوونکو، افغاني ملیشو، محلي کلیوالو او نورو وګړو ژوندۍ کیسې کړي دي.

د لیلي دښتې مرګونه هغه تریخ حقیقت دی چې د افغانستان په تاریخ کې ساری نه لري او د همدغه بې کرکې مرګونو لامل و، چې امریکا په ډېره لږه اندازه عسکري ځواک د افغانستان په خاوره کې پلي کړ او د ځایي ملیشو د مرستې لپاره یې د هوایي ځواک قوماندې په خپل لاس کې واخیسته چې دا کار د امریکا هغه مسؤلیت تر پوښتنې لاندې راولي چې د بندیانو په هکله یې د "ژنیو" تړون ته لرلو خو په هر حال دا جګړه امریکایانو ته په ډېرارزانه قیمت تمامه شوه او هغه دا چې د امریکایي وینو پرځای په کې افغاني وینې وبهیدلې.

کله چې تسلیم شوي طالبان په کانټینرونو کې اچول کېدل، امریکایي عسکر موجود وو، هغوی ددغو بندیانو د مړینې شاهدان دي. کله چې کانټینرونه روان شول او د شبرغان د جېل مخې ته یې دروازې خلاصې شوې، نو اکثرو یې مرګ ته لبیک ویلي و، خو د دوستم عسکرو داکار هېڅ خبره نه ګڼله او ویل یې چې مورږ دوی په سخت امنیتي حالت کې ځکه ساتلي وو چې د قعلې جنګي غوندې یو ځل بیا اغتشاش جوړ نه کړي، دا چې وژل شوي دي دا د خپلو ټپونو له املې دي چې په جګړو کې ورته رسېدلي وو.

کله چې په دې هکله د پنتاګون له ویاند سره تماس ونیول شو نو هغه له ځواب ورکولو څخه انکار وکړ.

همداراز په دې اړه نړیوالو مؤسسو ته دا ګوته نیول کېږي چې د دومره لوی دردوونکي او ثابت شوي عمل په هکله به دا غوره نه وای چې دغه قصابان یې د محاکمې مېز ته راکش کړي وای، چې په دومره بې دردۍ یې له بندیانو سره دا ډول چلن کړی دی.

د شمال د ملیشو د مشر جنرال دوستم ویاند فیض الله ذکي نیوزویک ته دا خبره کړې چې دا سمه ده چې په کانټینرونو کې به یو څه بندیان مړه شوي وي چې ټول شمېر به یې سلو او یا هم یو سلو او شلو په شاوخوا کې وي، خو نومورې دا هم ویلې که چېرې د قلعه جنګي د پېښې د تکرار وېره نه وای، نو مورِ به دوی په ازاده فضاءِ کې په ټرکونو کې انتقال کړي وای. هغه وایې چې کله بندیان په کانټینرونو کې باربدل نو په دغه ځای کې دوستم موجود نه و او دا کار مورِ د ټیټې سطحې قوماندانانو ته حواله کړی و. "چیفر لینینګ" چې د بشري حقوقو د پلټنې یو ماهر او د "هارورډ" په پوهنتون کې د عامه روغیتا پروفېسر دی وایي چې: "له دغه پېښې څخه چې چېرته، څرنګه او په کوم وخت کې رامنځته شوه، امریکایي ځواکونه ښه خبر وو.

د طالبانو او القاعدې پلویان د یوې معاهدې په ترڅ کې د کندز او مزارشریف ترمنځ د "یارګنک" په سیمه کې د دوستم قواوو ته تسلیم شول، د دوستم د یو قوماندان شمس الحق ناصري له خولې ویل شوي کله چې د طالبانو د تسلیمېدو مراسم تر سره کېدل نو د نورو قوماندانانو په شمول جنرال دوستم هم موجود و.

همداراز د امریکا د خفیه ادارو ځینې افسران هم راغلي وو او له بندي طالبانو سره دا وعده شوې وه چې د القاعدې له مخکښو غړو پرته به افغاني بندیان خپلو کورونو ته ستنیږي، پاکستانیان به هم تر تحقیق او پلټونو وروسته خپل هېواد ته لېږل کېږي او عربان او نور خارجیان به ملګرو ملتونو او نورو مؤسسو ته سپارل کېږي.

د دغو حالاتو یو بل شاهد وثیق الله سادات دی، دی وایي: "د طالبانو نمایندګانو او استازیو په دې خبره ټینګار کاوه چې دوستم ته په دې شرط تسلیمږو چې د تېرو وژنو انتقام به ترېنه نه اخیستل کېږي. د همدې موافقي پر اساس د نومبر پر پنځه ویشتمه نېټه له څلور سوه طالبانو پرته چې په کندز کې پاتې شول او له تسلیمېدو یې انکار وکړ نور ټول، لکه د پسونو په شان د تسلیمۍ میدان ته راغلل، د دوی د بې وسلې کولو لپاره څلور غونډونه جوړ شول او د وسلو له تسلیمۍ څخه ووروسته یې په ډاټسنو، لاریو، روسي کامازونو او کانټینرونو کې بار کړل.

د مزار شریف د کانټینرونو د موټرو یو موټروان چې نیوزویک یې د اصلي نوم له ښودلو ډډه کوي او په محمد یې یادوي وایي چې: "مانښام ناوخته د دوستم څو عسکر زموږ د کانټینرونو تم ځای ته راغلل او له ما یې وغوښتل چې خپل کانټینر له موږ سره تر "قلا زیني" پورې بوځي چې په کې بندي طالبان د شبرغان زندان ته انتقالوو. "کلا زیني" د مزارشریف او شبرغان تر منځ د سړک پر سر پرته ده، مانښام نژدې اوه بجې وې چې کلا زیني ته ورسېدو، له یارګنک څخه د بندي طالبانو کاروان را وران و، کله چې ټول را پوره شوو نو عسکرو له هغوی څخه پګړۍ، خولې، او واسکټونه واخیستل، له موټرو یې راکوز او کانټینرونو ته یې د ختلو امر ورکړ، په هر کانټینر کې یې له دوه سوه څخه زیات بندیان واچول)).

نوموړی ډریور وایي: "کله چې په دغو بندیانو پسې یې د کانټینرونو دورازې پَه وسپنیزو ځنځیرونو وترلې، نو ما پخپله د ځینو بندیانو داسې غږونه واوریدل چې: له موږ سره مو خیانت وکړ! د کانټینر دورازې مو راپسې قلف کړې..."

ښایي چې بندیانو په غږیدلو سترګو خپل مرګ لیدلی وي، دا د عکسونه ځای ډله ییزې وژنې هغه اسانه لاره ده چې په ۱۹۹۷ م کال کې د شمال یو بل جنګ سالار جنرال مالک پهلوان هم طالب بندیانو په وژنه کې له دا ډول طریقې څخه کار اخیستی و او ویل کیدل چې ۱۲۵۰ تنه بندیان یې د کانټینرونو په وسپنیزو ګیډو کې د مرګ تر پولې ورسول او هغه داسې چې د مالک په امر کانټینرونه د لیلي دښتې سوزوونکي لمر کې ودرول

شول او کله چې د کانټینرونو دورازې پرانیستل شوې بندیان ټول د سوزیدلو سکرو په شان یو پر بل ټول پراته وو، زیاتره بندیان ویلي شوي او خوړیت پرېت شوي وو. خو کله چې طالبانو په ۱۹۹۸ م کال کې مزار شریف ونیو، د انتقام په توګه یې له دوی سره هم هماغسې وکړل چې ورسره شوي وو.

نوموړی موټروان وایي: "...د کانټینرونو له روانېدو څو ساعته وروسته ما د کانټینرونو له منځه د بندیانو ترپکې او ټوپونه حس کړل د عکس ځای او چیغې یې وهلې چې مړه کېږو، لږې اوبه راکړئ، د خدای لپاره انسانان یو، ځناور نه یو او داسې نور..."

موټروان زیاتوي: په دې وخت کې ما یو څټک رواخیست چې د کانټینر ځینې ځایونه بندیانو ته د هوا داخلېدو په نیت سوري کړم، له یو دوو کوچنیو سورو څخه پرته یو عسکر چې ما سره ناست و، زما کار نیمګړي کړ او د ټوپک په مېله یې تهدید کړم. له دې سره سم یو بندي چې د دغه سوري په چاود کې یې خپله ژبه راویستلې وه، ویل یې (مسلمان یې که نه؟ ته دا زما ژبه وګوره!!) په ریښتیا چې د هغه ژبه له تندې چاودلې وه".

د یوه بل کانټینر موټروان هم دې ته ورته خبره کوله چې ویل یې یو ځل ما کوښښ وکړ چې بندیانو ته د یو سوري له لارې اوبه ورکړم خو د دوستم ځواکونو په دې کار دومره وډبولم چې شپه یې هم راباندې په خپل موټر کې تېره کړه.

د عبدالله په نامه یو ځایي سړی نیوزویک ته دا خبره سپینه کړه، کله چې د دوستم عسکرو د شپې له خوا مورږ ته له دغه ځایه د بارولو وویل، زمورږ کور د زیني کلا په خواکې و. نوموړی وایې کله چې مورږ د کور تشولو په حال کې د بام پر سر وختو، نو ومو لیدل چې څلور کانټینرونه د کلا خواته راورسېدل او بیا د کلا په منځ کې په وار وار له هر یو کانټینر څخه بې شمېره بندیان چې لاسونه یې ترړل شوي وو راکوز شول او هغه بندیان چې چالاکه مزل به یې نه شو کولای د عسکرو له خوا به د ماشیندارو په کونداغونو وهل کېدل، نوموړی وایي چې څه شېبه وروسته دغه بندیان بیرته کانټینرونو ته وخیژول شول او کله چې به کانټینر ښه ډک شو، نو

دروازې به يې ورپسې وترلې او روان به شول. عبد الله زياتوي چې د دوستم د عسکرو يواځينې هدف د دغو بنديانو وژل و او بس. دی وايي چې ما په دې هکله په پټه د امريکايي ځواکونو له خوا يو ترجمان وثيق الله سادات سره وکتل او له دغه حالت څخه مو خبر کړ او هغه راته د عملي اقدام کولو خبره وکړه. رښتيا هم امريکايي ځواکونو په خړ رنګو ډاټسنو کې "زيني کلا" ته راغلل، خوله بنديانو ډک کانټينرونه لا پخوا له دې ځايه تللي وو نو دوی هم بيرته مزار شريف ته ستانه شول. سادات وايي چې په همدغو ورځو کې يعنې د نومبر پر پنځه ويشتمه د قلعه جنګي د بنديانو پاځون دوی (امريکايان) ډېر پريشانه کړي وو، له يوې خوا يې خپل يو افسر "مايک سپان" په دغه جنګ کې له لاسه ورکړی و، چې مړی يې بيا د مزار له هوايي ميدان څخه پورته شو او بل دا چې دوی يو امريکايي طالب "جان واکر" نيولی و، نو له همدې امله دوی په ډېر احتياط سره ګام اخيستو، خو زه باور لرم چې دا ټوله ډرامه به ډير ژر امريکايانو ته افشا شي چې د شبرغان له زندان څخه څومره بنديان په کانټينرونو کې ووژل شول.

موټروان محمد وايي چې د نومبر پر ۲۹ نېټه د ورځې يوولس بجي وې چې مونږ له يو بل کاروان سره چې ۱۳ کانټنرونه يې رابار کړي وو، يوځای شو، له هر ډريور سره په خوا کې يو عسکر ناست و، په دوی کې يو موټروان چې مونږ به ورته حسن ويلو، ماته کيسه کوله چې کله به په کانټنرونوکې د پښو دربهار او توپونه پيل شول نو عسکر به راته امر وکړ چې دوی لا او س هم اوبه غواړي بس مزل کوه او ګډرونه بدلوه. کله چې مونږ د شبرغان جېل ته ورسېدو او له هغې وروسته چې يو يو کانټينر د جيل انګړ ته داخلېدو، نو ما له خپل ځان څخه مخکې کانټنرونو ته کتل چې دورازې يې خلاصې شوې او د دوو سوه تنو په شاوخوا کې به اټکل کېدل چې مړه جسدونه لکه د رمې پسونه له کانټينرونو څه راوغورځول شول. د هغوی جامې ټولې لمدې وې د ځينو مړو له خولو او غوږو څخه وينې بهېدلې.

محمد وايي چې د دغو ۱۳ کانټينرونو له جملې څخه يواځې ۱۷۶ تنه بنديان ژوندي پاتې وو او هغه هم له دې امله چې په ځينو کانټينرونو کې

مورچې سوري جوړ کړي وو، هغه وايي چې په دغه وخت کې چې کانټينرونه پرانيستل کېدل يو امريکايي هم موجود نه و.

د عبدل په نامه يو بل اته ويشت کلن موټروان نيوزويک ته دا خبره وکړه: "په هغه کاروان کې چې ۲۴ ساعته يې مزل وکړ او بنديانو د اوبو، اوبو چيغې وهلې مورچې له سوريو څخه ولېدل چې هغوی يو د بل د بدن خولې څټلې او ځينو خو يې داسې حالت ته رسېدلي وو چې پر يو بل به يې خوله لګوله"

نومورې زياتوي "کله چې مورچې د شبرغان زندان ته ورسېدو يواځې له شلو څخه تر ديرشو پورې بنديان ژوندي پاتې وو او نور ټول مړه شوې وو".

د محمود په نامه يو پاکستاني بندي نيوزويک ته دا خبره وکړه: "مورچې د پنځلس سوه (۱۵۰۰) تنو په شاوخوا کې طالبان دوستم او شمالي ټلوالې ته تسليم شوو، له دې وروسته يې مورچې په خپلو پګړيو کې له پښو او لاسونو څخه وترلو او د مېرچو د رمو په شان يې کانټينرونو ته ګوزار کړو، په کانټينرونو کې زمورچې تنده او ساه تنګي دې حالت ته ورسېده چې اکثره په کې لېونې شول، خولې لګول، شوکارې لګول او هر هغه څه ته لاس کول چې کوم لوند او نمناک شی يې خولو ته ورشي، خو چې څو جيل ته رسېدو، سل تنه له مورچې څخه مړه شوي وو".

يو ډريور چې دغه حالت يې ليدلی و، بې اختياره يې چيغې وهلې: ملل متحد، مړکونه، دا ډلې ډلې مړکونه ووينه! ملل متحده چېرته يې؟؟

کله چې د نومبر پر ۲۹ د سره صليب مامورين زندان ته راغلل نو يواځې هغه ژوندي بنديان يې وليدل چې سترګې يې وازې پاتې وې او نور ټول يې ګومان کېږي چې په ليلي دښته کې تر خارو لاندې کړي وي.

د ليلۍ دښتې تر څنګ د "لب جر" په نامه سيمې هستوګنو نيوزويک ته دا خبره په ډاګه کړه چې د دسمبر پر لومړۍ نيمايې کې په ناڅاپي توګه د دوستم د عسکرو له خوا مورچې ته د کورونو پرېښودو امر وشو او پوره څو ورځې دغه ځای له اوسپدونکو تش ساتل شوي و. د دغه ځای يوه تن ځايی اوسېدونکي چې ۴۹ کلن سړی و دعوه وکړه چې عسکرو په دغه لاره چې دليلي دښتې ته څېرمه پرته ده، د موټرو پياده خلکو او ان د کچرو او خرو

تګ راتګ بند کړ. نومورې وايي چې ما په پټه له دغه سيمې څخه د کانټينرونو کاروانونه وليدل چې د ليلي دښتي پر لور روان وو او همداراز ما له لېرې څخه د بلدوزرو د ماشينونو اوازونه هم واورېدل چې د بنخولو په کار لګياوو. سره صليب د ژوندیو بندیانو له خولې راپور تيار کړ، هاګلند له خپلو همکارانو سره يوځای د دغو زړه بورې نوونکو پېښو په هکله مفصل راپور وليکه، د ملګرو ملتونو د بشري حقوقو ټولنې د پېښې له تصديق سره سره په دې اړه راپور تيار کړ، ولې امريکايان تر او سه له دغه خبرې سره موافقه نه کوي او دليل راوړي چې که دا کار شوی هم وي زمور د عسکرو په شتون نه دی شوی او نه تري زمور ځواکونه خبر شوي.

نيوزويک وايي چې د باوري سرچينو له قوله مور خبر شو کله چې د شبرغان جېل ته د بندي طالبانو لومړی کانټينر راورسېد او د مړو جسدونه يې تري راوغورځول، نو د امريکا ځانګړی کوماندوي ځواک هلته موجود و. او دوی ته دنده سپارل شوې وه چې په بنديانو کې د القاعدې شکمن کسان په ننبه کړي او ځينو خويې د جيل امنيتي چارې سمبالولې.

د امريکا د دفاعي چارو څانګې په دې هکله د پنځم نمبر ځانګړي امريکايي ځواک له قوماندان "کول جان" څخه د معلوماتو غوښتنه کړې وه، هغه ورته په ځواب کې ويلي وو چې د دغو سيمو مسول ځواکونه د لومړي نمبر قواوو پورې اړه لري، خو د دغه ډلې ځانګړو ځواکونو پنتاګون ته په صراحت سره وويل چې هو! ډير طالب بنديان مړه شوي، خو اصلي لامل يې هغه ناروغتياوې او زخمونه وو چې په کندز کې دوی ته رسېدلي وو. د نيوزويک خبريال وايي کله چې مور د پېښې د سپيناوي لپاره له دواړو خواوو سره تماس ونيو، خو هغوی په دې هکله له څه ويلو څخه ډډه وکړه.

. سره صليب د مؤسسې لپاره هم دا ډېره زړه دردوونکې پېښه بنکارېده، خو نه پوهېږو چې هغوی له کومې وېرې زندان ته نه ورتلل، او بنديانو ته د مرستو تيارولو څخه عاجز و.

د افغانستان د بشري حقوقو د تنظيم مشر عزيز الرحمن رازق وايي چې مور څو ځلې هڅه وکړه چې ICRC مامورينو چې دفتر يې په مزار شريف

کې و، دا خبره څرګنده کړي چې په ۲۲ او ۲۳ مه نېټه ګڼ شمېر طالب بندیان د کندز له یارګنک څخه چې تسلیم شوي وو په کانټینرونو کې د شبرغان جېل ته یوړل شول، خو دوی وایي چې مقامي چارواکو نه غوښتل چې موږ دې له جېل څخه لیدنه وکړو.

د جنورۍ میاشت په نیمایي کې "جان حفران" او "جیفرنیګ" په کابل کې د ICRC له دوو مامورینو سره وکتل چې یو له هغوی څخه له ژینو څخه د تحقیقاتو لپاره رالېږل شوي وو چې معلومه کړي له بندیانو سره امریکایانو څومره مرسته کړې. نوموړی وایي چې کله مو په دې هکله له امریکایي چارواکو سره په کابل کې وکتل، هغوی ځانونه بې خبره وښودل او بیا یې وویل چې دا مهمه پېښه ده او باید په اړه یې پلټنه وشي. خو موږ په یقین سره چې د دغو ټولو ناخبریو سره سره چې امریکایان یې خپله بهانه نیسي او سره له دې چې د وژل شویو بندیانو په اړه له همدردۍ څخه په مرموز ډول ډډه کوي، دا کافي ده چې دوی په اعمالو د لیلي دښتې مړه جسدونه شاهدي ووایي.

وطن مجله، د څلورم کال دویمه ګڼه، ۲۰۰۲ سپتمبر
له نیوزویک مجلې څخه د "وطن" د اداري ژباړه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لیکوال : ملزن کلاوس
ژباړونکی: سراج الحق ببرک زی ځدران
له دیرشپیکل مجلې نه

د جنرال د قتلونو دښته

په زرګونو طالب جنګیالي په ۲۰۰۱نومبر کې شمالي ټلوالې ته ورتسلیم شول، بیا وروسته په دغه دښته کې ډله ییز قبرونه وموندل شول. د جمهور رئیس د کابینې یو غړی ددغې ډلې ییزې وژنې پړه او مسئولیت پرغاړه لري، ایا امریکایانو د غه قتلونه زغملي دي؟

دغه دښته د شبرغان شا ته پیل کېږي، شبرغان د افغانستان په شمال

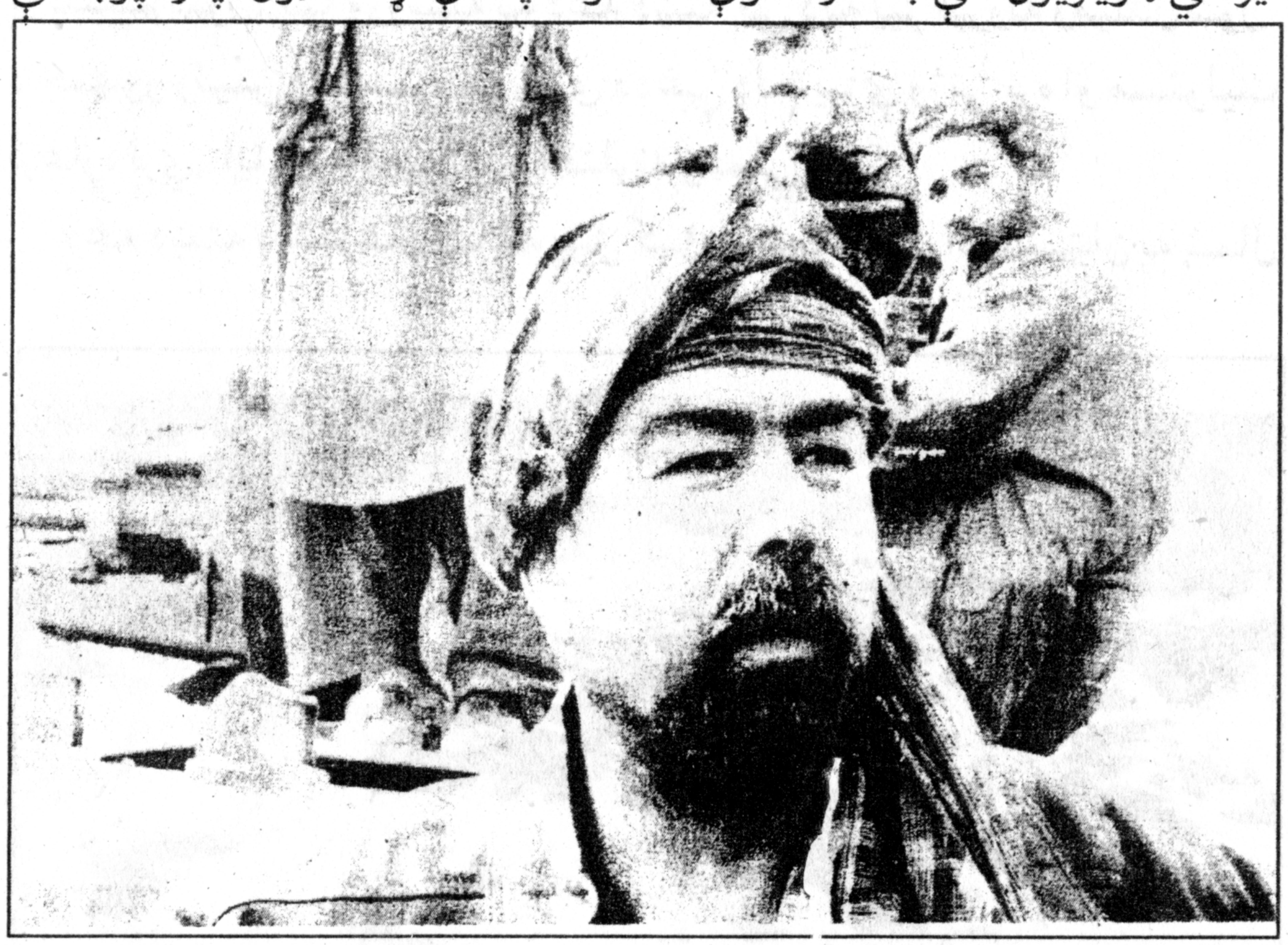

کې د سوداګرۍ یو ډېر زوړ ښار دی، دلته تود باد تر پاک شنه اسمان لاندې

(c) ketabton.com: The Digital Library

په مترونو ژبړې شکې ډېرې کوي. ددغه پوستکارت غوندې ځای په منځ کې څه دي؟ یوازې څوکامه له سړک څخه لرې د مرګ انځور یا منظره ده، دلته توتې توتې د ملا هډوکي، لږ وړاندې څو توتې د پښتې، د تېر نري هډوکي، کینې خوا ته د کوناټي هډوکي، لاندنۍ ژامه، یو متر وړاندې د خاورې نه یوه کوپرې راوتلې، تور وښتان یې ښکاري، دغه د انسان پاتې شوې توتې دي، څه چې دلته په شبرغان کې اټکل اته میاشتې مخکې پېښ شوي دي.

په افغانستان کې ډېرې ګنګوسې شته چې دغه د کرزي حکومت او امریکایي ملاتړې او ملګري تر فشار لاندې راولي، چې د امریکایي سرتېرو او د شمالي ټلوالې په ګډون د طالب جنګي زندانیانو د ډله ییزې وژنې مسئولیت د همدوی پر غاړه دی. دغه صحنې څه موده مخکې په یو ایراني ټلویزیون کې ښکاره شوې. که څوک په دې اړه د لټون لپاره پوښتنې

کوي، پر جنرال دوستم نه شي تېرېدلی، څو اوونۍ مخکې دغه ۴۸کلن ځوان ازبک د کرزي له خوا د شمالي ولایتونو د مسئول په توګه ونومول

شو. خو ځواک په شبرغان او شاوخوا کې د کابل له دغې دوعا سربېره هم له دوستم سره و.

دلته په شمال کې ده هر وخت ځان ورګډ کړی دی، بیا یې له دوی سره خیانت کړی دی. لومړی له کمونستانو سره ، بیا د مجاهدینو تر څنګ او د یو لنډ وخت لپاره له طالبانو سره هم و.

دغه سړی رحم نه پیژني ځکه په ژوندیو جنګي اسیرانو باندې یې څو ځلې ټانکونه یا شوبلې ورخپړولي دي، د خپلې واکمنۍ د خوندي کولو لپاره دغه خونخور یا ویني څښونکي د خپلو مخالفینو په له منځه وړلو کې له هر څه نه بې پامه کار اخیستی دی، دغه قتلونه د هغه په دښته کې دي، دوستم بې له کوم تور یا جرمه وایي چې دا هغه ازبکان دي چې طالبانو څو کاله وړاندې دلته وژلي دي، نو پوښتنه داده چې ولې د شمالي ټلوالې دغه شهیدان په عزتمن او سر لوړې توګه په هدیره کې نه ښخول کېږي؟ ولې دومره ډېر مات هډوکي لا تر اوسه په چټلي کې په دغه سیمه کې خواره واره تل دي؟ او څه کوي د طالبانو یو بیرغ یا جنډه د شمالي ټلوالې د مړو د سکلیټونو تر څنګ؟

دغو پوښتنو ته یو څه مات ګډ ځواب په شبرغان کې موندل کېږي، یوازې پوښتنه د جنګي کلا دلارې په وګړو کې ډار اچوي، یو ازبک شپون ښه تکړه ژنی چې په خوله کې یې "How are you" وه خپله رمه پیوله، په وېره او تلوار د سیند خواته وزغلېده او ناري یې وکړې چې زه نه پوهېږمه ارام مې پرېږده.

محمداحمد بیا نه ډارېږي، دغه بزګر تر خپل تراکټور لاندې پروت دی. له هغه لارې څخه لرې نه دی چې هغې دینتې ته ورځي، تاسو هغه مهال څه ولیدل؟ احمد یوه دقیقه غلی شو، یو سګرټ یې ولګاوه، شین لوګی یې راوویسته او وچ یې وویل: "ما ټول شیان لیدلي دي، زه دلته ژوند کوم د دوستم سرټبرو یو شپږ کنټینره دغې دښتې ته یورل" په دغو کنټینرونو کې په سلګونو طالب سرتیري وو، دوی خپل ځانونه اټکل ۲۵۰ کلیومتره لرې په کندز کې شمالي ټلوالې ته ورتسلیم کړي وو. د طالبانو د مشر ملا عمر څو زره سرتېري د افغانستان په شمال کې له وسلو سره دوستم ته ورتسلیم

شول، چې يوه برخه جنګي اسيران يې هماغه مهال ونيول او جنګي قلعه ته راوړل شول، پاتې طالبان چې يو ډېر شمېر يې په خپله خوښه راغلي، پاکستاني وو، کنټينرو ته واچول شول، دوی بيا په کنټينرو کې شبرغان ته ولېږدول شول.

د نوامبر په اخره کې په دغه لښکرکوټ کې يو پاڅون وشو، چې د امريکايي پرله پسې هوايي بريدونو په ترڅ کې له منځه يوړل شو. د طالبانو په چوپړ کې هغه وسله ټون ولوبد چې دوی له پخوا نه په دغه لښکرکوټ کې پټې وسلې ځای پرځای کړې وې او د دوستم سړيو ته پټه نه وه. دغه نابېره پاڅون ډېر شمېر امريکايي ايجنټان چې دوی له شمالي ټلوالې سره يو ځای دغه لښکرکوټ کنټرولولو حيران کړل. سربېره پر دې له دغې وروستۍ بلوا څخه طالبانو لږ ګټه پورته کړه زياتره سرتېرې په دې پاڅون کې له منځه ولاړل. د شبرغان مړي سره له دې چې په ننښته کې نه دي وژل شوي خو دا خبره ددوستم سړي يو ځلي هم نه کوي، په دغه دنښته کې د لارې ټرځنګ په سلګونو د مردکيو پوښونه پراته وو چې د درنو وسلو وې، تر دې لږ وړاندې بيا د انسان هډوکي.

دلته اعدامونه ترسره شوي دي، څنګه چې يو افغان ليدونکی په يو مستند فلم کې ادعا کوي؟ احمد ډزې نه دي اوربدلي، د قواو راټولېدنه په دغه سيمه کې له رمزه ډکه پاتې کېږي، خو ددغو قبرونو تر څنګ په يوه وخت کې په دغه دنښته کې تر ډېرو ورځو کنټينرونه ولاړ وو.

ددغو پېښو شاهد احمد وايي" لنډه دا چې سړيو دغه مړي اټکل ۶۰۰ يا ۷۰۰ له کنټينرونو څخه را وويستل او په دې دنښته کې يې وغورځول. د افغانستان په شمال کې ډله ييزې وژنې په کنټينرونو کې يو ميتود دی، چې د مقابل لوري د له منځه وړلو لپاره تري کار اخيستل کېږي. دا ميتود د طالبانو، هزاره ګانو او اوزبکانو له خوا کارېده. ميتود تل يو شانې وي، لومړی ډېر شمېر اسيران په يو تنګ ځای کې راټول او پرس کېږي، په ژمي کې تودوخه په شبرغان کې له ۲۵ نه تر ۳۰ ګرادو رسېږي، حرارت په دغه پولادي کنټينري قبر کې دوزخ ته ورته وي، د اکسيجن کمښت پسې دغه سړي ورو ورو د يو ډېر خوږمن او څوروونکي زندې مرګ پر لوري خوځوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لیلي په دښته کې هم ځینې طالبان ژوندي پاتې وز، دوی په دغه خوا کې وو، احمدویل او ګوته یې د محبس پر لور وخوځوله، دغه ۴۵کلن بزګر پر خپل تراکتور ډډه ولګوله، زه په کافي اندازه پیسې لرم، زه له دوستمه نه ډارېږم او د خدای پامانۍ په وخت یې وویل:

ایا سړی کولی شي چې د شبرغان د ختیځ لوړو دپوالونو او ازغنو سیمونو تر شا د حقیقت او رښتینو ننبنو او پل په موندلو کې بریالی شي؟

۱۲۰۰ طالب سرتېري او قوماندانان د محبس په یوه وتلي ځای کې اسیران دي، کله چې د طالبانو په واک کې و، د محبس دغه اوسنی قوماندان ازبک اخترمحمد خپله په همدې زندان کې بندي و، هغه په خندني توګه وویل" افغانستان همداسې دی، یو وار د یو نوبت دی بل وار د بل" ډبر بړ بړ غږېږي، یو سړی چې ۴۳کالو څخه یې یوولس په محبس کې تېر کړي لکه اختر محمد، هغه چای او شنو انګورو ته وبللو" وګوری په ارامه دلته هرڅه منظم دي" محبس ته چې وګورې یو نمونه محبس برېښي، سور صلیب یو کتنځای لري چې محبوسینو ته په کافي اندازه ډوډۍ، وربجې، سابه او اوبه ورکول کېږي، اټکل ۵۰ تنه محبوسین په نرۍ رنځ اخته دي، دوی په کرنتن کې ژوند کوي او درملنې یې هم کېږي.

طالبان په دریو برخو وېشل شوي، دوې برخې د افغانانو او یوه د پاکستانیانو لپاره ببلې شوي چې تر ۴۰۰ تنو پورې په یوه بلاک کې دي، په ۲۰ متر مربع خیمه کې تر ۱۵ تنو پورې ژوند کوي، په اوونۍ کې دوه واړې انګړ ته ایستل کېږي.

دلومړي بلاک د بندیانو استازي عبدالستار کندهاری دی کوم چې د طالبانو د پورته کېدو اصلي مرکز او دیو سترګي ملا عمر ولایت دی، ستار وایي یو معمولي سرتېری دی نه قوماندان، دی تېزې تېزې خبرې کوي، هماغسې چې په مدرسه کې یې زده کړې دي.

غواړی تاسو تر خوشې کېدو وروسته بیا هم وجنګېږئ؟ کله چې په کابل کې بې بوکرې بنځې وګورئ چې بنوونځیو ته د تللو اجازه لري هغه وخت به تاسو څه وکړئ؟ ستار له غوسې خپلې شونډې وچېچلې، ده وویل: زه یې

(c) ketabton.com: The Digital Library

باید لومړی وګورم، د هغه په څنګ کې یو ساتونکی په شین یونیفورم کې ولاړ دی طالب ته یې د هغه په خبرو ګوت څنډنه وکړه.

عمران یو ۲۲ کلن پاکستانی د محبس ساتونکي ته څه خاص اهمیت نه ورکوي، دغه د لاهور ډودی پخوونکی په نوامبر کې د خپل ملا په غږ افغان ورونو ته د وسلو د مرستې په نیت روان شوی و، پس له دوه ورځو دی په کندز کې اسیر شوی، یو ګډمرغه انسان دی په څه خبر و.

عمران په انګریزي وایي: زه په کنټینر کې وم، ساتونکی په دې خبرو نه پوهیږي زړه تنګی شي او په خپله مخه ځي" مورږ یې تر ۳۰۰ تنو په یوه کنټینر کې یو ځای ټپل وهلو، بیا یې مورږ دښتې ته یوړو، په لومړیو درېیو ساعتونو کې هغه چې په جګړو کې ټپي وو ـ مړه شول، بیا بوډاګان چې دوی ته هوا ونه رسېده" عمران زیاتوي په سلګونو مړي په یوه کنټینر کې وو، د عمران وینا ډېرو نورو محبوسینو تصدیق کړه، په دویم بلاک کې افغانان وو، چې ډېر شمېر سړي په کې ناست وو، پوښتنه تري وشوه چې څوک په داسې کنټینرونو کې بندیان شوي وو چې مړي په کې وو؟ډېرو لاسونه پورته او د قتلونو خبرونه یې تائید کړل.

تر ۲۰۰۰ زیات پر هغه مهال مړه شول، ملا عبدالمنان یو شین سترګی پښتون له سویل نه وویل، دغه شمېره به له دې هم زیاته وي، په شبرغان کې یو اوزبک ډاکټر چې ځان یې نه معرفي کاوه، ځکه چې ددوستم په سیمه کې یې کار کاوه، دا خبرونه چې د هوا د بندېدو له امله وژل زښت ډېر وو تصدیق کړل.

دا چې د جنرال دوستم ملیشې جنګي جنایات، ډله ییزې وژنې تر سره کړي، نو بې له شکه امریکایي سرتېري هم په کې وو. دوی د طالبانو د اسیرانو ورمېرونه په ربنتیا سره مات کړل، د پوښتنې ګروېږنې او پلتنې پر مهال به زیاته شکنجه ورکول کېدله.

دغه خبرې همدارنګه د کنټینر لارې چلوونکیو او هم نورو عینې شاهدانو په مستند فلم کې په څرګنده توګه کړې دي، د عمران په یاد راځي چې په کندز کې ډېر امریکایان وو، کله چې په کندز کې له کنټینره

(c) ketabton.com: The Digital Library

راوویستل شو، ډېر کمزوری و هېڅ یې نه شو لیدلی. محمد یو بل بزګر نه شي کولی چې امریکایان خپل خاطر ته راولي هلته ټول د دوستم سړي وو.

امریکایان په دې هیله وو چې چېرته به اسامه بن لادن او یا ملا عمر ونیسي، د جنګي کلا په پاڅون کې د CIA یو سړی هم ووژل شو، یو شمېر په ډزو کې ټپیان شول، دوی امریکایي یونیفورم نه لرلو، بلکې ملي افغاني کالي یې اغوستي وو چې نور ونه پېژندل شي. دغو امریکایي مشتریانو خپلې وسلې په وطني عامو کلاشینکوفونو بدلې کړې وې.

له تصوره وتلې خبره ده چې دغه په شمال ټلواله کې ځای پرځای شوي د CIA اجنټان د شبرغان په ډګر کې پر اینبودل شویو اوسپنیزو تابوتونو باندې خپل پام واړوي، یا پرې څه فکر وکړي او یا په دې اړه د بشر د حقوقو په رڼا کې په دې اړه کومه خواخوږي ښکاره کړي، هغوی د یو انسان په توګه له طالبانو سره هېڅ علاقمندي نه لرله.

د محبس امر په ډېرو باټو او کبر وایي چې ددغه ځای بندیان اوس په ګوانتانامو کې ناست دي.

له "هیله" دوه میاشتنی خپرونې څخه په مننه

(c) ketabton.com: The Digital Library

س. سپېځلی

د افغانستان په شمالي سیمو کې د بشري حقوقو حالت

هسې هم په تېرو دوو لسیزو کې په افغانستان کې د بشري حقوقو د بېلابېلو جنګې ډلو له خوا تل تر پښتو لاندې شوي دي، خو له ۱۹۹۲کال څخه را په دې خوا کله چې په دې هېواد کې قانون، دولتي سیستم او اردو له منځه تللي او دولتي واک په سیمو کې د بېلابېلو ډلو په لاس کې ولوېد د هېواد زیاترو سیمو د اوسېدونکو پر حقوقو د تېري پرېمانه بېلګې تر سترګو شوې دي.

په دې وروستیو کې د افغانستان په شمال کې د جنګې ډلو د سیمه ییزو قوماندانانو له خوا پر پښتنو او نورو مېشتو قومونو باندې شوي ظلمونه او د بشر له حقوقو څخه سر غړونې د نړۍ د مطبوعاتو او د بشر د حقوقو د نړیوالو سازمانونو د پاملرنې وړ ګرځېدلې دي.

د هېواد شمالي سیمو اوسېدونکي پښتانه، پشه یان او مغل د توکم او ژبې پر بنیاد ځوروول شوي، شته او جایدادونه یې د شمالي ائتلاف د وسلوالو جانې ډلو له خوا په زور او جبر غصب شوي، ګڼ شمېر پښتانه وهل شوي او تکول شوي دي. پر ښځو او پېغلو نجونو باندې په جبر سره جنسي تېري شوي دي د هېواد له شمالي، په تېره بیا د بغلان اوتخار له

ولايتونو څخه په دې ورستيو وختونو کې ګڼ شمېر کورنۍ د ننګرهار ولايت د حصار شاهي ولسوالۍ د مهاجر کمپ ته ورکډه شوي دي.

د دغه کډوالو ډېره برخه پښتانه دي چې د شمال د سيمه ييزو جنايتکارو قوماندانانو له خوا له خپلو کورونو څخه شړل شوي دي. که له يوې خوا د ملګرو ملتونو د پلان له مخې د روان عيسوي کال تر پايه له يو مليون نه زيات افغان مهاجرين خپلو کورونو ته ستنېدونکي دي، له بله پلوه د هېواد له شمالي سيمو نه ګڼ شمېر نوي مهاجر د خپلو کورونو پرېښودلو ته مجبورېږي، دغه نوي کډوال د ژبې او توکم پر اساس د سميه ييزو قوناندانانو او وسلوالو کسانو له خوا کړول کېږي، په حقه حقوقو يې تېري کېږي او دوی د خپل ژوند د ژغورلو لپاره،پاکستان ته څېرمه د سرحدي سيمو په لور کوچېږي. په دې وروستيو وختونو کې د تخار او بغلان ولايتونو له بېلا بېلو سيمو څخه له پاسه دري سوه کورنۍ د حصار شاهي په کېمپ کې مېشتې شوې دي.

د دغو کډوالو د يوې کورنۍ مشر خان جان چې د بغلان ولايت د دوشي ولسوالۍ اوسېدونکی دی، وايي چې د شمال په ولايتونو کې د طالبانو له ماتې وروسته د ځايي قوماندانانو له خوا پر دوی ډېره سخته راغله او په نتيجه کې د خپلو کورونو پرېښودو ته مجبور شول نومورې وايي: وسلوالو کسانو موټر رانه واخېست، بوټونه، پيسې، ساعت او هر څه يې رانه په زور واخېستل.

د دوشي ولسوالۍ د سرخ کوتل اوسېدونکی نور جلال هم ورته کيسه لري:

په دوشي کې وسلوال قوماندان امان پيسې، موټر او د کور ټول کالي رانه واخېستل او مور په يو جور جامو کې له سيمې نه راوتښتېدو.

د دولت په نامه د کيله ګي اوسېدونکی بيا وايي چې ټوله خبره د ژبې ده. نومورې زياته کړه: خبره د پښتو او د فارسي ده، مور له کيله ګي نه تر سلو زيات کورونه چې ټول پښتانه وو، له خپلو سيمو څخه راوشړل شوو، مور چور شوو، هر څه يې رانه واخېستل. قوماندان مصطفی او قوماندان امان پر مور ډېر ظلمونه وکړل، يوازې قوماندان جلال سالنګي له مور سره

مرسته وکړه، خو د هغه زور نه رسېده، مورِ په لاره کې هم د وسلوالو کسانو له خوا چور شوو.

د تخار ولایت د فرخار ولسوالۍ اوسېدونکی سید محمد وایي: د سیمې قوماندانانو وویل چې نور دلته ستاسې د اوسېدو لپاره ځای نه شته. داود قوماندان او د نورو وړو قوماندانانو لکه بیداق، عبدالولي او قهار پر مورِ ډېر ظلمونه وکړل. دوی د خرماو، عساط، سیمان او خاکدای د سیمو اوسېدونکو ته وویل چې له سیمې څخه ووځي.

دغه راز د غلان د نوي بنار اوسېدونکی حاجی محمدالله وایي:

زمورِ د شهرِ جدید، نهرین او نورو سیمو له پښنو څخه یې ځمکې، کورونه او هر څه په زور واخېستل، قوماندان قاضي فضل، خورشید، ولي ګک د حنیف زوی او نورو قوماندانانو د سیمې پر خلکو ډېر ظلمونه وکړل، له مورِ نه یې ځمکه، کورونه او ټوله شتمني واخېستله. د ننګرهار ولایت د حصار شاهي په کېمپ کې څه له پاسه ۳۵۰۰ کورنۍ مېشتې شوې دي، چې ټول د خوراکي موادو او پاکو اوبو د نشتوالي له امله له سختو ستونزو سره مخامخ دي.

د افغانستان په شمالي سیمو کې د بشري حقوقو تر پښو لاندې کولو لړۍ تقریباً د دغې سیمې ټولو ولایتونو ته غځېدلې ده.

د پروان ولایت اوسېدونکی تاج الدین وایي: ورک یې کړه، څه به درته ووایم هغه څه چې پر مورِ شوي دي، یا مو پر سترګو لیدلي دي په حوله مې نه راځي چې درته ویې وایم. د جمعیت اسلامي او نظار شورا وسلوالو کسانو د خلکو بنځې، خویندې او لونې بې عزته کړې، مالونه یې رانه بوتلل او ځمکې یې په زور رانه واخیستلې. مورِ غواړو چې د غو ټولو سیمو ته سوله‌ساتي پوځونه ولېږل شي او وسلوالو کسانو ته سزا ورکړل او د هغوی د زور زیاتي مخه ونیول شي.

د پروان ولایت یو بل اوسېدونکی علمداد چې له خپلې سیمې شړل شوی دی، له ملګرو ملتونو او نړیوالو څخه ګیله لري وایي: صاحبه! مورِ په قوم ناصریو، زمورِ ګناه څه وه؟ مورِ خو یوازې پښتانه وو! له مورِ نه یې هر څه په زور واخېستل، مورِ ایله بیله خپل سرونه راخلاص کړل، ملګري ملتونه

اونوره دنيا زمونږ غم ولې نه خوري ولې زمونږ له حاله ځان نه خبروي؟ د افغانستان له حکومت او ملګرو ملتونو څخه هيله کوو چې مونږ بېرته خپلو سيمو ته ستانه کړي او له وسلوالو کسانو څخه وسلې تولې کړي او د ظلمونومخه يې ونيسي.

د افغانستان د لنډمهالې اداري د سپکو صنايعو او خوارکي موادو زيرمو محمد عارف نورزی چې د يو هيئت په مشری د هېواد شمالي ولايتونو ته تللی و، د بشري له حقوقو څخه د وسلوالو ډلو دغه سرغړونې تاييدوي او وايي:

په شمالي سيمو کې د وسلوالو افرادو او قوماندانانوله خوا پر خلکو ډېر ظلمونه شوي، د پنځوسوو په شاوخوا کې عريضې مونږ ته رسېدلې دي چې هر يوه په کې د خپلو کورونو او جايدادونو د بېرته ورکولو غوښتنه کړې ده.

د يادونې وړ ده چې د افغانستان له شمال نه په زور راکډه شوي تولو مهاجرينو په يوه اواز په دغو سيمو کې د وسلوالو ډلو د بې وسلې کولو او د وسلوالو جنايت کارانو د محاکمه کولو او د هېواد په شمال کې د نړيوال سولې ساتي پوځ د ځای پر ځای کولو غوښتنه وکړه، څو د سيمه ييزو وسلوالو ډلو د زور زياتي مخه ونيول شي او دوی په ډاډه زړه خپل ورځني ژوند ته دوام ورکړي.

له نوښت مجلې څخه په مننه.

د مزار تولوژنه

په امریکا کې یوه ناویل شوې کیسه

د ژباړن یادښت:

کله چې تېر کال طالبان د واک پر پښو دو ته او کړای شول، افغانانو هیله درلوده چې نور به هېواد ته سوله او ارامي شي، نور به وروروژني، وينې تويني، ځوروني او د وراني لړۍ ته د پای ټکی کېښودل شي، نور به ارامي او سوکالي راشي. خو له بده مرغه چې حالات لا نور هم توپاني شول. د هېواد په شمال کې د شمالي تلوالې او نړيوالې تلوالې له خوا بشري جنايتونه تر سره شول، داسې بشري جنايتونه چې د بشر په تاريخ کې به يې ساری ډېر لږ ولیدل شي.

دا چې د هېواد په شمال کې بشري جنايتونه تر سره شول، نو اوس د افغانانو لپاره څه کول په کار دي؟

د تولو افغانانو لپاره په کار دي چې نړيوالې او افغاني محاکمې ته د بشري جنايتکارانو را کنبلو لپاره نه ستړې کېدونکې هڅې وکړي. ځکه د افغانستان د چارو څېړونکي او پلټونکي په دې باور دي چې د يوه رژيم له نسکورېدو سره د نوي رژيم د واک ته راتلو پر مهال ډله ييزې وژنې تر سره شوې دي، دا ډله ييزې وژنې د غوايي د کودتا پر مهال او بيا يې په اوږدو کې تر سره شوي دي. که هغه مهال او يا تر هغو وروسته دا بشري جنايتکاران او جنګي جنايتکاران محکمې ته راکنبل شوي واى، اوسني

جنایتونه به نه رامنځ ته کېدل. اوس هم که دا جنایتکاران محکمې ته د
ونښکل شي نو په راتلونکي کې هم د داسې جنایتونو وېرې شته.
نړیوالې محکمې او افغاني محکمې ته د جنایتکارانو د راکشولو مقصد
د یوې ډلې پلوي او د بلې مخالفت نه دی، بلکې د جنایتکارانو محاکمه
کول له بشریت سره مینه ده.
له ۲۰۰۱ کال وروسته چې د هېواد په شمال کې کوم بشري جنایتونه تر
سره شوي دي، د هغـــــو په اړه یوه ایرلېندي ژورنالېست مستند فلم جوړ
کړی دی چې Clive Freeman یې په اړه یوه لیکنه کړې او ما ژباړلې ده،
تاسې یې لوستو ته رابولم.

اشفاق

د اسیر شویو طالبانو په شکنجه کولو او وژلوکې امریکایي پوځیان لاس
لري او د هغو درېیو زرو اسیرانو د ډله ییزې وژنې په پټ ساتلو او پټولو
کې یې مرسته کړې چې مزارشریف ته څېرمه په یوه سیمه کې تر سره شوې.
دا هر څه د یوه ایرلنډي فلم جوړوونکي Jamie Doran له هغه مستند فلم
څخه په ښه توګه څرګندېږي چې له دغو تباه کوونکو وژنو څخه یې ډک
کړی دی.
د Jamie Doran دا وروستی فلم چې "په مزار کې ډله ییزه وژنه" نومي، د
جرمني په برلین کې په پارلماني ودانۍ کې وښودل شو. د فلم له نندارې
سره سم له لاسه د یوه نړیوال پلاوي د جوړوېدو غږ پورته شو چې د دغو
سندونه له مخې پلتنې وکړي.
د نړیوالو بشري حقوقو یو مشر Andrew McEntee چې همدا مستند فلم
یې د سینما پر پرده لیدلی او په دې اړه یې د فلم بشپړه لیکنه لوستې، په
دې باور دی چې دا د سترو جنګي جنایتونو څرګند شواهد دي چې
امریکایي عکسرو په افغانستان کې ترسره کړي دي. McEntee چې د
مستند فلم د نندارې پر مهال په برلین کې و، وویل: څرګنده چې جنګي
جنایتونه تر سره شوي دي، اوس باید جنایتکاران یوازې نړیوال عدالت ته

پرېښنبودل، لـه نړيوال عدالت سربېره جنايتکاران بايد د امريکا د متحده د ايالاتو د قانون منګولو ته هم وسپارل شي.

د Jamie Doran د مستند شل دقيقه يي فلم زياته برخه په پټه جوړه شوې، کـه څه هم په فلم کې عيني شاهدانو ويلي چې د غچ اخيستو په وېره او ډار کې ژوند کوي، خو لـه دې سره سره بيا هم دوی ټول حاضر دي چې په يوه نړيوالـه محاکمـه کې د شاهد په توګه او د سترګو ليدلو حالاتو د ويلو لپاره حاضر شي.

په دغـه فلم کې يو عيني شاهد وايي چې ما په خپلو سترګو يو امريکايي پوځي وليد چې د يوه افغـان بندي سر يې پرې کړ او پر نورو يې تېزاب تلې کړل؛ دلـته امريکايانو هر هغه څه وکړل چې غوښتل يې، مونږ د بر بې وسه او ناچـارو وو، هېڅ قـوت مـو نـه درلـود چې د دغـو بې رحمـه خلکـو د داسې جنايتونو مخنيوی مو کړی وای.

همدغـه سړی د خپلو سترګو ليدلـي حال وايي او زياتوي: هغه بنديان چې وهـل او دربـول شـوي او تېيـان شـوي وو، کلـه بـه يـې چې لـه زنـدان څخـه د بـاندې وويسـتل، بـيا نـو نـه رابنکارېدلـه، دوی بـيا د تـل لـپاره غـيـبېدل. د نـورو شـاهدانو لـه مـنځه دوو نـورو شـاهدانو وويـل: مـونږ دې تـه پـه زوره اړ کړای شـوي وو چې کانتيـنر لرونکـي موټرونو وچلوو او طالب بنديان دښتې ته يوسو، چې بـيا بـه پـه بـيړه او مـنډه پـه داسې حـال کې پـه توپکـو ويشـتل کېـدل او وژل کېـدل چې ۳۰ - ۴۰ امـريکايان د وژنـو د افـادې کولـو لـپاره ولاړ وو. د اسـنادو او شـوهدو لـه مخـې بـنديان دغـې دښـتې تـه د ځايـي امريکايي قوماندان په امر وړل شوي او وژل شوي دي.

پـه فلـم کې يو بل عيني شاهد پخپل لاس د بنديانو د وژلو اعتراف کوي او يـو بـل افسـر چې د دوسـتم پـه ځواکونـو کې افسـردی وويـل: زه پـه دې تهديد شـوم، چې پـه راتلونکـي کې بـايد هر څه د خپل ژوند د خوندېتوب لپاره پټ وساتم. نو دغه افسر لـه خپلو جنايتونو څخه پرده پورته نه کړه.

پـــه المـــان کې PDS (Party of Democratic Socialism) ګونـد چې په مزار کې د دلـه وژنې (Massacre in Mazar) فلم د ځانګړې نندارې لپاره يې پـه Reichstage کـې ترتيـبات نيولـي وو، د ګونـد مشـر Roland Claus پـه

(c) ketabton.com: The Digital Library

احتیاط او غور د فلم محتویات کتل، خو د دغه فلم د سوچه والي او رښتینوالي په اړه یې خبرې وکړې.

Adre Brie چې په اروپایي پارلمان کې PDS ګوند غړی دی، د پاتې ناروغ طالب بندیانو په درملنه کې یې علاقه وښودله، ده زیاته کړه: زه به خوشاله شم چې یو نړیوال کمپسیون هغه ناراموونکیو او پریشانوونکیو سوالونو ته ځواب ووایي چې د دغه فلم له نندارې وروسته راپورته کیږي.

په یوه مطبوعاتي کنفرانس کې Bire وویل: زه په افغانستان کې د Doran د خطرناک فلم په کړو وړو پوه شوم او زه به له فلم سره مالي مرسته ورکړم. د PDS ګوند غواړي چې په افغانستان د جګړې رښتیني فلمونو تر لاسه کړي. ده زیاته کړه چې فلم به د اروپا په پارلمان کې هم نندارې ته وړاندې کړي.

د Clive Freeman لیکنه، ژباړن: حامد اشفاق، ګوربت دوه میاشتنۍ خپرونه، پرله پسې ۱۷ ګڼه، ۲۰۰۲ کال،

(c) ketabton.com: The Digital Library

میوند احمد، مزارشریف

په شمال کې د شمال ټلوالې جارحیت او د پښتنو مظلومیت

د طالبانو له ماتې سره سم په شمال کې د پښتنو حالت ډېر زړه دردوونکی او خواشینوونکی دی. د شمال ټلوالې له خوا په شعوري ډول پښتانه ځوروول کېږي، په ډول ډول نومونو ځپل شوي او په بېلابېلو ډولونو ربړول شوي دي. پښتنو ته د بې پاسپورټه بهرنیانو په سترګه کتل کېږي او مال، شتمني، ځمکې او ګردې هستۍ یې د هغوی له خوا چور او تالان شوي دي. د سمنګانو په ولایت کې له پښتنو سره ډېر بد چلند شوی دی

چې قلم یې د کاغذ پر مخ نه شي کښلی او د ایبک او نورو سیمو ترځنګ د غزنیګک کلي مېشت پښتانه یو مخ بې عزته شوي او د هغوی ګردې

هستی یې چور او تالان کړي دي، ددې ځای له پښتنو څخه یې یوازې څلوېښت زره مېړې ښولې دي.

ددې ځای د پښتنو ګناه دا وه چې دوی د ستر افغان محمدګل خان مومند له تېر سره ترڅو درلوده، عزت یې لوټ شوی او ډېر ځوانان یې په دې جرم چې القاعده دي، وژل شوي او ان ځینې یې ژوندي له پوسته جلا شوي او حلال شوي هم دي. د مزارشریف او بلخ په سیمو کې هم د پښتنو حالت ډېر خراب او زړه دردوونکی دی، هغه ورځ چې په مزار کې د استاد عطا او دوستم ډلو ترمنځ جګړه وه په ښار کې د پښتنو کوم واده و او ناوې یې د شاه کورته لېږدوله چې په لاره کې یې څو توپکیانو مخه ونیوله او ناوې یې تري بوتله، چې تر ننه پورې لا درکه ده او هېڅوک یې غږ نه اوري، همدارنګه د مزارشریف په ښار کې پښتانه په ازاد ډول نه شي اوسېدلای او نه شي کولای چې خپل کاروبار پر مخ بوزي. د مزار او پلخمري دلارې په اوږدو کې د رباطک په سیمه کې وسله وال کسان د موټرو مخه نیسي او له پښتنو څخه پیسې غواړي، که لانجه یې ترمنځ راغله بیا یې ژوندي نه پرېږدي. په دې بهیر کې یې دوه اوونۍ وړاندې دوه پښتانه ځوانان چې کابل ته راتلل په دغه سیمه کې د نورو له منځه رابنکته او بیا یې شهیدان کړل.

د جوزجان او نورو ولایتونو په ګردو سیمو کې هم له پښتنو سره ورته چلند کېږي او د ژوند ګردې اسانتیاوې یې تري اخیستي دي، پر کورونو یې هره ورځ وسله وال کسان ورځي او په بېلابېلو نومونو یې وسله والو او پټو ځایونو ته بیایي او په ډېره سختۍ د پیسو په بدل کې راخوشې کېږي. پښتانه هېڅ حق نه لري چې خپل غږ پورته کړي او خپل شکایتونه څرګند کړي او که دا وکړي بیا یې د پټېدو ځای نه شته.

له بهرنیو خبریالانو او د بشر د حقوقو له بهرنیو چارواکو سره یا د شمال ټلوالې ژباړن او وسله وال کسان وي او یا هم د شمال کوم لوړ پوړی چارواکی چې پښتانه ونه شي کولای بشپړ شکایت وکړي او په بهرنیو رسنیو کې یې خپاره کړي او نړۍ د شمال ټلوالې له ظلمونو او تېریو څخه خبره شي چې د انسانانو پر یوه ځوړېدلې ټولنه څه تېرېږي.

د منځمهالي دولت له خوا هم چې کله کوم پلاوی شمال ته راځي، د شمال ټلوالې کسان ورسره وي او پښتانه نه شي کولای چې بشپړې خبرې وکړي او هغوی تړې خبر کړي، ځکه له هغو سره د ټلوالې وسله وال کسان وي او څوک دا جرئت نه شي کولای چې بشپړې خبرې وکړي او کړد حالات ورته ووایي، خو له دې سره سره بیا هم هغوی څه نا څه د خلکو عریضې راټولې کړي او د منځمهالي دولت مشرتابه ته یې کېدی شي رسولې وي، همدارنګه د بشر دحقوقو غوښتونکو هم لږ تر لږه ځانونه په دې خبر کړي دي، خو تر اوسه یې هیڅ مثبته نتیجه نه ده ورکړې.

د بغلان او کندز ولایتونو په مرکز او ولسوالیو کې پښتانه وژل شوي، وهل شوي، او مالونه یې چورشوي دي. موټرې تړې په بېلابېلو نومونو وړل شوي او تښتول شوي دي او د موټر چلوونکو د وژلو ډېرې بېلګې په لاس کې شته. پر ځمکوالو او کروندګرو باندې له عشر پرته پر یوه جریب ځمکه دولس منه غنم ټاکل شوي هغوی به یې د شمال ټلوالو ټوپکیانو ته ورکوي. په لارو کې امنیت نه شته او په ځانګړې ډول پښتانه په بېلابېلو سیمو کې لوټ شوي او ځینې یې وژل شوي دي. لنډه دا چې د شمال ټلوالې تر بریو وروسته په عمومي ډول پښتانه ځورول شوي او په شعوري ډول یې چور او چپاول کړي دي، ځکه د شمال ټلوالې یو کوماندان چې نه غواړم نوم یې یاد کړم، ما ته وویل: " ماره جنرالان ایراني و روسی تربیه میدادند که پشتونهای شمال را بزنید، بکوبید، چورکنید، بی عزت کنید. تا شما از چنگال انها ازاد شوید وکشور ازاد داشته باشید. به انها مسلط باشید و تا اخرین قدرت خود کوشش کنید که انها را ازشمال بکشید، ومجبور کنید که وطن ابای شما را ترک کنند و بروند" په دې ډول د ټلوالې یو بل کنډک مشر چې غیور نومېږي، ما ته وویل: "چه فکر میکنید که ما کی هستیم؟" ما ورته وویل تاسې مجاهدین یئ او د نړۍ ستر زبرځواک ته مو ماته ورکړه او د منځمهالي دولت غړي یاست. ویې ویل: " نه ، تو نفهمیده یی. ما مجاهد علیه فساد و مجاهدین نگهداری نوامیس کشور نیستیم. ما مجاهد هستیم علیه پشتونها، ما که شما را زنده مانده ایم شکر بکشید".

لـه دې خـبرو څخـه څرګـنديږي چـې روسـان بـيا غـواړي مـوږ سـره وجنګوي او دا ځل ورور لـه ورور سره دښمـن کړي. د ايران هڅه داده چې نه يـوازې پـه شـمال بلکې پـه ګرد افغانسـتان کـې د پښتنو ځواک او قـوت لـه منځه يوسي او فرهنګ يې زيانمن کړي. د ډموکراسۍ مخه ونيسي او زمونږ خپلواکي لـه ګـوابښ سره مخـامخ کړي، همـدا خـبره ده چې ډول ډول ايرانـي فلمونـه، کـتابونه او نـورې خپرونې شـمال تـه رالېږي، لـه شـمال ټلوالـې سـره مالـي مرسـتې کـوي او د شـمال ټلوالـې د برلاسـۍ هڅې کـوي، همدارنګـه شـمال ټلوالـيَ تـه لارښوونـه کوي چې څه وکړي او کومه پاليسي غوره کړي او د چا پـر وړانـدې خلـک راوپـاروي. ايـران نـه غـواړي چـې د افغانسـتان ملـي بېـرغ د تـل لپـاره هسـک وي او د نـورې نړۍ پـه کـتار کـې يـو پرمختللی او ازاد هېواد وي.

روسـان هـم دا هـيلـه لـري، پـه شـمالي سالنګ کې همدا اوس هم د روسانو بـيرغ رپېـږي او ترڅـنګ يـې د شـمال ټلوالـې د پخوانـي حکومـت (د ربانـي حکومت) بـيرغ ولاړ دی، اوس نـو تاسـو خـپلـه فکر کـولای شـئ چې د شمال ټلوالې اصلي ماهيت څه شی دی؟.

لـه هيلې مجلې څخه پـه مننه

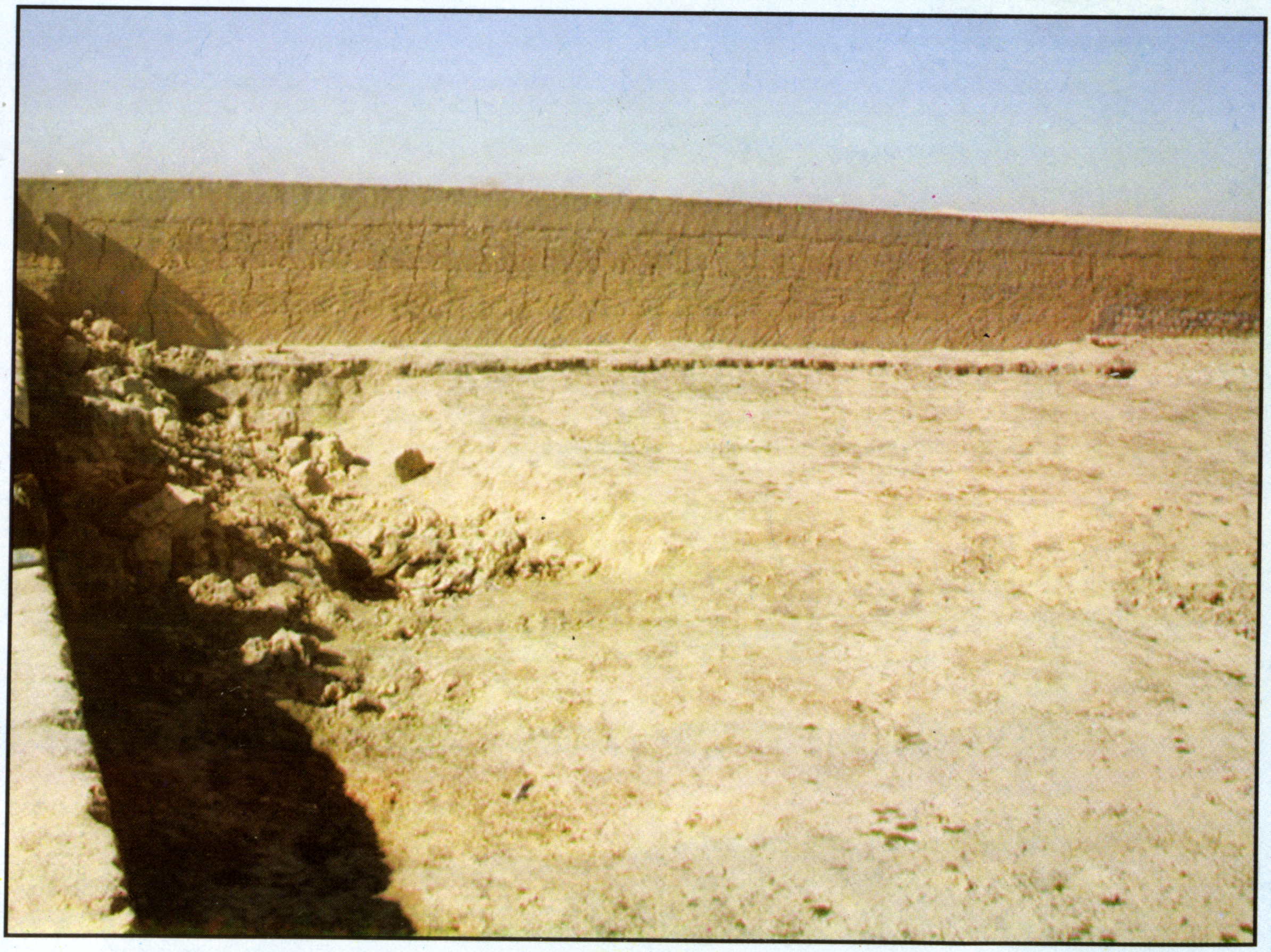
PROPERTY OF PACKU

(c) ketabton.com: The Digital Library

تصویر خبرې کوي

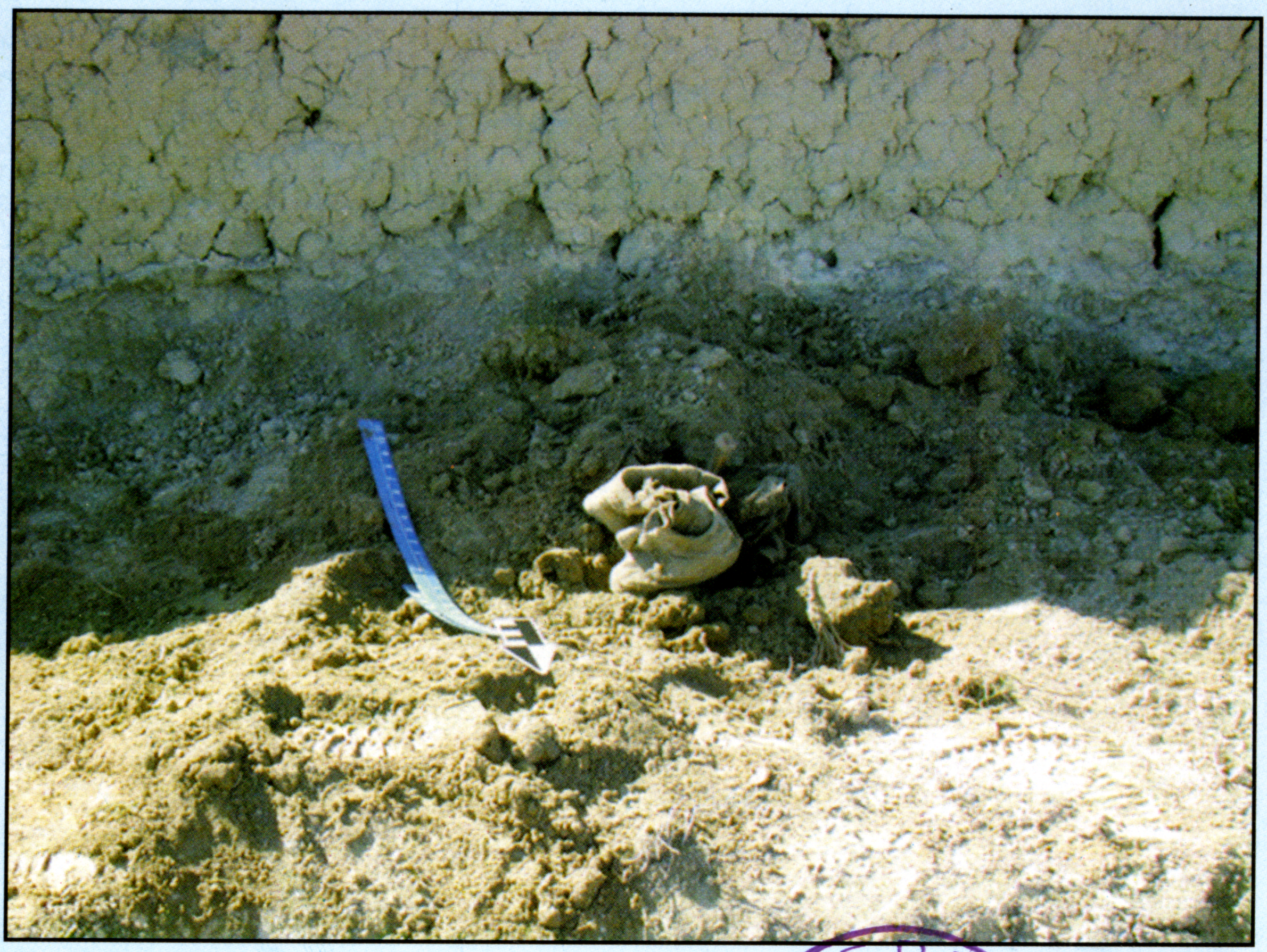
(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

PROPERTY OF
ARIC
Established
1989

عبدالباري جهاني

دعوه

کندهار مې د بابا په قواله دی
که پنجشېر دی که واخان دی وطن زما دی
هره لوښت مې د نیکه او بابا ګور دی
پر هر ګام باندې لحد او کفن زما دی
هر غاټول یې زما له وینو رنګ اخیستی
دا په وینو روزل سوی چمن زما دی
له نیکه را پاته سوی په میراث دی
دا د مشکو رباتونه ختن زما دی
سرداري یې زما په پچه ده خټلې
له آمو تر مست هېلمنده مامن زما دی
که تاجک دی که ازبک دی یو افغان دی
د دې خاورې هزاره ترکمن زما دی
چې فکر [illegible]
[illegible]
به یې زما دي. به یې زما دي هر څه زما دي
د دې خاورې ارغوان او زرغن زما دی
دلته هره تیږه، کانې بدخشان دی
دا لالونه، غرونه غرونه دمن زما دی
د ازل تقسیم باغوان یم پیدا کړی
دا بهار دا لاله زار او ګلشن زما دی
دا مورچل مورچل پکتیا او دا شېر برېتې
چې فلک به کوږ وګوري دښمن زما دی
که "میرویس" دی که اکبر که مسجدي دی
هره توره، هر میدان او تورزن زما دی
فتح زما ده، فخر زما دی، جشن زما دی
شهید زما دی د ویرژلو شیون زما دی
چې په زړه کې څه در تېر نه سي اسمانه!
چې پرون مې د نیکونو و، نن زما دی

ویرجینیا، ۵، ۱۹۸۸

(c) ketabton.com: The Digital Library

Pushtoons In North of Afghanistan

(Collection of Articles)
Collected By Dr. M.Jaweed

Published by:

S.C.P.R.D --
Sapi's Center for Pushto Research and Development
Address: Flate No 314, 3rd floor, Gul Haji Plaza,
Ph/ Fax: 091-5704506
Email: SCPRD@psh.paknet.com.pk

Date

2003

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library